T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA İSTANBUL SUR DIŞINDAKİ SIBYAN MEKTEPLERİ (RUMELİ YAKASI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hilâl DEĞİRMENCİ

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet Memiş

AĞUSTOS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA İSTANBUL SURDIŞI SIBYAN MEKTEPLERİ (RUMELİ YAKASI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hilal DEĞİRMENCİ

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

"Bu tez 19/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç.Dr. Mehmet MEMİŞ	Başarılı	M. Memiş
Doç.Dr. ELA TAŞ	BAŞARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yaşa Gobanoğlu	BAŞARILI	

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Hilal DEĞİRMENCİ
Öğrenci Numarası	:	1660Y09014
Enstitü Anabilim Dalı	:	İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☑ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA İSTANBUL SURDIŞI SIBYAN MEKTEPLERİ (RUMELİ YAKASI)
Benzerlik Oranı	:	%12

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☑ Sakarya Universitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulalma Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

12/09/2019
Öğrenci İmza

☑ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımca yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbetezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

15/08/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ

Tarih: 19.08.2019

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR **EYK Tarih ve No:**	**Enstitü Birim Sorumlusu Onayı**

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin eğitim-öğretime verdiği önemin göstergelerinden biri olan sıbyân mektepleri, öğrenimin başlangıç seviyesini oluşturmaktaydı. Neredeyse her mahallede bulunan bu mektepler, 4-12 yaş arası kız-erkek çocuklarına Kur'an-ı Kerim ve temel dini bilgilerin öğretildiği mekânlardı. Bu çalışmada, sayıları oldukça fazla olan sıbyân mektepleri, İstanbul Sur Dışında, Rumeli yakasında bulunan ve günümüze kadar gelen mektepler olarak incelenmiştir.

Çalışma sürecim boyunca her adımı titizlikle takip eden ve bilgi birikimiyle sürekli yol göstericim olan danışman hocam Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ'e, lisans eğitimim boyunca desteğiyle hep yanımda olan ve yüksek lisans sürecimde de hiç yalnız bırakmayan, motive eden ve inancını sürekli dile getiren sevgili hocam Doç. Dr. Ela TAŞ'a, tez jürimde olmasından onur duyduğum kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU'na ve tez konumu belirlememden son sürece kadar hiçbir zaman yardımını esirgemeyen, lisans eğitimimde de öğrencisi olmaktan gurur duyduğum Dr. Öğr. Üyesi Mert AĞAOĞLU hocama, gece gündüz demeden her sıkıştığım konuda yardımıma koşan canım arkadaşım Şule KOÇ'a, gerek fotoğraf çekimlerinde gerek kütüphane taramalarında yanımda bulunan "güzel ve özel insanlara" ve herkesten önce anneme-babama gösterdikleri sonsuz özveri ve destek için şükranlarımı sunarım.

Hilal DEĞİRMENCİ

19.08.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **iii**

FOTOĞRAF LİSTESİ ..... **iv**

PLAN LİSTESİ ..... **viii**

ÇİZİM LİSTESİ ..... **ix**

ÖZET ..... **x**

ABSTRACT ..... **xi**

GİRİŞ **1**

1. İSLAM EĞİTİM TARİHİNDE İLKÖĞRETİMİN TEMELLERİ VE OSMANLI DÖNEMİNDE SIBYAN MEKTEPLERİ **5**

1.1.İslam Eğitim Tarihinin Başlangıcında İlköğretim 5

1.2.İlköğretimin Yapıldığı Mekânlar 6

1.3.Osmanlı Döneminde Sıbyan Mektepleri 8

1.3.1. Sıbyân Mektebinin Tanımı ve İşlevi 8

1.3.2. Klasik Dönemde Sıbyân Mekteplerinde Eğitim 9

1.3.3. Batılılaşma Döneminde Sıbyan Mekteplerinde Eğitim 12

1.3.4. Sıbyan Mekteplerinde Eğitim-Öğretim Giderleri ve Vakıf Sistemi 16

1.3.5. Sıbyan Mekteplerinin Yerleşimi ve Mimarisi 17

2. İSTANBUL SUR DIŞINDAKİ SIBYAN MEKTEPLERİ **20**

2.1.Zeytinburnu Sıbyan Mektepleri 22

2.1.1. Takyeci (Takkeci) İbrahim Ağa (Çavuş) Sıbyan Mektebi 22

2.2.Eyüp Sultan Sıbyan Mektepleri 34

2.2.1. Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi 34

2.2.2. Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi 45

2.2.3. Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi 53

2.2.4. İdris-i Bitlisî (Attan Düşen Ali Ağa) Sıbyan Mektebi 65

2.2.5. La‘lizâde Abdülbaki Efendi (Kalenderhane) Sıbyan Mektebi 73
2.2.6. Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi 80
2.2.7. Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi 91
2.2.8. Rami Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi 99
2.2.9. Şah Sultan Sıbyan Mektebi 107
2.3.Beyoğlu Sıbyan Mektepleri 119
2.3.1. Reis’ül-Küttab İsmail Efendi Sıbyan Mektebi 119
2.3.2. Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi 126
2.4.Kâğıthane Sıbyan Mektepleri 134
2.4.1. Daye Hatun Sıbyan Mektebi 134
2.5.Silivri Sıbyan Mektepleri 141
2.5.1. Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi 141
SONUÇ 149
KAYNAKÇA 155
EKLER 173

KISALTMALAR

Bk. : Bakınız

BOA : Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BCA : Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

DBİA : Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

EYSAM : Eyüp Sultan Araştırmaları Merkezi

Ed. : Editör

Foto. : Fotoğraf

H. : Hicri

Haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

İBB : İstanbul Büyük Şehir Belediyesi

IRCICA : İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi

İSAM : İslami Araştırmalar Merkezi

İ.Ü. : İstanbul Ünivesitesi

KTVKK : Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

KUDEB : Koruma Uygulama ve Denetim Büroları

M. : Miladi

No. : Numara

Nşr. : Neşreden

Salt. : Saltanat

SAÜ : Sakarya Üniversitesi

Trc. : Tercüme eden

Tsh. : Tashih eden

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

VGM : Vakıflar Genel Müdürlüğü

y.y. : Yayıncı bilinmiyor

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Takkeci İbrahim Ağa'nın Mezarı (2019) 23

Fotoğraf 2: Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi (2019) 26

Fotoğraf 3: Takkeci İbrahim Ağa Sebili (Cami Avlusu Dışındaki) ve Üzerindeki Ahşap Yapı, Arkada İbrahim Ağa'nın Mezarı 27

Fotoğraf 4: Karakol Olarak Kullanılan Topkapı'daki Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin Sıbyan Mektebi (1876-1909) 28

Fotoğraf 5: Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Güneybatı Cephesi (1941) 29

Fotoğraf 6: Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Güneydoğu Cephesinden Sebil ile Birlikte Görünümü (1985) 30

Fotoğraf 7: Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Güneybatı Cephesi (1980'ler ?) 31

Fotoğraf 8: Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Kuzeydoğu (Giriş) Cephesi (1999) 32

Fotoğraf 9: Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Güneybatı Cephesi (1999) 32

Fotoğraf 10: Takkeci İbrahim ağa Sıbyan Mektebi Güneybatı Cephesi (2019) 33

Fotoğraf 11: Ebussuud Efendi'nin Mezarı (2019) 34

Fotoğraf 12: Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi ve Haziresi (2019) 37

Fotoğraf 13: Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi Kuzey ve Doğu Cephesi (1940) 40

Fotoğraf 14: Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebinin Doğu Cephesinde Kapatılan Pencere (2019) 41

Fotoğraf 15: Süheyl Ünver'in Fırçasından Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi (1966) 42

Fotoğraf 16: Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebinin Onarım Öncesi İhata Duvarları (1968) 43

Fotoğraf 17: Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebinin Henüz Demir Şebekeleri Takılmamış İhata Duvarları (1968) 43

Fotoğraf 18: Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebinin Onarım Sonrası İhata Duvarları (1968) 44

Fotoğraf 19: Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi Batı ve Güney Cephesi (2019) 44

Fotoğraf 20: Hacı Ali Paşa'nın Mezarı (2019) 45

Fotoğraf 21: Hacı Ali Paşa Camii İnşa Kitabesi (2019) 46

Fotoğraf 22: Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi İnşa Kitabesi (2019) 47

Fotoğraf 23: Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi (2019) 48

Fotoğraf 24: Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi (1962) 50

Fotoğraf 25: Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi Güney (Giriş) ve Doğu Cephesi (2019)..... 50

Fotoğraf 26: Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi Doğu ve Kuzey Cephesi (2019)..... 51

Fotoğraf 27: Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi Zemin Kat Güney ve Doğu Cephesi (2009) 52

Fotoğraf 28: Hacı Beşir Ağa'nın Türbesi (2019) 54

Fotoğraf 29: Hacı Beşir Ağa Külliyesi İnşa Kitabesi (2019)..... 54

Fotoğraf 30: Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi ve Medrese Giriş Kapısı (2019)..... 57

Fotoğraf 31: Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebinin Batı ve Güney Cephesi (2009)..... 58

Fotoğraf 32: Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi ve Medrese Giriş Kapısı (1934)..... 61

Fotoğraf 33: Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi (1934 sonrası) 62

Fotoğraf 34: Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi ve Medrese Giriş Kapısı (2004)..... 63

Fotoğraf 35: Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi Batı ve Güney Cephesi (2004)..... 63

Fotoğraf 36: İdris-i Bitlisî'nin Mezarı (2019) 65

Fotoğraf 37: Ali Ağa'nın Mezarı (2019) 66

Fotoğraf 38: İdris-i Bitlisî – Attan Düşen Ali Ağa Sıbyan Mektebi (2019) 67

Fotoğraf 39: İdris-i Bitlisî – Attan Düşen Ali Ağa Sıbyan Mektebinin Tahrip Olmuş Güney Cephesi ve Kubbesi (1960)..... 70

Fotoğraf 40: İdris-i Bitlisî – Attan Düşen Ali Ağa Sıbyan Mektebi (1966)..... 71

Fotoğraf 41: İdris-i Bitlisî – Attan Düşen Ali Ağa Sıbyan Mektebi Güney Cephesi (2019)..... 72

Fotoğraf 42: La'lizâde Abdülbaki Efendi'nin Mezarı (2019)..... 73

Fotoğraf 43: La'lizâde Abdülbaki Efendi Sıbyan Mektebi (2019)..... 75

Fotoğraf 44: La'lizâde Abdülbaki Efendi Sıbyan Mektebi Girişi (2019)..... 76

Fotoğraf 45: La'lizâde Abdülbaki Efendi Sıbyan Mektebi (1969)..... 78

Fotoğraf 46: La'lizâde Abdülbaki Efendi Sıbyan Mektebi Kuzey (Giriş) ve Batı Cephesi (2019) 79

Fotoğraf 47: Mihrişah Valide Sultan Külliyesi (2012)..... 80

Fotoğraf 48: Mihrişah Valide Sultan Türbesi (2019) 81

Fotoğraf 49: Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi (2019) 85

Fotoğraf 50: Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi Doğu (Giriş) Cephesi (1940 Öncesi) 87

Fotoğraf 51: Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi (1940 Sonrası Ev Olarak Kullanıldığı Dönem) 88

Fotoğraf 52: Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi (2011) 89

Fotoğraf 53: Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi (2019) 90

Fotoğraf 54: Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi İnşa Kitabesi (2019) 91

Fotoğraf 55: Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi ve Türbesi (2019) 92

Fotoğraf 56: Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi Batı (Giriş) Cephesi (2019) 93

Fotoğraf 57: Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi (1938) 95

Fotoğraf 58: Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi (1963 Öncesi ?) 96

Fotoğraf 59: Süheyl Ünver'in Fırçasından Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi (1966) 97

Fotoğraf 60: Rami Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi (2019) 101

Fotoğraf 61: Rami Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi Doğu (Ön) ve Kuzey (Giriş) Cephesi (2019) 102

Fotoğraf 62: Rami Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi (1936) 105

Fotoğraf 63: Şah Sultan Külliyesi (2019) 107

Fotoğraf 64: Şah Sultan Türbesi (2019) 108

Fotoğraf 65: Şah Sultan Külliyesi İnşa Kitabesi (2019) 108

Fotoğraf 66: Şah Sultan Sıbyan Mektebi Güney (Ön) ve Batı (Giriş) Cephesi (2019) 111

Fotoğraf 67: Şah Sultan Sıbyan Mektebi Batı (Giriş) Cephesi (2019) 112

Fotoğraf 68: Şah Sultan Sıbyan Mektebi (1850'ler) 114

Fotoğraf 69: Şah Sultan "İlkmektebi" (1933) 117

Fotoğraf 70: Şah Sultan Sıbyan Mektebi ve Külliye Girişi (2019) 118

Fotoğraf 71: Reis'ül-küttab İsmail Efendi Sıbyan Mektebi (2019) 119

Fotoğraf 72: Reis'ül-küttab İsmail Efendi Çeşmesi Üzerindeki Kitabe (2019) 121

Fotoğraf 73: Reis'ül-küttab İsmail Efendi Sıbyan Mektebi Doğu (Giriş) ve Batı Cephesi (2019) 122

Fotoğraf 74: Reis'ül-küttab İsmail Efendi Sıbyan Mektebi ve Çeşmesi (2019)..... 125

Fotoğraf 75: Zevkî Kadın'ın Mezarı (2019)..... 126

Fotoğraf 76: Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi İnşa Kitabesi (2019) 127

Fotoğraf 77: Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi Batı Cephesi (2019)..... 129

Fotoğraf 78: Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi (1936) 131

Fotoğraf 79: Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi Kuzey Cephesi (2019)..... 133

Fotoğraf 80: Daye Hatun Mescidi İnşa Kitabesi (2019)..... 135

Fotoğraf 81: Daye Hatun Sıbyan Mektebi (2019) 136

Fotoğraf 82: Daye Hatun Sıbyan Mektebi Güney (Ön) ve Doğu Cephesi (2019)..... 137

Fotoğraf 83: Daye Hatun Sıbyan Mektebi (1876 – 1909) 139

Fotoğraf 84: Daye Hatun Sıbyan Mektebi Kuzey Cephesi (2019)..... 140

Fotoğraf 85: Pîrî Mehmed Paşa'nın Mezarı (2019)..... 141

Fotoğraf 86: Pîrî Mehmed Paşa Camii Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabe (2019) 142

Fotoğraf 87: Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi (2019) 144

Fotoğraf 88: Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi Güney Cephesi (2018)..... 147

Fotoğraf 89: Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi Batı Cephesi (2019)..... 148

PLAN LİSTESİ

Plan 1: Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi Vaziyet Planı 22

Plan 2: Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi Planı 36

Plan 3: Hacı Beşir Ağa Külliyesi Planı 53

Plan 4: Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi Planı 58

Plan 5: Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi Planı 84

Plan 6: Reis'ül-küttab İsmail Efendi Sıbyan Mektebi Planı 122

Plan 7: Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi Vaziyet Planı 144

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebinin (Olduğu Varsayılan) Revaklı Giriş Birimi 64

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	✖	**Doktora**	

Tezin Başlığı: Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Sur Dışındaki Sıbyan Mektepleri (Rumeli Yakası)

Tezin Yazarı: Hilâl DEĞİRMENCİ **Danışman:** Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ

Kabul Tarihi: 19 Ağustos 2019 **Sayfa Sayısı:** xi (ön kısım) + 172 (tez) + 63 (ek)

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

İlk vahiyden itibaren İslam dininin eğitime verdiği önem Hz. Muhammed tarafından ciddi bir şekilde ele alınmış, kadın-erkek ayırmadan tüm Müslümanların ilim öğrenmesi tavsiye edilmiştir. Sonraki dönemlerde de bu tavsiyeye uyularak, eğitim konusunda gerekli adımlar atılmıştır. Her devlet kendi eğitim sistemini kurmuş, geliştirmiş ve kendinden sonrakine miras bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'nde eğitimin ilk aşaması sıbyân mektepleriydi. *Taş mektep, mahalle mektebi, darüttalim, muallimhane, mektephane, mekteb-i ibtidai* gibi isimlerle bilinen bu mektepler, Kur'an-ı Kerim, okuma-yazma, ilmihal ve basit hesapların öğretildiği, genelde 4-12 yaş arası çocukların gittiği başlangıç seviyesindeki eğitim kurumlarıydı. Parasız eğitim veren sıbyân mektepleri, ekonomik durumu iyi olan kişiler tarafından yaptırılan, devlete bağlı olmayan vakıflardı.

Mimari açıdan bakıldığında genellikle tek derslikli, bazen iki derslikli, dikdörtgen veya kare planlı, tonoz, kubbe yahut kırma çatıyla örtülü, almaşık örgü veya kesme taş ile inşa edilmiş, çoğunlukla fevkanî olan yapılardı. Daha çok bir külliye bünyesinde yapılmış olan bu yapıların müstakil olarak inşa edilenleri de mevcuttur. İstanbul'un geneline bakıldığında, sıbyân mekteplerinin ağırlıklı olarak sur içinde inşa edildiği görülmektedir. Ancak sur dışı olarak bilinen bilad-ı selase'de (Galata, Eyüp ve Üsküdar) bu sayı azımsanmayacak boyuttadır. Bu çalışmada, sur dışı olarak bilinen bölgenin Rumeli yakasında bulunan, günümüzdeki 5 ilçede tespit edilen sıbyân mekteplerinden mevcut olanları mimari açıdan ele alınarak, geçirdikleri değişimler ve günümüzdeki durumları, kütüphane taramaları ve çeşitli kurumlardan alınan arşiv belgeleriyle elde edilen bilgiler doğrultusunda ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sıbyan mektebi, Osmanlı, İstanbul, Sur dışı, Rumeli yakası

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	X	**Ph.D.**	

Title of Thesis: In The Light of Archival Documents, Primary Schools Outside The Walls of Istanbul (Rumelian Side)

Author of Thesis: Hilâl DEGİRMENCİ **Supervisor:** Assoc. Prof. Mehmet MEMİŞ

Accepted Date: 19 Aug 2019 **Number of Pages:** xi(pre text) + 172(main body) + 63(app.)

Department: Islamic History and Arts

Since the first revelation, importance of education for the religion Islam was addressed seriously by the Prophet Muhammed and it was recommended that all Muslims, both men and women, had to get educated. Following his advice, necessary steps were taken regarding education in the following periods. Each state has built and developed its own education system and passed this on to the next generation.

The first stage in education in the Ottoman Empire was the primary schools. These schools known as *taş mektep, mahalle mektebi, darüttalim, muallimhane, mektephane, mekteb-i ibtidai* were beginner level educational institutions where children from age 4 to 12 were taught Quran, reading-writing, a concise manual of Islamic faith, worship and ethics and simple mathematics. These primary schools providing free education were non-governmental foundations established by wealthy people.

From an architectural point of view, these structures were usually a single-class, sometimes two-classes, having a rectangular or square plan, covered with vault, dome or hipped roof and built with cut stone or brick-stone mixed and were frequently two-storey schools. They were mostly built within a complex. However, there were also built separately.

Considering the whole of Istanbul, it can be observed that primary schools were built mainly within the walled city. However, there were a considerable amount of schools that were built, known as outside the walls, in *bilad-ı selase* (Galata, Eyüp and Üsküdar). In this study, the changes and current situation of the primary school, which were located in today's 5 district, known as outside the city walls's in Rumelian side, have been revealed from an architectural point of view in line with the information gathered from library surveys and archive documents obtained from various institutions.

Keywords: Primary school, Ottaman, Istanbul, Outside walls, Rumelian side

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Osmanlı Devleti'nin eğitim-öğretime verdiği önemin göstergelerinden biri olan sıbyân mektepleri, öğrenimin başlangıç seviyesini oluşturmaktaydı. Neredeyse her mahallede bulunan bu mektepler, 4-12 yaş arası kız-erkek çocuklarına Kur'an-ı Kerim ve temel dini bilgilerin öğretildiği mekânlardı. Klasik Osmanlı Döneminde zorunlu olmayan ve parasız olan bu okullar, padişah ve diğer hanedan üyeleri, saray ahalisi, devlet erkânı ve ekonomik durumu iyi olan kişilerin şahsî servetleriyle, hayır amacıyla yaptırdıkları vakıflara bağlıydı. Bu mekteplerin devletle bir bağlantısı yoktu, tüm ihtiyaçları kurulan vakıf tarafından karşılanmaktaydı. Sıbyan mektepleriyle ilgili ilk ciddi düzenlemeler, II. Mahmud Döneminden (salt. H.1223-1255 / M.1808-1839) itibaren görülmektedir. İlköğretimin zorunluluğu, müfredatta düzenlemeler ve sıbyân mekteplerinin devlet gözetimine geçmesi bu dönemle birlikte başlamıştır. M*ekteb-i ibtidai* olarak isimleri değişen sıbyân mektepleri, 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte *ilk mektep* ismini almış ve modern eğitim sistemiyle eğitim yapan kurumlara dönüşmüştür.

Osmanlı İstanbul'unda sıbyân mekteplerinin en yoğun olarak inşa edildiği yer Nefs-i İstanbul yani payitaht olan sur içi bölgesidir. Günümüzde Fatih ilçesi bu bölgeyi kapsamaktadır. Ancak bu bölgenin dışında kalan ve bilad-ı selase olarak isimlendirilen Galata, Eyüp ve Üsküdar 'da da azımsanmayacak sayıda sıbyân mektebi bulunmaktadır. Sur dışı olarak bilinen bu geniş alan günümüzde 38 ilçeye bölünmüştür. Araştırma konumuz, İstanbul'un Rumeli yakasında sur dışında yer alan 24 ilçe içinden 5'inde (Zeytinburnu, Eyüp Sultan, Kâğıthane, Beyoğlu, Silivri) tespit ettiğimiz, günümüze kadar gelebilen 14 sıbyân mektebinin, yapıldığı tarihten bugüne kadar geçirdiği değişimleri ve günümüzdeki durumlarını kütüphane ve arşiv taramalarıyla ortaya koymaktır.

Konunun Önemi

Türk-İslam Eğitim tarihinin dönüm noktası olan medreseler, XI. yüzyıl Selçuklusunda vezir Nizamülmülk'ün bu alanda kurduğu en önemli teşkilatlanmadır. Eğitimin yükseköğrenim kısmını ifade eden bu kurumlara girebilmek için belli bir bilgi birikimine sahip olmak gerekiyordu. Eğitimin ilk aşaması olan sıbyân mektepleri de bu

ihtiyacı karşılamaktaydı. Medreseler gibi bir teşkilatlanmaya sahip olmayan sıbyân mektepleri ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Ayrıca neredeyse her mahallede bir sıbyân mektebinin bulunması, değişen mahalle isimleri ve yapıların çokluğu araştırmaları güçleştirmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile modern eğitime geçilmiş ve modern binalarda eğitime devam edilmiştir. Bu nedenle klasik sıbyân mekteplerinin binaları terkedilmiş, bakımsızlıktan kullanılamayacak hale gelmiştir. Günümüzde bu yapılardan ayakta kalabilenlerin büyük çoğunluğu ciddi restorasyon çalışmaları geçirmiş ve ihya edilmiştir. Bazıları ise hala tamire muhtaç bir haldedir. Çeşitli özel ve kültürel amaçlarla kullanılan bu yapılar, genellikle dernek, vakıf, sivil toplum kuruluşları tarafından kullanılmakta veya kütüphane olarak hizmet vermektedir.

Medrese gibi, Türk- İslam eğitim sisteminin temel taşlarından olan bir kuruma girebilmek için atılan ilk adım olan sıbyân mekteplerinin, en az medreseler kadar önemli olduğu düşünülerek, bu eğitimin verildiği mekânlar, mimari gelişim ve değişimleri, günümüzdeki durumları araştırılmaya uygun görülmüştür.

Amaç

Osmanlı Döneminde bilad-ı selase olarak tanımlanan Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılıkları, günümüzde Avrupa yakasında bulunan Fatih ilçesi (sur içi) hariç tüm İstanbul'u (sur dışı) ifade etmektedir. Özellikle sur dışı denilen geniş bölgede, Osmanlı dönemindeki birçok sokak ve mahalle isminin değişmesi nedeniyle, neredeyse her mahallede bulunan sıbyân mekteplerinin yerlerinin tespit edilmesi olukça güçleşmiştir. Sur dışı bölgesini kapsayan detaylı bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Çalışma, bu alanda yapılmış incelemelere, İstanbul'un Rumeli yakasında, sur dışında kalan mekteplerinin tespiti açısından bir katkı sağlayabilmeyi amaçlamaktadır.

Yöntem

Yapılan ön araştırma sonucunda çalışmaya karar verdiğimiz *İstanbul Sur Dışındaki Sıbyan Mektepleri (Rumeli Yakası)* konusunda, ilk olarak Rumeli yakasında, sur dışında bulunan mektepler ve bulundukları yerler tespit edilmiştir. Bu yapılar tespit edilirken başvurulan ana kaynaklar; Hüseyin Ayvansarayî'nin İstanbul sur içi ve sur dışı yapılarını anlattığı, 1195 (1781) tarihli *Hadîkat'ül Cevâmi'* isimli eseri, yine aynı şekilde İstanbul yapılarını anlatan Mehmed Râ'if'in 1314 (1898-99) tarihli *Mir'at-ı*

İstanbul isimli eseri, Milli Kütüphane'de bulunan, 1912-1914 yılları arasında İstanbul'daki sıbyân mekteplerini teftiş için gelen bir müfettişin yazdığı düşünülen *Mekatib-i Umumiye Talebesine Mahsus* isimli el yazması rapor, Mehmed Ziya Bey'in 1336 (1917-18) tarihli *İstanbul ve Boğaziçi* isimli eseri, Muallim Cevdet'in 1919'da hazırladığı bir mektep listesi ve Turgut Kut'un özel arşivinde bulunan, kendi yayınladığı 1923-1928 yılına ait *Mekatib-i Vakfiye Cetveli* 'dir. Sur dışında bulunan sıbyân mektepleri tespit edildikten sonra, bu mekteplerden günümüze kadar gelenleri araştırılmıştır. Bunun için mekteplerin bulunduğu bölgelerle ilgili yayınlanan güncel çalışmalar, sempozyum bildirileri, mekteplerin bulunduğu bölgenin bağlı olduğu belediyelerin internet sitelerinde bulunan içerikler incelenerek ve gerekli olan durumlarda bizzat alan araştırması yapılarak tam bir liste çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda İstanbul'un Rumeli yakası sur dışı bölgesinde kalan 5 ilçede, günümüze kadar gelen 14 sıbyân mektebi tespit edilmiştir. Bu mektepler yerlerinde incelenerek fotoğraflanmıştır.

Belirtilen sıbyân mektepleriyle ilgili Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi arşiv belgelerine ulaşmak için Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivi, İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü arşivi, İstanbul Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri (I - II No.lu ve I - II No.lu Yenileme Alanı) arşivleri, İstanbul Valiliği Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlığı Doğal Kaynaklar Ruhsat ve Kültür Varlıkları Müdürlüğü arşivi, KUDEB arşivi, İBB Şehir Planlama Müdürlüğü ve İBB Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü arşivleri, EYSAM arşivi ve mekteplerin bulunduğu 5 ilçe belediyesinin (Zeytinburnu, Beyoğlu, Eyüp Sultan, Kâğıthane, Silivri) arşivleri taranarak, ilgili belgeler temin edilmiştir.

Konuyla ilgili diğer kaynakları taramak için Ankara Milli Kütüphane, İSAM, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İBB Atatürk Kitaplığı, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi ve Merkez Kütüphanesi, IRCICA, İstanbul Arkeoloi Müzeleri Encümen Arşivi ve SAÜ Merkez Kütüphanesi'nden faydalanılmıştır.

Tüm bu kurum ve kütüphanelerden elde edilen veriler ve yerinde incelemeler sonucunda edinilen bilgilere dayanarak hazırlanan bu çalışma 2 ana bölümden oluşmaktadır. 1. Bölümde; *İslam Eğitim Tarihinde İlköğretimin Temelleri ve Osmanlı Döneminde İlköğretim* ana başlığı altında, ilk vahiyden itibaren İslam'ın eğitime bakışı,

ilköğretimin şekillenmesi, bu eğitimin yapıldığı mekânlar ve Osmanlı Devrinin başlangıcından Cumhuriyet sonrasına kadar ilköğretimin gelişimi, ilköğretimin yapıldığı sıbyân mekteplerinin oluşumunu sağlayan vakıf sistemi ve bu mekteplerin mimarisi incelenmiştir. 2. Bölümde asıl konu olan *İstanbul Sur Dışındaki Sıbyân Mektepleri (Rumeli Yakası)* ana başlığı altında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'un idarî olarak bölünmesi kısa bir şekilde ele alınıp tespit edilen mekteplerin incelenmesine geçilmiştir. Bu inceleme; *Konumu, Bânîsi, İnşa Tarihi*; *Mimari Özellikleri*; *Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı* olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. Sonuç kısmında, ele aldığımız 14 mektep; banîleri, bulundukları bölgeler ve mimarîleri açısından değerlendirilmiştir. Ekler bölümünde ise, yapıları incelerken kullanılan belgeler, ayrıca incelenen bölgelerde günümüze gelmeyen mekteplerin listesi verilmiştir.

1. İSLAM EĞİTİM TARİHİNDE İLKÖĞRETİMİN TEMELLERİ VE OSMANLI DÖNEMİNDE SIBYAN MEKTEPLERİ

1.1. İslam Eğitim Tarihinin Başlangıcında İlköğretim

İslamiyet'in zuhurundan önce, Hicaz'da okuma-yazma bilen sayısı yok denecek kadar azdı. Bunlar bedevi Araplar değil, yerleşik Hristiyan ve Yahudi asıllı Araplardı. Büyük ticaret merkezlerinde (Mekke, Medine, Yemen vb.) ticaret yapan ve okuma-yazma ile birlikte basit hesaplama bilen bu kişilerin İslamiyet'in kabulünden sonra, Medine'de çocuklara okuma-yazma öğrettikleri kaynaklarda belirtilmektedir. Bu dönemde eğitim-öğretim sistemi kurumsal bir yapıda olmayıp, pratik olarak tatbik edilmiştir. Dönemin ihtiyacı doğrultusunda erkek çocuklar erken yaşta göçebe çöl hayatının gerektireceği her şeyi öğrenmekte, kız çocuklar ise annelerinden öğrendikleriyle sınırlı kalarak, erken yaşta evlendirilmekteydiler.[1]

İslam dininin ilk vahyinin "Oku!" (el-Alâk 96/1) olması ve bu vahyin hitabının emir niteliğinde olup hemen sonrasında gelen ayetlerde "kalemle yazmanın öğretilmesi" (el-Alâk 96/4)[2] ifadesi, İslam'ın daha nazil olduğu ilk andan itibaren eğitim-öğretime, okur-yazarlığa ne derece önem verdiğinin ispatıdır. Bu doğrultuda Hz. Peygamber de İslam dininin ilk öğreticisi, muallimidir.[3] Okuma-yazma bilmeyen ümmî peygamber Hz. Muhammed, ilk vahiyle birlikte okuma-yazmanın önemine vâkıf olmuş ve bu konuda gerekli adımları atmıştır. O dönemde Kureyş'te okur-yazar sayısı on yedi kadarken, hicretten sonra Medine'de, Mekke'ye oranla okur-yazar sayısı daha azdı. Bu sayıyı çoğaltmak için Hz. Peygamber, Bedir Savaşı sonrasında savaş esirlerine hayatta kalmaları karşılığında, on Müslüman Medineli çocuğa/gence okuma-yazma öğretmesi

[1] Mehmet Dağ – Hıfzırrahman R. Öymen, *İslâm Eğitim Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974), XV-XVI.
[2] Bk. Kur'an-ı Kerim meali: "Yaratan Rabbinin adıyla oku" (el-Alâk 96/1) , "O Rab ki, kalemle yazmayı öğretti" (el-Alâk 96/4) .
[3] Bk. Kur'an-ı Kerim meali: "Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik; O size ayetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor, yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor." (el-Bakara 2/151) ; Ebu'l-Hüseyin Muslumu'bnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî en-Niysâbûrî, *Sahîh-i Muslim Ve Tercemesi,* trc. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayımcılık, 1988), 4:423. "…Allah beni sıkıntı ve zahmet verici, ne de bunu arzu edici olarak göndermedi. Lâkin Allah beni bir muallim ve bir kolaylaştırıcı olarak gönderdi." (Müslim, "Talâk", 29).

şartı koymuştu.[4] İslamiyet'in ilk dönemlerindeki eğitim-öğretim faaliyetleri, hicret sonrası Hz. Peygamber'in Medine'de inşa ettirdiği, içinde evinin de bulunduğu mescidin bir bölümünde, O'nun öncülüğünde gerçekleşmiştir. Suffa denilen bu bölüm, İslam tarihinin ilk üniversitesi olarak kabul edilmektedir.[5] Henüz hicretin 2. senesinde, genişleyen ders halkaları sebebiyle Suffa ihtiyaca karşılık verememeye başlamış ve Hz. Peygamber'in emriyle Medine'nin çeşitli bölgelerine okul amacıyla kullanılacak mekânlar tahsis edilmiş, mescitler yapılmıştır. Bu mescitler de bir nevi okul vazifesi görmüş ve Hz. Muhammed, Müslümanlara en yakınlarındaki mescitlerde öğrenim görmelerini emretmiştir.[6]

1.2. İlköğretimin Yapıldığı Mekânlar

İslamiyet'in henüz açıkça tebliğ edilemediği ilk yıllarında, Mekke'de, Hz. Peygamber ve O'na inananlar, el-Erkam bin Ebu'l Erkam'ın evinde toplanarak vahyolunan Kuran ayetlerini dinleyip, dinin esaslarını burada bizzat Hz. Peygamber'den öğrenirlerdi. Ancak evler mahremiyet, evin düzeni ve sükûneti açısından bu işler için pek uygun görülmemiş, hatta bu konuyla ilgili olarak bir ayet[7] nazil olmuştur. Mescitler inşa edilmeye başlandıktan sonra ev toplanmaları tam olarak bitmese de büyük çoğunlukla mescitlere taşınmıştır.[8]

Bu dönemde henüz bir sisteme oturmayan ve zorunlu olmayan eğitim-öğretim faaliyetleri sadece mescitlerde değil, farklı mekânlarda da yapılmaktaydı. Hz. Peygamber döneminden itibaren ilk İslami eğitim-öğretim faaliyetlerinin mescitlerde, ders halkaları şekline olduğundan bahsetmiştik. Bu halkaların genişlemesiyle, mekteple eş anlamlı olan, *küttab* ismi verilen ve İslamiyet'ten önce de var olduğu bilinen yerlerde

[4] Dağ – Öymen, *İslâm Eğitim Tarihi,* 64.
[5] Ziya Kazıcı, *Ana Hatları İle İslam Eğitim Tarihi* (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1983), 13.
[6] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi,* terc. Salih Tuğ (Ankara: Yeni Şafak Kültür, 2003), 2: 771.
[7] Bk. Kur'an-ı Kerim meali: "Ey iman edenler! Vaktine bakmaksızın size yemeğe izin verilmedikçe Peygamber'in evlerine girmeyin. Fakat çağırıldığınız vakit de girin. Yemeği yediğinizde de hemen dağılın, söz-sohbet için de izinsiz girmeyin; çünkü o Peygamber'e eziyet veriyor, üstelik de sizden utanıyor. Fakat Allah hakkı söylemekten sıkılmaz. Hem eşlerine gerekli bir şey soracağınız vakit de bir perde arkasından sorun. Öyle yapmanız hem sizin kalpleriniz ve hem onların kalpleri için daha temizdir. Ve sizin Resulullah'a eza etmeniz olamaz, arkasından zevcelerini nikah etmeniz de olamaz; çünkü o günah Allah indinde çok büyük bulunuyor." (el-Ahzâb 33/53)
[8] Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi,* 58-59.

eğitim-öğretime devam edilmiştir.[9] Küttab ismi daha çok Arapların kullandığı bir tabir olup[10] Anadolu'da bu eğitimi veren yapılar Türkler tarafından farklı isimlerle anılmıştır.

Emeviler Döneminde (661-750) eğitim-öğretim faaliyetleri siyasi karışıklıklar nedeniyle gelişememiştir. Bu dönemde, tıpkı İslamiyet öncesinde Arapların erkek çocuklarını çöl yaşamına hazırlamak için uyguladığı yöntemlerin sürdürüldüğü görülmektedir. Çöller fasih Arapçayı öğrenmek ve şiir konusunda iyice yetişmek için bir okul görevi görmekteydi. Hatta Emevi halifelerinin kendi oğullarını bizzat çöle gönderdiği kaynaklarda belirtilmiştir.[11]

İslamiyet'in hızla yayılması, İslam topraklarının genişlemesi anlamına gelmekteydi. Bu da idari açıdan bir takım ihtiyaçları doğurmuştu. Küttablar ve mescitler dışında, Halifelerin oğullarının ve ayrıca yüksek devlet memurlarının yetişmesi için farklı bir eğitim sistemine ihtiyaç duyularak saray okulları oluşturulmuştur.[12]

Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidîn zamanında (632-661) yapılan meclislerin devamı olarak, Emeviler Döneminden itibaren bu meclisler sarayda yapılmış ancak önceki dönemlerde olduğu gibi herkesin katılımına açık olmamış, belirli bir sınıfın katılımına izin verilmiştir. Bu meclislerde şiir, edebiyat, dilbilim, tarih, devlet idareleri konularında münazaralar, istişareler yapılmıştır.[13]

Abbasi Devleti (750–1258) ile birlikte varlık bulan sahaflar da bir diğer eğitim mekânıydı. Önceleri ticari amaçla açılmış olan bu mekânlar, ilim ve kültür sahibi insanların ilgi odağı olmasıyla, öğrencilerin ve ilim adamlarının toplanıp kültürel sohbetler, münazaralar yaptığı mekânlar olarak kullanılmıştır.[14]

---

[9] Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi,* terc. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 1976),33.
[10] Nebi Bozkurt, "Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 5.
[11] Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi,* terc. Salih Tuğ, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 2: 396.
[12] Dağ – Öymen, *İslâm Eğitim Tarihi,* 79.
[13] Dağ – Öymen, *İslâm Eğitim Tarihi,* 88-89.
[14] Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi,* 54.

Aynı dönemlerde Orta Asya'da, Karahanlılar Döneminde (840-1212) Türkler kitleler halinde İslam dinine geçmeye başlamışlardı. Bu doğrultuda eğitim de Türk-İslam kültürünün etkisiyle gelişmişti. Mescitlerde ve artık mektep ismini alan, Araplardaki küttabla aynı işleve sahip yapılarda devam eden ilk eğitim faaliyetleri, biraz daha sistemli bir hale getirilmek ve mescitlerin de sükûn ortamını bozmamak adına başka eğitim yapılarının gerekliliğini ortaya çıkarmış ve medreseler bu düşüncelerle inşa edilmeye başlanmıştı.[15]

XI. yüzyıl Selçuklusunda vezir Nizamülmülk'ün eğitim alanında kurduğu en önemli teşkilatlanma olan medreseler, ilk olarak Karahanlılar döneminde görülmeye başlanmış, ilerleyen süreçte, mescitlerde, mekteplerde verilen eğitim-öğretim, medreselere girebilmenin ilk basamağını oluşturmuştur. Medreseler, İslami eğitim alanında, teşkilat ve müfredat açısından bir dönüm noktası olmuş ve eğitim sisteminin yükseköğrenim kısmını teşkil etmiştir. Osmanlı Devletinin sonuna kadar Türk – İslam coğrafyasının en önemli eğitim kurumu olarak varlığını sürdürmüştür.

1.3. Osmanlı Döneminde Sıbyan Mektepleri

XI. yüzyılda Büyük Selçuklu Devletiyle başlayıp, Anadolu Selçuklu Devletiyle devam eden muazzam ve köklü eğitim sistemi Osmanlı Devleti için de model olmuştur. Yükseköğrenim amaçlı kurulan medreseler haricinde, çocukları eğitmek, okuma-yazma öğretmek amacıyla neredeyse her mescidin yanına inşa edilen, ilköğretim amaçlı sıbyân mektepleri Osmanlı Devletinde de aynı isimle faaliyet göstermiştir.[16]

1.3.1. Sıbyân Mektebinin Tanımı ve İşlevi

Sıbyân, Arapça'da *sabiyy* kelimesinin çoğulu olup "baliğ olmamış erkek çocuk, bulûğa varmamış oğlan"[17] anlamına gelir. Kelime anlamı itibariyle erkek çocuk olarak ifade edilse de, sıbyân mektepleri kız ve erkek çocukların ilköğretim gördükleri mekânlardır.

[15]Cahit Baltacı, "Mektep - Osmanlılarda Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 6.; Suat Polat "Karahanlı Devletinde Eğitim Faaliyetleri", *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi 1/1* (2010): 43-45.
[16] Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959), 65.
[17] Şemseddin Sami, "Sabiyy", *Kâmus-ı Türkî,* haz. Şaban Kurt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012), 1-2: 817.

Çünkü İslami eğitim sisteminde kadın-erkek ayrımı yapılmamış, ilim öğrenmek tüm Müslümanlara farz kılınmıştır.[18]

Osmanlı Devletinde sıbyân mektepleri *taş mektep, mahalle mektebi, darüttalim, muallimhane, mektephane, mekteb-i ibtidaiye* isimleriyle de bilinmektedir.[19] Neredeyse her mahallede bulunan ve varlıklı kişiler tarafından hayır olarak yaptırılan bu mekteplere 4-12 yaş arası kız ve erkek çocuklar, bir zorunluluk olmaksızın, isteğe bağlı olarak gitmekte ve temel dini bilgileri öğrenmekteydi. Ders içeriği olarak okuma-yazma, Kur'an-ı Kerim, ilmihal ve basit matematik işlemleri öğretilmekteydi. Standart bir müfredata sahip olmayan mekteplerde hocaların ilgisi ve bilgisi dâhilinde dersler verilir, geleneksel bir eğitim metodu izlenirdi. Devlet gözetiminde olmayan bu mekteplerde işleyiş tamamen hocaların tekelindeydi. Sıbyân mekteplerinden başarıyla mezun olan çocuklar medrese tahsiline devam ederdi.[20]

1.3.2. Klasik Dönemde Sıbyân Mekteplerinde Eğitim

Osmanlı Devletinde sıbyân mektebine başlayacak olan çocuklar *âmin alayı, bed'-i besmele cemiyeti, dua cemiyeti, mektep cemiyeti* gibi isimlerle anılan törenlerle eğitime başlarlardı. Bu törenler mübarek sayılan Pazartesi, Perşembe veya kandil günlerine denk getirilir, mahallenin bütün öğrencileri o günün sabahı mektepte toplanır, ilahiler okuyarak okula yeni başlayacak olan çocuğun evine doğru giderlerdi. Evin selamlığında mektep hocası çocuğa besmele çektirerek elif cüzünden ilk sayfayı okutur, dua eder, âmin alayı ilahiler okur ve sonrasında hocanın mektep gülbangi denilen duayı okumasıyla törenin ilk aşaması tamamlanırdı. Hoca ve öğrenciye hediyeler verilir, davetlilere ikramda bulunulurdu. Yeni öğrenci ve ailesinin de alaya katılmasıyla hareket edilir ve diğer yeni başlayacak öğrencinin evine doğru gidilirdi. Tüm öğrenciler aynı şekilde toplandıktan sonra büyük bir kalabalıkla mektebe dönülür, hocanın ettiği dua ile merasim son bulur ve öğrenciler mektebe girerek derse başlarlardı.[21]

---

[18]Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 9.

[19] Uslu, *Başlangıcından Günümüze İslam Müesseseleri Tarihi*, 59.

[20] Mustafa Gündüz, "Türk/Osmanlı Eğitim Tarihinin Klasik Devrine Kısa Bir Bakış", *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik Ve Modern Dönem Üzerine Makaleler,* haz. Mustafa Gündüz (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013), 46-47.

[21] Mustafa Uzun, "Mektep - Mektep İlâhisi ve Gülbangi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 10.

Sıbyan mekteplerinde *hoca* veya *muallim* olarak isimlendirilen bir öğretici bulunurdu. Bazı mekteplerde birden çok hoca bulunmaktaydı. Böyle durumlarda *muallim-i evvel, muallim-i sanî* olarak isimlendirilirlerdi. Hocaya yardımcılık yapan, o olmadığında vekâleten görevini üstlenen *kalfa (halife)* ve mektebin tüm hizmetiyle ilgilenen *bevvab (kapıcı)* veya *ferraş (hizmetli)* de, küçük çaplı mekteplerin kadrosunu oluşturmaktaydı. Daha kalabalık mekteplerde görevli sayısı da artmakta, *ıbrıkçı, hademe-i mekteb* gibi, farklı işlere bakan çeşitli görevliler bulunmaktaydı.[22]

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un fethinden sonra burada medrese teşkilatını kurmaya çalışırken, Ayasofya ve Eyüp'te inşa ettirdiği iki medresede sıbyân mekteplerinde hocalık yapacaklar için ayrı bir müfredat belirlemiş ve bu eğitimi almayanların sıbyân mekteplerinde hocalık yapmasını yasaklamıştır. Bu dersler Arapça dilbilgisi, edebiyat, matematik, kelam, mantık, muhasebe adabı ve tedris usulüdür. Ancak bu yasağa kısa bir süreliğine riayet edilmiş, bir süre sonra mektep hocalarının medrese icazetli olması yeterli görülmüştür.[23]

Fatih'in kendi adına yaptırdığı külliyesinde birçok eğitim amaçlı yapı bulunmakla beraber, vakfiyesinde darüttalim olarak zikredilen bir de sıbyân mektebi bulunmaktaydı. Bu mektebe sadece yetim veya fakir ailelerin çocuklarının alınması şart edilmiştir. Aynı şart oğlu II. Bayezid'in vakfiyesinde de görülmektedir. Ayrıca bu vakfiyede dönemin ilk sıbyân mektebi ders programı da açıkça ifade edilmiştir:

> "Ve muallimhaneyi dahi talimi eytam ve evladı fukara için vakfetti ki anlara mektephanede muallim ve halife olanlar talimi kelamı kadim ve Kur'anı azim edeler. …ve bir salih hafızı kelamullah ve namazın erkânın ve şeraitin bilir ve sübyan talimine münasip ve kadir kimse muallimhanede eytamdan ve sübyanı fukaradan otuz nefer oğlancıklara yevmi cumadan gayri günlerde Musaf-ı Kerime baka, Kur'anı mecit okuda ve kemayenbegi öğrete ve bildire ve mazilerin ve geçmiş derslerin dinleye ve namaza müteallik nesneleri okuda ve bildire, ve tedibe muhtaç olanları tedibi şer'î eyliye ve hizmetinde daim ciddü sa'y eyliye, ve destur vericek (akşam evlerine gitmek üzere talebe salıverildiği

[22] İsmail Kara, "Sunuş", *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar-Yorumlar-Tetkikler,* haz. İsmail Kara – Ali Birinci (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 11.
[23] Nafi Atuf Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme* (İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi,1931), 1: 9.

zaman) vâkıfın ruhiçün ve kabulü tilaveti eytam için dua ettire, ve bir salih hafız kimesne anda halife (kalfa) ola, sübyan okutmakta ve bildirmekte mazilerin dinlemekte ve tedipte muallime daim muavenet eyliye."[24]

Bu vakfiyeden de anlaşıldığı gibi, Osmanlı Döneminde ilk sıbyân mekteplerinde öncelikli olarak Kur'an-ı Kerim öğretimi ve sonrasında namazla ilgili bilgilerden ibaret dersler yapılmaktaydı. Daha sonra bu müfredata yazı dersi de eklenmiş, ancak bu dersin içeriği yazmayı öğretmek değil, yazılı metinleri güzel yazı ile kopyalamak şeklinde gerçekleşmiştir.[25] Bu konuya ünlü tarihçi İbn-i Haldun'da (d.1332 - ö.1406) Mukaddime 'sinde yer vermiş ve bu müfredatı duyumlarına dayanarak izah etmiştir:

"Doğudaki Müslümanlara gelince, bize ulaştığı kadar onlarda eğitimde birçok hususu karışık olarak öğretmekteler. En fazla neye önem verdiklerini ise bilmiyorum. Bize nakledildiğine göre gençlik döneminde Kur'an'ın, ilmi eserlerin ve kuralların öğretimine önem veriliyormuş. Bu süreçte yazı öğretimini ise işin içine karıştırmıyorlarmış. Hatta onlarda yazı, diğer sanatlarda olduğu gibi ayrı öğretenleri olan başlı başına bir branş ve metodmuş. Bu yüzden çocukların eğitiminde yazıya yer verilmiyormuş. Şayet çocuklar için tahtaya bir şey yazacak olsalar, bu güzel olmayan bir yazı ile oluyormuş. Bundan sonra yazı öğrenmek isteyenlerin ise, bu sanatın üstadlarına başvurmaları gerekiyormuş."[26]

II. Bayezid vakfiyesinde de belirtildiği gibi çocuklar, Cuma günü hariç her gün mektebe giderlerdi. Eğitim neredeyse tüm gün sürmekteydi. Sabah erkenden mektebe giden çocuklar öğlene kadar hiç ara vermeden ders yapar, öğle vakti ara vererek sonrasında ikindiye kadar yine aralıksız devam ederlerdi.[27] Ders esnasında çocuklar bir hasır, kilim veya minder üzerine diz çökerek oturur, önlerinde bulunan rahlelerdeki Kur'an-ı Kerim veya dua kitaplarını okurlardı. Hoca da öğrencileri görecek şekilde, onlara dönük bir vaziyette otururdu. Her çocuk dersini okumak için hocanın önüne giderdi. Hoca bir

[24] Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 1-2: 83.
[25] Özgönül Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyân Mektepleri Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1968), 14.
[26] İbn-i Haldun, *Mukaddime,* trc. Halil Kendir (Ankara: Yeni Şafak Kültür, 2004), 2: 791.
[27] M. Şakir Ülkütaşır, "Sıbyan Mektepleri", *Türk Kültürü* 33 (Temmuz 1965): 597.

talebeyle bireysel olarak çalışırken, kalfası da diğer çocuklarla ilgilenirdi. Her çocuk aynı yaş ve zamanda mektebe başlamadığı için toplu ders yapma imkânı yoktu.[28]

Sıbyan mekteplerine başlama yaşı 4-5 olup çocuğun mektebe gönderilmesi tamamen ailenin isteğine bağlıydı. Herhangi bir zorunluluk yoktu. En az 3-4 yıllık bir eğitim sürecinde çocuklar bazı mekteplerde karma, bazılarında ise kız- erkek ayrı olarak, buluğ çağına erene kadar öğrenime devam edebiliyorlardı.[29] Hoca uygun gördüğü takdirde başarılı olan erkek öğrenciler medrese eğitimine devam ediyordu. Ancak kızlar için sıbyân mektebi sonrasında devam edebilecekleri bir eğitim kurumu yoktu. Genellikle evde bir yakınları veya özel tutulan bir hoca vasıtasıyla öğrenimlerine devam edebiliyorlardı.[30]

1.3.3. Batılılaşma Döneminde Sıbyan Mekteplerinde Eğitim

Sıbyân mektepleri, Klasik dönem boyunca müfredatları açısından çok büyük bir değişikliğe uğramadan eğitime devam etmiştir. Ancak I. Mahmud Döneminden itibaren (1730-1754) doğan askerî ihtiyaçlar doğrultusunda, batı etkili Hendesehane ve Mühendishane isimli askerî ve mühendislik eğitimler veren mekteplerin açılmasıyla, sıbyân mekteplerinde verilen eğitim de gündeme gelmiştir. Bunun nedeni, sıbyân mekteplerinde verilen eğitimin, bu yeni mekteplere girmek için yeterli gelmediği düşüncesi olmuştur.[31] Zorunlu olmayan sıbyân mektebi eğitimi, müfredat açısından bulunduğu yere ve hocasına göre değişiklik göstermekteydi. Bu nedenle sıbyân mektebini bitiren öğrencilerin hepsi aynı seviyede bilgiye sahip değildi.

Yeni açılan bu Batı etkili askeri okulların gelişmesi ve bu doğrultuda sıbyân mekteplerinde ıslah çalışmalarının başlaması II. Mahmud Döneminde (salt. 1808-1839) gerçekleşmiştir. II. Mahmud'un 1824 yılında yayınladığı bir ferman ilköğretimin zorunluluğuyla ilgili ilk girişimdir. Bu fermanda çocukların aileleri tarafından okula gönderilmemesi veya 1-2 sene gönderilip eğitimini tamamlamadan alınması ve bir usta

[28] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)* (Ankara: A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1982), 59.
[29] Mefail Hızlı, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", *Osmanlı*, ed. Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 5: 212.
[30] M. Şevki Aydın, "Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi", *Osmanlı,* ed. Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 5: 218.
[31] Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi,* 1-2: 383.

yanına çırak olarak verilmesi yasaklanmış, 12 yaşına kadar okula devam etmeleri buyrulmuştur. Bu fermana uymayan ailelerin hocalar veya imamlar tarafından kadıya şikâyet edilmesi, kadının durumun doğruluğunu araştırması ve eğer fermana muhalif bir durum tespit ederse bunu hükümete bildirmesi şart edilmiştir.[32] Bu ferman sıbyân mekteplerinin müesseseleşmesi, hocaların tekelinden çıkarak devlet gözetimine girmesinin de ilk aşamasıdır. Fermanda sadece İstanbul'u kapsayan bir zorunluluk belirtilmiş, fakat tam anlamıyla uygulanamamıştır. Bu dönemde sistemli ve kurumsal bir düzenleri olmayan sıbyân mekteplerinin, Sultan Abdülmecid (salt.1839-1861) Döneminde yayınlanan Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) ile birlikte tam anlamıyla ıslah çalışmalarına başlanmıştır.[33]

Bu dönemde sıbyân mekteplerinde Elifba, Amme cüzü ve diğer cüzler, Türkçe lügat, yazı, ahlak, ilmihal, tecvid, iki kez hatim etmek şartıyla Kur'an-ı Kerim okuma ve isteğe bağlı olarak hafızlık dersleri verilmekteydi.[34] Öğrenciler seviyelerine göre gruplanmakta, ancak aynı dersliğin içinde ders görmekteydiler. Klasik Dönemde olduğu gibi eğitim birebir yapılmaktaydı. Kız ve erkekler karışık değil, ayrı oturmaktaydılar. Eğitim süresi 4 yıl olup sınıf geçme sistemi yoktu. 4 senenin sonunda bir sınav yapılarak başarılı olanlar mezun edilirdi. Başarılı olamayanların 3 yıl daha okulda kalmasına müsaade edilirdi. 7 sene sonunda hala başarı gösteremeyen çocukların mektebe devam edip-etmeme durumu ise ailelerinin isteğine bağlıydı. II. Mahmud Döneminde yayınlanan fermanda bahsedilen bölgesel ilköğretim zorunluluğu, bu dönemde tüm vilayetler için kesinleşmiş ve ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. 7 yaşına giren çocuk okula başlamak mecburiyetindeydi. Aksi durum tespit edildiğinde çocuğun ailesi cezalandırılmaktaydı. 7-13 yaşları arasında olup ailesinin geçimini sağlamak zorunda olan çocukların sabahları bir saatliğine mektebe gitmeleri ve dini bilgileri öğrenmeleri mecbur tutulmuştur. 7 yaşından önce okula başlanması ise tamamen ailenin inisiyatifine bırakılmıştır.[35]

Klasik Dönemde Evkaf Nezaretine bağlı olan ve devlet gözetimi dışında faaliyetlerini yürüten sıbyân mektepleri, Tanzimat Döneminde ilköğretimin zorunlu olmasıyla artık

[32] Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nâfi', *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkîlât Ve İcrâât,* tsh. Muhammed Ali ibn Kemal (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338), 1-3.
[33] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye),* 102-103.
[34] Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme,* 1: 100.
[35] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye),* 105-106.

devletin tekeline geçmiş ve bu nedenle mekteplerdeki müfredatı, işleyişi, hocaları takip etmek üzere bir teşkilatlanma ihtiyacı doğmuştur. 1846 yılında kurulan Meclis-i Maarif-i Umumiye, eğitimle ilgili işlerden doğrudan sorumlu ve hükümete bağlı ilk teşkilattır. Aynı yıl bu kuruma bağlı olarak Mekâtib-i Umumiye Nezareti adıyla, genel müdürlük vasfına sahip bir teşkilat kurulmuş, sıbyân mektepleri ve bir üst seviyede eğitim veren rüştiye mekteplerinin (ortaokullar) teftişi bu kuruma devredilmiştir. 1857 yılında kurulan Maarif-i Umumiye Nezareti ise bakanlık düzeyindeki ilk eğitim teşkilatıdır[36].

1862 yılı itibariyle, geleneksel metod ve teçhizatla eğitim-öğretim yapan sıbyân mektepleri, mekteb-i ibtidaî adıyla anılmaya başlamış, Batılı okullarda kullanılan sıralar, tahtalar, haritalar bu mekteplerde görülmeye başlamıştır. Ancak dini açıdan uygun görülmemesi, Kur'an-ı Kerim'in böyle sıralarda oturarak okunmasının caiz bulunmaması nedeniyle ciddi eleştiriler almıştır.[37]

1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ilk kez müfredat birliğine gidilmiş, günümüz eğitim sisteminde görülen üç aşamalı öğretimin temelleri atılmıştır. Bu aşamalar; ibtidaî (ilköğretim), rüştî (ortaokul) ve idadî (lise) mektep olarak düzenlenmiştir. Yeni düzenlemelere göre mekteplerde dini eğitimden ziyade dünyevî ilimlere ağırlık verilmiş, bu konuda Fransız eğitim sisteminin model alındığı görülmüştür. Her ne kadar İstanbul'da bu sistem uygulanmaya başlansa da, taşrada kabul görmesi zaman almıştır. Nizamname'de öngörülen modern eğitim II. Abdülhamid Döneminde (1876-1909) kısmen değiştirilerek, İslamî bir eğilimle uygulanmıştır. Bu dönemde usul-i cedid (yeni usûl) metodla eğitim veren ibtidaî mekteplerin, imparatorluğun her noktasına açılması ve yayılması konusuna oldukça önem verilmiştir.[38]

1892 yılında ilköğretimler için çıkarılan bir talimatla, ibtidaî mekteplerde hocalık yapacak olanların iyi ahlaklı olmalarının yanı sıra, Darulmuallimin-i İbtidaî'den şehadetname almaları veya yapılacak bir sınavla yeterliliklerinin ölçülmesi şartı koyulmuştur.[39] Yine bu talimata göre şehirdeki ibtidaî mektepler 3 seneye indirilmiş,

[36] Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 19-21.
[37] Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi,* 1-2: 460-461,466.
[38] Gündüz, "Türk/Osmanlı Eğitim Tarihinin Klasik Devrine Kısa Bir Bakış", 72-73, 87.
[39] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye),* 148.

köy mekteplerinde ise 4 sene olarak kalmıştır. Ders programı "Elifba, Kur'an,ı Kerim, Tecvid, İlmihal, Ahlak, Sarf-ı Osmanî, İmlâ, Kıraat, Mülahhas Tarih-i Osmanî, Muhtasar Coğrafya-yı Osmanî, Hesap, Hüsn-i Hat"[40] olarak belirlenmiştir.

1913 yılında Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati (İlköğretim Geçici Kanunu) çıkarılmış ve Cumhuriyet Döneminde dahi birçok maddesi yürürlükte kalmıştır. Bu kanuna göre rüşdiye mektepleri ibtidaî mekteplerle birleştirilmiş, zorunlu ve parasız ilköğretim 3 yıldan 6 yıla çıkarılmış, üç bölüme ayrılmıştır. İlk iki senelik kısmı Devre-i İbtidaiye, sonraki iki senelik kısmı Devre-i Vasatiye ve son iki senelik kısmı Devre-i Âliye olarak isimlendirilmiştir.[41] Ders programı "Kıraat, Hat, Lisan-i Osman-i, Hesap, Hendese, Coğrafya (bilhassa Osmanlı Coğrafyası), Tarih (bilhassa Osmanlı Tarihi), Dürûs-i Eşya, Malumat-ı Tabiiye ve Tatbikatı, Hıfzıssıhha, Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye, El İşleri ve Resim, Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları, Talîm-i Askerî (erkek çocuklara), İdare-i beytiye ve dikiş (kız çocuklara)"[42] olarak düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti 1922 yılında saltanatın kaldırılmasıyla son bulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyeti ilan ederek, Türkiye Cumhuriyeti Devletini kurmuştur. 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (öğretim birliği) Kanunu ile birlikte tüm okullar, günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı olarak bilinen Maarif Vekâletine bağlanmış, standart bir müfredat belirlenmiş ve medreseler kapatılmıştır. İbtidai mektepler önce *ilkmektep,* sonra da *ilkokul* ismini almış, laik ve modern bir eğitim sistemine geçilmiştir. İlköğretim 6 yıldan 5 yıla düşürülmüştür.[43] Ders programı "Alfabe, Kıraat, İmla, Tahrir, Sarf, Yazı (sülüs-rika), Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri, Hesap, Hendese, Tarih, Coğrafya, Tabiat Tetkiki, Ziraat, Hıfzıssıhha, Ev idaresi (kızlar için), Müsabahat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye, Resim, El İşleri, Musiki, Terbiye-i Bedeniye, Nakış,Biçki ve Dikiş (kızlar için)"[44] olarak düzenlenmiştir. 1928 yılında harf inkılabı yapılmış, eğitimde Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. 1973

[40]Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 3-4: 906.
[41] Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış,* 40.
[42] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye),* 174.
[43] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, *175-176.*
[44] Erdal Aslan, "Türkiye Cumhuriyetinin İlkokullarda İzlediği İlk Öğretim Programı:1924 İlk Mektepler Müfredat Programı", *İlköğretim Online* 10/2 (2011): 723-725.

yılında çıkartılan Milli Eğitim Temel Kanunu ile 7-14 yaş arası tüm kız-erkek çocuklar için zorunlu ilköğretim 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır. İlk 5 yıl ilkokul, sonraki 3 yıl ortaokul olarak düzenlenmiştir. 1981-82 yılından itibaren ders programı "Hayat Bilgisi, Matematik, Türkçe, Müzik, Eğitsel Çalışmalar, Resim-iş Dersi, Beden Eğitimi, Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Ahlak Dersi, Din Dersi"[45] olarak uygulanmıştır. Günümüzde de çok büyük bir değişikliğe uğramadan devam etmektedir.

1.3.4. Sıbyan Mekteplerinde Eğitim-Öğretim Giderleri ve Vakıf Sistemi

Vakıf kelimesi Arapça kökenli olup "bir malın mâliki tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi"[46] anlamına gelmektedir. Osmanlı Devletinde, özellikle klasik dönemde eğitim, sağlık, din ve kültür alanlarındaki hizmetler devletin ayırdığı bir bütçe ile değil, İslam toplumuna mal olmuş olan vakıf sistemi ile karşılanmaktaydı. Bu sisteme göre varlıklı kişiler, maddi bir karşılık beklemeksizin halkın hizmetine sunulacak bir tesis inşa ettirir ve bu tesisin ihtiyaçlarının karşılanması için de gelir getirecek akarlar belirlerlerdi.[47] Bu tesisi vakfeden kişiye *vâkıf*, yaptırdığı tesisle ilgili tüm şartların yer aldığı belgeye ise *vakfiye* denilmiştir. Vakfiyeler kadılar vasıtasıyla mahkeme sicillerine geçmiş ve şartların uygulanıp uygulanmaması yine onlar tarafından görevlendirilen kişilerce takip edilmiştir.[48] Bu görevlilerden en önemlisi, vakfın kurulma amacı doğrultusunda vakfiye şartlarını uygulatan ve bunları kontrol eden *mütevellid*ir. Mütevelli vakfın yönetiminden birinci derecede sorumlu olan kişidir. Vakfın her türlü sorunu ve ihtiyacıyla ilgilenmekle yükümlüdür. Mütevellinin vakıf şartlarına göre hareket edip-etmediğini kontrol eden görevli ise *nâzır*dır. Vakıfla ilgili tüm yazışmaları yapan *kâtip*, vakıf gelirlerinin tahsilatı ve kontrolüyle ilgilenen *câbî,* vakfa alınacak her türlü malzemeden sorumlu olan *vekilharç* da vakıfların idari görevlilerindendir.[49]

---

[45]Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye),* 216.
[46] Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 475.
[47] Tahsin Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hizmetlerinin Finansmanı", *Osmanlı Dünyasında Bilim Ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri (İstanbul, 12-15 Nisan 1999)*, ed. Hidayet Yavuz Nuhoğlu (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2001), 133-135.
[48]Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi,* 1-2: 305.
[49] Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999), 64-67.

Bir vakıf tesisi olan sıbyân mektepleri de, eğitim faaliyetleri konusunda büyük bir boşluğu doldurmuştur. Sultanlar başta olmak üzere, saray ahalisi, devlet erkânı ve varlıklı kişilerin şahsi servetleriyle yaptırdığı ve tüm ihtiyaçlarını karşıladığı mektepler, devletten herhangi bir ödenek almamaktaydı. Bu noktada vâkıflar hem hayır işleyip, hem de ilköğretim konusunda devletin mali yükünü azaltmaktaydı.

Neredeyse her mahallede bulunan sıbyân mektepleri, öncelikli olarak yoksul ailelerin çocukları ve yetim çocukların ilköğretim ihtiyaçları için kurulmuş vakıflardı. Çünkü ekonomik durumu iyi olan aileler çocuklarına özel hocalar tutabilmekteydi. Mektebi yaptıran vâkıf sadece inşa masraflarını karşılamaz, mektebe bağladığı akarlar sayesinde hem mektebin tamirini, ihtiyaçlarını, görevlilerin maaşlarını, hem de çocukların şahsi ihtiyaçlarını karşılardı. İlköğretim için mektebe para ödemeyen çocuklara belirli zamanlarda kıyafet ve günlük olarak yemekleri verilir, yemek verilemiyorsa yemek paraları verilirdi. Ayrıca bazı mekteplerde çocuklara günlük para verildiği de bilinmektedir. Tüm bunlar vâkıfın gelir durumuna göre, vakfiyede belirlediği şartlar doğrultusunda sağlanmaktaydı.[50]

1.3.5. Sıbyan Mekteplerinin Yerleşimi ve Mimarisi

Sıbyan mektepleri genellikle vakfeden kişinin kendi adını vererek yaptırdığı vakıflardır. Ancak bazı mektepler, vâkıf tarafından bir başkası adına yaptırılmış veya öldükten sonra vasiyeti gereği yakınları tarafından inşa ettirilmiştir.[51] Bu yapılar, yapıldığı dönemin mimari üslûp özelliklerini taşıyan, hem sivil hem dinî mimari formuna sahip yapılardır.[52] Kare veya dikdörtgen plana sahip sıbyân mektepleri, çoğunlukla fevkanî[53] olan yapılardı. Altlarında sebil, çeşme, dükkân gibi yapılar olurdu. Genellikle tek derslikli olmakla beraber, yapının büyüklüğüne göre bazen iki derslikli de olabilmekteydi. Kırma çatılı, kubbe veya tonozla örtülü yapılar, genellikle kirpi saçakla son bulmuş, almaşık örgü veya kesme taş malzemeyle inşa edilmişlerdi.[54]

[50]Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi,* 1-2: 87.
[51]Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri,* 33.
[52]Arseven, *Türk Sanatı Tarihi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1954), 452.
[53] Üst katı olan, üstte olan, üstlük. (Sami, "Fevkanî", 1-2: 1008.)
[54] Mert Ağaoğlu, *Hassa Baş Mimarları El-Hac Mustafa Ağa, Kara Ahmet Ağa ve Mehmed Tahir Ağa'nın Döneminde İstanbul'daki İmar Faaliyetleri*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2018), 38.

Sıbyan mektepleri bir külliyenin birimi olarak inşa edildiği gibi, müstakil olarak da inşa edilmişlerdir. Külliye birimi olarak inşa edilen mektepler; cami, medrese, kütüphane gibi sükûnetin sağlanması gereken diğer birimlerden uzağa, külliyenin en dışında kalacak kısma inşa edilirdi. Böylelikle neredeyse tüm gün mektepte olan çocukların seslerinden doğacak rahatsızlık en aza indirgenmiş olurdu. Bu mektepler külliyenin bir parçası olmasına rağmen, yerleştirildiği konum dolayısıyla, diğer birimlerden ayrıştırılmış, adeta müstakil bir yapı izlenimi vermekteydi. Diğer yapılar, bulundukları sokağın gürültüsünden, gündelik hayat akışından tecrit edilmek için bahçelerle, avlularla çevrelenirken; sıbyân mektebi genellikle bulunduğu mahallenin külliyeyle kesiştiği noktaya inşa edilir, bununla; ilköğretimin gündelik hayatın bir parçası olduğu benimsetilmeye çalışılırdı.

Bir külliyeye bağlı olmadan, müstakil olarak inşa edilen sıbyân mektepleri ise, mahallenin her yerine eşit uzaklıkta olabilmesi için genellikle sokakların kesiştiği köşe başlarına inşa edilirdi. Bunun bir diğer nedeninin de; Osmanlı sivil mimarisinde ahşabın tercih edilmesinden dolayı, çıkan yangınların hızla yayılmasını engellemek olduğu düşünülebilir. Sıbyan mekteplerinin taş malzemeyle yapılması ve köşe başlarına konumlandırılması, bir yangın çıkması durumunda, yangının bir sokaktan diğerine yayılmasını bir miktar da olsa geciktirmekteydi. Mekteplerin altlarında genellikle bir çeşme bulunması da bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Sıbyan mekteplerinin fiziksel yapılarının, geleneksel Osmanlı ev mimarisine benzediği görülmektedir. Genellikle iki katlı olan evlerin üst katları yaşam alanı olarak düzenlenmiştir. Sıbyan mektepleri de genellikle iki katlı olup derslikler üst katta yer almaktaydı. Bunun asıl nedeninin; mektebe gelen küçük yaştaki çocukların, alıştıkları ev ortamından farklı bir mekânda bulunmaları sebebiyle, psikolojilerinin olumsuz yönde etkilememesi olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle sıbyân mektepleri, çocukların kendilerini daha huzurlu hissedebilmeleri ve daha çabuk adapte olabilmeleri amacıyla ev mimarisine benzetilmiştir. Ayrıca sokağın gürültüsünden uzak kalmak, rutubetten korunmak ve gün ışığından daha verimli bir şekilde faydalanabilmek için dersliklerin

üst katta olması tercih edilmiştir. Alt katta ise depo ve helalar; sebil, çeşme, dükkân gibi yapılar bulunmaktadır.[55]

Yapıldığı dönemin mimari üslûbunu yansıtan sıbyân mektepleri XV. yüzyıldan XVIII. yüzyılın başlarına kadar klasik dönem özellikleri göstermektedir. Kesme taş veya taş-tuğla almaşık örgüyle inşa edilen mekteplerde, bezeme unsurları yok denecek kadar azdır. Bunlarda yangın, deprem, bakımsızlık ve hatalı onarımlar sebebiyle zarar görmüş ve özgün halleri korunamamıştır. Dış cephede görülen taş bezemeler ise daha iyi durumdadır. XVIII. yüzyılda inşa edilen sıbyân mektepleri, dönemin özelliği olarak barok üslubunu yansıtmaktadır. Genellikle dikdörtgen planlı olan bu yapıların bazılarında derslik haricinde küçük bir mekân ve bir hoca odası eklendiği görülmektedir. Sebil üzerine yapılan mekteplere (sebilküttab) daha sık rastlanır. XIX. yüzyılda ise yapılan ıslahatlar her alanda kendini göstermiş, eğitimde ve mimaride Batılılaşma etkileri tam anlamıyla hissedilmiştir.[56] Özellikle II. Abdülhamid Döneminde (1876-1909), yeni yapılacak mektep binaları için Paris'ten planlar istenmiştir. Bu dönem yapılarının çoğu Fransa'daki modern binalar gibi, plan ve yükseklik açısından aşırı simetrik ve neo-klasik üslûpta inşa edilmiştir. Mekteplerin girişlerinde Sultan'ın tuğrası ve Osmanlı Devleti için önem ifade eden sembolik öğeler (hilâl gibi) kullanılmıştır. Bu dönemde mektepler büyük çoğunlukla sadece taş malzemeden inşa edilmişlerdir.[57]

[55] Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyân Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, 150-157.
[56] Zeynep Ahunbay, "Mektep - Mimari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları,2004), 29: 9.
[57]Gündüz, "Türk/Osmanlı Eğitim Tarihinin Klasik Devrine Kısa Bir Bakış", 92-93.

2. İSTANBUL SUR DIŞINDAKİ SIBYAN MEKTEPLERİ

Bu bölümde, çalışmamızın konusu olan *İstanbul Sur Dışındaki Sıbyan Mektepleri'*nin *Rumeli Yakasında* bulunanlarını incelemeye geçmeden önce, *sur dışı* olarak nitelendirilen bölgenin Osmanlı'da ve Cumhuriyet sonrasında idarî olarak nasıl bölündüğünü izah etmeyi uygun gördük. Yapıların konumları, hem günümüz İstanbul'unun ilçeleriyle hem de inşa edildikleri Osmanlı Döneminde hangi bölge sınırları içinde bulundukları bilgisiyle belirtilmiştir.

İstanbul 1453 yılında fethedildikten sonra Osmanlı Devleti'nin payitahtı olmuş ve devlet buradan yönetilmiştir. Gerek stratejik açıdan, gerekse nüfus yoğunluğu ve kültür açısından idaresi ve güvenliği oldukça önem taşıyan İstanbul'un mülkî, adlî, askerî, beledî, malî işleri, ilmiye sınıfına mensup olan kadı tarafından yürütülmekteydi.[58] Osmanlı Devleti'nin en büyük eyaleti olan İstanbul, birbirinden bağımsız dört kadılık olarak teşkilatlandırılmıştır. Bunlar; payitahtın bulunduğu bölge olan İstanbul (sur içi, Nefs-i İstanbul) kadılığı, sur dışından Çatalca-Silivri'ye kadar olan Eyüp kadılığı, Beyoğlu'ndan Rumeli Kavağına kadar olan Galata kadılığı ve Şile, Kandıra, Gebze, Karamürsel de dâhil olmak üzere tüm Anadolu yakasının içinde bulunduğu Üsküdar kadılığıydı. Bu kadılıklar mevleviyet derecesinde, yani büyük ve önemli kadılıklardı.[59] İstanbul kadılığı dışındaki Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılıkları *bilâd-ı selâse (üç belde)* olarak isimlendirilmekteydi.[60]

Batılılaşma etkileri, modernleşme süreci, artan nüfus gibi etkenler yerel yetki alanlarında daralmayı gerektirmiştir. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul 7 kazaya (ilçe) ve en son 2008 yılında kurulanlarla birlikte 39 ilçeye ayrılmıştır.[61]

Günümüz İstanbul'unda Fatih ilçesinin tamamını kapsayan, tarihi yarımada olarak bilinen, Osmanlı'nın payitahtı, *sur içi* olarak ifade edilmektedir. Osmanlı Döneminde

---

[58] İlber Ortaylı, "Kadı – Osmanlı Devletinde Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 69; Fahri Unan, "Mevleviyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 467.

[59] Mehmet İpşirli, "İstanbul Kadılığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 305.

[60] Mehmet İpşirli, "Bilâd-ı Selâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 151.

[61] Cemalettin Şahin, "İstanbul'un İlçeleri", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi,* ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2015), 3: 246.

bilad-ı selase olarak bilinen ve günümüz İstanbul'unda Fatih ilçesi dışında kalan tüm ilçeler ise *sur dışı* olarak tanımlanmaktadır.

Çalışma konumuz olan *İstanbul Sur Dışındaki Sıbyan Mektepleri,* Rumeli yakasında Zeytinburnu, Eyüp, Beyoğlu, Kâğıthane, Silivri olmak üzere 5 ilçede yer almaktadır. Bu ilçelerde tespit ettiğimiz 14 sıbyân mektebi, Osmanlı Döneminin bilad-ı selase sınırları içindedir.

2.1. Zeytinburnu Sıbyan Mektepleri

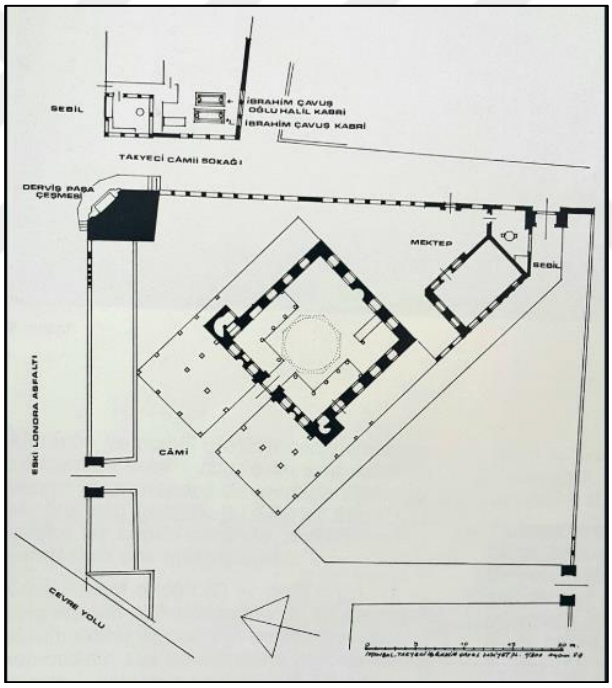
Bu ilçe bulunduğu yer itibariyle Osmanlı Döneminde Eyüp Kadılığı sınırlarında yer almaktaydı. Günümüzdeki sınırları dâhilinde ayakta kalabilen 1 sıbyân mektebi tespit edilmiştir.

2.1.1. Takyeci (Takkeci) İbrahim Ağa (Çavuş) Sıbyan Mektebi

2.1.1.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, Topkapı surları dışında bulunan Topkapı Kültür Park'ın içindedir. Cami, birçok hücre, iki sebil, kuyu ve hazireden oluşan külliyenin bir diğer birimidir **(Plan 1)**.

Plan 1:
Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi Vaziyet Planı

Kaynak: İ. Aydın Yüksel, Takyeci İbrahim Çavuş Camii, 3.

Bânîsi İbrahim Ağa (Çavuş), külliyenin en erken tarihli birimi olan, cami avlusu dışındaki sebilin H. 986 – M. 1578/9 tarihli kitabesinde *"İbrahim Ağa"*, caminin H. 1000 (M. 1591/2) tarihli inşa kitabesinde *"İbrahim Çavuş"* olarak zikredilmiştir.[62] H.

[62]Fatma Küçükaslan, *Takkeci İbrahim Ağa Camii: Teknik Çözümleme ve Çevre Yapılarıyla Birlikte Koruma Projesi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2001), 7.

1010 (M. 1602) tarihli vakfiyesinde ise *"Dergâh-ı Âlî Çavuşlarından Takyeci*[63] *İbrahim Çavuş"* olarak geçmektedir **(Belge 1)**. Kabri cami avlusunun dışında bulunan sebilin arkasında, sebilin de içinde kaldığı bir bahçe içinde bulunmaktadır. Mezar taşında yazıyla yazılan tarihe göre H. Rebiulevvel 1004 (M. Kasım/Aralık 1595) yılında vefat etmiştir **(Foto. 1)**.

Fotoğraf 1:
Takkeci İbrahim Ağa'nın Mezarı (2019)

[63] Takye: Ekseriya (genellikle) mücerred (çıplak) başın terini içmek (çekmek) için fes ve külah gibi diğer bir serpuşun (başlık) altından giyilen ince bezden ve kenarı ince oyalı hafif bir serpuş. Takyeci: Takye yapan ve satan adam. (Bk. Sami, "Takye, Takyeci", 1-2: 867.)

Bânînin H. 17 Receb 1010 (M. 11 Ocak 1602) tarihli, bahsi geçen vakfiyesinde **(Belge 1)** :

> " Topkapusu haricinde mekâbir-i müslimînin mukabelesinde Medine-i Eyyub el-Ensârî aleyhi rahmetullahi'l meliki'l-barî tabi'i mahalle-i cedîdede halisan livechillahi te'ala bina ve …"

ifadeleriyle yapının konumu belirtildikten sonra, camii yakınında bulunan hücrelerden ve burada ikamet edecek olanlardan bahsedilip devamında:

> "… hucurât kurbunda hem dershane ve hem merkad-i vâkıf olmak içün binâ olunan hücre-i kebirde talebe-i ilme eyyâm-ı mu'tadede ders ta'lim edüb ve Perşembe günü ba'de salati'z-zuhûr ve Cum'a günü ba'de va'z-üş Şeyh Muhammediye okuyup yevmî üç akçe vazifeye mutasarrıf ola ve imam ve şeyh ve iki müezzin ve Muhammediye okuyan muallim her günün ba'de salati's-subh ve ba'de selati'z-zuhr ve ba'de selati'l-asr cami'-i mezbûrda müctemi' olub bu beş kimesnenin her biri bu üç vakitte Kur'an-ı azîm ve Furkân-ı kerimden alâ vechi't-teennî ve't-tertil lâ alâ tarîkı's-sür'ati ve ta'cil bir cüz-ü şerîf tilâvet edüb sevabın rûh-u vâkıfa ihdâ edüb her birine yevmî üç akçe verile…"[64]

ifadeleriyle bânînin mezarıyla birlikte inşa edilen *hucurat kurbunda* yani odaların yakınındaki büyük odanın bir dershane olarak yapıldığından ve bu dershanede görevli olacak bir muallimden bahsedilmektedir.

H. Gurre-i (1) Zilkade 1015 (M. 28 Şubat 1607) tarihli vakfiyesinde ise **(Belge 2)** :

> "… cami'-i mersûmda her kim imam olursa kurbunda bina eylediği mektebde muallim olub etrafında olan hucuratta sakin ola fukara ve dervişâna Kur'an-ı azîm ve kütüb-ü usûl ve furu'dan murad ettiklerin talim edüb beher yevm iki akçe vazifeye mutasarrıf ola ve dahi şöyle şart eyledi ki cami'-i mersûmda her kim müezzin olursa mekteb-i mezbûrda halîfe olub talibîne talim ve dersleri tefhîmde ikdâm-ı azîm eyleyüb beher yevm bir akçe vazifeye mutasarrıf ola…"[65]

[64] VGM, 1598, 00011.
[65] VGM, 1598, 00027.

ifadeleriyle mektepten bahsedilmiştir. Bu ifadelerden, Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde görevli imamın aynı zamanda cami yakınında bulunan mektepte muallimlik yapacağı, mektebin etrafındaki odaları mesken olarak kullanacağı, müezzinin ise muallim halifesi olarak eğitime yardımcı olacağı anlaşılmaktadır.

Buna göre külliyede ders verilen iki birim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bahsedilen yapılardan dershanenin yeri tam olarak bilinmemektedir. İbrahim Ağa'nın mezarının, cami avlusu dışında bulunan sebilin önünde olduğu düşünüldüğünde, mezarın yakınlarında bir yapı olduğu düşünülebilir. Bu yapının inşa tarihiyle ilgili elimizde vakfiye tarihinden (H. 1010 / M. 1602) başka bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu vakfiyenin İbrahim Ağa'nın ölümünden sonra yazıldığı "…*bu beş kimesnenin her biri bu üç vakitte Kur'an-ı azîm ve Furkân-ı kerimden alâ vechi't-teennî ve't-tertil lâ alâ tarıkı's-sür'ati ve ta'cil bir cüz-ü şerîf tilâvet edüb sevabın* ***rûh-u vâkıfa*** *ihdâ edüb her birine yevmî üç akçe verile…"* ifadesinden anlaşılmaktadır **(Belge 1).** İbrahim Ağa'nın ölüm tarihi (H. 1004 - M. 1595) göz önüne alındığında, vakfiye tarihi zaten inşa için geç bir tarihtir. Arşivde yapılan araştırmada bânînin daha erken tarihli başka bir vakfiyesine ulaşılamamıştır.

Mektep olarak, H. 1015 (M. 1607) tarihli vakfiyede zikredilen yapı ise, caminin kıble yönündeki avlu kapısından girildiğinde, hemen girişte yer alan sebilinin bitişiğinde bulunmaktadır. Sebilin kitabesi H. 1002 (M. 1593/4) tarihini göstermektedir. Mektebin kitabesi yoktur. Ancak sebile bitişik olması nedeniyle birlikte inşa edildiği düşünülerek H. 1002 (M. 1593/4) - H. 1015 (M. 1607) tarihleri arasında inşa edildiği öngörülebilir. Ancak diğer yapıda olduğu gibi, burada da vakfiye tarihi, banînin ölüm tarihinden (H. 1004 - M. 1595) çok sonradır. Bu nedenle, eğer yapı İbrahim Ağa'nın ölümünden sonra, bir başkası tarafından tamamlanmadıysa, H. 1002 (M. 1593/4) - H. 1004 (M. 1595) tarihleri arasında inşa edildiği de düşünülebilir.

2.1.1.2. Mimari Özellikleri

Takkeci İbrahim Ağa Mektebi, taş malzemeli bir tabanla yükseltilmiş alan üzerine, blok taşlarla inşa edilmiştir. Biri büyük biri küçük olmak üzere, dikdörtgen formlu iki birimden oluşmaktadır. Büyük olan kısmın derslik, dar-uzun olan küçük kısmın ise hela olması muhtemeldir. Giriş (kuzey doğu) cephesinin ortasında yuvarlak kemer formlu bir

kapı açıklığı ve yanlarında kapıyla aynı boyutta birer dikdörtgen formlu pencere açıklığı görülmektedir. Bir sıra taş basamakla mektebe çıkılmaktadır. Bu cephede mektep girişinden daha içerde, girintili olarak yapılmış dikdörtgen formlu bir kapı açıklığına sahip, dar-uzun bir birim daha yer almaktadır. Buraya da üç basamaklı taş merdivenle çıkılmaktadır. Yapının güney doğu duvarı sebille ortaktır. Güneybatı cephesinde cephe boyu uzanan dikdörtgen formlu üç pencere açıklığı görülür. Ayrıca mektebin yanındaki dar-uzun birimin bir küçük pencere açıklığı da buradan görülmektedir. Mektebin kuzey batı cephesi camiye bakmaktadır. Burada da cephe boyu uzanan aynı formda iki pencere açıklığı görülür. Tüm pencereler demir şebekelidir. Yapının üst örtüsü yoktur **(Foto. 2)**.

Fotoğraf 2:
Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi (2019)

Dershane olarak bahsi geçen yapının ise yeri belli olmadığı için, durumuyla ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bânînin H. 17 Receb 1010 (M. 11 Ocak 1602) tarihli, bahsi geçen vakfiyesindeki *"... hucurât kurbunda hem dershane ve hem merkad-i vâkıf olmak içün binâ olunan hücre-i kebirde ..."* ifadesinden yola çıkarak dershanenin, sebil üzerinde yer alan yapı olabileceği de düşünülebilir **(Belge 1)**. Çünkü İbrahim Ağa'nın kabri, daha önce de belirttiğimiz gibi sebilin hemen arkasındadır **(Foto. 3)**. Ancak yapının vakfiyesinde, *"dershane ve merkad"* ifadelerinin geçtiği kısımda sebilden bahsedilmemiştir. Eğer yapı sebilin üzerinde fevkanî olarak inşa edilmiş olsaydı,

incelenen diğer yapıların vakfiyelerinde olduğu gibi, burada da muhakkak bu bilginin verilmesi gerektiği düşünülmektedir. İkinci bir ihtimal ise, "*hem dershane ve hem merkad-i vâkıf olmak içün binâ olunan hücre-i kebir"* ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla, bânînin mezarının da içinde bulunduğu bir oda bulunmaktaydı. Ancak günümüzde mezar açık bir alandadır. Etrafını sadece içinde bulunduğu bahçe duvarı çevrelemektedir.

Fotoğraf 3:
Takkeci İbrahim Ağa Sebili (Cami Avlusu Dışındaki) ve Üzerindeki Ahşap Yapı, Arkada İbrahim Ağa'nın Mezarı (2019)

2.1.1.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

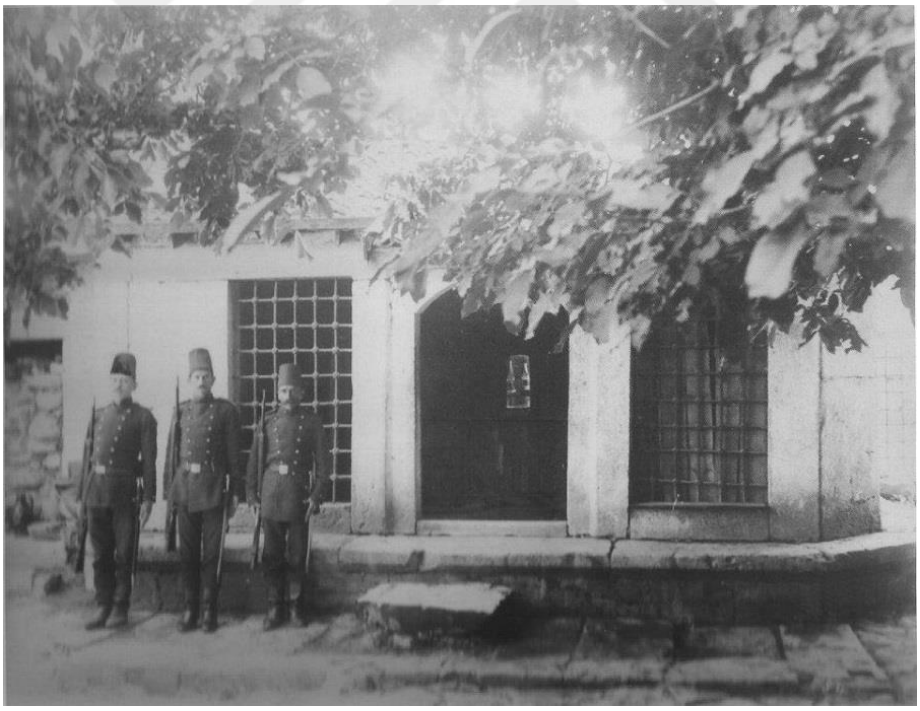
Mektebin günümüze gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, BOA ve VGM arşivinde yapının tamiriyle ilgili bir belgeye ulaşılamamıştır. Caminin onarımıyla ilgili olanlarda ise mektepten ve dershaneden bahsedilmemektedir. Sadece İbrahim Ağa'nın vakıflarının listelendiği bir belgede, H. 25 Şevval 1219 (M. 27 Ocak 1805) tarihiyle not düşülen kısımda **(Belge 3)** :

"… yine vakf-ı merkûm musaffakâtından mekâbir-i müslimîn karşısında vaki bir taraftan vakf-ı mezbûrda Hüseyin Ağa menzili ve bir taraftan vakfın mekteb arsası ve bir taraftan sebilhane odaları ve bir taraftan tarîk-i amm ile mahdûd…"[66]

ifadeleriyle bir evin (belgede *menzil* olarak ifade edilmiştir) yeri tarif edilirken, *bir tarafdan vâkıfın mekteb arsası* ifadesi kullanılarak evin etrafını sınırlayan yer ve yapılar sıralanmıştır. Burada *mektep* yerine *mektep arsası* ifadesinin kullanılması düşündürücüdür. Belki de bu tarihte mektep yıkılmış, arsası kalmış olabilir.

Mektebin mimarisi ve kullanımı ile ilgili ulaşılan en erken tarihli malzeme, Sultan II. Abdülhamid Döneminde (salt. H. 1292-1327 / M. 1876-1909), Sultan'ın kendi özel arşivi için Abdullah Biraderler'e çektirdiği ve Yıldız Arşivi olarak bilinen arşivden, yapının karakol olarak kullanıldığı döneme ait bir fotoğraftır **(Foto. 4)**.

Fotoğraf 4:
Karakol Olarak Kullanılan Topkapı'daki Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin Sıbyan Mektebi (1876-1909)

Kaynak: IRCICA, II. Abdülhamid'in Fotoğraf Arşivi, FAY. 23.45.34.

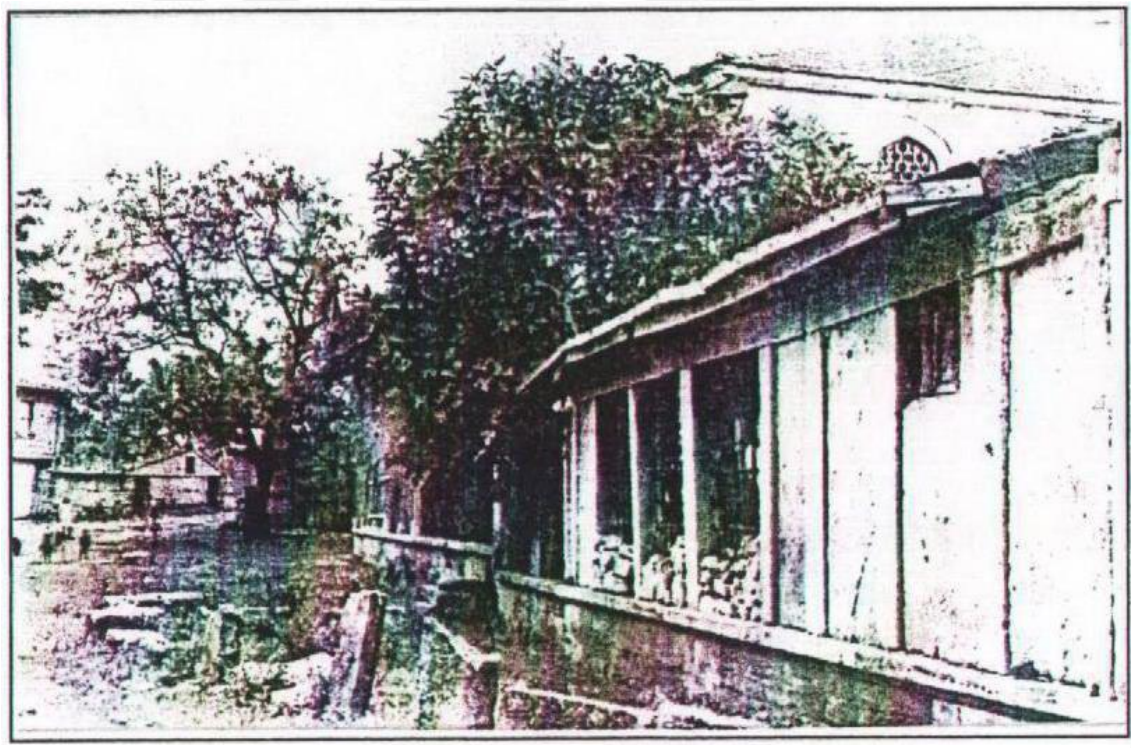
Burada yapı giriş (kuzeydoğu) cephesinden görülmektedir. Bir sıra taş malzeme üzerinde yükselen, taş malzemeden inşa edilmiş mektebin bu cephesinin ortasında

[66] BOA, EV. HMH. d, 8981.

yuvarlak kemerli bir giriş kapısı ve iki yanında kapı boyutlarında demir şebekeli, dikdörtgen formlu birer pencere açıklığı görülmektedir. Bir taş basamakla mektebe çıkılmaktadır. Yapının önünde bekleyen üniformalı-silahlı kişiler görülmektedir. Fotoğrafın açıklamasında ise *"Karakol olarak kullanılan Topkapı'daki Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin sıbyân mektebi"* ifadesi kullanılmıştır. Ancak fotoğrafın tarihi belirtilmemiştir. Bu fotoğraf, yapının Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında bir dönem karakol olarak kullanıldığını belgelemesi açısından önemlidir.

1941 tarihli başka bir fotoğrafta **(Foto. 5)**, yapının sadece güneybatı cephesi görülmektedir. Burada yapının üç pencere açıklığının taşla örüldüğü, fakat bu örgünün yarısından daha fazla kısmının yıkıldığı anlaşılmaktadır. Cephenin üst kısmında bir küçük pencere açıklığı daha bulunmaktadır.

Fotoğraf 5:
Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Güneybatı Cephesi (1941)

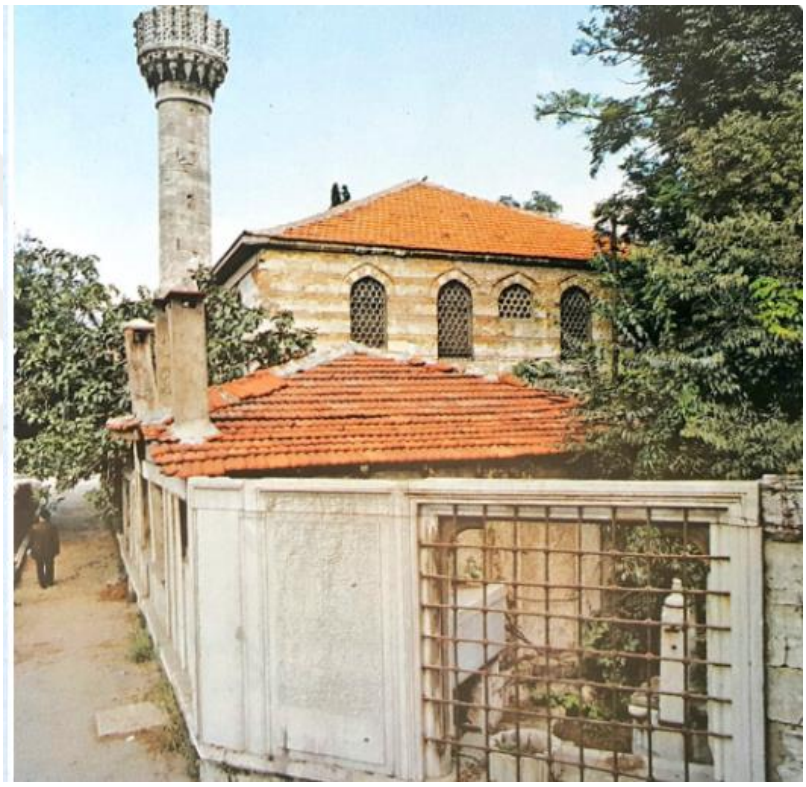

Kaynak: Fatma Küçükaslan, Takkeci İbrahim Ağa Camii (Y.L.Tezi), 129.

1985 tarihli bir diğer fotoğrafta, yapı güneydoğu cephesinden görülür. Ancak çekim açısı nedeniyle sadece piramidal formlu, kiremit örtülü üst örtüsü ve iki bacası

görülmektedir **(Foto. 6)**. Aynı tarihlerde veya biraz daha öncesinde çekildiğini düşündüğümüz, ancak tarihi belli olmayan bir fotoğrafta ise yapı güneybatı cephesinden görülmektedir. Burada dikdörtgen formlu üç pencere açıklığı ve bunların haricinde bir küçük pencere açıklığı daha yer almaktadır. Cephedeki dar-uzun açıklıklar taş bloklarla kapatılmıştır **(Foto. 7)**.

Fotoğraf 6:
Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Güneydoğu Cephesinden Sebil ile Birlikte Görünümü (1985)

Kaynak: İ. Aydın Yüksel, Takyeci İbrahim Çavuş Camii, 3.

1985 yılında mektebin ev olarak kullanıldığı bilinmektedir.[67] Bu bilgi caminin imamı ile yapılan görüşmede de desteklenmiştir.[68]

[67] İ. Aydın Yüksel, "Takyeci İbrahim Çavuş Camii", *Lâle Dergisi 3* (Kasım 1985):7.
[68] 02.07.2019 tarihinde yapının fotoğrafları çekilirken, caminin imamı Hüseyin Erdoğan'dan şifahî bilgiler alınmıştır. Söylemlerine göre; mektebin önünde bir kadını ağlarken gördüğünü ve nedenini sorduğunda kadının "ben burada doğmuştum, burada oturuyorduk" dediğini bize aktarmıştır.

Fotoğraf 7:
Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Güneybatı Cephesi (1980'ler?)

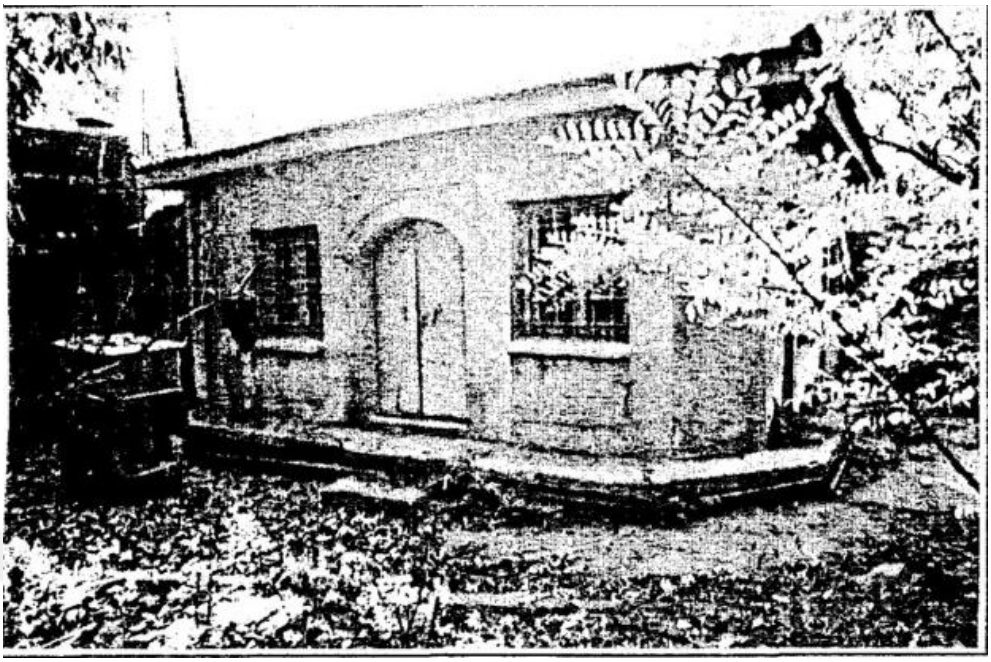

Kaynak: VGM Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi

1999 tarihli iki fotoğrafta yapı giriş (kuzey doğu) ve güneybatı cephelerinden görülmektedir. Buna göre yapının giriş cephesi ortada yuvarlak kemerli bir kapı ve yanlarında birer dikdörtgen formlu pencere açıklığına sahiptir. Ancak pencereler, Yıldız Arşivi'ndeki fotoğrafta görüldüğü gibi kapı boyutunda değildir. Altları doldurularak kısaltılmıştır. Güneybatı cephede ise üç dikdörtgen formlu, şebekeli pencere açıklığı görülmektedir. Yanında cephe boyu uzanan iki dikdörtgen açıklık daha görülse de, buralar kapatılmıştır. Burada, cephenin üst tarafında, bir küçük pencere açıklığı daha bulunmaktadır **(Foto. 8-9)** . 2001 yılında ise yapının boş olduğu belirtilmiştir.[69]

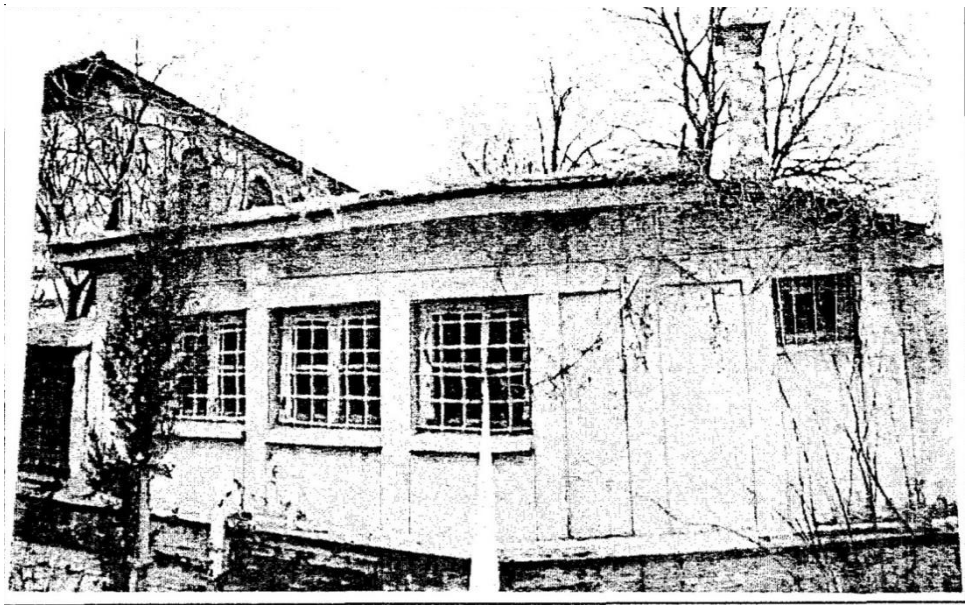
[69]Küçükaslan, *Takkeci İbrahim Ağa Camii: Teknik Çözümleme ve Çevre Yapılarıyla Birlikte Koruma Projesi,* 21.

Fotoğraf 8:
Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Kuzeydoğu (Giriş) Cephesi (1999)

Kaynak: Fatma Küçükaslan, Takkeci İbrahim Ağa Camii (Y.L.Tezi), 122.

Fotoğraf 9:
Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Güneybatı Cephesi (1999)

Kaynak: Fatma Küçükaslan, Takkeci İbrahim Ağa Camii (Y.L.Tezi), 122.

İlgili koruma kurulundan[70] ve İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğünden, mektebin onarımıyla veya kullanımıyla ilgili, Cumhuriyet sonrası döneme ait bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak caminin girişinde, 2008 yılında İBB tarafından restore edildiğine dair bir bilgi yazısı bulunmaktadır. Buna istinaden İBB Yapı İşleri Müdürlüğü ile yapılan görüşmelerde, 2008 yılı restorasyonunda sıbyân mektebiyle ilgili bir çalışma yapılmadığı, 2011 yılında külliyenin başka birimlerinin restore edildiği ancak yine mekteple ilgili bir onarımın gerçekleşmediği bilgisi alınmıştır.[71] Yapı günümüzde boştur **(Foto. 10)**.

Fotoğraf 10:
Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi Güneybatı Cephesi (2019)

[70]İstanbul 2 No.'lu Yenileme Alanı KTVKK.
[71] 16.07.2019 tarihinde İBB Yapı İşleri Müdürlüğünde, cami avlusundaki sebilin üzerindeki yapının 2011 yılında onarımını yapan mimardan alınan sözlü bilgi.

2.2. Eyüp Sultan Sıbyan Mektepleri

Bu ilçe, Osmanlı Döneminde sur dışından Çatalca-Silivri'ye kadar olan bölgeyi içine alan Eyüp Kadılığı sınırları içindeydi. Günümüzdeki sınırları dâhilinde ayakta kalabilen 9 sıbyân mektebi tespit edilmiştir.

2.2.1. Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi

2.2.1.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, Camii Kebir Caddesi üzerinde, Eyüp Sultan meydanındadır. Bânîsi Ebussuud Efendi, Kanuni Sultan Süleyman Döneminin (salt. H. 926-974 / M. 1520-1566) ünlü şeyhülislamıdır. İlk olarak müderrislik ve mollalık yapıktan sonra, 940'da (M.1533) İstanbul kadısı, H. 944'de (M. 1537) Rumeli kazaskeri ve H. 955 yılında da (M.1548) şeyhülislam olmuştur.[72] Mezarı, kendi adına yaptırdığı mektebin önündeki aile haziresinde yer almaktadır **(Foto. 11)**. Mezar taşında günü ve ayı yazıyla, senesi rakamla yazılan ölüm tarihi, H. 5 Cemaziyelevvel 982 (M. 23 Ağustos 1574)'ü göstermektedir.

Fotoğraf 11:
Ebussuud Efendi'nin Mezarı (2019)

[72] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308/1890-91), 1: 169.

Ebussud Efendinin çeşitli vilayetlerde görev yapması nedeniyle, sıbyân mektebini şeyhülislam olduktan sonra (H. 955 - M.1548), Mimar Sinan'ın mimarbaşılığı döneminde (H.944–997 / M.1538-1588) inşa ettirdiği muhtemeldir. Kitabesi olmadığından, yapım tarihi belli değildir. Ancak önünde bulunan haziredeki en eski tarihli mezar taşı 1562 yılını göstermektedir. Bu durumda mektep, bu tarihten önce yapılmış olmalıdır.[73] Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında mektebin 1548-1562 yılları arasında inşa ettirildiği düşünülebilir.

Vâkıfın diğer hayratlarıyla birlikte mektebinin de kayıtlı olduğu H. 997 (M. 1569/70) tarihli Mevlânâ Ebussuud İmadî bin Mevlânâ Şeyh Muhyiddin isimli Arapça vakfiyesinden tercümeyle, mektep genel olarak şöyle tanımlanmıştır **(Belge 4)** :

> " … ve Eyyubi Ensâri mahallâtından Cami'-i Şerif Mahallesinde çocukları ta'lim için binâ ve tesis etmiş olduğu ocaklı bir mekteb, bu mektebin ön tarafında eczâ-yı şerife tilaveti için hazırlanmış güzel bir sofa ve yanında vâkıfın evlâd ve ahfâd ve akrabalarının merkadleri ve kendisinin dahi oraya defnolunmasını temenni ettiği, demir parmaklıklarla çevrili kabristan olup muallim için mektebin yanında arası sofalı iki oda ve arkasında kenîf ve önünde küçük bahçeyi müştemil menzil vardır." .[74]

Yine bu vakfiyeye göre mektepte görevli olarak bir muallim ve bir kalfa bulunmaktadır. Görevlilerin alacağı maaşlar, her Ramazan bayramında çocuklara verilecek kıyafet, ayakkabı ve mektebin ihtiyaçları için ayrılması gereken ödenek ayrıntılı bir biçimde belirtilmiştir.

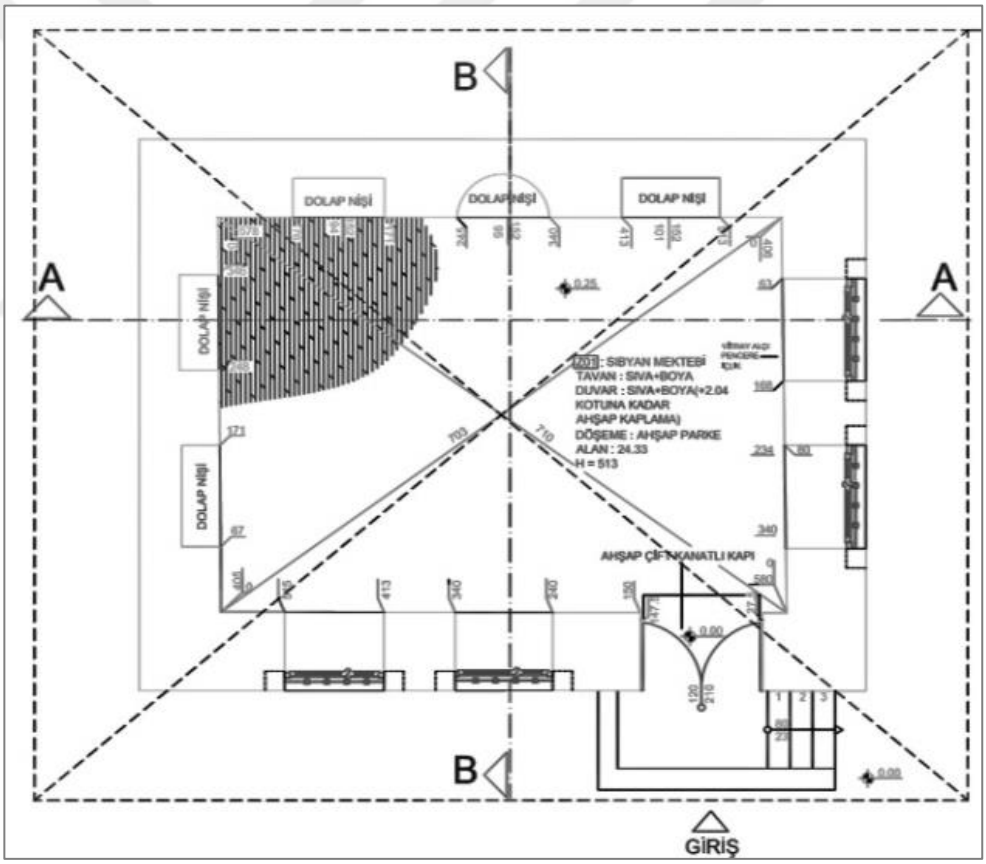
2.2.1.2. Mimari Özellikleri

Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi iki sıra tuğla - bir sıra kesme taş malzeme ile almaşık örgü tekniğinde inşa edilmiştir **(Plan 2).** Taş malzemeyle yapılmış yuvarlak kemerli bahçe kapısından mektebin ana girişine ve haziresine ulaşılır. Yapının sivri kemer şeklinde alınlıkla sınırlandırılmış kapısı, basık yuvarlak kemer formundadır. İki kanatlı ahşap kapısı vardır. Bu cephede iki sıra altta iki sıra üstte olmak üzere dört pencere bulunur. Üstteki pencereler taş-tuğla dizilimli yuvarlak kemer formludur. Alttaki

[73] Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi* (İstanbul, Eyüp Sultan Belediyesi, 1996), 309-310.
[74] VGM, 571, 266-94.

pencereler ise taş söveli, dikdörtgen formlu olup sivri kemerli alınlıklara sahiptir. Yapının meydana bakan batı cephesinde de pencere açıklıkları aynı şekildedir. Ancak bu cephe önünde bulunan seyyar satıcılar nedeniyle, neredeyse gözükmeyecek kadar kapalıdır. Doğuda hazirenin bir kısmına bakan cephede üstte diğer cephelerdeki gibi yuvarlak kemerli iki pencere bulunur. Altta ise dikdörtgen formlu bir pencere görülmektedir. Ancak burası taş ve tuğlayla örülerek kapatılmıştır. Sivri kemerli alınlığı hala mevcuttur. Güneyde, meydanın diğer tarafına bakan cephede sadece üstte iki yuvarlak kemer formlu pencere açıklığı görülmektedir. Mektebin önündeki hazire demir şebekeli bölmeleri bir duvarla çevrilmiştir **(Foto. 12).**

Plan 2:
Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi Planı

Kaynak: Şahperi İnanç (EYSAM'dan 18.12.2018 tarihinde alınmıştır)

Günümüzde, vakfiyede bahsi geçen, muallim müştemilatı ve mektebin ön tarafında bulunan sofa yoktur. Sadece mektep ve hazire bulunmaktadır. Vakfiyede, mektebin sofasının yanında demir parmaklıklarla çevrili bir hazireden bahsedilmiştir. Ancak günümüzde kabirler, mektebin cephelerine neredeyse bitişik olacak kadar yakındır.

Fotoğraf 12:
Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi ve Haziresi (2019)

2.2.1.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüze gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, arşivden ulaşılabilen tamir belgelerinin ilki Rumî 7 Şubat 1309 (H. 13 Şaban 1311 – M. 19 Şubat 1894) tarihli olandır **(Belge 5)** :

> "Validesinin ba-berât-ı âli meşrutiyet üzere mütevelliyesi bulunduğu ceddi Şeyhülislam-ı esbak Ebu'ssu'ud Efendinin Haremeyn-i Muhteremeyne mülhak evkaf-ı hayratının civar-ı Hazret-i Eyub Ensarî'de kâin mekteb ve türbe ile mahall-i sairede vaki' çeşme ve suyollarının mürur-ı zamanla harabe yüz tuttuğundan ve bu babda vaki olan müraca'atın semeresine kaldığından bahisle hayrat-ı mezkûrenin hasılat-ı vakfiyesinden icra-yı ta'miratı istidasını mutazammın Divân-ı Hümayûn kuyud odası mümeyyizi Safvet Bey tarafından

verilen arzuhali leffen irsal-i savb-ı dâhilleri kılınmış olmakla me'line nazaran iktiza-yı ifasına himmet buyrulması siyakında tezkere"[75]

Bu belgede, Divan-ı Hümayûn görevlilerinden Safvet Beyin, mektep ve etrafında vâkıfın yaptırdığı diğer hayratın tamiratının gerekliliği konusunda yazdığı arzuhâlin içeriği görülmektedir. Arşivde bu tezkereye cevap niteliğinde bir belgeye rastlanamadığından, bahsedilen tamiratın yapılıp yapılmadığı konusunda bir bilgi edinilememiştir.

Mektebin onarımıyla ilgili, yaklaşık 10 sene sonraki başka bir belge, H. 20 Ramazan 1322 - Rumî 15 Teşrinisanî 1320 (M. 28 Kasım 1904) tarihlidir **(Belge 6)** :

" Evkaf-ı mülhakadan Eyüp'de Ebu'ssu'ud Mektebi muhtaç-ı ta'mir olmuş olmasına mebni icra kılınan keşif ve münakasası vechiyle kurşunlarının beş yüz kırk dokuz kuruşla ta'miri kurşun müteahhidine ve ta'mirat sairesinde iki bin beş yüz kuruşla müteahhidi hafız Rakım Efendi bi'l-ihale icra ettirilmiş olduğu halde mezkûr mekteb ile ittisalindeki odaların muhtac-ı ta'mir daha bazı mahalleri zuhur etmekle bunlarda bi'l-keşf-i evvelki münakasa nisbetinde tenzilat icrasından sonra dört bin beş yüz yirmi beş kuruşla müteahhid mumaileyhe ihale olunmuş olduğunda şu halde mecmu'i inde'l-hesab yedi bin beş yüz yetmiş dört kuruşa baliğ olmasıyla hadd-i me'zuniyeti tecavüz etmiş olan iki kalem masarıf-ı ta'miriyeden keşf-i evvele ait üç bin kırk dokuz kuruşun üç yüz on sekiz ve keşf-i ahire ait dört bin beş yüz yirmi beş kuruşada üç yüz yirmi senesi büdceleri dâhilinde tesviyesine me'zuniyet itası zımnında keyfiyetin huzur-ı sami-i cenâb-ı sadarât penâhilerine arz-ı masarıfat idaresinden ifade olunmağın ol babda emir ve ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir."[76]

Bu belgede, bütçesi çıkarılan bir tamiratın yapıldığı ancak hala tamire ihtiyacı olan yerlerin olduğu ve bunun için ek bütçe gerektiğiyle ilgili bir yazışma yapılmıştır.

H. 22 Muharrem 1323 - Rumî 16 Mart 1321 (M. 29 Mart 1905) tarihli irade-i seniyye ile Ebussuud Efendi mektebinin tamiratının tamamlanamayan kısımları için gereken

[75] BOA, BEO, 362-27131.
[76] BOA, ŞD, 169-7.

bütçe konusunda dönemin padişahından izin çıkmıştır **(Belge 7).**[77] Ancak açılış töreni dahi yapılan mektebin camları takılmadığı için, kış mevsiminde öğrencilerin sağlığından endişe eden mektep muallimi, Evkâf-ı Hümayûn Nezareti Celîlesine bir tezkere yazarak durumu bildirmiştir. Rumî 5 Eylül 1322 (H. 29 Recep 1324 – M. 18 Eylül 1906) tarihli belge şu şekildedir **(Belge 8)** :

> "Civar-ı Hazret-i Halid'de Şeyhülislam esbak Ebu'ssu'ud Efendinin ihyakirdesi olan mekteb-i ibtida-i Evkaf-ı Hümayûn Nezaret-i Celilesine suret-i mükemmelede ta'mir ve geçende resm-i küşâdı icra edilmiş ise de çerçevesi ve camları takılmadığı mezkûr mekteb mu'allimi tarafından haber verilmiş ve mevsim-i şitâda etfalin muhafaza-i sıhhatleri lâzımeden bulunmuş olduğundan nevakısın ikmali hususunun nezaret-i müşarunileyhaya iş'arı mütevekkif irade-i celile-i âsaf-ı ekremîleridir ol babda emr ü ferman hazret-i min lehu'l-emrindir."[78]

Bu belgelerden, yapının H. 1324 (M.1906) yılına kadar mektep olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Mektebin durumuyla ilgili bir başka malzeme Rumî 25 Mart 1329 (29 Rebiulahir 1331 - M. 7 Nisan 1913) tarihli bir müfettiş raporudur. Buna göre o tarih için şöyle tanımlanmıştır **(Belge 9)** :

> "…mevcudu doksandır. Mekteb kârgir olub, iki dershane ve bir taamhane ve müştemilat-ı saireden ibarettir."[79]

Bânînin vakfiyesinde ve incelenen arşiv belgelerinde mektebin derslik sayısından ve taamhane yani yemekhane olarak ifade edilen bir birimden bahsedilmemektedir. Ancak mektep çok büyük boyutlu olmadığı için, içeride ayrı iki derslik bulunması pek de mümkün değildir. Bahsedilen kısımlar o dönem için eklenmiş birimler olabilir. Ayrıca bu tanımlamadan yapının bu tarihte de mektep olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yapıyla ilgili mimari yorum yapabilecek bir diğer malzeme, 1940 tarihli bir fotoğraftır **(Foto. 13)**. Burada mektep iki taraftan ahşap yapılarla çevrilidir. Sadece hazireye bakan

[77] BOA, İ.EV, 38-4-2.
[78] BOA, MF. MKT, 958-10-1.
[79] y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* Milli Kütüphane, El Yazması Koleksiyonu, 1120: 63-64.

kuzey ve doğu cepheleri görülmektedir. İki sıra tuğla – bir sıra kesme taşla almaşık örgü tekniğinde tek kat olarak inşa edilen yapı, düz dam ile örtülüdür. Doğu cephesinin üst kısmında yuvarlak kemer formlu iki pencere bulunur. Alt kısımda ise pencere yoktur. Ancak günümüzde bu cephenin alt tarafında dikdörtgen formlu bir pencere görülmektedir. Fakat daha öncede belirttiğimiz gibi, burası taş ve tuğlayla örülerek kapatılmıştır **(Foto. 14)**. Kuzey cephesinin üst kısmı da, doğu cephesindeki gibi iki pencereye sahiptir. Alt tarafında ise sivri kemer alınlıklı, taş söveli dikdörtgen bir pencere görülmektedir. Cephenin batısında bir alınlık daha fark edilmektedir. Ancak pencere veya kapı açıklığı yoktur. Duvar örgüsünde görülen bozulmadan buranın kapatıldığını anlaşılmaktadır. Fakat günümüzde yapının girişi buradandır. Fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla o tarihte yapıya giriş, gözükmeyen güney veya batı cepheden sağlanmaktadır.

Fotoğraf 13:
Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi Kuzey ve Doğu Cephesi (1940)

Kaynak: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi, No. 3140.

Fotoğraf 14:
Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebinin
Doğu Cephesinde Kapatılan Pencere (2019)

1940 yılına ait fotoğraf yapının işlevi hakkında bilgi vermemektedir. 1947 yılında ise mektebin Halkevi olarak kullanıldığı ve dispanser olarak hizmet verdiği bilinmektedir.[80]

1957 yılında aslına uygun olarak restore edilen yapıya,[81] 1960 yılında VGM tarafından orijinaline uygun, küfeki taşından baca yapılmasına karar verilmiştir.[82]

Yapıyla ilgili mimari tanımlama yapabilecek bir diğer malzeme ise, Süheyl Ünver'in 1966 tarihli suluboya resmidir **(Foto. 15).**[83] Burada mektebin etrafındaki ahşap yapılar görülmez. Hemen yanında gözüken yapı Sokullu Mehmed Paşa Türbesidir. Resimde

[80] M. Halit Tanık, *Hazret-i – Halid ve Eyüp Beldesi* (İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu, 1947), 42.
[81] Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi,* 310.
[82] İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 24 Kasım 1960 tarihli belge.
[83] Süheyl Ünver (1898-1986) 1916 yılında ilk kez Eyüp Sultan'a gitmiş, 1918 yılı itibariyle, onun için adeta bir sevdaya dönüşen Eyüp Sultanı resmetmeye başlamıştır. Eyüp'le ilgili çalışmaları "Eyüpname", "Eyüp Sultan name" ve ""Eyüp Sultan Mezarlığı" isimli kitaplarda toplanmıştır. Resimlerini, ressamlık iddiasın girmeden karakalem veya suluboya olarak resmetmiş, bazı yapıların restorasyonunda onun resimleri referans alınmıştır. (Bk. Ayla Ersoy, A. Süheyl Ünver'in Eyüp Çizimleri, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler IX (Eyüp, 13-15 Mayıs 2005),* ed. İrfan Çalışan, (İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2005), 358,361.

mektebin sadece güney ve batı cepheleri görülmektedir. Yapının duvar örgü sisteminde bir değişiklik yoktur. Ancak çatının saçakları oldukça geniştir. Güney cephenin sadece üst kısmında, yuvarlak kemer formlu iki pencere açıklığı bulunur. Batı cephede de aynı formda iki pencere bulunmakla beraber alt kısmında, neredeyse zemine kadar uzanan, dar uzun iki açıklık daha gözükür. Ancak bunların işlevlerinin tam olarak ne olduğu anlaşılmamaktadır. Günümüzde burada iki dikdörtgen formlu pencere bulunur. Bu suluboya resim, yapının işleviyle ilgili bir fikir vermemektedir.

Fotoğraf 15:
Süheyl Ünver'in Fırçasından Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi (1966)

Kaynak: Ayla Ersoy, A. Süheyl Ünver'in Eyüp Çizimleri, 362.

1967 yılında VGM tarafından yapının mezarlık ihata duvarının (bahçe duvarı) onarılması öngörülmüş,[84] ancak yeterli ödenek sağlanamaması nedeniyle bu tamirat 1968 yılında gerçekleştirilmiştir **(Foto. 16-17-18).**[85]

[84] İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 21 Ekim 1967 tarihli belge.
[85] İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 15 Ocak 1968 tarihli belge.

Fotoğraf 16:
Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebinin Onarım Öncesi İhata Duvarları (1968)

Kaynak: VGM Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi

Fotoğraf 17:
Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebinin Henüz Demir Şebekeleri Takılmamış İhata Duvarları (1968)

Kaynak: VGM Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi

Fotoğraf 18:
Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebinin Onarım Sonrası İhata Duvarları (1968)

Kaynak: VGM Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi

Yapı günümüzde, Eyüp Sultan Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürosu olarak hizmet vermektedir **(Foto. 19)**.

Fotoğraf 19:
Ebussuud Efendi Sıbyan Mektebi Batı ve Güney Cephesi (2019)

2.2.2. Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi

2.2.2.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, Rami'de Mahmudiye Caddesi ile Şeyh Abdullah sokağın kesiştiği köşede yer almaktadır. Yapıyla ilgili arşiv belgeleri incelenirken, o dönemde bu bölgenin *"Rami Kışla-i Hümayûn civarı, Hamidiye karyesi"* olarak ifade edildiği görülmüştür **(Belge 10-11)**.[86] Bânîsi Ali Paşa, yapının kitabesinden de anlaşılacağı üzere, II. Abdülhamid'in ser-karini (başmabeyincisi)dir. Mihrişah Sultan Mektebinin önündeki hazirede mezarı bulunan vâkıf, H. 1330 (M.1911/12) senesinde vefat etmiştir **(Foto. 20)**.

Fotoğraf 20:
Hacı Ali Paşa'nın Mezarı (2019)

[86] BOA, EV. MKT. CHT, 519-160. (VGM'den alınmıştır.); BOA, MF, MKT, 1034-36.

Mektebin yanında bânînin bir de camisi bulunmaktadır. Caminin güney cephesinde, dışa doğru taşmış mihrab çıkıntısı üzerinde yer alan celî ta‘lik kitabede *mescid* ile birlikte *mekteb* ifadesi geçer ve H. 1304 (M. 1886/87) tarihi kaydedilmiştir **(Foto.21)**.

Fotoğraf 21:
Hacı Ali Paşa Camii İnşa Kitabesi (2019)

İki sütun halinde, yedi satırlık kitabenin okunuşu şöyledir:

> “Muktedâ-yı ehl-i sünnet hâmi-i şer’-i mübîn / Şem’-i mihrâb-ı hilâfet hâdim-i beyt-i Hudâ
>
> Ya‘ni Hâkân-ı bülend-âsâr Hân Abdülhamîd / Hıdmet eyler şer’-i pâk-i Ahmed’e subh u mesâ
>
> Mâbeynci sani-i Mir Ali’nin maksadı / Padişâh-ı âleme aldırmadır hayr du‘a
>
> İşte ez-cümle biri bu ma‘bed-i pâkize kîm / Berk urur revzenlerinden nûr-ı feyz-i kibriyâ
>
> Gûşe gûşe bülbülân-ı kudse tâ‘atgâh olur / Gülşen-i tevhîddir bu ma’bed-i âlem-behâ
>
> Hak Te‘âlâ eylesin bânîsinin ömrün füzûn / Ehl-i îmân eyledikçe bunda beş vaktin edâ

Söyledi Şevkî cemâ'atden biri târîhini / Yümn ide itdi Ali Bey mekteb ü mescîd bina sene 1304"[87]

Mektebin üzerinde bulunan kitabede ise H. 1310 (M. 1892/93) tarihi kayıtlıdır **(Foto.22)**.

Fotoğraf 22:
Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi İnşa Kitabesi (2019)

İki sütuna altı satır halinde mermere hakkedilen celî sülüs kitabenin okunuşu aşağıdaki gibidir:

"Sultan Abdülhamîd-i Âdilin / Ol ser-karîn-i ekremi

Hacı Ali Bey kim ânın / Hayr işlemekdir matlâbı

Celb-i dua-yı hayr içün / Ol şehriyâr-i a'zama

Bu karyede itti binâ / Bu dâr-ı irfan meksebi

Şah-ı cihânın bendesi / Muhtar tarihin dedi

Pek dil-nişîn kıldı binâ / El-hac Ali Bey mektebi / 1310"

Cami ile mektebin kitabeleri arasında 6 yıl fark vardır. Bu kitabelerden anlaşıldığı kadarıyla vâkıf H. 1304 (M. 1886/87) yılında cami yapılırken mektebi de yaptırmaya karar vermiş, ancak mektebin yapımı uzun sürmüş veya daha sonra başlanmış ve H. 1310 (M. 1892/93) yılında tamamlanmıştır.

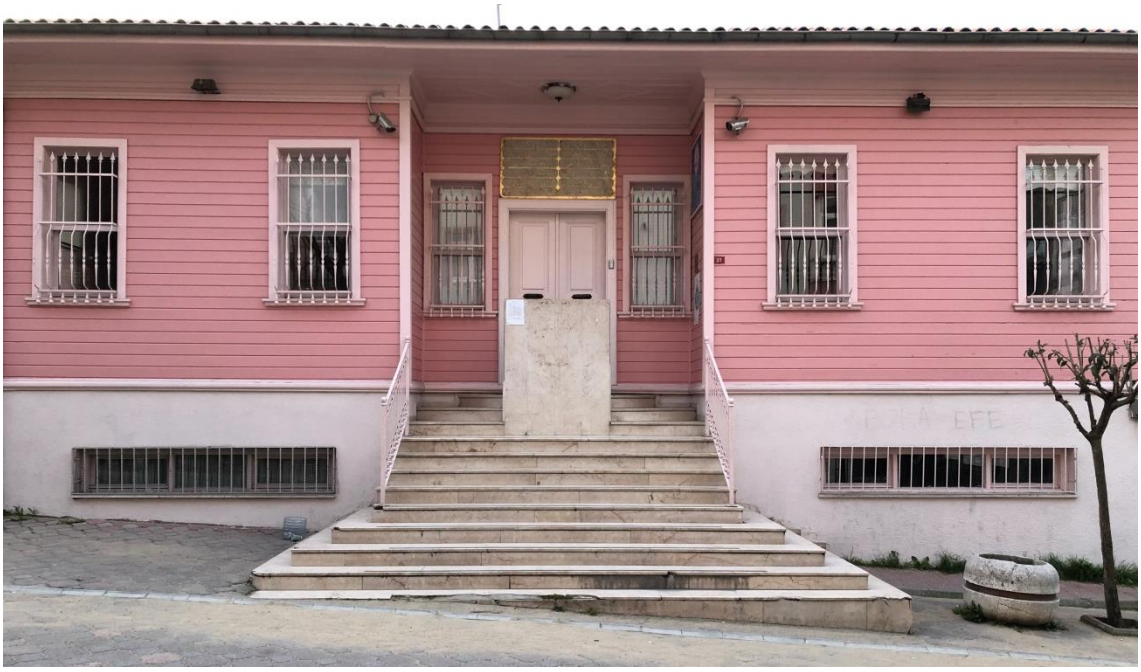
[87]Caminin giriş kapısının olduğu cephede, bir çerçeve içinde cami ile ilgili kısa bir bilgi ile birlikte kitabenin okunuşu verilmiştir.

Yapılan arşiv araştırmaları neticesinde Hacı Ali Paşa'nın vakfiyesine ulaşılamamıştır.

2.2.2.2. Mimari Özellikleri

Mektep, yüksekçe bir zemin kat üzerinde, pembe boyalı ahşap malzemeden inşa edilmiştir **(Foto. 23)**. Günümüzde tamamen yenilenen yapının girişine güney cepheden, zemin kat boyunca yukarı doğru uzanan bir merdivenle ulaşılmaktadır. Kot farkından dolayı burası oldukça aşağıda kalmıştır. Giriş kısmı eyvan şeklindedir. Tam ortada dikdörtgen formlu bir kapı ve iki yanında yine dikdörtgen formlu dar-uzun birer pencere bulunmaktadır. Cephenin dışarı doğru çıkıntı yapmış kısımlarında ise aynı formda, biraz daha geniş ikişer pencere bulunmaktadır. Zemin katta ise yatay dikdörtgen formlu, uzunca birer pencere görülür. Yapının doğu cephesinde bu durum tekrar eder. Cephenin üst tarafında ise dört pencere bulunmaktadır. Mektebin batı ve kuzey cepheleri, içinde bulunduğu okulun bahçesinde kalmaktadır. Batı cephede dört pencere bulunur. Kuzey cephe ise, güney cephenin tekrarı gibidir. Burada da aynı şekilde eyvanlı bir giriş bulunmaktadır. Ancak güney cephe gibi yüksekçe bir merdivenle değil, iki basamaklı bir merdivenle giriş sağlanır. İçerde dört oda bulunmaktadır. Ancak özgün durumda değildir. Yapı, kiremit kaplı hafif meyilli çatıyla örtülüdür.

Fotoğraf 23:
Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi (2019)

2.2.2.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Arşivde yapıyla ilgili sınırlı sayıda belgeye ulaşılmıştır. Bunlardan hiç biri tamir belgesi değildir. Rumî 18 Haziran 1318 (H. 24 Rebiulevvel 1320 – M. 1 Temmuz 1902) tarihli belge, Hacı Ali Paşa Camii görevlilerinin maaşlarından bahsetmektedir **(Belge 10)**.[88] Diğer belge ise Rumî 25 Teşrinisani 1322 (H. 21 Şevval 1324 – M. 8 Aralık 1906) tarihli, muallimi sânîlikten istifa eden İbrahim Efendinin tekrar bu vazifeye tayin edilmesi ile ilgilidir **(Belge 11).**[89] Bu da, mektebin hâlâ faal olduğunu göstermektedir.

1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nde mektebin "hâlen" jandarma karakolu olarak kullanıldığı belirtilir.[90] Ancak bu bilgi okulun internet sitesinde yazan tarihçe ve mahalle muhtarlığından alınan bilgiyle çelişmektedir. Bu bilgilere göre; iki sınıflı olan mahalle mektebi, 1923'de Cumhuriyetin ilanından, 1959 yılına kadar ilk mektep olarak kullanılmış, bir sınıf daha eklenerek derslik sayısı üçe çıkarılmış, sonrasında da yine okul olarak kullanılmaya devam edilmiştir.[91] Başka bir kaynakta da yapının 1947 yılında mektep olarak hizmet verdiği bilgisi yer almaktadır.[92]

Yapılan arşiv araştırmalarında mektebin geçmiş dönem mimarisi hakkında bilgi edinilecek bir belgeye rastlanmamıştır. Yapının 1962 yılına ait bir fotoğrafı, ulaşılan en erken tarihli görsel malzemedir **(Foto. 24)**. Buna göre mektep, giriş cephesi olan güneyden ve doğu cephesinden görülmektedir. Küçük farklılıklar dışında, günümüzdeki haliyle benzer durumdadır. Görülen iki cephedeki pencereler, oldukça geniştir. Doğu cephede bugünden faklı olarak dört yerine üç pencere bulunmaktadır. Asıl değişiklik zemin kat cephelerinde görülmektedir. Güney ve doğu cephede birer küçük pencere ve yine doğuda bir kapı vardır. Günümüzde bu kapı görülmemektedir ve pencereler de cephelerin iki yanında dar-uzun formda yerleştirilmiştir **(Foto 25-26).**

[88] BOA, EV. MKT. CHT, 519-160. (VGM'den alınmıştır.)
[89] BOA, MF, MKT, 1034-36.
[90] Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırması* 2 (1978): 60. (Turgut Kut Özel Arşivi)
[91] Hacı Ali Paşa Ortaokulu, "Okulumuzun Tarihçesi", erişim: 10 Haziran 2019, http://hacialipasaortaokulu.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/09/742305/icerikler/okulumuzun-tarihcesi_2028257.html. ; Rami Cuma Mahallesi muhtarlığından 13.06.2019 tarihinde alınan sözlü bilgi.
[92] Tanık, *Hazret-i – Halid ve Eyüp Beldesi,* 50.

Fotoğraf 24:
Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi (1962)

Kaynak: İstanbul İli Eyüp İlçesi Rami Cuma Mahallesi Muhtarlığı, "Tarihi Resimler", erişim:13.06.2019, http://www.ramicumamahallesi-muh.gov.tr/resimler4/hac%C4% B11.jpg.

Fotoğraf 25:
Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi Güney (Giriş) ve Doğu Cephesi (2019)

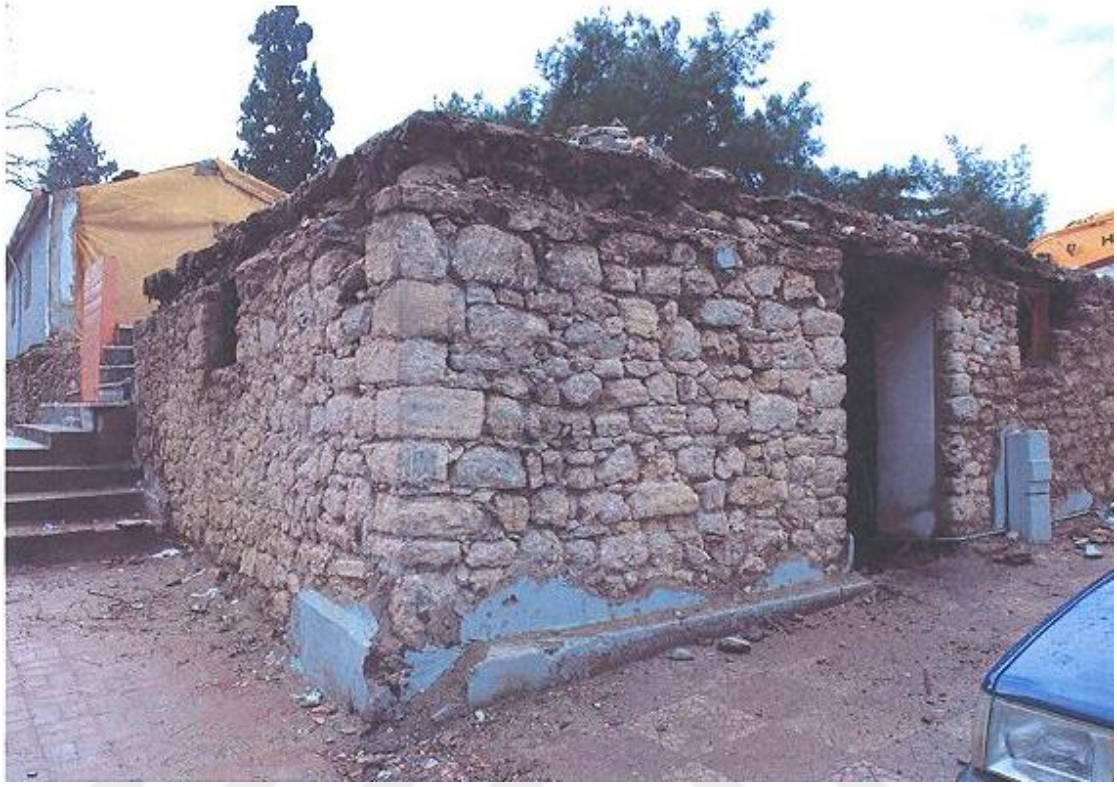
Fotoğraf 26:
Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi Doğu ve Kuzey Cephesi (2019)

Mekteple ilgili günümüze yakın onarımların ilki VGM tarafından 1987 yılında yapılmıştır. Bu onarım öncesinde Eyüp Müftülüğü yapıyı kütüphane olarak kullanmak üzere onarmayı önermiş, bu öneri kurumca uygun bulunmuştur.[93] Diğer onarım ise İstanbul İl Özel İdaresi tarafından 2009 yılında yapılan restorasyondur. Bu restorasyon öncesinde çekilen bir durum tespit fotoğrafında, yapı malzemesi gözükmeyen, boyanmış zemin katın yığma taş örgülü olduğu görülmektedir. Taş malzemenin zayıf olduğu ve zamanla aşırı derecede yıprandığı tespit edilmiştir. 1962 yılına ait fotoğrafta görülen zemin kat kapı ve pencereleri, durum tespiti için çekilen fotoğraflarda gözükmekte olup restorasyonda kapatılmıştır **(Foto 27)**. Ahşap malzemesi ciddi anlamda zarar gören mektep binası tamamen yenilenmiştir. [94]

[93] İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 14.09.1987 ve 28.12.1987 tarihli belge.
[94] EYSAM, 09.01.2019 tarihli Revize Restitüsyon ve Restorasyon Projesi.

Fotoğraf 27:
Hacı Ali Paşa Sıbyan Mektebi Zemin Kat Güney ve Doğu Cephesi (2009)

Kaynak: İstanbul İl Özel İdaresi İmar Yatırım ve İnşaat Daire Başkanlığı Etüt Proje Müdürlüğü Eyüp Hacı Ali Paşa İlköğretim Okulu Revize Restorasyon Projesi Raporu (EYSAM'dan alınmıştır)

Mektep 2015-2016 yılında ortaokul olmuş[95] ve günümüzde de Hacı Ali Paşa Ortaokulu olarak, ek binalarıyla birlikte hizmet vermeye devam etmektedir.

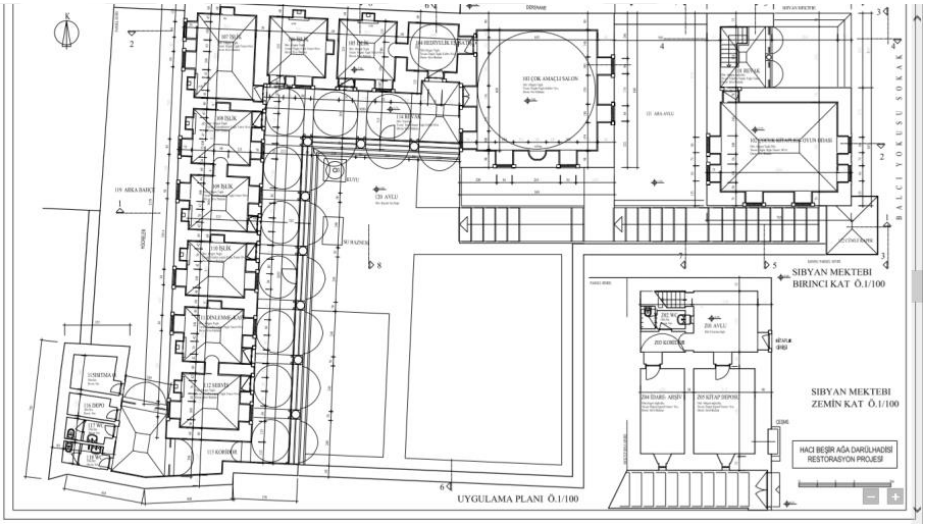
[95] Hacı Ali Paşa Ortaokulu, "Okulumuzun Tarihçesi".

2.2.3. Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi

2.2.3.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep Nişanca'da, Baba Haydar Mektebi sokak ile Balcı yokuşunun kesiştiği köşede, bulunmaktadır. Bir medrese, kütüphane ve çeşme ile birlikte darülhadis külliyesi olarak inşa edilmiştir **(Plan 3)**. Bânîsi Hacı Beşir Ağa, padişah musahibliği (danışmanlığı) ve saray hazinedarlığı görevlerinden sonra H.1129/30 - M.1717 yılında Darüssaade Ağası olmuştur. Sultan III. Ahmed (salt. H.1115-1143 / M.1703-1730) ve Sultan I. Mahmud Dönemlerinde (salt. H.1143-1168 / 1730-1754) Darüssade Ağası (harem ağası) olarak görev yapmıştır. H.1159 (M.1746) yılında vefat etmiştir. Osmanlı Dönemi harem ağalarının en tanınmışlarındandır.[96] Türbesi Eyüp Sultan Camii avlusundadır **(Foto. 28)**.

Plan 3:
Hacı Beşir Ağa Külliyesi Planı

Kaynak: Nesrin Mumcu, Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme, 84.

[96] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308/1890-91), 2: 20; Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Hacı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 555.

Fotoğraf 28:
Hacı Beşir Ağa'nın Türbesi (2019)

Külliyenin inşa edildiği alan eğimli bir arazi olduğundan mektep medreseden daha aşağıda kalmıştır. Hemen bitişiğinde bulunan bir kapıdan merdivenle medreseye çıkış sağlanmaktadır. Külliyenin inşa kitabesi bu kapı üzerinde ve H. 1147 (M. 1734-35) tarihlidir **(Foto.29)**.

Fotoğraf 29:
Hacı Beşir Ağa Külliyesi İnşa Kitabesi (2019)

Külliyenin 4 sütun – 7 satır halinde Mehmed Mehîb tarafından yazılan celî ta‘lik kitabe metninin okunuşu şöyledir:

> “Hazret-i Halid-i zîşân Ebî Eyyûb kim / Şeref-i nâmı ile buldu beled ‘izz ü ‘alâ
> O şehinşâh-ı kerâmet o veliyy-i mutlak / Mâlik-i mülk-i ğazâ server-i cünd-i şühedâ
> Oldu her vechle memdûh-ı resûl-i ekrem / Nola eylerse şefâ‘at o sa‘âdet-pîrâ
> Mahz-ı lillâh ânı iclâle binâen yapdı / Mekteb-i pâkle bir medrese-i müstesnâ
> Mefhâr-ı dâr-ı sa‘adet ağası ağası Hâc Beşîr / Ki semâhatde odur sâhib-i dest-i beyzâ
> Gülşen-i ilme bahâr-i keremi ebr-i matîr / Ğonca-i ma‘rifetullâha verir neşv ü nemâ
> Cism-i pâkin kılub iksir-i lutfdan tahmîr / Tab‘ını lübb-i inâyât yaratmış Mevlâ
> Kadd-i evsâfına kûtehdür ânın sevb-i beyân / Lâne-i teng hümâ midhatine her ma‘na
> Yâ ne lâzım kalem-i âcize vasfın tahrîr / Hasb-ı hâlin eser-i hayrı kılarken îmâ
> Ders-i medhin o mekârim-şiyemin ey hâce / Sebk-âmûz-ı nazm kılmağa hâcet ne revâ
> İdelim hayr duâyı bize vâcib oldur / Kılalım dergeh-i Mevlâ’ya senâsın inhâ
> İzz ü rif‘at ile zî-şân ola yâ Rabb hemîn / Tevsen-i çerh murâdınca ola pâ-ber-câ
> Oldı bu mısrâ‘-ı pâkize Mehîbâ târîh / Câmî-i ilm ü amel dâr-ı hadîs-i zîbâ 1147”[97]

Yapının kitabesinde de belirtildiği gibi Hacı Beşir Ağa bu külliyeyi Darüssaade Ağası olduktan sonra yaptırmıştır.

Bânînin, mekteple ilgili bilgilerin bulunduğu zeyl vakfiyesi H. 1 Şaban 1151 (M. 14 Kasım 1738) tarihlidir. Burada vâkıfın Eyüp’te yaptırdığı külliyesinin birimlerinden, görevlilerinden ve alacakları maaşlardan bahsedilmiştir **(Belge 12)** :

> “…ve medine-i Hazret-i Ebî Eyyûb el-Ensârî aleyhi’r-rahmetül-bârî mahallâtından Baba Haydar-ı Nakşibendî mahallesinde vâki‘ bir tarafdan kudât-ı

[97]“Hacı Beşir Ağa Medresesi Yapım Kitabesi” , erişim: 1 Temmuz 2019, “http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1153&hid=1399.

> Mısriyyeden Hasan Efendi zevcesi mülkü ve bir tarafdan sâbıkan Çakırcıbaşı İvaz Ağa mülkü ve bir tarafdan ba‘zen el-Hac Ali meşrûtası olan menzil ve ba‘zen Mahmud Efendi mülkü ve bir tarafdan tarîk-i amm ile mahdûd mâ-i lezîz-i cârîyi müştemil arsa üzerine müceddeden binâ eylediğim kaviyyu’l-esâs kütübhâne-i bâlâ ve muallimhane-i ulyâ ve sekiz aded hücre-i bâlâ-yı müştemil medrese-i latiflerine …”

ifadeleriyle külliyenin birimleri tanımlandıktan sonra mektep dışındaki yapılarda görevli olanlar zikredilmiş ve :

> “mu‘allimhâne-i mezkûrede sulehâdan Kur’ân-ı azîmü′ş-şânı kavâ‘id-i ilm-i tecvîd ile ta‘lîme sâ‘î ve terbiye-i sıbyânı mürâ‘î mütedeyyin kimesne hâce-i mekteb olup yevmî on akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve mu‘allimhâne-i mezkûrede ta‘lîm iden etfâle ta‘lîm ve tilmîzde fâikü′l-akrân bir kimesne halîfe-i mekteb olup yevmi beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola…”[98]

ifadeleriyle mektepte görevli olan bir hoca ve bir halifeden bahsedilmiştir. Vakfiyeye göre külliyede kütüphâne-i bâlâ, muallimhâne-i ulyâ ve sekiz adet hücre-i bâlâ-yı müştemil medrese yani üst katta bulunan bir kütüphane, bir mektep ve yine üst katta bulunan sekiz hücreli bir medrese bulunmaktadır. Mektep, bu vakfiyede, alışılanın aksine *muallimhane* olarak ifade edilmiştir.

2.2.3.2. Mimari Özellikleri

Külliye oldukça eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olup, mektep külliyenin alt tarafında kalmaktadır **(Foto. 30)**. Bir çeşme üzerinde fevkanî olarak, taş-tuğla malzemeyle, almaşık örgü tekniğinde inşa edilen mektep, kurşunla kaplı aynalı tonoz örtülüdür.

[98] VGM, 638, 81-98/51.

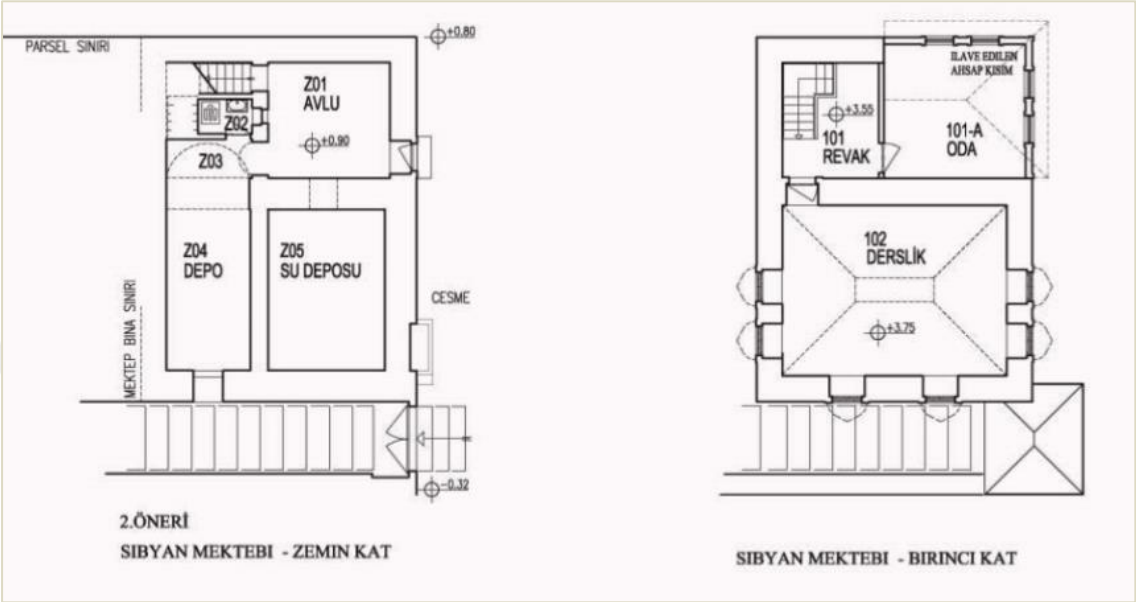
Fotoğraf 30:
Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi ve Medrese Giriş Kapısı (2019)

Mektebin girişi doğu cephenin kuzeyindeki mekândan sağlanmaktadır. Buradan mektebin avlusuna girilmektedir. Avlu duvarlarla sınırlandırılmıştır. Buranın üstünde, mektebin dersliğiyle aynı hizada, doğu ve kuzey cepheleri ahşap görünümlü kaplamayla kaplanmış, her iki cephesinde dikdörtgen formlu ikişer penceresi olan bir oda bulunmaktadır. Bu cephe de mektebin de demir şebekeli dikdörtgen formlu iki penceresi bulunur. Altta ise çeşme yer almaktadır. Doğu cepheden yuvarlak kemer formlu bir kapıyla medreseye çıkan merdiven, aynı zamanda mektebin güney cephesini de görmektedir. Bu cephede mektebin dikdörtgen formlu iki penceresi vardır. Batı cephesi, kot farkından dolayı yüksekte kalan medrese bahçesiyle aynı hizadadır. Buradan da yapıya bir giriş bulunmaktadır. Ayrıca mektebin üst katına ve yanındaki odaya ait dikdörtgen formlu birer pencere görülmektedir. Odanın batı cephesi, sokağa

bakan doğu ve kuzey cephesi gibi kaplamalı değil, mektep gibi taş-tuğla malzemeli ve aynalı tonoz örtülüdür **(Plan 4 – Foto. 31)**.

Plan 4: Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi Planı

Kaynak: Nesrin Mumcu, *Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme*, 103.

Fotoğraf 31:
Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi Batı ve Güney Cephesi (2009)

Kaynak: Taş Yapı, "Eyüp Hacı Beşir Ağa Medresesi Restorasyon inşaatı İşi", erişim: 18.05.2019, https://www.tasyapi.com.tr/store/img/eyup-haci-besiraga-medresesi-restorasyon-insaati-isi-8264-850x640.jpg.

2.2.3.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüze gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, arşivden ulaşılabilen tamir belgelerinin ilki, H. 28 Rebiulevvel 1290 (M. 26 Mayıs 1873) tarihli bir keşif belgesidir **(Belge 13)**. Belgenin en sonunda kalfaların isimleri ve verilecek yevmiyeler de belirtilmiştir:

> "Hazret-i Halid civarında Baba Haydar mahallesinde Darü's-sa'ade Ağası esbak merhum Hacı Beşir Ağa mekteb-i şerifinin ta'mire lüzum görülen mahalleri inşaat idaresinden me'mur-ı mahsus hazır olduğu halde marifet-i bendegâne … mu'ayene ve mesaha olunarak mikdar-ı sarfını mübeyyin terkim kılınan keşf-i evvel defteridir.
>
> Mekteb-i mezkûrun döşemesi harab olduğundan bi'l-fesh fazladan kiremid ilâvesiyle kalastan döşeme tecdidi - 761
> Meşeden ma'mûl cam çarçive tecdidi - 292
> Mekteb-i mezkûrun derûnunun cüz'i sıva ve badana tılası - 328
> Kalas yaprağından …. - 120
> Kestane kolluğundan doğramacıkârî ma'a müştemilât kapı tecdîdi - 91
> Muhafaza duvarının noksanı ikmâl olunarak halis harçla kiremid bastırması ve saçak ta'miri - 75
> Mevcud asmanın çardağı münhedim olduğu cihetle mezkûr duvarın kiremidlerini harab etmekte olduğundan orta kirişinden taban ve mertekle çardak tecdidi – 189
> Hammaliyesi – 185
> 2041 – 41 (Küçük Yorgi) = 2000
> – 50 (Nikola) = 1950
> – 50 (Yamandi) = 1900
> – 50 (Kosti/Kasti?) = 1850"[99]

Bu tamiratın 1850 kuruş masrafla yapıldığı ve tamamlandığı, Rumî 6 Eylül 1289 (H. 25 Receb 1290 – M. 18 Eylül 1873) tarihli belgede **(Belge 14)** :

[99] BOA, EV. MH. TIK, 15-161. (VGM'den alınmıştır)

"… mekteb-i şerifin bazı mahallerinin ta'miri reside-i hitâm olmuş olduğundan keşf-i sanîsinin icrasıyla masarifin itâsının ihbar *(silik)* işbu me'mur arzuhaliyle istida' etmiş ve mekteb-i şerîf-i mezkûrun icra olunan keşfi ve münakasası vechile 1850 kuıruş rakamla tâ'mir ve tesviyesine 12 Ca 90 tarihiyle mübaşereti hâvî sureti verilmiş olduğu…"[100] ifadeleriyle belirtilmiştir.

Mektebin de dâhil olduğu külliyenin bir diğer birimi olan medresenin, yukarıda incelenen belgelerin yazılmış olduğu tarihte (1873), hatta daha öncesinde, 1869 yılında faaliyette olmadığı bilinmektedir.[101] H. 20 Cemaziyelahir 1323 - Rumî 8 Ağustos 1321 (M. 22 Ağustos 1905) tarihli bir belge ise, mektebin bu tarihte hâlâ eğitime devam ettiğini göstermektedir **(Belge 15)** :

"Devletlü Efendim Hazretleri

Civâr-ı Hazret-i Halid'de kâin Cezerî Kâsım Paşa mekteb-i ibtidaiyesi geçende esna-yı hârîkde muhrik olarak talebesi mahall-i mezkûrda Baba Haydar mahallesinde Darü's-sa'ade Ağası Hacı Beşir Ağa mekteb-i ibtidaiyesine muvakkaten nakil edildiğinden mekteb-i mezbûrun bir an evvel inşâsı lüzûmu 2 Haziran 321 tarihli tezkere-i acizî ile savb-ı âli-i dâverîlerine bildirilmişti mekteb-i mezbûrun feshane-i âmire tarafından inşası taraf-ı âli-i âsâfânelerinden makam-ı sami-i sipehsâlârîye iş'ar buyrulmuş ise de feshane-i âmirece inşaattan sarf-ı nazar edildiği ve yirmi lira raddesinde bulunan enkâzı iki yüz kuruşa fürûht olunduğu ve nakil edilen Beşir Ağa mektebi talebe-i mevcudeyi isti'âba gayr-ı kâfi bulunduğu haber verilmesi üzerine bedel-i enkazın li ecli't-ta'mir hazine-i evkafa iadesi lüzûmu makam-ı müşarünileyhe bâ-tezkere iş'âr kılınmış olduğundan mekteb-i mezbûrun müceddeden inşâsı esbabının istikmâli hususunun savb-ı Ali-i nezâret penâhîlerine izbârı mekatib-i iptidaiye idaresinden bâ-müzekkere ifade kılınmakla ifâ-yı muktezasına himem âliye-i âsâfâneleri der-kâr buyrulmak bâbında emr ü ferman hazret-i men lehu'l-emrindir."[102]

Belgeden de anlaşılacağı gibi Cezerî Kâsım Paşa mektebinin yanmasıyla öğrencileri Beşir Ağa mektebine nakledilmiş, ancak öğrencilerin buraya sığmaması nedeniyle

[100] BOA, EV. MH, 1661 – 57. (VGM'den alınmıştır)
[101] Zeynep Ahunbay, "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994), 3: 469.
[102] BOA, EV. MKT, 3364-25. (VGM'den alınmıştır)

yanan mektebin bir an evvel yeniden yapılması amacıyla 1905 tarihinde bir tezkere yazılmıştır. Bu durum mektebin bu tarihte aktif bir şekilde kullanılmakta olduğunu göstermektedir.

1914 yılında medresenin harap olduğu ancak eğitim verdiği, 1918 yılında ise boş olması nedeniyle muhacirler tarafından işgal edildiği bilinmektedir.[103] Bu dönemde külliyenin artık aslî amacıyla kullanılmadığı, terkedildiği düşünülebilir. 1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nde mektebin harap ve boş olduğunun belirtilmesi ve daha önce bahsettiğimiz, 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılması, sıbyân mekteplerin ilk mektep ismi alarak modern eğitime geçmesi de yapının terkedildiği fikrini doğrulamaktadır.[104] Bu tarihten sonra genelde külliye, özelde mektep ile ilgili herhangi bir tamir belgesi, onarım kaydı bulunamamıştır. Zaten külliyenin 2009 yılındaki restorasyonuna kadar olan süreçteki fotoğraflarına bakıldığında, harabeye dönmüş yapının herhangi bir tamirat geçirmediğini anlamak mümkündür **(Foto. 32)**.

Fotoğraf 32:
Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi ve Medrese Giriş Kapısı (1934)

KaynakİstanbulArkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi, No. 477.

[103] Ahunbay, "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi", 469.
[104] Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 61.

1934 tarihli bu fotoğraf, mektebin günümüzdeki haline en yakın durumunu göstermektedir. Ancak yapı oldukça bakımsız durumdadır. Bundan sonraki süreçte hiçbir onarım görmemiş yapı, külliyenin diğer birimleriyle birlikte neredeyse yok olmak üzereyken ihya edilmiştir **(Foto 33)**.

Fotoğraf 33:
Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi (1934 sonrası)

Kaynak: Kerem Ulusoy, "Hacı Beşir Ağa Yeniden Canlanıyor" , 49.

2004 - 2005 yıllarında yapı mevcut durumuyla fotoğraflanmış **(Foto. 34-35)**, yapılan incelemelerde, mektebin kuzey cephesindeki odanın bulunduğu yerde kemer başlangıç izlerine ve tonoz örtü kalıntısına rastlanmış ve burada mektebin revaklı bir girişi olduğu öne sürülmüştür. Buna göre; mektebin avlusundan merdivenle revaklı girişe çıkılıp buradan mektebe giriş sağlanmaktaydı **(Çizim 1)**. [105] Aynı durum, kendi başlığı altında incelenecek olan Şah Sultan Sıbyan Mektebi'nde de görülmektedir.

[105]Nesrin Mumcu, *Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme* (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2006), 48.

Fotoğraf 35:
Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi Batı ve Güney Cephesi (2004)

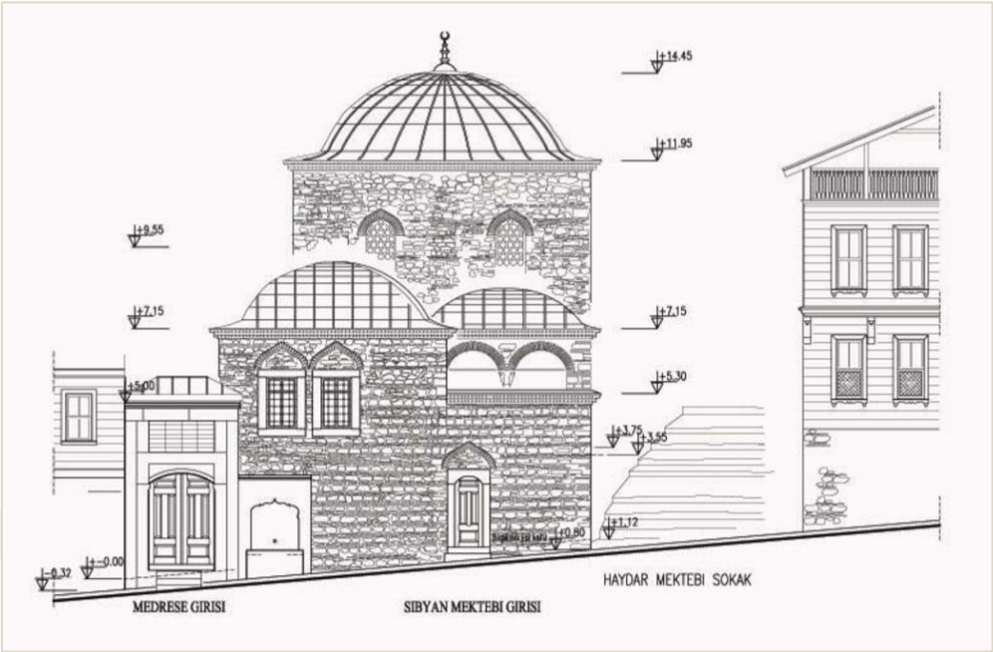
Kaynak: Nesrin Mumcu, *Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme*, 145.

Fotoğraf 34:
Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebi ve Medrese Giriş Kapısı (2004)

Kaynak: Nesrin Mumcu*, Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme,* 139.

Çizim 1:
Hacı Beşir Ağa Sıbyan Mektebinin (Olduğu Varsayılan) Revaklı Giriş Birimi

Kaynak: Nesrin Mumcu, *Hacı Beşir Ağa Darülhadisi'nin Koruma Uygulaması Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme*, 104.

2009 yılında İBB tarafından tüm birimleriyle yenilenen külliyenin medresesi, 2010 yılı itibariyle Mimar Turgut Cansever Şehir ve Yerel Yönetimler Kütüphanesi olarak kullanılmıştır.[106] Günümüzde medrese ve mektep binası Şehbal İstanbul Kültür Merkezi olarak hizmet vermektedir.

[106]Kerem Ulusoy, "Hacı Beşir Ağa Yeniden Canlanıyor", *Marmara'da Birlik Dergisi* 70 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2010): 49.

2.2.4. İdris-i Bitlisî (Attan Düşen Ali Ağa) Sıbyan Mektebi

2.2.4.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, İdris Köşkü tepesinde (günümüzde Pierre Loti tepesi), İdris Köşkü Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bânîsi, Sultan II. Bayezid Dönemi (salt. H. 886 – 918 / M. 1481 - 1512) ve Yavuz Sultan Selim Döneminde (salt. H. 918 – 926 / M. 1512 - 1520) yaşamış, Kanunî Sultan Selim Dönemi'nin (salt. H. 926 – 974 / M. 1520 - 1566) başında vefat etmiş müellif, tarihçi ve siyasetçi İdris-i Bitlisî'dir. Yavuz Sultan Selim Döneminde siyasi olarak aktif rol oynamış, Sultan'ın övgüsünü kazanmış ve himmetine vâkıf olmuştur[107]. Mektebinin hemen yanında bir köşkü olduğu, bu nedenle bulunduğu tepeye ve caddeye vâkıfın adının verildiği söylense de, günümüzde bu köşkten iz kalmamıştır.[108]

Oğlu Ebu'l-Fazl, İdris-i Bitlisî'nin yarım kalan Selim Şehnamesini tamamlamış ve mukaddimesine babasının ölüm tarihini H. 7 Zilhicce 926 (18 Kasım 1520) olarak kaydetmiştir.[109] Mezarı, eşi Zeynep Hatun'un, mektebin yakınında yaptırdığı mescidin karşısında yer almaktadır. Mezar şahidesinde ölüm tarihi yazmaz. Ancak mezarı çevreleyen parmaklıklarda yer alan bilgilendirme yazısında da aynı tarih yazmaktadır **(Foto. 36)**.

Fotoğraf 36:
İdris-i Bitlisî'nin Mezarı (2019)

[107]Abdülkadir Özcan, "İdrîs-i Bitlisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 486.
[108] M. Mes'ud Koman, *Eyüp Sultan Loti Kahvesi Çevresi* (İstanbul: Güler Basımevi, 1966), 11.
[109]Müfid Yüksel, "İdris-i Bitlisî ve Eyüp'teki Eserleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler VI (Eyüp, 10-12 Mayıs 2002),* ed. İrfan Çalışan, (İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2003), 78.

Arşiv belgelerinde yapı *"İdris Köşkünde vaki' Zeynep Hatun mescidi ve mektebi"* olarak geçer **(Belge 16)**.[110] Kaynaklarda ise mektebi İdris-i Bitlisî'nin yaptırdığı belirtilir.[111] Yapının kitabesi olmadığı için inşa tarihi belli değildir. Ancak Osmanlı Sarayına H. 906/7 – M. 1501 yılında, Sultan II. Bayezid Döneminde (salt. H. 886 – 918 / M. 1481-1512) geldiği ve H. 916/17 - M. 1511 yılında hacca gidene kadar burada kaldığı bilinmektedir. Yavuz Sultan Selim Döneminde (salt. H. 918 – 926 / M. 1512 - 1520) ise ağırlıklı olarak seferlere katıldığı ve ölümüne (H. 926 – M. 1520) az bir zaman kala İstanbul'da olduğu bilinir.[112] Bu durumda mektebi 1501-1511 yılları arasında veya ölmeden kısa bir süre önce yaptırdığı düşünülebilir.

Kaynaklarda İdris-i Bitlisî'nin yanı sıra, mektebin bir diğer bânîsinin XVII. yüzyıl mîrâhur-ı evvellerinden[113] Ali Ağa olduğu ifade edilmektedir. Ali Ağa'nın mezarı mektebin bahçesinde bulunmaktadır. Mezar taşında, 25 Zilhicce 1035 (17 Eylül 1626)'da mîrâhur-ı evvel iken atından düşüp vefat ettiği yazılmıştır **(Foto. 37)**.

Fotoğraf 37:
Ali Ağa'nın Mezarı (2019)

[110] BOA, EV. MKT, 1656-37. (VGM'den alınmıştır)
[111] Koman, *Eyüp Sultan Loti Kahvesi Çevresi*,11.
[112] Abdülkadir Özcan, "İdrîs-i Bitlisî", 486.
[113] Has ahırla ilgilenen baş görevli. (Bk. Erhan Afyoncu, "Mîrâhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 141.)

Her ne kadar mektebin bânîsi olarak düşünülse de, yapıyla ilgili isminin geçtiği arşiv belgelerinde mektebi inşa etmesinden değil, ihya etmesinden bahsedilmiştir.[114] Hem mezarının mektebin bahçesinde olması, hem de yapıyı tamir ettirmesi nedeniyle mektep *Attan Düşen Ali Ağa Mektebi* olarak da bilinmektedir.

Mekteple ilgili yapılan arşiv araştırmasında, İdris-i Bitlisî'nin, eşi Zeynep Hatun'un ve Ali Ağa'nın vakfiyelerine ulaşılamamıştır.

2.2.4.2. Mimari Özellikleri

Mektep oldukça yüksek bir zemin kat üstüne, kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir (**Foto. 38)** Doğu (ön) cephesinde üstte sivri kemer formlu, hemen altında dikdörtgen formlu üçer adet olmak üzere, iki sıra halinde altı pencere bulunmaktadır. Mektebin güneyinden yuvarlak kemerli bir girişle yapının derslik kısmına çıkan merdivene ulaşılır. Asıl giriş kapısı güney cephede, yuvarlak kemer formundadır. Bu cephede pencere yoktur. Batı cephesi mektebin avlusuna bakmaktadır. Burada da ön cephedekilerle aynı formda ve sayıda, altlı üstlü üçer pencere bulunmaktadır. Yapının kuzey cephesi, yanındaki binayla bitişiktir. İç mekânı ise iki katlı olarak tasarlanmış, bir asma katla bölünmüştür.

Fotoğraf 38:
İdris-i Bitlisî – Attan Düşen Ali Ağa Sıbyan Mektebi (2019)

[114] BOA, EV. MH, 1174-29 / 84. (VGM'den alınmıştır)

Yapının üst örtüsü kurşunla kaplı ahşaptan tonoz görünümlüdür. Avlusunda Ali Ağa'nın ve Sultan III. Osman'ın üçüncü kadını Zevkî Kadın'ın da mezarlarının bulunduğu bir hazire yer almaktadır.

2.2.4.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüzdeki haline gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, BOA ve VGM arşivinde yapıyla ilgili ulaşılabilen tamir belgelerinde, Ali Ağa'nın adı geçmektedir. İdris-i Bitlisî ile ilgili bir belgeye rastlanmamıştır. Bu belgelerden en eski olanı H. 26 Cemaziyelevvel 1282 (M. 17 Ekim 1865) tarihli bir keşif beyanıdır. Burada, yapılacak onarımlar kalem kalem belirtilmiştir **(Belge 17)** :

> "Hazret-i Halid'de İdris Köşkü nam mahalde kâin Çavuşbaşı merhûm Ali Ağa'nın ihyâ buyurdukları mekteb-i şerifin bazı mahalleri harab ve muhtac-ı ta'mir bulunduğundan keşif ve mu'ayene olunarak mikdar-ı masarıfını mübeyyin defteridir.
>
> Mekteb-i şerif-i mezkûrun çerçeveleri harab ve külliyen çürümüş olduğundan meşeden ma'mûl müceddeden cam çerçeve inşası - 720
>
> İki aded dolap kapuları çürümüş olduğundan doğramacıkârî dolap kapusu tecdîdi - 60
> Hoca efendi ile baş kalfaya iki aded kerevet inşası - 50
>
> Mekteb-i şerîf-i mezkûrun kârgir kubbesinin üzerinde bulunan kiremit aktarmasıyla mahyâlarının hâlis harçla derzi - 300
>
> Mezkûr kubbenin derûnunda sıvaları külliyen dökülmüş olduğundan halis harçla sıva ve üzerine mermer badana tıla'sı - 1120
>
> Mekteb-i şerifin birûnunda reng-âmiz badana tılası – 180
>
> Mekteb-i şerifin derûnunda döşeme tuğlalarının noksan ilâvesyle bazılarının ta'miri – 200
>
> İki aded helâları münhedim olmuş olduğundan kerestesi mevcud müceddeden inşası – 100

Nakliyesi 250

2890 + 150 (Fenerli Nikoli/Nikola? Kalfanın menzili) = 3130 "[115]

Bu belgeden, yapının üst örtüsünün kubbe olduğu, "*mekteb-i şerîf-i mezkûrun kârgir kubbesinin üzerinde bulunan kiremit aktarmasıyla…"* ifadesinden anlaşılmaktadır. Yapı günümüzde tonoz görünümlü ahşap bir kubbeyle örtülmüş ve kurşun kaplanmıştır.

H. 29 Zilhicce 1282 (M. 15 Mayıs 1866) tarihli başka bir belge, bahsedilen tamiratın yukarıda açıklanan keşf-i evvele göre yapıldığını, keşf-i sânîsinin yapılıp masrafının havale edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Yine aynı belgede H. 8 Muharrrem 1283 - Rumî 11 Mayıs 1282 (M. 23 Mayıs 1866) tarihinde, keşf-i sânînin Nikola kalfa tarafından yapıldığı ve iki bin sekiz yüz elli kuruş sarf edildiği belirtilmiş, bu masrafın Haremeyn hazinesinden ödenmesi için, H. 18 Muharrem 1283 - Rumî 21 Mayıs 1282 (M. 2 Haziran 1886) tarihinde, bir yazı daha yazılmıştır **(Belge 18).** [116]

Bu belgelerden, mektebin belirtilen tarihlerde hâlâ faal olduğu anlaşılmaktadır.

1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nde mektep *"Attan Düşen Ali Ağa Mektebi"* olarak geçer ve harap olan duvarlarının mevcut olduğunu belirtilir.[117]

Yapının mimarisi ile ilgili tanımlama yapabileceğimiz bir diğer malzeme, 1960 yılına ait bir fotoğraftır **(Foto. 39).** Dar bir açıdan çekilen fotoğrafta yapının tahrip olmuş güney cephesi görülmektedir. Üst örtüye doğru tahribat artmış ve yapının kubbesi harap olmuştur. Ön cephe ise, görüldüğü kadarıyla günümüzden farklı bir düzenlemede değildir. Fotoğrafta mektebin önünde çocuklar görülmektedir. Bu durum, yapının o tarihte mektep olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

[115] BOA, EV. MH, 1174-29 / 84. (VGM'den alınmıştır)
[116] BOA, EV. MH, 1174-29 / 92. (VGM'den alınmıştır)
[117] Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 58.

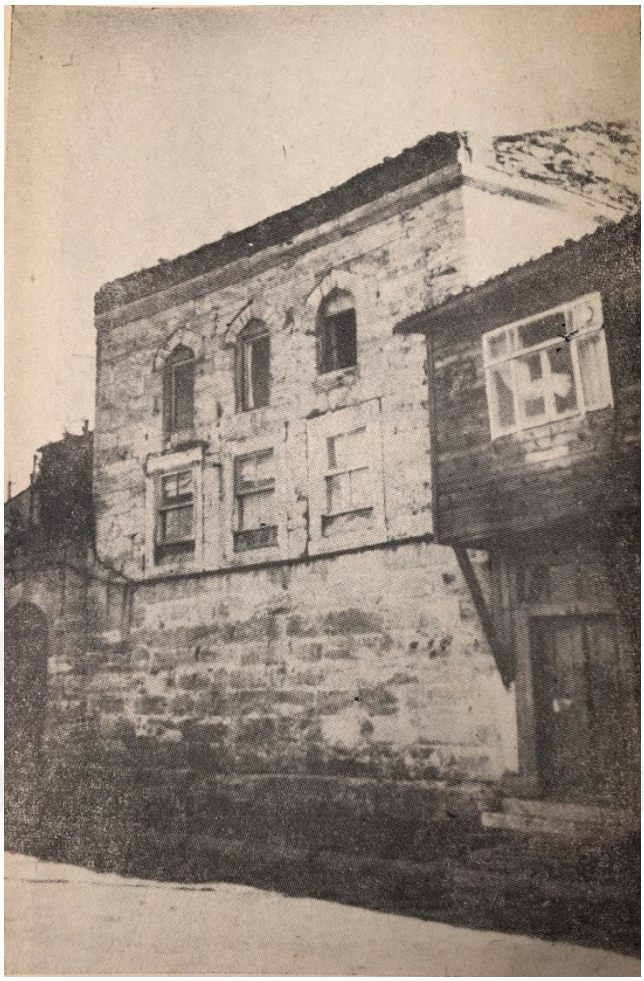
Fotoğraf 39:
İdris-i Bitlisî – Attan Düşen Ali Ağa Sıbyan Mektebinin Tahrip Olmuş Güney Cephesi ve Kubbesi (1960)

Kaynak: "Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi", erişim: 23.05.2019,
http://www.eskiistanbul.net/resimler/idrisi-bitlisi-sibyan-mektebi-piyer-loti-1960.jpg

Bir başka fotoğraf 1966 tarihli bir yayındandır **(Foto 40).** Burada yapı ön cephesinden görülür. Günümüzdeki ön cephe düzenlemesiyle aynıdır. Kubbesinin bir kısmı gözükmektedir. Ancak ne durumda olduğu anlaşılmamaktadır. Yapı, oldukça bakımsız gözükmektedir.

Fotoğraf 40:
İdris-i Bitlisî – Attan düşen Ali Ağa Sıbyan Mektebi
(1966)

Kaynak: M. Mes'ud Koman, Eyüp Sultan Loti Kahvesi Çevresi (sayfa no. belirtilmemiş)

Daha önce bahsi geçen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nin yayımlandığı tarih olan 1978 yılında ise, yazarın düştüğü nota göre, *"hâlâ"* mesken olarak kullanıldığı ifade edilmiştir.[118]

İlgili koruma kurulundan[119] ve Vakıflar Bölge Müdürlüğünden yapının onarımıyla veya kullanımıyla ilgili Cumhuriyet sonrası döneme ait bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak

[118] Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 69.
[119] İstanbul 1 No.lu KTVKK.

2018 yılında yapılan bir rölöve çalışmasında, yapının 1990'larda restore edildiği bilgisi yer almaktadır.[120]

İdris-i Bitlisî - Attan Düşen Ali Ağa Mektebi günümüzde turistik bir tesisin mescidi olarak kullanılmaktadır **(Foto. 41)**.

Fotoğraf 41:
İbris-i Bitlisî – Attan Düşen Ali Ağa Mektebi Güney Cephesi (2019)

[120] Majda Chitach – Nilşah Erdem, *İdris-i Bitlisî Sıbyan Mektebi Mescidi, Koğuşu, Rayet Keşan Kalfa Çeşmesi* (Rölöve Çalışması – Fotoğraf Dosyası, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018), 2.

2.2.5. La‘lizâde Abdülbaki Efendi (Kalenderhane) Sıbyan Mektebi

2.2.5.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, Eyüp Sultan Meydanı yakınında, Kalenderhane Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bânîsi Abdülbaki Efendi müderris olup Kudüs ve Mısır' da mollalık yapmış, H. 1149 (M. 1737)'de İstanbul kadılığı görevine getirilmiştir.[121] Mektebin doğu cephesinin önünde mezarı bulunan vâkıf, mezar taşında yazan tarihe göre H. 1159 (M. 1746/47) yılında vefat etmiştir **(Foto. 42)**.

Fotoğraf 42.
La‘lizâde Abdülbaki Efendi'nin Mezarı (2019)

Bânînin H. 2 Şaban 1553 (M. 23 Ekim 1740) tarihli vakfiyesinde **(Belge 19)** :

> "Medine-i Ebi Eyyub el-Ensârî aleyhi rahmeti rabbihi'l-barîde Kiremidci Süleyman mahallesinde vaki‘ sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât sabıkan İstanbul

[121] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311/1893-94), 3: 298-299.

kadısı olan alemu'l-ulemâ el-müctehidîn efdali'l-füzelâ el-müteverri'in saadetlü faziletlü Lâ'lizâde es-Seyyid Abdülbâkî Efendi Hazretlerinin…"[122]

ifadesi, yapının yeri ve bânîsiyle ilgili bilgi vermektedir. Buradan yola çıkarak yapının Abdülbâkî Efendi'nin kadı olduğu dönemde yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Devamında mektebin görevlileri ve maaşları ilgili bilgi verilmiştir **(Belge 19)** :

"…şöyle şart eyledim ki; bostan-ı mezkûr hasbemâ ceret bihi'l-ade icâre-i vâhide ile icâr olunub hasıl olan icâreden yevmi on akçe vazife bostan-ı mezkûre muttasıl müceddeden binâ ve ihyâ eylediğim mekteb-i lâtifde muallim-i sıbyan olana verile ve yevmî altı akçe vazife mekteb-i münifede halife olana verile ve fazlasından sıbyan içün vaktiyle kömür iştira oluna ve mekteb-i mezbûrenin ta'mir ve termimine harc ve sarf oluna…"[123]

Bu ifadelerden mektepte bir muallim ve bir muallim halifesinin görevli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca vakıf, vakfiyede daha önce bahsi geçtiği söylenen bir bostanın kiraya verilip, bu kira geliriyle görevli maaşlarının verilmesini, mektepteki çocuklar için kömür alınmasını ve mektebin tamir, onarım işleri için harcanmasını istemiştir.

Yapının kitabesi yoktur. Ancak Abdülbaki Efendi'nin H.1149 (M. 1737) yılında kadı olması ve vakfiyesinin H. 1553 (M. 1740) tarihli olması, mektebin bu tarihler arasında inşa edildiğini göstermektedir.

2.2.5.2. Mimari Özellikleri

Mektep, bir derslik, fevkanî bir oda ve altındaki giriş kısmından ibarettir **(Foto 43)**. Taş-tuğla almaşık örgü ile inşa edilen asıl yapının ön (kuzey) cephesinin tam ortasında dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu cephenin devamında La'lizade Abdülbaki Efendinin mezarını çevreleyen, demir şebekeli bir duvar ve mektebin de içinde bulunduğu tekkenin avlu kapısı yer alır. Mektebin güney ve doğusu tekke avlusuna cephelidir. Yapının doğu cephesinde ön cepheyle aynı formda üç pencere açıklığı görülür. Bu cephe, mezarı çevreleyen ihata duvarı içinde kalmıştır. Güney cephenin ortasında da aynı formda iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Mezarı

[122] VGM, 629, 500-371.
[123] VGM, 629, 500-371.

çevreleyen duvar, bu cephenin başlangıcında sonlanmıştır. Mektebin kirpi saçakla çevrili üst örtüsü, kiremit örtülü çatının ortasından çokgen formlu kasnakla yükseltilmiş kubbevari bir formdadır.

Fotoğraf 43:
La'lizâde Abdülbaki Efendi Sıbyan Mektebi (2019)

Mektebin girişi, bitişiğindeki fevkanî odanın altındaki kısımdan sağlanmaktadır. Giriş, doğu cephedendir. Bu kısım tamamen tuğla örgülüdür. Cephede dikdörtgen formlu bir kapı, cephenin üst kısmında büyükçe dikdörtgen formlu iki pencere ve cephenin altında basık kemer formlu iki küçük pencere daha bulunmaktadır. Batı cephesi yanındaki dükkanın içinde kalmıştır. Diğer cepheleri etrafındaki yapılarla bitişiktir. Üstündeki odanın ise yapı malzemesi belli değildir. Ancak muhtemelen betonarmedir. Cepheler plastik kaplamayla kaplanmıştır. Odanın ön (doğu) cephesinde, neredeyse tüm cepheyi kaplayan dikdörtgen formlu üç pencere bulunmaktadır. Batı cephede dikdörtgen formlu iki pencere daha bulunur. Diğer cepheleri etrafındaki binalar arasında sıkıştığından, cephe düzenlemesi görülememektedir. İki yana meyilli kırma çatıyla örtülüdür **(Foto. 44)**.

Fotoğraf 44:
La'lizâde Abdülbaki Efendi Sıbyan Mektebi Girişi

2.2.5.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüzdeki haline gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, BOA ve VGM arşivinde sınırlı sayıda belgeye ulaşılmıştır. Mektebin onarımıyla ilgili bulunan en eski belge, H. 26 Safer 1320 (Rumî 21 Mayıs 1318 – M. 4 Haziran 1902) tarihli bir tezkeredir **(Belge 20)** :

> "Civar-ı Hazret-i Halid'de La'lizâde Abdülbâki Efendi mekteb-i ibtidâiyesi dershaneleri harab olduğu gibi helalarının da fevkalade taaffün eylediği mekteb-i mezbûr o civardaki mekatibin en muntazamlarından olub şakirdânı ziyade bulunduğu cihetle ta'mir ve ıslâhı esbabının istikmâli hususunun savb-ı âlî daverîlerine izbârı mekatib-i ibtidâiye idaresinden ifade edilmekle icra-i icabına

himem âliye-yi âsâfâneleri der-kâr buyrulmak bâbında emr ü fermân hazret-i men lehu'l-emrindir."[124]

Bu belgeden yola çıkarak; yapının o dönemde oldukça harap bir durumda olduğu, tuvaletlerinin koktuğu, o civarda bulunan mektepler içinde en düzgün ve en çok öğrenciye sahip olan bir mektep olduğu ve tamir edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu tezkereye karşılık olarak yazılan cevap ise H. 9 Safer 1321 (Rumî 24 Nisan 1319 – M. 7 Mayıs 1903) tarihli olup keşifte dört bin dört yüz altı kuruş masrafı çıkan mektebin tamirinin, hazine-i evkafça yapılamayacağı yönündedir **(Belge 21)**.[125]

Elimizde yapının mimarisini tanımlayabileceğimiz en eski malzeme, Rumî 10 Eylül 1329 (H. 21 Şevval 1331 - M. 23 Eylül 1913) tarihli bir müfettiş raporudur **(Belge 22).** Yapı burada içinde bulunduğu tekkenin ismiyle, "*Kalenderhane Mektebi"* olarak tanımlanmıştır. Buna göre yapının mimari durumu o tarih için şöyle ifade edilmiştir:

> "Eyüp Sultan civarında Kalenderhane mektebi kârgir bir dershane ile bir aralık ve fevkanî ahşab bir odadan ibarettir. Dershane hava ve ziyadan mahrumdur. Mevcudu yetmiş kadardır." Ayrıca bu raporda mektebin bir muallim-i evveli, bir muallim-i sânîsi bulunduğu ve 13-14 yaşlarında bir hafızın görevli olduğu belirtilmiştir.[126]

Rapora göre; ahşap malzeme ile yapıldığı belirtilen fevkanî odanın, günümüzde cepheleri plastik kaplamadır. Ayrıca mektebin bu tarihte hâlâ faal olduğu da anlaşılmaktadır.

1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nde ise yapının mesken olarak kullanıldığı, merhum La'lizade Camii imamının ailesinin ikâmet ettiği belirtilmiştir.[127]

---

[124] BOA, EV. MKT, 2815-132. (VGM'den alınmıştır)
[125] BOA, EV. MKT, 2812-104. (VGM'den alınmıştır)
[126] y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 87.
[127] Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 63.

Yapının mimarisiyle ilgili yorum yapabileceğimiz bir diğer malzeme 1969 tarihli bir fotoğraftır **(Foto. 45)**. Burada yapının kuzey (ön) ve batı cephesi gözükmektedir. Buna göre mektep, günümüzde olduğu gibi derslik, giriş birimi ve üstündeki odadan ibarettir.

Fotoğraf 45:
La'lizâde Abdülbaki Efendi Sıbyan Mektebi (1969)

Kaynak: VGM Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi

Giriş kısmı, günümüzdeki tuğla örgünün aksine, yığma taş örgülüdür. Ön cephesinde oldukça uzun dikdörtgen iki pencere ve cephe boyu uzanan ahşap bir giriş kapısı vardır. Cephenin alt kısmında dikdörtgen formlu iki açıklık görülmektedir. Günümüzde bu kısımda basık kemer formlu iki küçük pencere vardır. Ancak bu fotoğrafta, bunların ne olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Üstteki oda ise günümüzdeki kaplama malzemenin aksine ahşaptandır. Ancak oldukça bakımsız ve nizamsız bir görüntüye sahiptir. Batı cephesindeki dikdörtgen formlu pencere, oldukça eğreti bir biçimde cepheye yerleştirilmiştir. Kuzey (ön) cephesinde ise, günümüzdeki gibi, neredeyse cepheyi kaplayan üç büyük pencere görülmektedir. Kiremit kaplı iki yana meyilli kırma çatısı, bugün de aynı formda yapının üst örtüsünü oluşturmaktadır.

Fotoğrafta asıl mektep kısmı, kuzey (ön) cepheden görülmektedir. Günümüzdeki cephe düzenlemesinden farklı değildir. Taş-tuğla almaşık örgü sistemiyle inşa edilmiş olan yapının bu cephesinde dikdörtgen formlu, sivri kemerli alınlıklara sahip üç pencere görülmektedir. Yapının üst örtüsü gözükmez. Ancak ön cephede saçak kısmının neredeyse yarısı tahrip olmuştur.

İlgili koruma kurulundan[128] ve İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğünden yapının onarımıyla veya kullanımıyla ilgili Cumhuriyet sonrası döneme ait bir belgeye ulaşılamamıştır. Elimizde bulunan tek belge, mektebin Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek kurulu Başkanlığı'nın kararıyla, 15.11.1969 yılında korunması gerekli eski eser olarak tescil etmesi ile ilgilidir.[129] Yapının restorasyon geçirdiği barizdir. Bu durumda 1969 yılından sonra yenilendiği düşünülebilir **(Foto. 46).**

Günümüzde Türkiye Diyanet Vakfı'nın Eyüp Sultan şubesi olarak hizmet vermektedir.

Fotoğraf 46:
La'lizâde Abdülbaki Efendi Sıbyan Mektebi Kuzey (Giriş) ve Batı Cephesi (2019)

[128] İstanbul 1 No.lu KTVKK.
[129] İstanbul 1 No.lu KTVKK, 4.12.1969 tarihli belge.

2.2.6. Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi

2.2.6.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, Bostan İskelesi Sokağında, Eyüp Sultan Camii'nin doğusunda yer almaktadır. İmaret, sebil, türbe ve çeşmeden oluşan külliyenin bir diğer birimidir. Bânîsi Mihrişah Valide Sultan, Sultan III. Mustafa'nın eşi, Sultan III. Selim'in annesidir.[130] H. 1220 (M. 1805)' de vefat etmiş ve mektebin karşısında bulunan türbesine defnedilmiştir **(Foto. 48)**.

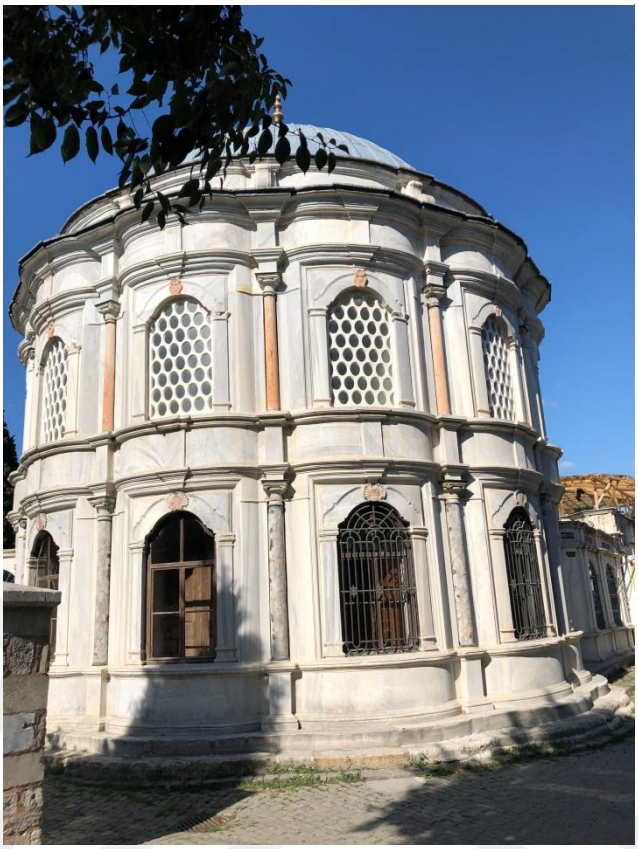
Fotoğraf 47:
Mihrişah Valide Sultan Külliyesi (2012)

Kaynak: VGM Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi

[130]Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1:83.

Fotoğraf 48:
Mihrişah Valide Sultan Türbesi (2019)

Külliyenin tüm birimleri bir aradadır. Ancak mektep bunlardan bağımsız olarak imaretin karşısında, ayrı bir bahçe içinde yer alır. Günümüzde hazire olan bu bahçenin mektebe en yakın olan, imaret karşısındaki giriş kapısının üstünde Rahman suresinin 1-4. ayetlerinin yazılı olduğu bir kitabe bulunur. Ancak bu kitabede yapım tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. İmaretin kitabesi H. 1209 (M. 1795) tarihini göstermektedir. Mihrişah Sultan'ın mektep ve diğer külliye birimlerinden bahsettiği vakfiyesi de aynı tarihlidir.[131] Buradan yola çıkarak yapının 1795'de veya bir süre öncesinde yaptırıldığı düşünülebilir. Mimarı belli olmayan yapı Mehmed Arif Ağa (1. kez 1791-1793 / 2. kez 1796-1800) ve Ahmed Nurullah Ağa'nın (1794-1796) ser mimarlığı dönemlerinde yaptırılmıştır.[132]

[131] VGM, 636, 69-2.
[132] Selman Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı* (İstanbul: Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010), 44.

Mihrişah Valide Sultan'ın mektebi ve külliyesinin diğer birimleri ile ilgili bilgilerin bulunduğu vakfiyesi H. 21 Zilhicce 1209 (M. 9 Temmuz 1795) tarihlidir **(Belge 23)** :

> " … medîne-i Hazreti- Ebu Eyyûb Ensârî radiye anhû'l-bârî'de Câmi'-i Kebîr Mahallesi'nde Bostan İskelesi'nde vâki' ma'lûmü'l-hudûd ve'l-müştemilât tûlen ve arzen be-hesâb-ı terbi'i on dört bin zira' arsaları üzerine … müceddeden binâ ve ihyâ buyurdıkları *iki bâb kârgir türbedâr odası* ve *iki bâb kârgir habbâz odası* ve *iki bâb kârgir tabbâh odası* ve *iki bâb kârgir mütevellî odası* ve *bir sofa* ve *bir bâb kârgir sebilci odası* ve *mahtab* ve *dört aded kenîf* ve *kilâr* ve *matbah* ve *fırın* ve bir *anbar-ı kebîr* ve *müştemilât-ı sâire-i ma'lûmeyi hâvi bir bâb imâret* ve *bir türbe-i şerîf* ve *bir sebil* ve *çeşme* ve meberrât-i sâirelerinin kârgir ebniyye-i memlûkelerini ve yine imâret-i merkûme mukâbilinde vâki' arsalarının mecmû'u yine Hazreti Ebu Eyyûb Ensârî Vakfı'na senevî üçyüz altmış akçe mukâta'a-i zemîn ile tasarruflarında olan bir taraftan imâm-ı sultânî es-Seyyîd Osman Efendizâde müderrisîn-i kirâmdan es-Seyyîd Mahmud Molla Efendi Konağı ve bir taraftan leb-i deryâ ve iki taraftan tarîk-i âmm ile mahdûd terbî'ân üçyüz altmış bir buçuk zira' arsada mebnî iki göz kayıkhâne ve üzerinde bir bâb kahvehâne ve zahrlarında birbirine muttasıl üç bâb kârgir dekâkîn-i ebniyyeleri ile etrâf-ı erba'ası taş duvar ile muhât terbî'ân binbeşyüzüçbuçuk zira' arsayı müştemil kebîr imâret odunluğu mahallinin ebniyye-i memlûke-i mezkûrelerini ve yine medîne-i mezbûrede Câmi'i Kebîr Mahallesi'nde kâin etrâf-ı erba'ası türbe hammâmı külhânı ve Hüseyin Ağa menzili ve ***mekteb*** *ve tarîk -i âmm ve tarîk-i hâs ile mahdûd taş duvarı* ve Sinan Paşa Vakfı'ndan olmak üzere ber-mûceb-i temessük tasarruflarında olup kanavât-i müsennât ile derûn-i arsa-i mezkûrelerde cârî bir masura mâ-i lezîzi müştemil şiraen bâ-hüccet-i şer'iyye mülkleri olan ma'lûmü'l-mikdâr arsayla arsa-i mezkûre ittisâlinde kâin lede'l-ahâli ve'l-cîrân ma'lûmü'l-hudûd yine Hazret-i Hâlid Vakfi'na senevî yüzseksen akçe mukâta'a ile ber-mûceb-i temessük mutasarrıfa oldukları arsa üzerine kendi mallarıyla müceddeden binâ buyurub …"[133]

Bu vakfiyede Mihrişah Sultan'ın Eyüp Sultan civarındaki vakıflarından ve mektebinde dâhil olduğu külliyesinden bahsedilmiştir. Buna göre külliyede; kargir iki türbedar odası, iki ekmekçi *(habbaz)* odası, iki aşçı *(tabbah)* odası, iki mütevelli odası, bir sofa,

[133] VGM, 636, 69-2.

bir kargir sebilci odası ve odunluk *(mahtab)*, dört adet hela *(kenif)*, kiler *(kilâr)*, mutfak *(matbah)* ve fırın, bir büyük ambar *(anbar-ı kebîr)* ve başkaca birimlere sahip bir imaret, bir türbe, bir sebil ve çeşme ve umuma açık yoldan ayıran duvarıyla bir mektep bulunmaktadır.

Mektebin görevlileri ve aldıkları maaşların detaylı olarak belirtildiği başka bir vakfiye ise H. 15 Şaban 1215 (M. 1 Ocak 1801) tarihlidir **(Belge 24)** :

> "…mücevvid ve mürettil bir zât-ı sütûde-sıfat kimesne mekteb-i şerîf-i mezkûrda *mu'allim-i sıbyân* olup ba'de edâi'l-hizme vakf-ı şerîfleri gallâtından yevmî kırk akçe vazîfe ve imâret-i âmirelerinden yevmî iki mükemmel ta'âma mutasarrıf olup menzil-i mezkûrda dahi meşrûtiyyet üzere sakin ve mutasarrıf ola ve yine evsâf-i mezkûre ile mevsûf bir kimesne dahi *halîfe-i mekteb* olup ol dahi ba'de edâi'l-hizme vakf-ı şerîfleri gallâtından yevmî yirmi akçe vazîfe ve imâret-i âmirelerinden dahi iki mükemmel ta'âma mutasarrıf olup ve yine huffazdan bir kimesne mekteb-i şerîf-i mezkûrda *hâce-i meşk* olup ol dahi ba'de edâi'l-hizme yevmî on akçe vazîfe ve bir mükemmel ta'âma mutasarrıf ola ve yine hizmetinde mukîm bir kimesne dahi mekteb-i şerîf-i mezkûrda yevmî beş akçe vazîfe ile *bevvâb-ı mekteb* ve yevmî beş akçe vazîfe ile *mustahfiz-i tâs-ı çeşme-yi mekteb* ve yevmî beş akçe vazîfe ile *ferrâş-ı mekteb* …"[134]

Bu vakfiyeye göre; mektepte bir muallim, bir halife, bir meşk hocası, bir bevvab, bir ferraş ve mektep çeşmesinin tasını muhafaza eden bir görevli bulunmaktaydı. Bu bilgiler doğrultusunda mektebin hem eğitim hem de hizmet açısından kapsamlı bir mekân olduğu düşünülebilir.

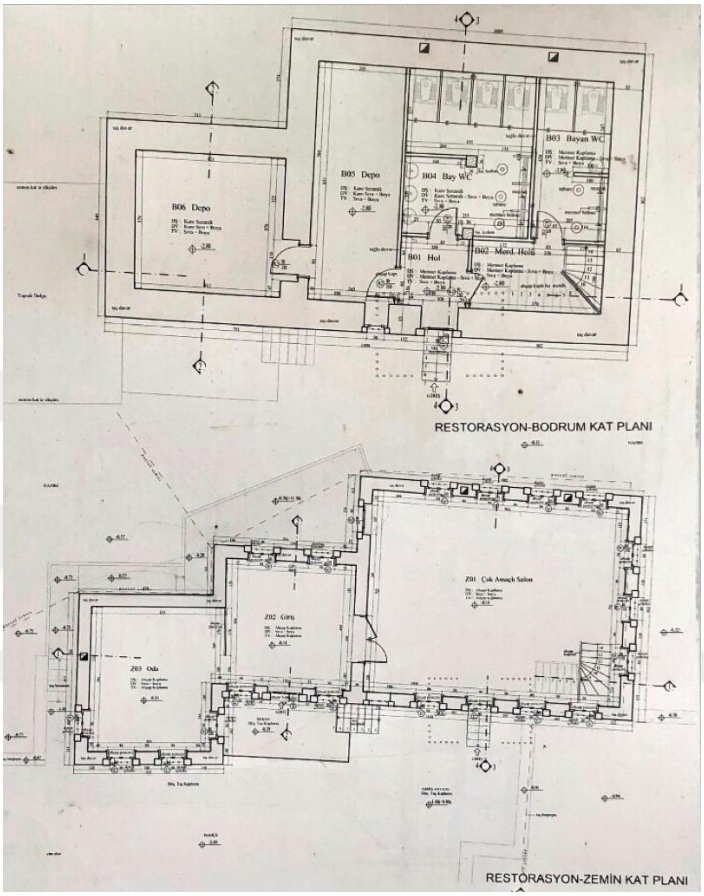
2.2.6.2. Mimari Özellikleri

Mihrişah Valide Sultan Mektebi duvarlarla çevrili geniş bir mezarlığın içinde yer alır. Mezarlığın üç kapısı bulunur. Mektebe en yakın olanı imaretin karşısında, kuzey cephedeki kapıdır. Buradan mektebin avlusuna ve girişine ulaşılır. Son restorasyonuyla birlikte, aslına uygun şekilde neredeyse tamamen yenilenen yapı, taş-tuğla almaşık örgü ile inşa edilmiş, dikdörtgen planlıdır. Üzerinde yükseldiği zemin katı ise yığma taş

[134] VGM, 636, 101-6.

örgülüdür. Simetrik bir düzleme sahip değildir. Giriş holü ve biri büyük biri küçük olmak üzere iki odadan ibarettir **(Plan 5)**.

Plan 5:
Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi Planı

Kaynak: İstanbul Valiliği Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlığı
Doğal Kaynaklar Ruhsat ve Kültür Varlıkları Müdürlüğü

Yapının büyük odası çeşitli tahribatlar nedeniyle yok olmuş, son onarımda yeniden inşa edilmiştir. Mektebe, giriş kapısının kuzeyinden, yapının yükseldiği zemin boyunda bir merdivenle çıkılmaktadır. Mektebin güneyindeki, cephede çıkıntı yapan küçük odanın girişe bakan kuzey cephesinde bir, güney cephesinde bir, batı cephesinde bir ve ön cephe olan doğu cephesinde iki adet dikdörtgen formlu, tuğla dizilimli yuvarlak kemer alınlıklı pencere vardır. Giriş holüne açılan kapının bulunduğu kısım, küçük odadan daha içerdedir. Bu kısım bir sundurmayla örtülüdür ve devamında büyük oda yer alır. Giriş kapısının yanındaki iki pencere ve büyük odanın ön cephesindeki dört adet

pencere de küçük odadakiler gibidir. Ancak bu cephede biri altta biri üstte olmak üzere iki küçük pencere ve zemin katın girişi bulunmaktadır. Yapının batı (arka) cephesi de ön cepheyi tekrar eder. Yapının ocağı küçük odada olup bacası güney cepheden dar uzun bir çıkıntıyla üst örtüye ulaşır. Üst örtü kiremitle kaplı kırma çatıdır **(Foto. 49)**.

Küçük odanın cephede bu şekilde çıkıntı yaparak girişi içerde bırakması, buranın, daha önce incelemesi yapılan Hacı Beşir Ağa Mektebinin[135] giriş kısmının üstünde bulunan odanın yerinde olabileceği düşünülen revaklı birim gibi bir birimin varlığını düşündürmektedir.

Fotoğraf 49:
Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi (2019)

2.2.6.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüzdeki haline gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, BOA ve VGM arşivinden ulaşılan, mektebin tamiratıyla ilgili en eski belge, Rumî H. 4 Cemâziyelevvel 1310 (Rumî 12 Kanunuevvel 1308 – M. 24 Aralık 1892) tarihlidir **(Belge 25)**. Bu belgede yapının, Eyüp'te bulunan bir diğer mektep olan Şah Sultan Mektebi ile birlikte

[135] Bölüm 2.2.3.3., Çizim 1.

bir müfettiş tarafından denetlendiği ve verilen rapora göre tamire muhtaç mahallerinin bir an evvel onarılması hususunda müsaade verildiği belirtilmiştir.[136]

H. 4 Rebiulahir 1316 – Rumî 10 Ağustos 1314 (M. 22 Ağustos 1898) tarihli bir diğer belge, depremden dolayı hasar gören yerlerin tamiri ile ilgilidir **(Belge 26)**:

> "Evkaf-ı mazbutadan Eyüb civarinde ka'in Mihrişah Valide Sultan tâb serâha hazretleri mektebinin hareket-i arzdan rahnedâr olan mahallerinin şehremanetinde müteşekkil heyet-i fenniye marifetiyle keşfi ve ahiren emanet-i müşarunileyhaca münakasası bi'l-icra ol babda tanzîm ve leffen takdîm kılınan keşif defteriyle münakasa pusulasına nazaran ta'mirat-ı mukteziyenin icrası mecidi on dokuz kuruş hesabıyla on bir bin üç yüz kuruşta müte'ahhidi uhdesinde takrîr etmiş ve müte'ahhid alâ'lusûl kefalete rabt edilmiş olduğundan keşfinde muharrer evsâf ve eşkâl vecihle ve kemâl-i metânet ve resânetle vücuda getirilmek üzere ta'mirât-ı mezkûrenin müte'ahhidi merifetiyle maktu'an icrası için meblağ-ı mezbûrun üç yüz on dört senesi budcesi dâhilinde tesviyesi zımnında keyfiyetin huzur-ı sami'i cenâb-ı sadarât penâhîlerine masarıfat idaresinden ifade kılınmağın ol babda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir."[137]

Bu tamirat 18 Cemaziyelevvel 1316 – 23 Eylül 1314 (M. 4 Ekim 1898) tarihinde, dönemin padişahının iradesiyle kabul edilmiştir **(Belge 27).**[138] Bundan bir sene sonra, Rumî 19 Ağustos 1315 (H. 23 Rebiulahir 1317 – M. 31 Ağustos 1899) tarihli bir belgede **(Belge 28)** :

> "Büyükdere'de Hazine-i Hassa-i Şahane Nezâret-i Âliyesi cânibinden Çıbıklı'da taraf-ı ahâlîden müceddeden inşâ olunan iki ibtidâ'i mektebin ve Eyüb'de mükemmelen ta'miratı icra edilen Mihrişah Valide Sultan mektebinin cülûs-ı meyâmin-i me'nûs-ı Hazreti Padişâhîye mesarıf rûz-i firûzda resm-i küşâdları icra ve bu vesile-i hasene ile dahi dua-i devâm ve ömür ve ikbâl ve afiyet hazreti şehinşâhî yâd ve tekrar edildiği ilân olunur."[139] ifadeleri yer almaktadır.

[136] BOA, MF. MKT, 156-137.
[137] BOA, ŞD, 146-24.
[138] BOA, İ. EV, 19-57.
[139] BOA, MF. MKT, 464-6.

Buna göre; mektebin başka bir yerdeki iki mekteple birlikte "*resm-i küşâdlarının*" yani açılış törenlerinin, *"cülûs-ı meyâmin-i me'nûs-ı Hazreti Padişâhî"* yani dönemin padişahının (II. Abdülhamid) tahta çıkış yıl dönümünde (H. 13 Ramazan 1296 – M. 31 Ağustos 1879) yapıldığı haber verilmektedir. Bu belgelerden mektebin 1899 yılına kadar faal olduğunu anlaşılmaktadır.

1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nde mektebin *mesdud* yani kapalı olduğu, kimse tarafından meşgul edilmediği bilgisi yer almaktadır.[140]

1940 yılı öncesine ait bir fotoğrafta mektebin sadece mezarlıklar arkasında kalmış ön (doğu) cephesi görülmektedir **(Foto. 50)**. Buna göre yapı, ön cephesiyle günümüzdeki durumundan çok farklı değildir.

Fotoğraf 50:
Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi Doğu (Giriş) Cephesi
(1940 Öncesi)

Kaynak: İBB Etüt ve Projeler Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü 2010 Yılı Eyüp Mihrişah Mektebi ve Hazire Alanının Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projeleri (EYSAM'dan alınan belge)

1940'lı yıllarda yapının büyük bir kısmının yandığı, 1947 yılında ise mektebin yarısının olmadığı bilinmektedir. Bu döneme ait bir fotoğrafta yapının kuzey kısmı tamamen yok olduğu görülmektedir **(Foto. 51)**. Ayakta kalan kısmı 1970'lere kadar ev olarak

[140] Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 63.

kullanılmış, bu tarihlerde geçirdiği ikinci bir yangınla neredeyse kullanılamaz hale gelerek terkedilmiştir.[141]

Fotoğraf 51:
Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi (1940 Sonrası Ev Olarak Kullanıldığı Dönem)

Kaynak: İBB Etüt ve Projeler Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü 2010 Yılı Eyüp Mihrişah Mektebi ve Hazire Alanının Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projeleri (EYSAM'dan alınan belge)

Daha önce bahsi geçen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nin yayımlandığı tarih olan 1978 yılında ise, yazarın düştüğü nota göre, adak kurban satanlar tarafından koyun ahırı olarak işgal edildiği ifade edilmiştir.[142]

Mektep 2011 yılında İBB tarafından restore edilmiş, ancak yapının yok olan kısmıyla ilgili bir çalışma yapılmamış, ayakta kalan küçük kısmı onarılmıştır **(Foto. 52).**[143] Günümüzde ön cephenin kuzeyinden merdivenle girişine ulaşılan mektebin, bu tarihlerde kuzey kısmı tamamen yok olduğu için mektebe giriş ön cephenin ortasından, küçük odanın oturduğu zeminin kuzey cephesinden bir merdivenle sağlanmaktadır.

[141] Tanık, *Hazret-i – Halid ve Eyüp Beldesi,* 41; İBB Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü, Eyüp Mihrişah Sultan Mektebi Ve Hazire Alanının Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Ve Çevre Düzenleme Projeleri, 2010.
[142] Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 76.
[143] İBB Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü, Eyüp Mihrişah Sultan Mektebi Ve Hazire Alanının Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Ve Çevre Düzenleme Projeleri, 2010.

Fotoğraf 52:
Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi (2011)

Kaynak: İBB Etüt ve Projeler Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü 2010 Yılı Eyüp Mihrişah Mektebi ve Hazire Alanının Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projeleri (EYSAM'dan alınan belge)

2017 yılında İstanbul Valiliği tarafından başlatılan restorasyonda ise yapı aslına uygun olarak, yok olan kısmıyla birlikte ihya edilmiştir **(Foto. 53)**. Henüz onarımı tam olarak bitmemiş, küçük çaplı işleri kalan yapı, kullanıma açılmıştır. Günümüzde İlim Yayma Cemiyetini tarafından kullanılmaktadır.

Fotoğraf 53:
Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi (2019)

2.2.7. Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi

2.2.7.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, Zal Paşa Caddesinde, Kızıl Mescit 'in kıble tarafındadır. Bânîsi Ramazan Ağa, yapının inşa kitabesinde de belirtildiği gibi Sultan II. Bayezid Döneminde (H. 885-917/18 – M. 1481-1512) sekbanbaşı[144] olarak vazife yapmıştır. Kabri mektebin altında bulunan türbede yer almaktadır. Yapının inşa kitabesi güney cephede, hazire duvarında, iki pencerenin arasında bulunmaktadır ve H. 994 (M. 1585/86) tarihi kayıtlıdır **(Foto. 54)**.

Fotoğraf 54.
Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi İnşa Kitabesi (2019)

Mermer üzerine hakkedilmiş, iki sütun - iki satırlık celî sülüs inşa kitabesinin okunuşu şöyledir:

> "Hamdülillâh Ramazan Ağa ser sekbânân / İtdi bu cây' ola tilâvet-i Kur'an
> Mekteb ve meşhedinin târihin didi Sâ'i / Yapdı bu mekteb-i bâlâyı ser sekbânân
> 994 / Fatiha"

[144] Sekban; Farsça'da *köpek* anlamına gelen *seg* kelimesinin türetilmesiyle oluşturulmuş bir kelimedir. Sekbanlar saraya ait av köpeklerine bakıp, onları yetiştiren kişilerdir. Ancak sonraları askerî amaçlar için hizmet etmişler, merkez ve taşra kuvvetlerini oluşturan birlikler arasına girmişlerdir. Başlarındaki kumandana ise *sekbanbaşı* denilmiştir. (Bk. Abdülkadir Özcan, "Sekban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 326-327.)

H. 994 (M. 1585/86) inşa tarihli mektep, Mimar Sinan'ın sermimarlığı döneminde (H.944–997 / M.1538-1588) yaptırılmıştır. Kitabede adı geçen Sa'i, Mimar Sinan'ın Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l Ebniye isimli eserlerini yazan Sa'i Mustafa Çelebi olmalıdır.

Yapılan arşiv araştırmalarında yapının vakfiyesine ulaşılamamıştır.

2.2.7.2. Mimari Özellikleri

Mektep Kızıl Mescit 'in avlusunun içindedir. Bir sıra taş- iki sıra tuğla almaşık örgü tekniğiyle, fevkanî olarak inşa edilmiştir. Altında bulunan türbe kısmı ise kesme taş örgülüdür **(Foto. 55)**. Mektebin ve türbenin girişi batı cephesindendir. Mektebe, türbe seviyesinden yükselen bir merdivenle çıkılmaktadır Bu cephede dikdörtgen formlu bir pencere ve mektebin giriş kapısı bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu giriş kapısının üstünde kapı açıklığı genişliğinde bir sundurma bulunur **(Foto 56)**. Güney ve kuzey cephede de aynı formda iki pencere açıklığı bulunur. Kuzey cephenin başka bir yapıyla birleşmesi sonucu, buradaki pencere kesilmiştir.

Fotoğraf 55.
Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi ve Türbesi (2019)

Alt kısımda türbenin cepheleri demir şebekelerle kapalı pencere açıklıklarıyla çevrilidir. Güney cephede, iki pencere açıklığı arasında yapının inşa kitabesi yer almaktadır. Mektebin ve türbenin doğu cephesi sağırdır. Alt kısmı türbe, üstü mektep olan bu yapı, incelenen mektep mimarileri içinde en farklı olanıdır. Kaynaklarda da bu tarz bir birleşimin özgün bir tarz olduğu ifade edilmektedir.[145]

Fotoğraf 56:
Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi Batı (Giriş) Cephesi (2019)

[145]Zeynep Ahunbay, "Eyüp'teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmalarıyla İlgili Öneriler", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler IV (Eyüp, 5-7 Mayıs 2000),* ed. Osman Sak (İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2000), 136.

2.2.7.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüzdeki haline gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, BOA ve VGM arşivinden yapıyla ilgili sınırlı sayıda belgeye ulaşılmıştır. Bunlardan ilki H. 29 Rebiulahir 1265 (M. 22 Mayıs 1849) tarihli olup tamirle ilgili değildir **(Belge 29)**. Yapının akarlarından birinin kazayla zâyî olduğunu, bunun yerine zâyî eden kişinin malından bunun temin edileceğini belirten bir belgedir.[146]

Rumî 20 Temmuz 1329 (H. 28 Şaban 1331 – M. 3 Ağustos 1913) tarihli bir diğer belgede ise; mektebin Rumî 1326-1327 (H.1328-1330 / M. 1910-1912) tarihleri arasında İstanbul Evkaf müdüriyeti ser mimarlığınca emaneten tamir edildiği rapor edilmiştir **(Belge 30)**.[147]

Bu belgelerden yapının hangi tarihe kadar mektep olarak kullanıldığı anlaşılmamaktadır. Yapıyla ilgili olarak bir muallim veya halife ataması ya da bunun gibi bir belgeye de ulaşılamamıştır.

Rumî 10 Eylül 1329 (H. 21 Şevval 1331 - M. 23 Eylül 1913) tarihli bir müfettiş raporunda yapıyla ilgili verilen bilgi **(Belge 31)** :

> "Eyübdeki mesdud Ramazan ağa mektebi kârgir fevkânî bir dershaneden ibarettir."[148] şeklindedir. Bu ifadeden yapının o tarihte *mesdud* yani kapatılmış olduğu anlaşılmaktadır.

1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nde ise İdare-i Hususiye (İl Özel İdaresi) tarafından kiraya verildiği belirtilmektedir.[149]

Yapının mimarisiyle ilgili yorum yapılabilecek bir malzeme, 1938 tarihli bir fotoğraftır **(Foto 57)**. Bu fotoğrafta yapı güney cephesinden görülmektedir. Üst örtüsü harap halde olan yapı, altta kesme taş malzeme ile yapılmış türbe kısmının üstünde, taş-tuğla almaşık örgü sistemiyle inşa edilmiştir. Türbenin bu cephesinde iki demir şebekeli pencere açıklığı ve pencerelerin ortasında kitabesi görülür. Üstte, mektep kısmında ise

[146] BOA, EV. MH, 192-45. (VGM'den alınmıştır)
[147] BOA, EV. MH. TİK, 145-102
[148] y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 88.
[149] Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 64.

dikdörtgen formlu iki pencere açıklığı daha bulunmaktadır. Cephenin batı tarafında günümüzde mektebe çıkışın bulunduğu merdiven, bu fotoğrafta görülmemektedir. Haziresi oldukça dağınık olan yapı, harap bir durumdadır.

Fotoğraf 57.
Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi (1938)

Kaynak: İstanbul Vakıflar bölge Müdürlüğü, İstanbul İli Eyüp İlçesi 19 Pafta, 65 Ada, 53 Parselin Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Raporu. (EYSAM'dan alınmıştır)

1947 yılına ait bir yayında yapının, yanında bulunan Kızıl Mescit'in mektebi olduğu ve harap bir halde bulunduğu ifade edilmiştir.[150]

Yapının ulaşılan başka bir görseli tarihsizdir. Yapı güney ve batı cephesinden görülmektedir. Üst örtüsü bulunmayan yapı, sarmaşıklardan neredeyse kapanmıştır. Batı cephede yine, günümüzde girişe çıkan merdivenin bulunduğu yerde örgü bozukluğu fark edilmektedir. Bu fotoğrafta da merdiven yoktur **(Foto. 58)**. 1963 yılına ait bir onarım belgesinde de yapıya döşeme ve çatı yapılacağı bildirilmiştir.[151] Bu fotoğrafın, bahsedilen onarım öncesine ait olması muhtemeldir.

[150] Tanık, *Hazret-i – Halid ve Eyüp Beldesi,* 45.
[151] EYSAM, 1963 tarihli belge.

Fotoğraf 58:
Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi (1963 öncesi?)

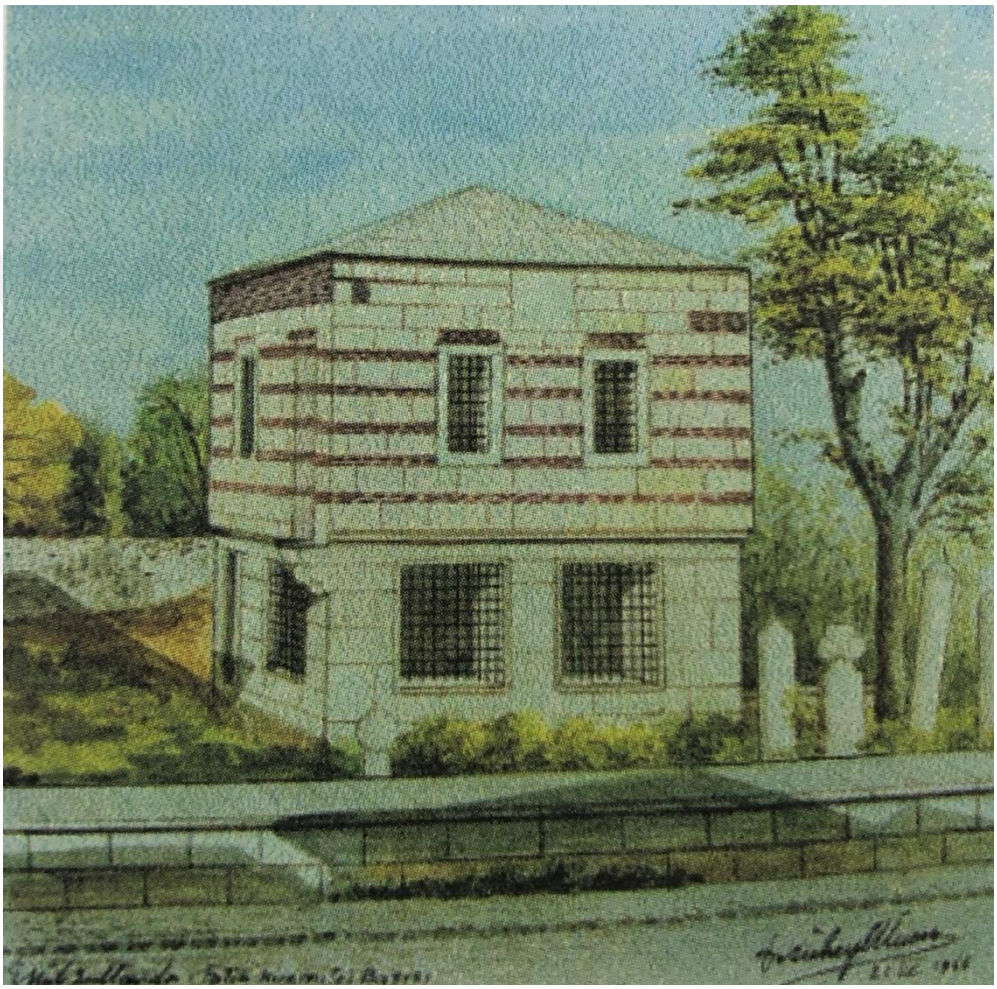

Kaynak: VGM Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi

Elimizdeki bir diğer malzeme ise, Süheyl Ünver'in 1966 tarihli suluboya resmidir. Bu resimde yapı oldukça muntazam ve onarılmış bir durumdadır. **(Foto. 59)**. Mektebin güney ve batı cepheleri görülmektedir. Buna göre mektep kesme taş malzeme ile yapılmış türbe kısmının üstünde, bir sıra taş- iki sıra tuğla almaşık örgü sistemiyle inşa edilmiştir. Cephelerin üst kısımlarına doğru örgü sisteminin diziliminde yer yer bozulmalar görülmektedir. Güney cephede türbe kısmında dikdörtgen formlu, demir şebekeli iki pencere, batı cephesinde ise aynı şekilde bir pencere ve türbe cephesi boyunca uzanan dikdörtgen bir açıklık daha bulunmaktadır. Burası türbenin giriş kapısıdır. Üstte, mektebin güney cephesinde ise dar-uzun dikdörtgen formlu, demir şebekeli iki pencere bulunur. Pencerelerin üst kısmından, üst örtüye kadar sadece kesme taş örgü, yer yer, küçük alanlarda tuğla örgü bulunur. Mektebin batı cephesi öne doğru çıkıntılıdır. Bu cephede neredeyse cephe boyu, uzunlamasına yükselen örgü bozukluğu fark edilmektedir. Burası, günümüzde mektebin giriş kapısının olduğu yerdir. Bu

cephede de diğer cephedeki formda bir pencere vardır. Cephenin üstü örtüye yakın olan kısmı 7-8 sıra kadar sadece tuğla örgülüdür. Mektebin tüm pencerelerinin üstünde üç sıra tuğla dizisi görülmektedir. Üst örtü piramidal formludur. Yapının etrafı oldukça açıktır. Güney cephesinin önünde hazire görülür.

Fotoğraf 59:
Süheyl Ünver'in Fırçasından Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi (1966)

Kaynak: Ayla Ersoy, A. Süheyl Ünver'in Eyüp Çizimleri, 362.

1970 yılında mektebin korunması gerekli eski eser olup-olmadığının tespit edilmesi için Abide ve Yapı İşleri Müdürlüğüne yazılan yazıda, o tarih için mektebin tanımlaması şöyle yapılmıştır:

> "Bu mektep Türk mimarisi tarzında yapılmış kıymetli eserlerden biridir. Fevkanî olup üst kısmı mektep, altı türbedir. Türbenin içinde mezar taşları dağınık

olmakla beraber büyük ve küçük mücevvezel baş taşları ile bu türbeye başka bir kıymet ilave etmektedir. Bu itibarla ebediyen muhafaza edilmesi lazım gelen eski eserlerden biridir."[152]

Aynı amaçla yazılan bir diğer yazıda ise mekteple ilgili:

"Sözü geçen sübyan mektebine Kızıl Mescid avlusundan girilmektedir. Beden duvarları küfeki kaplamalı ve tuğla hatıllıdır. Saçak kornişleri de küfekiden yapılmıştır. Döşeme, tavanı ahşap olup çatısı yerli kiremitle örtülüdür. Klasik tarzda olup altıda türbesi vardır. Çatısı evvelce yandığından hali hazırda malzeme şekline göre onarımı kısmen yapılmıştır. Bu bina eski mektep tiplerinden olup mimari değeri vardır. 7044 sayılı kanuna göre de korunmaya muhtaç eski eserlerdendir."[153] ifadeleri yer almaktadır.

Bu yazışmalara istinaden 1972 yılında mektebin, korunması gerekli eski eser olduğuna karar verilmiştir.[154]

2008 yılında yapının restorasyonu için hazırlanan rölöve raporunda, yapının depo olarak kullanıldığı belirtilmiştir.[155] 2009 yılında mektebin restorasyonuna karar verilmiştir.[156]

Mektep günümüzde kadınlar için Kur'an kursu olarak kullanılmaktadır.

[152] EYSAM, 23.02.1970 tarihli belge
[153] EYSAM, 12.06.1970 tarihli belge.
[154] EYSAM, 13.05.1972 tarihli T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı.
[155] EYSAM, 14.10.2008 tarihli E-S Yapı'ya ait rölöve raporu.
[156] EYSAM, 07.01.2009 yılında İstanbul II Numaralı KTVKK'dan çıkan karar.

2.2.8. Rami Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi

2.2.8.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, altındaki çeşmesiyle birlikte, Nişanca Caddesi üzerinde, H. 950 (M. 1543/44) tarihli, Mimar Sinan eseri olan Nişanca Mustafa Paşa Camii'nin yanında bulunmaktadır. Camiden daha geç tarihli olan yapının bânîsi Rami Mehmed Paşa, H. 1106 ve H. 1109 (M. 1694-1695 ve 1697-1698) yıllarında iki kez reis'ül-küttablık yapmış, H. 1114 (M. 1703) yılında, Sultan II. Mustafa Dönemi'nin sonlarında (salt. M. 1695-1703) 7 ay kadar sadrazam olmuştur. Sonrasında Kıbrıs ve Mısır valiliği yapmış, H. 1118 (M. 1706-1707) yılında görevinden azledilerek Rodos'a gitmiş ve 1707 yılında orada vefat etmiştir. Mezarı Rodos'ta Murat Reis Tekkesi haziresindedir.[157]

Mektebin inşa kitabesi yoktur. Bu nedenle yapım tarihi belli değildir. Ancak bânînin vakfiyesi H. evâil[158]-i Cemaziyelûla 1113 (M. Ekim-Kasım 1701) tarihlidir. Yapının bu tarihte veya bir süre öncesinde yapılmış olabileceği muhtemeldir.

Rami Mehmed Paşanın H.evâil-i Cemaziyelûla 1113 (M. Ekim-Kasım 1701) tarihli vakfiyesinde mektebin görevlileri ve alacakları maaşlar, öğrencilere ve görevlilere verilecek ihsanlar detaylı olarak belirtilmiştir **(Belge 32)**:

> "Halid ibn Zeyd Ebu Eyyub el-Ensârî aleyhi rahmeti'l-bârî mahallatından Nişancı mahallesinde vaki' tahdîd ve tavsîfden müstağni arsa-i memlûkeleri üzerine mücededen binâ ve vakf eyledikleri mekteb-i dilküşâ ve muallimhane-i meymenet-i ihtiva ile …" diye devam eden ifade, bânînin diğer yaptırdığı yapıları da saydıktan sonra,
>
> "…sâlifu'z-zikr muallimhane-i feyz âşiyâna ta'lim-i sıbyâna ve tertîl-i âyâti Kur'an'a kadir bir kimesne muallim nasb ve tâ'yîn olunub eytâm-ı mutâtde sıbyân-ı müslimîn ve vildân-ı muvahhidine ta'lîmi Kur'an-ı kitâb-ı mübîn edüb yevmî on beş akçe vazife verile ve yine hilâfet-i mektebe liyâkat ve istikâmet ve nezâheti bâhir bir kimesne dahî halîfe-i mektep ta'yîn olunub âna dahî yevmî altı

[157]Recep Ahıshalı, "Râmi Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 449-450.
[158]Kelime anlamı: İlk vakitler, birinci günler, ibtidâlar. (Bk. Sami, "Evâil", 1-2: 184.)

akçe verile ve yine resm-i hatta vâkıf bir kimesne mektebimde muctemi‘ olan sıbyâna resm-i hat ta‘lîm etmek üzere meşk hocası ta‘yîn olunub yevmî on akçe vazîfe verile ve yine mekteb-i lâzimü’l-edepde mute‘allimin olan sıbyâna her sene iyd-ı fıtırda kametlerine münasıb birer kapama ve birer mest ve pabuç ve birer kavuk ve birer kuşak ve hoca-yı mektebe dahî senede birer çuka ferace ve birer kapama ve bir çift mest ve pabuç ve bir destar ve meşk hocasına dahî kezâlik bir çuka ferace ve bir kapama ve bir mest ve pabuç ve bir destar ve halîfe-i mektebe dahî bir kapama ve bir çift mest ve pabuç ve bir destar alıverilib iksa olına ve …. mekteb-i merkûm kurbında vâki‘ câmî‘i şerîfin ve muallimhane-i merkûmun kenîfleri tathîrine bir ferraş tâyin olınup hizmeti mukâbelesinde yevmî dörder akçe vazîfeye mutasarrıf ola …”[159]

ifadeleriyle mektepte görevli bir Kur’an hocası, bir halife, bir meşk hocası ve bir ferrâş olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.8.2. Mimari Özellikleri

Mektep, bir çeşme ve dükkânlar üzerinde fevkanî olarak taş-tuğla almaşık örgü tekniğinde inşa edilmiştir. Dükkânların bulunduğu alt kısım ise kesme taş malzemedendir. Burada yuvarlak kemer formlu üç kapı görülmektedir **(Foto. 60)**. Çeşme, kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla, II. Mahmud Döneminde (salt. H. 1223-1255/M. 1808-1839) yenilenmiştir.

[159] VGM, 736, 167-79.

Fotoğraf 60.
Rami Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi (2019)

Mektebin doğu (ön) cephesinde, dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı dört pencere görülür. Kuzey (giriş) cephesinde bir pencere ve aynı hizada kiremit örtülü sundurması olan bir kapı bulunmaktadır. Güney cephesinde ise aynı formda iki pencere açıklığı daha görülmektedir. Batı cephesi yanında bulunan camiyle bitişiktir. Yapıya kuzey cepheden, beton korkulukla sınırlandırılmıştır dik bir merdivenle çıkılmaktadır. Üst örtüsü kirpi saçaklı, kiremitle kaplı düz çatıdır **(Foto. 61)**.

Fotoğraf 61.
Rami Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi Doğu (Ön) ve Kuzey (Giriş) Cephesi (2019)

2.2.8.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüzdeki haline gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, BOA ve VGM arşivinde yapının tamiriyle ilgili bulunan en eski belge H. 3 Ramazan 1290 (M. 25 Ekim 1873) tarihli bir masraf belgesidir. Belgede mektebin içindeki bazı kısımlar ve memşâ (tuvalet) tamiriyle ilgili yapılan onarımların masrafları belirtilmiştir **(Belge 33)** :

> "Eyüb civarında Nişancı Mustafa Paşa mahallesinde vaki'sadr-ı sabık Rami Mehmed Paşa mekteb-i şerîfinin vuku' bulan masarıfını mübeyyin defteridir.
> 80.5 – nerdüban tarafında olan kaplamaya kalas tahtası
> 25.5 – mezkûr kaplamaya şişelik dörderli kalas

7.5 – mezkûr kaplama ile memşâya sarf olunan çifte dolab

6 – poyralık / 8 – lata

---- 127.5

28.5 – mezkûr memşânın cem‘i ile sokak tarafı kaplamalarına kalın tavanlık tahtası

6 – mezkûr nerbdan üzerine kiremid noksanı

10 – hamâliye

12 – ecnâs-ı karfiçe

13.5 – memşâ içün ağazlık

---- 198

19.5 – mezkûr memşânın derûnuna badana ile tahtında inşâ olunan divar yüzüne horasanlı harç

4 – hamâliyeleri / 3.5 – memşâ kapusuna ma‘a zenberek rezesi

20 – lağım tathîri

5 – mekteb-i mezkûr birûn kapusu üzeri damlalığın tenekeden oluk tecdîdi

---- 250

75 – kalfa yevmiyesi / 24 – rencber yevmiyesi

32 – babuçluk tarafına müceddeden bir aded çarçeve

8 – memşâya kezâlik çarçeve

30 – mezkûr çarçevelerle beş aded camla mekteb derûnunda olan cam noksanı

---- 419

30 – mezkûr kaplama ve kapuya yağlı aşı boya tılası

---- 449

Ber-mucib-i bâlâ dört yüz kırk dokuz kuruşa mekteb-i mezkûr ta‘mirâtına sarf ve mütevelliyesi ma‘rifetiyle tesviye olunduğu bilinmek üzere işbu mahalle şerh verilerek tahrîr kılındı.”[160]

Bir başka tamir belgesi H. 1 Zilhicce 1308 (Rumî 25 Haziran 1307 – M. 8 Temmuz 1891) tarihlidir **(Belge 34)** :

“Eyüb civarında vaki‘ Nişancı Mustafa Paşa Cami‘-i şerifiyle ittisalinde bulunan Rami Mehmed Paşa mektebinin mâil-i inhidam olan mahallerinin bundan iki sene mukaddem icra kılınan keşfi mucibince masarıf-ı mühimmesi olan beş bin altı yüz

[160] BOA, EV. MH. TİK, 16-123.

altmış sekiz kuruşla ta‘miri bu kere ta‘mirat-ı memurine havale olunmuş ise de aradan zaman müruru mulasebesiyle tamirat-ı mukteziyenin ol miktar masarıfla vücuda geleceği inde’l-mu´ayene anlaşılması üzerine yeniden icra kılınan keşfini mübeyyin tanzim ve leffen takdim kılınan deftere nazaran mecidi on dokuz kuruş hesabıyla cami‘-i mezkurun iki bin dört yüz yirmi üç kuruş ve mektebin beş bin sekiz yüz yetmiş sekiz kuruşki cem´an sekiz bin üç yüz bir kuruşla vücuda geleceğini tebeyyün etmiş olduğundan ka ´ide’i tasarrufata bâ-ri‘ aye keşfinden noksaniyetle ve kemal-i metanet ve risanetle vücuda götürülmeğe sa‘i ve gayret olunmak üzere ta‘mirat-ı mezkurenin evkaf-ı hümayun ta‘mirat memuru ma‘rifetiyle emaneten icrası ve mezkur cami ve mektebin vakıflarının mevcudu olmadığından meblağ-ı mezbûrun mezkur vakıfların ileride vuku‘ bulacak mahlul mu‘accelatından ve sair zuhur edecek varidatından mahsubları icra olunmak üzere üç yüz yedi senesi evkaf-ı budcesi tertibinden ta‘vizen sarf hususunun arz ve istizanı masarıfat idaresinden ifade olunmağın ol babda emir ve ferman hazret-i veliyyü’l-emrindir.”[161]

Mektep ve yanında bulunan caminin tamiratıyla ilgili olan tezkereye cevaben, H. 8 Muharrem 1309 (Rumî 1 Ağustos 1307 – M. 14 Ağustos 1891) tarihli padişah iradesiyle mektebin beş bin sekiz yüz yetmiş sekiz kuruşa, caminin iki bin dört yüz yirmi üç kuruşa tamiratına izin verilmiştir **(Belge 35).**[162]

Bu tarihlerde tamir edilen yapıyla ilgili herhangi bir görevlendirme belgesine ulaşılamadığından, yapının ne zamana kadar mektep olarak faaliyet gösterdiği bilinmemektedir.

1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*’nde mektebin İdare-i Hususî (İl Özel İdaresi) tasarrufunda olduğu ve aileler tarafından kullanıldığı bilgisi yer almaktadır.[163]

Mektebin geçmiş dönemlerdeki durumunu tanımlayabilmek için elimizde bulunan en erken tarihli malzeme 1936 yılına ait bir fotoğraftır **(Foto. 62)**. Burada mektep doğu (ön) ve kuzey (giriş) iki cephesinden görülmektedir. Fevkanî olan yapı, taş- tuğla

[161] BOA, İ. ŞD, 109-6501/1.
[162] BOA, İ. ŞD, 109-6501/2.
[163] Turgut Kut, “İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika”, 64.

almaşık örgü sistemiyle inşa edilmiş, ancak oldukça harap bir haldedir. Duvar örgüsünün birçok yerinde bozulmalar görülmektedir.

Fotoğraf 62:
Rami Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi (1936)

Kaynak: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen arşivi, No. 1709.

Yapının doğu (ön) cephesinde dikdörtgen formlu, taş söveli, sivri kemer formunda alınlıklara sahip dört pencere açıklığı görülmektedir. Kuzey cephede ise mektebe çıkan merdiven yer almaktadır. .. Altında çeşmeyle birlikte, günümüzdeki gibi üç kapı bulunmaktadır. Kapılardan biri yuvarlak kemer formlu iki kanatlı ahşap malzemedendir. Diğerleri ise gayri-nizamî bir şekilde tahtalarla kapatılmıştır. Bu kısmın üstünde mektep yer almaktadır.

Yapıya, ahşap malzemeden, kiremit örtülü sundurmaya sahip, derme-çatma bir girişten girilmektedir. Ancak günümüzde bu kısım yoktur. Cephenin duvarına bakıldığında merdivenin daha yüksek bir eğime sahip olduğu ancak sonradan değiştirildiği fark edilmektedir. Bu cephede pencere bulunmamaktadır. Kiremit kaplı, ön cephesi kirpi saçaklı, iki yana meyilli üst örtüye sahiptir.

1973 yılında yapının çocuk kütüphanesi olarak kullanılmak üzere Başbakanlık Kültür Müsteşarlığına tahsis edildiği,[164] 2000 yılında mektebin çocuk kütüphanesi işleviyle kullanılmasının aslına uygun olduğu ve yapının oldukça bakımsız bir halde bulunduğu bilinmektedir.[165]

Koruma Kurulu'ndan ve Vakıflar Bölge Müdürlüğünden yapının onarımıyla veya kullanımıyla ilgili Cumhuriyet sonrası döneme ait bir belgeye ulaşılamamıştır. Yapının mektep kısmı olan üst bölümü günümüzde, yanında bulunan Nişancı Mustafa Paşa Camii'nin kadınlar mescidi, alt katı ise çay ocağı olarak kullanılmaktadır.

[164] BCA, 302-57-10. (12.07.1973)
[165] Zeynep Ahunbay, "Eyüp'teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmalarıyla İlgili Öneriler", 137.

2.2.9. Şah Sultan Sıbyan Mektebi

2.2.9.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, Defterdar Caddesi üzerinde, tarihî Feshane binasının karşısındadır. Türbe, sebil ve hazireden oluşan külliyenin bir diğer birimidir **(Foto 63).** Bânîsi Şah Sultan, yapının kitabesinde de belirtildiği gibi, Sultan III. Mustafa'nın kızı, Sultan III. Selim'in kız kardeşidir. H. 1217 yılında (M. 1802/3) vefat etmiş ve kendi adına yaptırdığı külliyenin içinde bulunan türbesine defnedilmiştir **(Foto 64).**

Fotoğraf 63:
Şah Sultan Külliyesi (2019)

Fotoğraf 64.
Şah Sultan Türbesi (2019)

Mektep, külliyenin giriş kemeri üzerinde yer alan kitabesine göre H.1215 (M. 1800/1) tarihinde inşa edilmiştir **(Foto 65)**.

Fotoğraf 65:
Şah Sultan Külliyesi İnşa Kitabesi (2019)

Yesârizâde Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmış 4 sütun - 6 satırlık celî sülüs hatlı, mermer yapım kitabesine göre,

> "Cevher-i sertâc-ı iffet zîb ü fer saltanat/Revnâk ismet-saray devlet-i din-i mübîn
> Şah Selim saltanat-ı pirâyenin hemşîresi/Şah Sultan bint-i merhûm Mustafa Hân-ı güzîn
> Mihrişah Kadın ki oldur mâder-i pür şefkati /İsmet-i nûr ile bulmuştu ziyâ rûz-ı zemîn
> Ânı Sultan Muustafa ikinci kadın eyleyüb/Devletinde görmüş idi rağbeti ol nâzenîn
> Çıkdı elden hümâ uçdı firâz-ı serâr âh/Girdi hayfâ halk-ı âlem mâtem oldu hazîn
> Kıldı efrât riâyet işte Hak mâdere / Yapdı âli türbe- i kabri ebverde müstahkem metîn
> Yapdı hem bir mekteb-i râna civâr-ı türbede / Halki hüsn-ü âlem ârâsı ider hayret karin
> Şâd ider merhûmenin rûhun çüvasr / Dâ'im etfâl oldıkça anda
> Gel duâ-i hayre âğaz it gönül ihlâs ile / Hayr olan da'vâtı red etmez mûcib'üs-sa'in
> Mihrişâh Kadın riyâz-ı cennet idüb mekar / Cilvegâhı ola ya Râb gülşen-i huld-ı berîn
> Yazdı ihyâ hâme mûciz beyân bir beyt kim / Mündericdir ânda garrâ iki tarih-i güzîn
> Şah Sultan yapdı zibâ türbe-i vâlâ-yı nev / Mihrişah Kadına adn ola bu mevâ-yı berîn / 1310."[166]

Külliyenin kitabesinden, Şah Sultan'ın bu külliyeyi annesi Mihrişah Kadın (Mihrişah Valide Sultan) hayrına yaptırdığı anlaşılmaktadır.

Şah Sultan'ın H. 17 Receb 1216 (M. 23 Kasım 1801) tarihli, Sultan Mustafa-ı Salis kerimesi Şah sultan isimli vakfiyesinde, mektebinde dâhil olduğu külliyenin birimleri ile ilgili bilgi verilmiştir **(Belge 36)** :

[166]"İstanbul Türbeleri – Şah Sultan Türbesi (Eyüp)", erişim: 10.07.2019, http://www.gorselsanatlar.org/mimari/istanbul-tum-tarihi-yapilari/7/.

"… medine-i Hazreti Ebu Eyyub el-Ensârî radianhu rabbi'l-barî mahallatından Cezerî Kâsım Paşa mahallesinde vaki' …"

ifadeleriyle yapının bulunduğu yerin bilgisi verildikten sonra, bu bölgedeki diğer vakıflarına verilecek ücretlerden bahseder. Külliyesini inşa ettirdiği arsa ile ilgili olarak, vakfına sonradan dâhil ettiği İskender Bey mektebi arsası da sayılır ve buranında dâhil olduğu arsaya:

"… kârgir olmak üzere müceddeden bina ve inşa olunan türbe-i şerîfeye ve pişgahında irvâ-i utâş-ı nâs içün bina olunan bir sebilhane ve derûn ve birûnunda kâin çeşmelere carî ve ba-hüccet mârru'z-zikr Zal Mahmud Paşa cami'-i şerîfi vakfına senevî yüz yirmi akçe hakk-ı mecrâ mukatta'-i kadîmesi olub kanavât-ı müsennâtına tabi'iyyatıyla murez mülk-ü menkûl hükmünde olan nısf-ı masura mâ-i lezîz ile talim-i sıbyân içün fevkanî mekteb ve mütevelli ve türbedarlara mahsus odaları …" ifadeleriyle, inşa edilen yapılardan bahsedilir.[167]

Bu vakfiyeye göre külliye; kargir bir türbe, önünde içi yanan insanlar için sebil, içinde ve dışında çeşme, fevkanî bir mektep, mütevelli ve türbedarlara mahsus odalardan oluşmaktadır. Ayrıca bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla mektebin inşa edildiği arsa üzerinde önceden bir mektep bulunduğu, ancak vakfiyedeki ifadeyle *"müceddeden"* yani yeniden bir mektep yapıldığı ifade edilmektedir.

2.2.9.2. Mimari Özellikleri

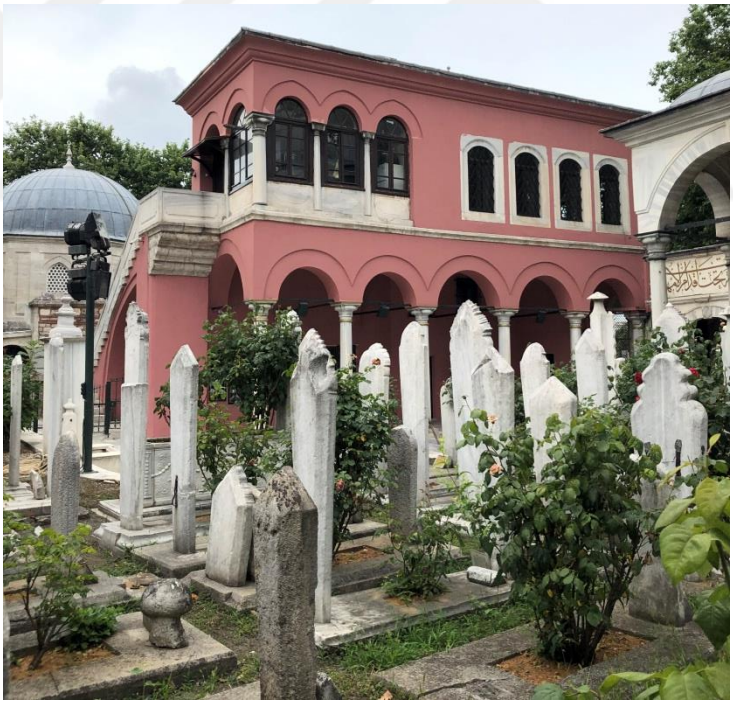
Şah Sultan Mektebi fevkanî bir yapı olup, inşa malzemesi gözükmeyecek şekilde tümüyle boyalıdır. Mektektebin doğu (ön) cephesinde mermer söveli, yuvarlak kemer formlu dört pencere bulunmaktadır. Pencerelerin üstünde, cephenin tam ortasına denk gelecek şekilde yerleştirilmiş bir serçe sarayı görülmektedir. Cephenin alt kısmında ise barok üslup özellikleri gösteren, mermer malzemeli muhteşem bir sebil vardır. Yani yapı altta sebil, üstte mektep olmak üzere bir sebilküttab yapısıdır.[168] Yapının da dâhil

[167] VGM, 1447, kasa 132.

[168] Memluklerin Türk-İslam mimarisine kazandırdığı bu yapı tipi, öncesinde sebil ve sıbyân mektebi olarak iki ayrı yapı şeklinde inşa edilmekteydi. Memlukler ayrı faaliyetleri olan bu yapıları bir araya getirerek yeni bir yapı formu olan sebilküttap mimarisini ortaya çıkarmışlardır. İlk örneklerine Kahire'de Bahrî Memlukler Döneminde (1250-1382) rastlanılan sebilküttaplar, Osmanlı'nın Kahire'de hüküm sürdüğü dönemlerden itibaren, Türk-İslam mimarisinin vazgeçilmez bir ögesi haline gelmiştir. Memlukler Döneminde Kahire'de 1479 tarihinde yaptırılan Sultan Kayıtbay sebilküttabı, bu mimari formun müstakil

olduğu külliyeye bu cepheden yuvarlak kemerli bir kapıdan girilir. Girişin sol tarafında türbe ve hazire, sağ tarafta ise sebil ve mektep yer almaktadır. Mektebin alt kısmında görevli odaları vardır. Odaların önünde 6 mermer sütunla mektebin dışa doğru olan çıkıntısını taşıyan revak bulunur. Bu cephede diğer cephede olduğu gibi dört pencere açıklığı vardır. Kaynaklarda mektebin açık ve kapalı iki kısımdan meydana geldiği belirtilir. Ancak günümüzde açık olan kısım pencerelerle kapatılmıştır. Yapının simetrik ve muntazam mimarisi, alt katındaki revak sütunlarının ve üst katta önceden açık olan kısımda bulunan sütunların kalın yastıklı ve akant yapraklarıyla bezeli başlıkları ampir üslup özellikleri gösterir. Yapıya batı cepheden bir merdivenle çıkılır. Zal Mahmud Paşa Camii'ne bakan kuzey cephesine de aynı formda ve sayıda pencereler görülür. Yapı, kurşunla kaplı ahşap çatıyla örtülüdür **(Foto. 66-67).**

Fotoğraf 66:
Şah Sultan Sıbyan Mektebi Güney (Ön) ve Batı (Giriş) Cephesi (2019)

olarak inşa edilen en eski ve en anıtsal örneğidir. Osmanlı Döneminde Kahire'de yaptırılan en eski tarihli sebilkütap ise 1535 tarihli Hüsrev Paşa sebilküttabıdır. (Bk. Ahmet Ali Bayhan, "Türk İslam Mimarisinde Karma Bir Yapı Türü: Sebil-Küttablar, Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2017), 27-29.)

Fotoğraf 67:
Şah Sultan Sıbyan Mektebi Batı (Giriş) Cephesi (2019)

2.2.9.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüzdeki haline gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, BOA ve VGM arşivinden ulaşılan en eski belge, yapının da içinde bulunduğu külliyenin tamiriyle ilgili, Divan-ı Hümayun nazırına iletilen H. 29 Safer 1258 (M. 11 Nisan 1842) tarihli bir arzuhaldir **(Belge 37)** :

> "Hakk-ı Subhanehû ve Tealâ Hazretleri
> Şevketlü, mehâbetlü, kudretlü, merhametlü, pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerini serir-i saltanatında dâ'im eylesün âmin bi-hürmet-i seyyide'l-murselîn
>
> Arzuhâl-i kullarıdır ki Hazreti Ebu Eyyub el-Ensârî radıyallahu anh Efendimizin civarlarında sâhibetü'l-hayrâtından Şah Sultan türbesi ve mekteb-i münîfi ve tahtında sebili ve dâhilinde türbedar süknâsı ihyâ olunduktan beri ta'mir olunmayub şimdiki halde ta'mire muhtaç ve hakkında irade-i şehinşâhî zuhura gelüb dokuz bin kuruşa keşf olunub el'ân hali kalub türbe-i mezbûrda

hizmetlerinden sıklet çekilüb ve sebili dahi muattal olub ta‘mirine irâde-i şâhâne buyrulması bâbında emr ü fermân şevketlü mehâbetlü kudretlü merhametlü pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerinindir.”[169]

Bu belge, külliyenin yapıldığı tarihten bu yana tamirat görmemesi nedeniyle kötü durumda olduğunu bildirmesi açısından önemlidir. Yazışmanın (varsa) devamına ulaşılamamıştır. Ancak elimizde bulunan 1850’lerde çekilmiş fotoğrafta mektep oldukça iyi bir durumdadır **(Foto. 68)**. Ayrıca mektebin H. 1215 (M. 1800/1) yılında yaptırıldığı düşünüldüğünde, bu fotoğraf yapının aslı veya aslına en yakın durumunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Burada yapının doğu (ön) cephesi ve kuzey cephesinin bir kısmı gözükmektedir. Mimari açıdan sebilküttap formunda olan yapıya barok ve ampir üslup özellikleri hâkimdir. Günümüzde tüm cepheleri boyalı olduğu için gözükmeyen inşa malzemesi, bu fotoğrafta bir sıra taş- iki sıra tuğla olarak gözükmektedir. Almaşık örgü tekniğiyle inşa edilmiştir. Ön cephe düzenlemesi günümüzdekiyle aynıdır. Yuvarlak kemer formlu, dikdörtgen söveli dört pencere ve pencerelerin üstünde ve cephenin tam ortasında bir serçe sarayı görülmektedir. Kuzey cephenin fotoğrafta görünen kısmında aynı formda bir pencere açıklığı yer almaktadır. Bu fotoğraftaki en önemli detay, ön cephenin üst kısmında gözüken ve muhtemelen tüm cepheyi çevreleyen saçak kısmında yer alan, tekrarlı çelenk motiflerinden oluşmuş bordürdür. Bu motifler ampir üslubun yansımasıdır. Hemen altında çok ince, motifli bir şerit daha gözükmekte olup resmin siyah-beyaz olması nedeniyle motiflerin ne olduğu anlaşılmamaktadır. Mektebin altındaki sebil yuvarlak ve kıvrımlı hatlara sahip, yer yer akant bezemeleri görülen barok üsluplu bir yapıdır. Sebilin yanında, yuvarlak kemer formlu giriş kapısı ve üzerindeki kitabesi görülmektedir. Yapının güneyinde bulunan kubbeli yapı ise Şah Sultan’ın türbesidir.

[169] BOA, EV.ZMT, 164-20 (VGM’den alınmıştır.)

Fotoğraf 68:
Şah Sultan Sıbyan Mektebi (1850'ler)

Kaynak: "Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi", erişim: 23.6.2019, http://www.eskiistanbul.net/resimler/sah-sultan-sibyan-mektebi-sebili-ve-turbesi-claude-marie-ferrier-fotografi-1850ler.jpg

Tekrar belgelerine dönüldüğünde, bir başka tamir belgesi H. 25 Şaban 1291 (M. 7Ekim 1874) tarihlidir. Bu belgede mekteple birlikte türbe ve sebilin dış cephe tamiratı keşfi listelenmiştir. Mektep ile ilgili olanlar **(Belge 38)** :

> "mekteb-i şerifin taş nerdbânı ittisâlinde taş duvarın kabristan tarafında kirli saçağı ve üzerinde mefrûş kiremitler ve vechinin derzleriyle nerdbân-ı mezkûr üzerinde sakfının duvar-ı mezkûr tarafında olan saçağı harab olduğundan mezkûr saçağın bağdadî ta'miriyle halis haçla cedîd kiremid bastırılarak vechine halis harçla derz ta'miri – 337.5,

Duvar-ı mezkûrun mekteb tarafında olan vechinin sıvası nüzûl eden barandan harab olmuş olduğundan samanlı harçla sıvasının ta'miri – 137.5,

Nerdbân-ı mezkûr üzerinde olan sakfının mefruş kurşunlarının taş duvar tarafında beheri on sekiz kıyyelik kurşun-ı elvahdan pervaz keşidesi – 162,

Mekteb-i mezkûrun nerdbân başında olan doğrama kapusu çürümüş olduğundan doğramacıkârî kestane ağacından ve cedîd kilit me'a müştemilât müceddeden kapu inşâsı - 157,

Mekteb ve türbede korkuluk noksan, cam tekmili – 246." olarak ifade edilmiştir.[170]

Bu keşfe bağlı olarak H. 29 Şevval 1291 (M. 9Aralık 1874) tarihli belgede yapının, türbe ve sebille birlikte beş bin üç yüz elli kuruşla tamir edildiği ifade edilmektedir **(Belge 39)**.[171]

H. 4 Cemâziyelevvel 1310 (Rumî 12 Kanunuevvel 1308 – M. 24 Aralık 1892) tarihli belgede yapının, yine Eyüp'te bulunan Mihrişah Valide Sultan mektebi ile birlikte gerekli olan onarımlarının bir an evvel yapılması hususunda müsaade verildiği belirtilmiştir **(Belge 40)**.[172]

H. 19 Rebiulevvel 1321 (Rumî 2 Haziran 1319 – M. 15 Haziran 1903) tarihli bir belgede ise, yine mekteple birlikte diğer yapıların tamiratı için sekiz yüz kırk kuruşu kurşun tamiratı, on bir bin iki yüz kuruşu müte'ahhid Hafız Rakım Efendi'ye verilmek üzere on iki bin kırk kuruşun üç yüz on dokuz senesi büdcesinden ödenmesi padişaha arz edilmiştir **(Belge 41).**[173]

Rumî 1 Mayıs 1320 (H. 28 Safer 1322 – M. 14 Mayıs 1904) tarihli bir ihbârnâmede ise, mekteb muallimi tamiratı yapan kalfanın işini muntazam ve vakitli yapmaması nedeniyle derslerinin aksaması ile ilgili olarak Mekatib-i İbtida'iye Müdüriyet-i Âlîyesine şikâyette bulunmuştur **(Belge 42)** :

[170] BOA, EV. d, 23205-3.
[171] BOA, EV. d, 23205-4.
[172] BOA, MF. MKT, 156-137.
[173] BOA, ŞD, 163-4.

" Eyüb'de Cezerî Kâsım Paşa mahallesinde vaki' cennetmekân Şah Sultan tâb serâhâ hazretlerinin ihyagerdeleri olan mekteb-i şerifin bundan iki ay mukaddem evkaf-ı hümâyûn tarafından ta'miratına bed' olunmuş ise ta'mirâtı deruhde eden kalfa işi sürüncemede bırakıb yirmi senelik gayretimin semeresini kökünden sarsmıştır. Çünkü mevcud talebeyi *(silik)*[174] cemaat yerine indirib tedris ediyor isem de *(silik)* külli yevm *(silik)* eksik olmadığı gibi işbu ta'mir mektebin dağılmasına sebep olacaktır. Hele helaların sakıf…*(silik)* tehlikeli olub bir kaza-i fecî'ada sebeb olma…(*silik)* cenâb-ı müdîr-i ekreminden mercûdur ki noksan kalan çerçavede ve kapılar ve kanatların boyalarıyla tecdîdî ve sıvaların usûl-i cedîd üzere tecdîdî ve nerdüban başında *(silik)* camekânıyla (*silik)* temdîdî ve helaların sakfının ve duvarının ve sair elzem olan mahallerinin seri'an ve müceddeden ikmali için lâzım gelenlere iş'arıyla dâ'îyyeleriyle mevcud talebeyi taşlar üzerinde süründürmekten tahlislerimiz hususunda işbu ihbârnâme cenaâb-ı müdîr-i ekremîlerine takdim kılındı ol babda emr ü ferman hazreti men lehu'l-emrindir."[175]

Bu ihbârnâmeden sonra Rumî 21 Eylül 1320 (H. 24 Receb 1322 – M. 4 Ekim 1904) **(Belge 43)**[176] ve Rumî 6 Kanunuevvel 1320 (H. 11 Şevval 1322 – M. 19 Aralık 1904) tarihli **(Belge 44)**[177] belgelerde bahsi geçen tamiratların hala tamamlanmadığına dair ifadeler mevcuttur.

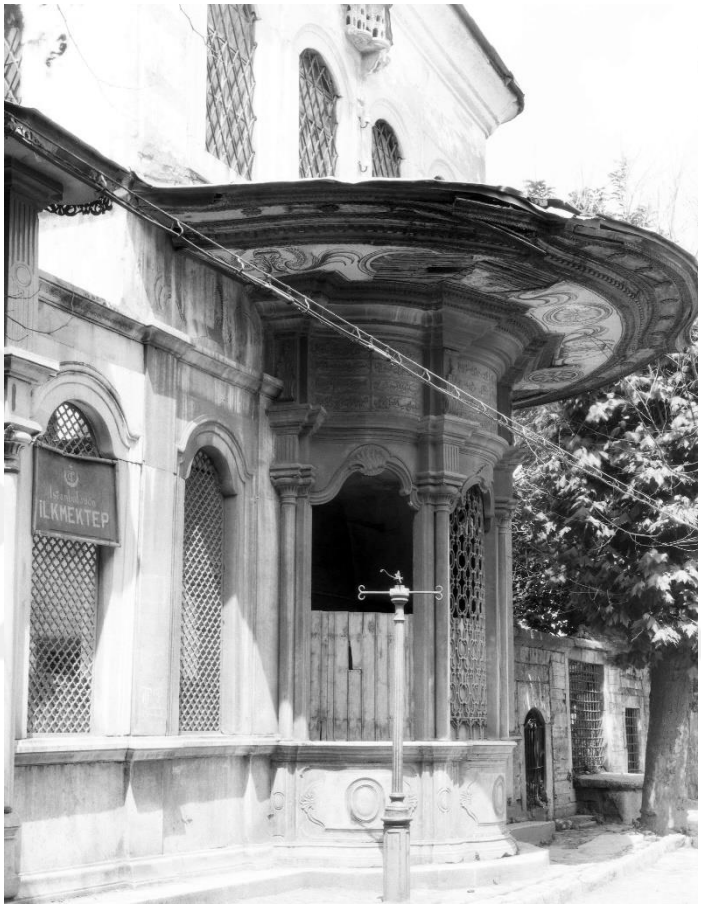
Rumî 2 Haziran 1329 (M. 15 Haziran 1913) tarihli müfettiş raporunda mektebin görevlilerinden ve aldıkları maaşlardan bahsedilmiştir. Buna göre mektepte, ulûm-u dinîye, hüsn-i hat ve talim-i kıraat muallimi görev almaktadır. Bu bilgi doğrultusunda, yapının bu tarihlerde mektep olarak kullanılmaya devam edildiğini anlaşılmaktadır **(Belge 45)**.[178]

1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nde, yapının Maarif tarafından ilk mektep olarak kullanıldığı bilgisi yer almaktadır.[179] Bu

[174]Belgenin bazı kısımları siliktir. Bu nedenle okunamayan yerler bundan sonra da *(silik)* olarak ifade edilecektir.
[175] BOA, MF. MKT, 783-27-1.
[176] BOA, MF. MKT, 783-27-4.
[177] BOA, MF. MKT, 783-27-5.
[178] y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 69-70.
[179] Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 65.

bilgiyi destekleyen 1933 tarihli bir fotoğrafta ise **(Foto. 69)**, sebilin yanındaki yuvarlak kemer formlu iki pencereden birinin üzerinde görülen "*İstanbul 39. İlkmektep"* tabelasıdır.

Fotoğraf 69:
Şah Sultan "İlkmektebi" (1933)

Kaynak: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen arşivi, No. 835.

Daha önce de belirtildiği gibi, sıbyân mektepleri 1862 yılından itibaren *mekteb-i ibtidai*, 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte *ilkmektep* ismini almışlardır.[180]

VGM tarafından 1961 yılında onarımı yapılan mektebin,[181] bu tarihten sonra onarım geçirip geçirmediğine dair bir belgeye ulaşılamamıştır.

[180] Bölüm 1.3.3., s.14,15.
[181] İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 15 Şubat 1961 tarihli belge.

Şah Sultan sıbyân mektebi günümüzde, Eski Eserleri Koruma Derneği olarak hizmet vermektedir **(Foto. 70)**

Fotoğraf 70:
Şah Sultan Sıbyan Mektebi ve Külliye Girişi (2019)

2.3. Beyoğlu Sıbyan Mektepleri

Bu ilçe, Osmanlı Döneminde Beyoğlu'ndan Rumeli Kavağına kadar olan bölgeyi içine alan Galata Kadılığı sınırları içindeydi. Günümüzdeki sınırları dâhilinde ayakta kalabilen 2 sıbyân mektebi tespit edilmiştir.

2.3.1. Reis'ül-Küttab İsmail Efendi Sıbyan Mektebi

2.3.1.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, Karaköy iskelesi yakınında, Gümrük sokakta, Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii avlusunda yer almaktadır **(Foto. 71)** . Bânîsi İsmail Efendi H. 1143 (M. 1730/31) yılında reis'ül-küttab olmuştur. H. 1151 (M. 1738/39)'de suyollarının tamiri için Hacca gitmekte görevlendirilmiş, iki sene sonra, H. 1153 (M. 1740/41)'de Medine'de vefat etmiştir. Kabri Cennet'ül-Bâkî'de bulunmaktadır.[182]

Fotoğraf 71:
Reis'ül-küttab İsmail Efendi Sıbyan Mektebi (2019)

[182] Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1:363-364.

Reisü'l-küttab İsmail Efendi'nin H. 23 Zilhicce 1148 (M. 5 Mayıs 1736) tarihli vakfiyesinde mektebiyle ilgili olarak öncelikle bulunduğu yer, sonrasında ise görevlileri ve etrafında bulunan yapılardan bahsedilmiştir **(Belge 46)** :

> "… mahrûsa-i Galata'da Kurşunlu Mahzen kurbunda Müeyyedzâde Mahallesi'nde vâk'i binâ ve ihyâ eylediğim çeşme ve üzerinde etfâl-i müslimîne ta'lim-i Kur'an-ı azîm ve Furkân-ı hakîm olunmak içün mektebin mu'allimine yevmî on altı akçe vazîfe virilüb mekteb-i mezbûrun kurbunda binâ ve vakf eylediğim bir bâb menzilde her kim mu'allim-i sıbyân olursa meşrûtiyyet üzere ol kimesne sâkin ola ve mekteb-i merkûmda mu'allim olan kimesne ehl-i ilm ve mücevvid olup ulûm-ı nâfı'a-yı ifâdeye kadîr ola fevt oldukda ber-vech-i muharrer ve mücevvid ve ehl-i ilm ve müstahak sulbî kebîr oğlu varsa oğluna virile sağîr oğluna veyahud kebîr oldığı sûrette mücevvid ehl-i ilim değil ise ber-vech-i meşrûh ehil bulunan halîfeye virile ve halîfe-i evvel olan dahî şürût-ı mezkûre üzere ehl-i ilim ola ve bi'n-nefs kendüler edâ-yı hidmet eyleyüp nâib-i istihtâm etmeyeler ve yedlerine virilen tezkere ve berâtlarında zikr ve tasrîh oluna ve mekteb-i mezkûrda halîfe-i evvel olan kimesneye yevmî sekiz akçe ve halîfe-i sânîye yevmî üç akçe virile ve bir kimesne dahî mekteb-i mezbûrun ferrâşı ve tahtında olan çeşmenin tasını def' ve ta'lîk eylemek üzere hâfızı olup ve beher gece çeşme-i mezbûrenin darb-ı lülesini kapayub mukâbelesinde yevmî beş akçe vazîfe mutasarrıf ola ve beher sene şitâda bin iki yüz akçelik kömür ve üç yüz akçelik hâsır alına…"[183]

Vakfiyeye göre burada altında çeşmesi olan bir mektep ve yakınında muallimin kalacağı bir oda bulunmaktaydı. Görevli olarak da, muallimle birlikte iki halife ve her gece çeşmenin lülesini kapayıp tasını koruyacak, aynı zaman da mektebin işleriyle de ilgilenecek bir ferrâş zikredilmiştir. Günümüzde mektep ve altındaki çeşme hala mevcuttur, ancak muallim odası olarak kullanılan yerin neresi olduğu tespit edilememiştir.

Mektebin kitabesi yoktur. Ancak çeşmenin celi sülüs hatlı mermer kitabesinde kelime-i tevhid ile birlikte H.1145 (M. 1732/33) tarihi kaydedilmiştir **(Foto. 72)**.

[183] VGM, 735, 119-96.

Fotoğraf 72:
Reis'ül-küttab İsmail Efendi Çeşmesi Üzerindeki Kitabesi (2019)

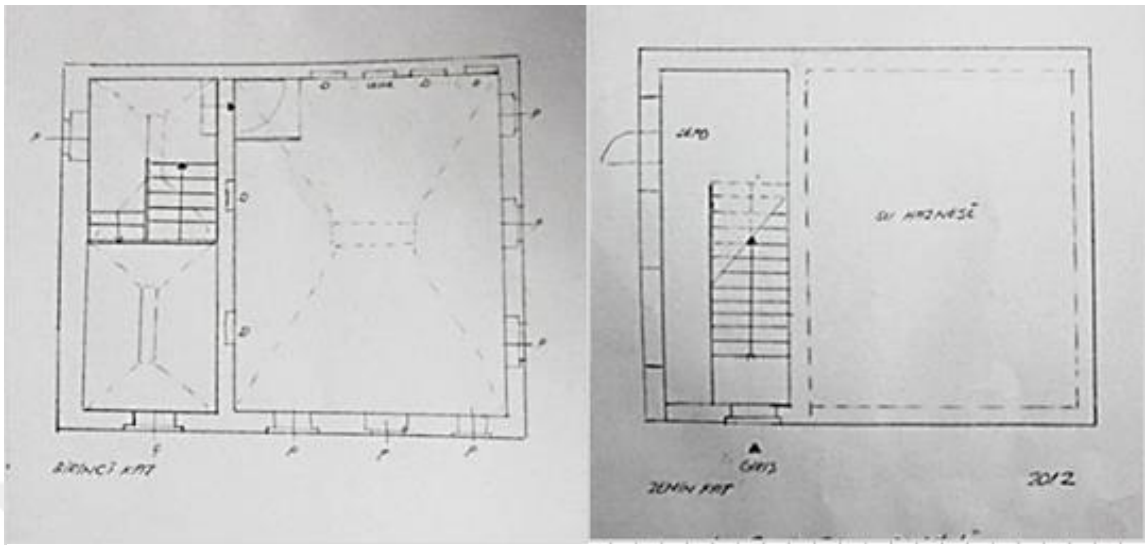

Bu tarih mektebin de inşa tarihi olmalıdır. Ancak yapıyla ilgili bilgi toplayabilmek için kaynak taraması yapılırken, birçok yayında ve internet kaynağında, inşa tarihinin 1742 olarak verildiği tespit edilmiştir. Fakat mektebin bu tarihte yapılmış olması mümkün değildir. Çünkü çeşmenin kitabesinde açık bir şekilde inşa tarihi verilmiştir. Ayrıca bânînin diğer vakıflarıyla birlikte mektebinin de bahsinin geçtiği vakfiyesi, daha önce belirtildiği gibi, H. 1148 (M. 1736) yılına aittir. Vakfiyeye kaydedilen mektebin, vakfiye tarihinden 6 sene sonra inşa edilmesi gibi bir durum zaten ihtimal dâhilinde değildir. Bir diğer durum ise, daha önce de ifade edildiği gibi, İsmail Efendi'nin H. 1153 (M. 1740/41) yılında vefat etmesidir. Tüm bunlar göz önüne alındığında, yapının 1742 yılında inşa edildiği bilgisi hatalı bir bilgidir. Bu tarihlendirmenin neye dayanarak yapıldığı da bilinmemektedir.

2.3.1.2. Mimari Özellikleri

Reisü'l-küttab İsmail Efendi Mektebi, çeşmesi üzerinde fevkanî olarak, bir sıra kesme taş – iki sıra tuğla malzemeyle almaşık örgü tekniğinde inşa edilmiştir. Büyük bir derslik ve iki giriş sofası ve bir küçük odadan oluşmaktadır **(Plan 6)**.

Plan 6.
Reis'ül-küttab İsmail Efendi Sıbyan Mektebi Planı

Kaynak: Seda Öztekin, *Elhac Süleyman Halife Sıbyan Mektebi Restorasyon Projesi,* 168.

Yapının giriş kısmı ile derslik kısmı aynı seviyede değildir. Üst örtüye bakıldığında bu fark çok açık bir şekilde görülmektedir. Mektebin derslik kısmının tavanı giriş kısmına oranla yükseltilmiştir **(Foto. 73)**.

Fotoğraf 73:
Reis'ül-küttab İsmail Efendi Sıbyan Mektebi
Doğu (Giriş) ve Batı Cephesi (2019)

Mektebe Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii avlusuna girilerek ulaşılır. Doğu ve güney cephesi cami avlusundadır. Batı cephesi yanındaki yapıyla bitişik, kuzey cephesi ise sokağa bakan, çeşmenin de bulunduğu ön cephedir. Yapının girişi doğu cepheden, yuvarlak kemerli dar ve alçak bir kapıdan sağlanmaktadır. Kapının üstünde küçük, dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı bir pencere bulunmaktadır. Zemin katta çeşmenin su haznesi ve üst kata çıkan merdiven bulunmaktadır. Buradan aynalı tonoz örtülü giriş holüne çıkılmaktadır. Holün batı ve güney cepheden dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı iki penceresi vardır. Buradan birkaç basamakla yine aynalı tonozlu başka bir küçük mekâna geçilir. Buranın penceresi de güney cephedendir. Ancak bu pencerenin sonradan açıldığı, cephedeki örgü bozukluğundan ve pencerenin nizamsız bir şekilde yerleştirilmesinden bellidir. Yapının güney cephesinin alt kısmında iki geniş sivri kemerden oluşmuş revaklı bir bölüm vardır. Fakat revaklar betonla örülmüş ve buradan oldukça biçimsiz bir vaziyette kapı açılmıştır. Yapının bu cephesi, diğerlerine oranla oldukça değişime uğramış, tahrip olmuştur. Kuzey (ön) cephenin alt kısmında, XVIII. yüzyıl mimari üslubunu oldukça iyi bir şekilde yansıtan çeşme bulunur. Üst kısımda ise büyükçe bir derslik, çeşmenin üzerinden konsollarla dışa doğru çıkma yapmıştır. Bu cephede dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı üç pencere bulunur. Batı cephesinde de dersliğin aynı formda üç penceresi vardır. Yapı kipri saçaklı, kiremit kaplı çatıyla örtülüdür. Oldukça bakımsız bir durumdadır.

2.3.1.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüzdeki haline gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, BOA ve VGM arşivinde yapının tamiriyle ilgili bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak çeşitli tarihlerde yapılan muallim ve halife atamaları ile ilgili belgeler mevcuttur.

Bahsedilen belgelerin en eski olanı H. 29 Zilhicce 1187 (M. 13 Mart 1774) tarihli bir arzuhaldir **(Belge 47)**. Burada, mektep hilafetinin Hasan isimli bir şahsa verilmesi konusunda mütevellinin arzı yer almaktadır.[184] H. 14 Safer 1190 (M. 4 Nisan 1776) tarihli bir başka belgede ise, on altı akçe yevmiye ile Hüseyin halifenin mektebe

[184] BOA, AE. SMST. III, 182-14366.

muallim olarak atanması durumu belirtilmiştir .[185] Bu belgelerden, yapının bu tarihlerde mektep olarak kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır.

Rumî 10 Kanunusani 1324 (H. 1 Muharrem 1327 - M. 23 Ocak 1909) tarihli iki sayfalık belgede ise **(Belge 48-49)**; Tophane'de bulunan Kılıç Ali Paşa mekteb-i ibtidaiyesinin dershanelerinin dar olması ve Galata'dan buraya yüze yakın öğrenci gelmesi nedeniyle yaşanılan sıkıntıdan dolayı, bir senedir muallimliği münhal yani boş bulunan Reisü'l-küttab İsmail Efendi mekteb-i ibtidaiyesinin, Kılıç Ali Paşa mekteb-i ibtidaiyesine şube yapılmasına karar verildiği belirtilmiştir.[186] Bu belgelere göre, mektebin 1908 tarihi itibariyle kullanılmadığı, ancak 1909 tarihinde tekrar kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Kılıç Ali Paşa mektebi ise 1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'ne göre bu tarihlerde arsa halindedir, yeri tespit edilememiştir.[187]

Başka bir malzeme, Rumî 5 Haziran 1329 (H. 13 Receb 1331 - M. 18 Haziran 1913) tarihli müfettiş raporudur **(Belge 50).** Buna göre yapının o tarihlerde mesdûd yani kapalı olduğu ve bir meşrutahanesi bulunduğu belirtilmiştir.[188]

Diğer malzeme ise, daha önce bahsi geçen, 1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'dir. Burada yapının Evkaf tarafından kiraya verildiği ifade edilmiştir.[189]

1946 tarihli bir yayında, mektebin mimari durumu anlatılmıştır. Buna göre o tarihte mektep:

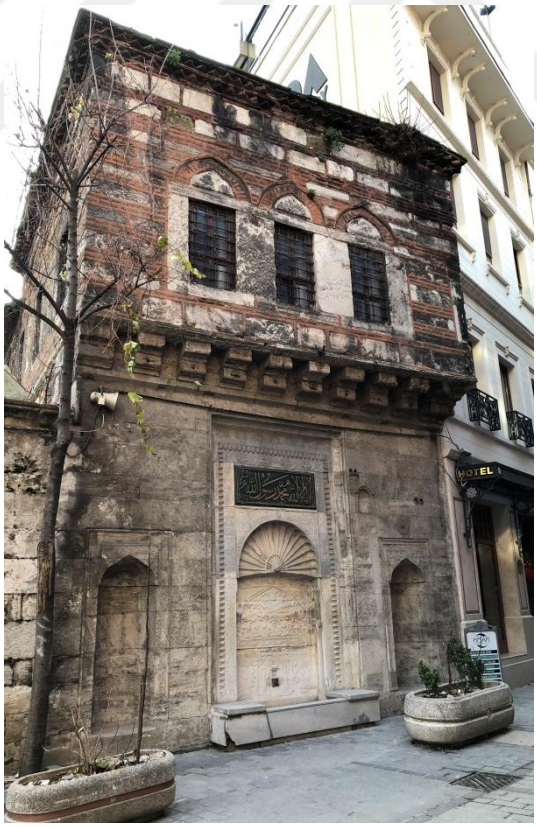
> "İki sıra tuğla ve bir sıra harç kullanılmak suretiyle XVIII. yüzyıl Osmanlı mimarisi üslubunda yapılmış olan bugünkü binaya, cami avlusundan dik bir taş merdivenle çıkılır. Merdivenin tam üstünde dört metre murabbaında küçük bir oda ve sofanın sağında 25-30 metre murabbaında büyücek bir ders odası vardır. Odanın demir kafes parmaklıklı üç penceresi caminin avlusuna ve üçü de sokağa bakar." ifadeleriyle tanımlanmıştır.

[185] BOA, C. MF, 166-8264.
[186] BOA, MF. MKT, 1100-19-2/1-2.
[187] Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 62.
[188] y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 71.
[189] Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 64.

Bu tarihte mektebin tamamen çökmüş, harap ve metruk bir halde bulunduğu, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından Vakıflar İdaresinden kiralanarak 7000 lira kadar bir masrafla tamir edilip kurumun arşiv ve kitaplığı olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca bu yayında mektebin inşa tarihi, çeşmesindeki kitabeye göre H. 1145 (M. 1732/33) olarak, doğru bir şekilde vermiştir.[190]

İlgili koruma kurulundan[191] ve İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğünden, mektebin onarımıyla veya kullanımıyla ilgili, Cumhuriyet sonrası döneme ait bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak caminin imamıyla yapılan görüşmede[192], yapının 2018 yılına kadar Beyoğlu Din Görevlileri Derneği olarak kullanıldığı öğrenilmiştir. Bir senedir boş olan yapı, günümüzde oldukça bakımsız bir durumdadır **(Foto. 74)**.

Fotoğraf 74:
Reis'ül-küttab İsmail Efendi
Mektebi ve Çeşmesi (2019)

[190] Reşit Saffet Atabinen, *Galatada, Kemankeş Karamustafa Paşa Camii Avlusunda,* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Arşivleri ve Kitaplığı, Taha Toros Arşivi, 1580561010:5-6.
[191] İstanbul 2 Numaralı KTVKK.
[192] 15.07.2019 tarihinde yapılan bireysel görüşme.

2.3.2. Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi

2.3.2.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep Fındıklı'da, Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde, Mimar Sinan Üniversitesi bahçesinde yer almaktadır. Bânîsi Zevkî Kadın, yapının vakfiyesinde geçen "*süvüm"* ifadesinden de anlaşılacağı gibi,[193] Sultan III. Osman'ın (salt. H. 1168- 1171 / M. 1754-1757) üçüncü eşidir. Mezarı, Eyüp Sultan'da İdris Köşkü tepesinde (Pierre Loti Tepesi), İdris-i Bitlisî mektebinin bahçesinde, Mirahur-ı Evvel Ali Ağa'nın mezarı ile yan yanadır **(Foto 75)**.

Fotoğraf 75:
Zevkî Kadın'ın Mezarı (2019)

Mektebin cadde tarafında bulunan asıl giriş kapısının üstünde yer alan kitabesine göre H.1169 (M.1755-56) yılında inşa edilmiştir **(Foto 76)**.

[193] VGM, 1405, Kasa 49.

Fotoğraf 76.
Zevki Kadın Sıbyan Mektebi İnşa Kitabesi (2019)

Üç satır – altı sütundan oluşan celi sülüs inşa kitabesinin okunuşu şöyledir:

> "Hakân-ı cihân nâmdaş-ı câmi'-i Kur'an / Ahlakını halk eylemiş Allah mühezzeb
> Dilbâce tırâz-ı kütüb-i devlet-ü şevket / Ser levha-i zîbende-i dîvân-ı müzehheb
> Ol Padişâh-ı dîn-i cihânbân-ı güzînin / Talib hasenât eylemeğe bendeleri hep
> Ez cümle harem zîb-i serâ perde-i iffet / İsmetli üçüncü kadın ol zât-ı mü'eddeb
> Hayr-u hasenâta himemin eyledi maşrûf / Tahsil-i rızâ oldu âna âhir-i matlab
> Mesûd ede Hak oldu bu hayrata muvaffak / Bu çeşme münasip idi mekeb dahi enseb
> Ol Hüsrev-i dînin olub iclâl-i fürûş / Hem sâhibetü'l-hayrı dâhi şâd ola ya Rab
> Tarihi için levhüi dile yazdım Eminâ / Bu beyti ki her mısra'ı cevherle müretteb
> Zeykî Kadının sa'yini makbul ede Îzid / Etfâl içün ihlâs ile yapıldı bu mekteb / 1169[194]

Sultan III. Osman'ın aynı tarihli vakfiyesine kayıtlı olan mektebin yeri, görevlileri ve alacağı maaşlar bu vakfiyede belirtilmiştir.H. 1 Rebiulevvel 1169 (M. 5 Aralık 1755) tarihli Sultan Osman Salis ibn Sultan Mustafa vakfiyesinde **(Belge 51)** :

> "… ve yine Fındıklı kasabasında Salı Pazarı nam mahalde iffetli Zevkî Kadın Haseki süvüm şehriyarî mekteb-i şerifinin muallimine yevmî kırk akçe ve mekteb halifesine yevmî yirmi akçe ve meşk hevâcesine yevmî on beş akçe ve

[194] "Zevki Kadın Sıbyan Mektebi ve Çeşmesi – Mektep Yapım Kitabesi", erişim : 2.5.2019. http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1221&hid=1498.

sıbyân-ı mektebin risale-i Birgivî ve Şahidî hevacesine yevmî on beş akçe ve ferraş-ı mekteb ve kenifhâ vazifesi yevmî sekiz akçe ve bevvâb-ı mekteb ve mezbelekeşin dahi yevmî sekiz akçe ola ve hâfız-ı tas-ı çeşme ve râh-ı âbînin ve ferraş-ı pişgâh-ı çeşmenin her birisine yevmî üçer akçe verile …" [195]

Bu vakfiyeye göre mektepte bir muallim, bir mektep halifesi bir meşk hocası, Risale-i Birgivî ve Şahidî hocası, bir ferraş, bir bevvab, bir çöpçü (mezbelekeş), çeşmenin tasının muhafızı ve çeşmenin ferraşı görevli olarak bulunmaktadır.

2.3.2.2. Mimari Özellikleri

Mektep fevkanî olup batı (ön) cephesindeki giriş kapısının yanında döneminin özelliklerini yansıtan, aynı tarihli muhteşem bir barok çeşme bulunmaktadır. Mektep iki sıra tuğla, bir sıra kesme taş malzemeyle almaşık örgü tekniğinde, iki katlı olarak inşa edilmiştir. Dış cephesi klasik mektep mimarisini yansıtır. Ancak yapıldığı dönemde iç cephelerindeki bezemelerin barok özellikleri gösterdiği kaynaklarda belirtilir. Son restorasyonlar akabinde bu bezemelerden eser kalmamıştır. Yalnızca oval formlara sahip bir ocak görülmektedir.[196]

Yapının asıl giriş kapısı caddeye bakan batı cephededir. İki kanatlı ahşap kapının mermer sövesinin üzerinde, yuvarlak kemerli bir aydınlık penceresi bulunur. Yapının mermerden inşa kitabesi bu pencerenin üzerindedir. Günümüzde bu kapı kullanılmamaktadır. Cephede dikdörtgen formlu, sivri kemer formunda alınlıklı dört pencere bulunmaktadır. Alınlıkların içinde tuğladan rozetler görülmektedir. Günümüzde kullanılan giriş, okulun bahçesinin içinde kalan kuzey cephedendir. Bu cephede altlı üstlü iki sıra halinde dörder pencere açıklığı bulunur. Üst sıra pencerelerde tuğla dizilimiyle oluşturulmuş yuvarlak kemer formlu alınlıklar görülür. Zemin seviyesinde ise yine tuğla malzemeden yuvarlak kemer içine yerleştirilmiş, küçük dikdörtgen formlu bir pencere açıklığı daha vardır. Yapının üst katına, her iki girişten bir merdivenle çıkılır. Burada dıştan tonoz, içten kubbe ile örtülü geniş bir derslik bulunur **(Foto. 77).**

[195] VGM, 1405, Kasa 49.
[196] İç mekânda fotoğraf çekimine izin vermemeleri nedeniyle bu bilgi 07.05.2019 tarihli gözlemlerime dayanarak verilmiştir.

Fotoğraf 77:
Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi Batı Cephesi (2019)

2.3.2.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüzdeki haline gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, BOA ve VGM arşivinde yapının tamiriyle ilgili ulaşılan en eski belge Rumî 28 Teşrinisani 1321 (H. 13 Şevval 1323 - M. 11 Aralık 1905) tarihlidir **(Belge 52)** :

> "Tophanede Salı Pazarında kain üçüncü Zevki Kadın mekteb-i ibtidaiye muallimliğine 19 Eylül 321 tarihinde müteveffa muallim Hafız Süleyman Sırrı Efendinin mahdumu Halid Efendi tayin olunarak yedine itimadnamesi verildiği kayden anlaşılmış ise de mekteb-i mezbur derununda tedrisat icra olunamayacak derecede müşrif-i harab bulunmasına ve merkur mekteb Nur-u Osman vakfından olup varidatı ihyasına beliğan meblağ-ı kafî olmasına ve küşad-ı derece-i vücub ve elzemiyette görülmesine binaen ta'mirat muktezasının bir an evvel icrası

hususunun evkaf-ı hümayun nezareti celilesine ez bar-i irade-i celile-i hidiv-i efhâmîlerine menudtur ol babda emr ü ferman hazret-i men lehü'l emrindir."[197]

Bu belgeye göre mektep, o tarihlerde ders yapılamayacak kadar harap bir durumdadır ve acilen tamiratı istenmektedir. Diğer bir tamirat belgesi ise H. 28 Zilkade 1344 (Rumî 30 Kanunuevvel 1322 – M. 12 Ocak 1907) tarihlidir **(Belge 53)** :

"Cennetmekan Sultan Osman Han Hazretleri vakfından Tophane'de vaki' üçüncü Zevki Kadın mektebinin bazı mahalleri muhtaç-ı ta'mir olunmasına mebni icra kılınan keşif ve münakasasını mübeyyin tanzim ve leffen takdim kılınan defterle münakasa pusulasına nazaran ta'mirat-ı mukteziye sekiz bin kuruşda müteahhidi Salih Efendi uhdesinde tekarrür ederek müteahhid mumaileyh kefâlete rabt edilmiş olduğundan keşfinde muharrer evsaf ve eşkal vechile ve kemal-i metanet ve resanetle vücuda getirilmeğe sa'i ve gayret olunmak ve sene-i haliyenin hitamına ezber-i müddet kalmasına mebni gelecek mevsim-i sayfta başlanılmak üzere ta'mirat-ı mezkûrenin müteahhid mumaileyh marifetiyle maktu'an icrası için meblağ-ı mezbûrun gelecek üç yüz yirmi üç senesi büdcesi dahilinde tesviyesine me'zuniyet itası zımmında keyfiyetin huzur-ı sami-i cenâb-ı sadarât penâhilerine arz-ı masarıfat idaresinden ifade olunmağın ol babda emir ve ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir."[198]

Belgede, Salih Efendi tarafından yapılacak olan tamiratın, senenin sonu gelmesi nedeniyle bir sonraki sene yaz mevsiminde yapılması ve tamiratın gelecek sene bütçesiyle karşılanması konusu ifade edilmiştir.

Rumî 18 Mart 1329 (M. 31 Mart 1913) tarihli müfettiş raporuna göre yapının durumu o tarih için şöyle ifade edilmiştir **(Belge 54)** :

"Mektep fevkanî olup kubbe altında büyük bir dershaneden ibarettir. Dershane derununda bir muallim yeri vardır. Mektebin mevcudu 40 kadardır. Zükûr ve inasdan mürekkebdir. Mektebin dâhili pis ve kirli idi. Mekteb geçen sene ta'mir edilmiş ise de ma'atessüf matlub vecihle bir şey yapılamamıştır. Mektebin

[197] BOA, MF.MKT. 902-22-1.
[198] BOA, ŞD, 180-65.

önündeki bir aralıktan başka bir yeri ve bir bahçesi yoktur. Mekteb evkaf-ı mazbutadandır."[199]

Bu ifadelerden yola çıkılarak mektebin 1912 yılında onarıldığı, ancak bu onarımın yeterli olmadığı ve mektebin bu tarihlerde oldukça bakımsız bir halde eğitim verdiği anlaşılmaktadır.

1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nde *"Zevki Hatun Mektebi"* olarak kayıtlı olan yapının, Evkaf Nezareti tarafından kiraya verildiği belirtilmiştir.[200]

1936 yılına ait bir fotoğrafta yapı, batı (ön) cephesinden görülmektedir. Neredeyse cephe boyu uzanan dar pencereler, günümüzdekinden oldukça farklıdır. Yapının giriş kapısının üstündeki kitabe burada gözükmemektedir.

Fotoğraf 78:
Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi (1936)

Kaynak: M. Göleç-F. Güldal, *İstanbul'un 100 Mektebi ve Medresesi*, 64.

[199] y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 66.
[200] Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 81.

1939 yılında ise yapının Güzel Sanatlar Akademisinin kullanımda olduğu bilinmektedir.[201]

1965 yılında VGM tarafından talep edilen onarımın belgeleri incelendiğinde, bu tarihlerde yapının İstanbul Fındıklı Anıtlar Yüksek Kurulu binası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu onarımda yapının dış cephesinde zarar gören yerlerin onarımı, ön cephede bulunan dar-uzun pencerelerin çıkarılan projeye uygun olarak kapatılması ve iç mekâna bazı hizmet birimlerinin eklenmesi gibi uygulamaların yapılmasına karar verilmiş[202] ancak tamirat için açılan ihaleye talip bulunamaması nedeniyle ve onarımın bir sonraki seneye kalması talep edilmiştir.[203]

1967 yılında yeniden tamirat yazışmaları yapılan mektep binasının cadde cephesindeki kapısının taşla örülmesine, tuğla ile baca yapılmasına karar verilmiştir.[204]

Daha önce bahsi geçen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'nin yayımlandığı tarih olan 1978 yılında ise, yazarın düştüğü nota göre, Eski Eserleri Koruma Encümeni olarak kullanıldığı bilgisi yer almaktadır.[205]

1989 yılında mektep, VGM tarafından Mimar Sinan Üniversitesine tahsis edilmiş, üniversite tarafından Meslek Yüksek Okulu Mimari Restorasyon programının uygulandığı bina olarak kullanılmıştır.[206] 2013 yılında ise yapının bir kısmının üniversitenin Erasmus Ofisi ve bir kısmının da PTT olarak kullanıldığı bilinmektedir.[207] Mektep, günümüzde Mimar Sinan Üniversitesi'nin idari personeline tahsis edilmiştir.

[201] İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi, Dosya no: 316.
[202] İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 1 Ekim 1965 tarihli evrak.
[203] İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 25 Aralık 1965 tarihli evrak.
[204] İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 1967 yılına ait keşif evrakları.
[205] Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 81.
[206] y.y., "Öz Değerlendirme Raporu", (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007), http://www.msgsu.edu.tr/Assets/UserFiles/yonetim_xbagl_brmler_xkoordntrlk_xakadmk_dgerlkaltegelsm/0506ozdeger.pdf, 3-4.
[207] Seda Öztekin, *Elhac Süleyman Halife Sıbyan Mektebi Restorasyon Projesi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2013), 52.

Fotoğraf 79:
Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi Kuzey Cephe (2019)

2.4. Kâğıthane Sıbyan Mektepleri

Bu ilçe, Osmanlı Döneminde sur dışından Çatalca-Silivri'ye kadar olan bölgeyi içine alan Eyüp Kadılığı sınırları içindeydi. Günümüzdeki sınırları dâhilinde ayakta kalabilen 1 sıbyân mektebi tespit edilmiştir.

2.4.1. Daye Hatun Sıbyan Mektebi

2.4.1.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, Topatan Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bânîsi, Kanuni Sultan Süleyman'ın (salt.H.926–974 / M.1520-1566) şehzadesi Mehmed'in dayesi (sütannesi) Daye Hatundur.[208] Hadîkatü'l-Cevamî'de yapının mescit, hamam ve türbeden oluşan bir külliyenin birimi olduğu belirtilir. İsmi kayıtlarda yer almayan Daye Hatun'un vakfiyesinin adı bilinmemektedir.[209] Ancak arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Haseki Sultan vakfına bağlı olup tüm görevlendirmeleri ve icraatları bu vakıf tarafından karşılanmaktadır.[210]

Caminin son cemaat yerinden harime giriş kısmının üstüne bulunan inşa kitabesi, H. 951 (M. 1544-45) tarihini göstermektedir **(Foto. 80)**. Günümüzdeki mektep binası, klasik dönem yapısı değildir. Gayet modern bir mimariye sahiptir. Bu nedenle caminin inşa kitabesindeki tarihle bu yapının bir alakası yoktur.

[208] Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 2: 326.
[209] Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmî'* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281/1864-65), 1: 301. (Bk. Kağıthane Karyesi Mescidi)
[210] Bk. Mekteple ilgili metin içinde belirtilen arşiv belgesi. (Dipnot 212) "Nezaretimizde olan evkaftan İstanbul'da vaki merhum ve mağfûrun leha Haseki Sultan tâbe serâhâ evkaf-ı mülhakatından…"

Fotoğraf 80:
Daye Hatun Mescidi İnşa Kitabesi (2019)

Mermer üzerine hakkedilmiş, iki sütun - iki satırlık istifli celî sülüs inşa kitabesinin okunuşu şöyledir:

> "Dâye-i Sultan Mehmed'dir bu mescid sâhibi / Hak Te'âlâ eyleye erzân-ı rahmetler âna
>
> Cennet-i firdevste ola Rasûle hem-nişîn/ Her ki mescid sahibini Fatihâ birle ana"[211]

Mimar Sinan'ın ser mimarlık döneminde (H.944–997 / M.1538-1588) inşa edilen yapının mimarı bilinmemektedir. Günümüze ulaşamayan hamam ve tamamen özgün halini kaybetmiş olan mektebin kitabesi bulunmamakla beraber, arşiv belgelerinde de bu yapılarla ilgili bir tarihe rastlanılmamıştır. Bu nedenle külliyenin tüm birimlerinin aynı tarihte yaptırıldığı düşünülmektedir.

Günümüzdeki modern mektep binasının ise, 2003 yılında harabe halindeyken restorasyon kararı çıkmış[212] ve öncesinde yapılan tetkiklerde cami ile aynı tarihli bir XVI. yüzyıl yapısı olmadığı anlaşılmıştır. Bu okulda eğitim gören, 1928 doğumlu bir

[211] Hüseyin Irmak, *Daye Hatun Sıbyan Mektebi Kâğıthane* (İstanbul: Kâğıthane Belediye Başkanlığı, 2007), 33.
[212] KUDEB, İstanbul I. No'lu KTVKK'nın 08.01.2003 tarihli kararı.

kişinin verdiği bilgi; 1935 yılında burada okula başladığı ve 3. sınıfa kadar okuduğu, dedesinin ise Daye Hatun Camii'nde ilkokulu bitirdiğini şeklindedir.[213]

2.4.1.2. Mimari Özellikleri

Mektep modern bir mimariye sahiptir. Birbirine bitişik iki ayrı binadan oluşmaktadır. İki yapı da birbirine benzemekle beraber, doğudaki koyu renkli yapı diğerinden yüksektir. Bu yapıya genişçe yuvarlak kemerli bir açıklıktan girilir. İki yapının da cephelerinin alt taraflarında çeşitli genişliklerde kemer formlu pencereler bulunur. Cephelerinin üst taraflarında ise dikdörtgene yakın, basık kemer formlu pencereler görülmektedir. Ancak batıdaki açık renkli yapının üst pencere sövelerinin ortalarında, akant yaprağı üzenine beyzi madalyon şeklinde kabartmalar görülmektedir. Bu detay, yapının tarihlendirilmesi konusunda önemlidir ve yapının ampir dönem yapısı olduğunu göstermektedir. Bu yapının girişi arka tarafta, kuzey cephedendir. İki yapıda iki katlı ve kullanıldığı işleve göre bölümlere ayrılmıştır. Yapılar kiremit kaplı düz damla örtülüdür **(Foto. 81 - 82)**.

Fotoğraf 81:
Daye Hatun Sıbyan Mektebi (2009)

[213] Hüseyin Irmak, *Daye Hatun Sıbyan Mektebi Kâğıthane.* (İstanbul: Kâğıthane Belediye Başkanlığı, 2007), 40-43.

Fotoğraf 82:
Daye Hatun Sıbyan Mektebi Güney (Ön) ve Doğu Cephesi (2019)

2.4.1.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

VGM arşivi ve BOA' da yapılan incelemeler neticesinde Daye Hatun Külliyesinin bir birimi olarak, tüm yapılarla birlikte yaptırıldığı düşünülen asıl mektep ile ilgili müstakil bir belgeye rastlanmamıştır. Genellikle mescit ile alakalı belgelerin içinde mektep ifadesi kullanılmış, bunlarda da mütevelli tayini ve muallim görevlendirmesi gibi durumlardan bahsedilmiştir. Bu durum, o tarihlerde külliyenin bir mektebinin bulunduğunu desteklemektedir. Mescidin tamiratı ile ilgili belgelerde ise mektebin mimari özellikleriyle alakalı bir bilgi bulunamamıştır. Ancak iki yapının belgelerde birlikte ifade edilmesi ve mekteple ilgili harici bir bilgi verilmemesi nedeniyle, mektebin caminin içinde bir kısım olabileceği düşünülmektedir.

Mekteple ilgili yapılan arşiv araştırmalarında, ulaşılan belgeler incelendiğinde mektep ifadesinin çok sık geçmediği görülmektedir. Genellikle caminin bahsi geçer. Buna dayanarak, burada okuduğunu söyleyen kişinin verdiği bilgi de göz önüne alındığında, orijinal mektep yapısının caminin içinde bir birim olduğu kuvvetle muhtemeldir.

H. 9 Şaban 1281 (Rumî 26 Kânunuevvel 1280 - M. 7 Ocak 1865) tarihli bir belge de bu durum şöyle ifade edilmiştir **(Belge 55)** :

> "Nezaretimizde olan evkaftan İstanbul'da vaki merhum ve mağfûrun leha Haseki Sultan tâbe serâhâ evkaf-ı mülhakatından Kâğıthane'deki vâkî merhume Daye Hatun Cami'-i Şerifinde yevmî altı akçe vazife ile **imam** ve yevmî dört akçe ile imâmete meşruta hatib ve yevmî dört akçe vazife ile **muallim-i mekteb** ve yevmî iki akçe ile ser-mahfil ve yevmî bir akçe ile devr-han ve def' a bir akçe ile devr-han ve yevmî bir akçe ile mu'arrif ve yevmî iki akçe ile **halife-i mekteb** ki cem'an yirmi bir akçe cihâtlara mutasarrıf olan Mehmed Arif Halife ibn-i Mahmud Kâşif yedinde olan beratını teslip edip cihat-ı mezkûru bizzat kendi rızasıyla erbab-ı istihkâkdan bâ'is-i arz-ı rıkkiyet Seyyid Mehmed Emin Halife ibn-i Seyyid Abdurrahman'a ferağ ve kasr-ı yed etmeğin fârığ-ı mezbûrun kasr-ı yedinden merkum kullarına tevcîh ve yedine berât-ı âli i'ta buyurulmak ricasına der devlet medara arz olundu. Bâki emr-ü ferman der adlindir."[214]

Yukarıda mektep ifadesinin geçtiği ferağ ve tevcih belgesi; birçok vazife ile birlikte cami imamlığı, mektep hocalığı ve halifeliği yapan bir kişinin görevlerini başka bir kişiye devretmesinden bahsetmektedir. Buna dayanarak, yapıların iç içe olup tek bir görevli tarafından idare edildiği düşünülebilir. Ancak tam olarak mescidin neresinde olduğu bilinmemektedir.

Günümüzdeki yapı ile ilgili ise ulaşabildiğimiz en eski tarihli malzeme Sultan II. Abdülhamid Döneminde (salt. H. 1292-1327 / M. 1876-1909), Sultan'ın kendi özel arşivi için Abdullah Biraderler'e çektirdiği ve Yıldız Arşivi olarak bilinen arşivden, bir fotoğraftır (Foto. 83). Buna göre yapı günümüzdekiyle neredeyse aynıdır. Doğudaki daha yüksek olan yapının günümüzde giriş olarak kullanılan geniş yuvarlak kemerli açıklık, burada pencere şeklinde ve daha yüksektir. Batıdaki yapıda ise alt pencerelerin günümüzdekinden daha yüksek olduğu görülür. Yapı, daha önce bahsedilen sözlü ifadelere göre ve restorasyon için yapılan tespitte çıkan bulgulara göre, belki de bu fotoğrafta daha yeni inşa edilmişti.

[214] BOA, C.MF, 16-782.

Fotoğraf 83:
Daye Hatun Sıbyan Mektebi (1876-1909)

Kaynak: Hüseyin Irmak, *Daye Hatun Sıbyan Mektebi,* 22.

1923-1928 yılları arasında hazırlandığı düşünülen *Mekatib-i Vakfiye Cetveli*'ne göre yapı, Maarif Nezareti tarafından bu tarihlerde mektep olarak kullanılmaktaydı.[215]

1930'lar itibariyle ikinci binanın üst katı hamur yoğurma alanı, alt katı ise fırın olarak kullanılmış, 2002 yılında yapılan tetkiklerde bu fırının hala yerinde olduğu tespit edilmiştir. İlk yapılan binaya göre daha harap durumda olduğu gözlemlenmiştir. Bu bölgede yaşayanların anlatımları doğrultusunda, ilk mektep binası ise 1956'da üst katı nikâh salonu, alt katı postahane ve kasap olarak kullanılmıştır. Ayrıca belediye, jandarma, itfaiye gibi kurumlarında binayı belirli dönemlerde kullandığı ifade edilmiştir.[216]

2007 yılında İBB tarafından restorasyonuna başlanan Daye Hatun sıbyân mektebi, 2010 yılında tamamlanmış, yapı neredeyse tamamen eski haline getirilmiş, çevresini zamanla

[215]Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", 60.
[216] Irmak, *Daye Hatun Sıbyan Mektebi Kâğıthane,* 40-43.

saran gereksiz eklentilerden arındırılmış ve günümüzde Kâğıthane Şehir Müzesi – Kütüphanesi – Bilgi Belge Merkezi olarak hizmet vermektedir.[217]

Fotoğraf 84:
Daye Hatun Sıbyan Mektebi Kuzey Cephe (2019)

[217] Kağıthane Şehir Müzesi'nden 01.07.2019 tarihinde alınan şifahi bilgi.

2.5. Silivri Sıbyan Mektepleri

Bu ilçe, Osmanlı Döneminde sur dışından Çatalca-Silivri'ye kadar olan bölgeyi içine alan Eyüp Kadılığı sınırları içindeydi. Günümüzdeki sınırları dâhilinde ayakta kalabilen 1 sıbyân mektebi tespit edilmiştir.

2.5.1. Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi

2.5.1.1. Konumu, Bânîsi ve İnşa Tarihi

Mektep, Silivri merkezde, vâkıfın kendi adına yaptırdığı külliyenin içinde yer almaktadır. Bânîsi Pîrî Mehmet Paşa, Yavuz Sultan Selim (salt. H. 918-926 / M. 1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde (H. 926 – 974 / M. 1520-1566) vezîr-i âzâmlık yapmış önemli devlet adamlarındandır.[218] Mezarı külliye bünyesinde bulunan caminin arkasındaki hazirede yer almaktadır **(Foto. 85)**.

Fotoğraf 85.
Pîrî Mehmed Paşa'nın Mezarı (2019)

[218] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* , 2: 43.

Kaynaklarda ölüm tarihinin, mezar taşına hakkedilmiş "*Pîrî Paşa'nın mekanın adn ide Hayy-i Vedûd"* mısraından ebced hesabıyla, H. 939 (M. 1532/33) olduğu belirtilmiştir.[219] Ancak mezarın etrafının yüksek demir parmaklıklarla çevrilmiş olması ve mezar taşı üzerindeki yazıların net olarak görülmemesi sebebiyle bu bilgiye ulaşılamamıştır.

Yapılan arşiv araştırmaları sonucunda vâkıfın iki adet vakfiyesine ulaşılmıştır. Bunlardan biri H. 923 (M. 1517/18) tarihli olup bu vakfiyede başka vakıflarından bahsedilmiştir.[220] H. 2 Receb 927 (M. 8 Haziran 1521) tarihli vakfiyesinde ise külliye birimlerinden bahsedildiği bilinmekle beraber,[221] VGM Arşivi'nden bu vakfiyeye ulaşılamamıştır.

Mektebin kitabesi yoktur. Ancak caminin cümle kapısı üzerinde, ayrı bir çerçeve halinde yerleştirilmiş celî sülüs hatlı kitabede kelime-i tevhid ile birlikte H. 937 (M. 1530/31) tarihi kayıtlıdır **(Foto. 86)** Bu tarih, külliyenin bahsinin geçtiği vakfiyenin tarihinden 10 sene sonrasıdır ve neye dayanarak yazıldığı bilinmemektedir. Yapı, muhtemelen H. 927 (M. 1521) yılı öncesinde yapılmış ve bu tarihli vakfiyeye kaydedilmiştir.

Fotoğraf 86:
Piri Mehmed Paşa Camii Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabe
(2019)

[219]Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri,* nşr. A. Fikri Yavuz – İsmail Özen (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1972) 2:295.
[220] VGM, 2545.
[221] Tayfun Akkaya, "Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 283.

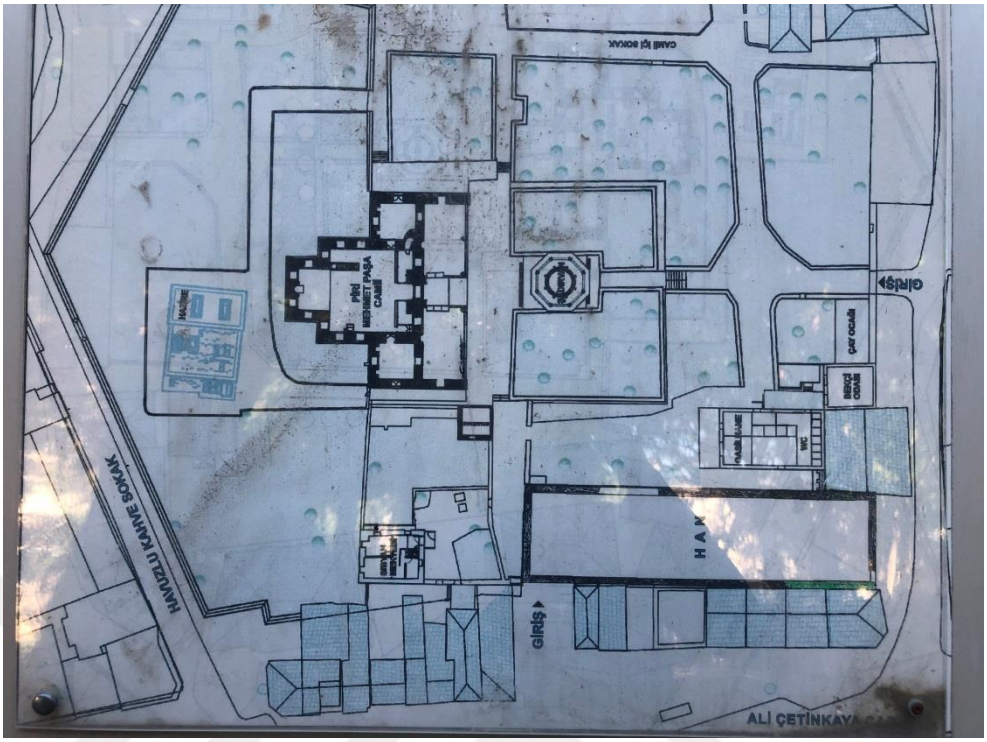
Külliyenin mimarı net olarak bilinmemekle beraber, Mimar Sinan'ın ustası olan Mimar Acem Ali'nin sermimarlığı sırasında yaptırılmış olduğu düşünülmektedir. Yapının kayıtlı olduğu vakfiye tarihi de (H. 927 - M. 1521) bunu doğrulamaktadır. Mimar Sinan yeniçeri olmasına rağmen, seferlerde gösterdiği üstün mühendislik faaliyetleri neticesinde Sultan'ın övgüsüne mazhar olarak, H. 944 (M. 1537/38) yılında, ustasının ölümünden sonra mimarbaşı olarak görevlendirilmiştir. Mimar Acem Ali'nin ise ne zaman mimarbaşı olduğu bilinmemektedir. Ancak İstanbul Fatih'te bulunan, babasının ölümü üzerine Kanunî Sultan Süleyman Tarafından, tamamlanan, H. 929 (M. 1522) tarihli Yavuz Sultan Selim Külliyesi de Acem Ali'ye mâl edilmektedir.[222]

2.5.1.2. Mimari Özellikleri

Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, külliyenin camisinin doğusunda, kendine ait bir bahçenin içinde yer almaktadır **(Plan 7.)**. Taş bir platform üzerinde yükseltilmiş mektep, tek katlı, tek derslikli olup kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Kuzey (giriş) cephesinin önünde, cepheyi kaplayacak genişlikte ahşap bir sundurma görülmektedir. Bu cephede dikdörtgen formlu, mermer söveli, iki kanatlı ahşap giriş kapısı ve zemin hizasında, mermer söveli, sivri kemer formlu alınlığı olan dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Batı ve güney cephelerin alt taraflarında da neredeyse zemine bitişik, aynı formda iki pencere, üst tarafında ise sivri kemer formlu iki pencere görülmektedir. Güneyde ayrıca, yapının ocağının bacası görülmektedir. Doğu cephede alt- üst pencere formları diğer iki cepheyle aynı olup üçer tanedir. Yapının üst örtüsü kurşun kaplı, hafif meyilli çatı şeklindedir **(Foto. 87)**.

[222] Zeki Sönmez, "Acem Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1:322; Selçuk Mülayim, "Sinan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 225.

Plan 7:
Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi Vaziyet Planı

Kaynak: Pîrî Mehmet Paşa Camii Avlusunda Pano Halinde Vaziyet Planı

Fotoğraf 87:
Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi (2019)

2.5.1.3. Geçirdiği Onarımlar ve Amacı Dışında Kullanımı

Mektebin günümüzdeki haline gelene kadar geçirdiği değişimleri ve hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için yapılan araştırmalar sonucunda, BOA ve VGM arşivinde yapının tamiriyle ilgili sınırlı sayıda belgeye ulaşılmıştır. Bunlardan en eski olanı H. 28 Cemaziyelevvel 1280 (Rumî 29 Teşrinievvel 1279 – M. 10 Kasım 1863) tarihli keşif belgedir **(Belge 56)** :

> "Silivri'de kâin Pîrî Mehmed Paşa cami'-i şerifinin muhtac-ı ta'mir olan mahalleriyle minare ve türbe ve medrese ve mekteb-i şerifiyle tefri'ât-ı sâiresinin bazı mahallerinin ta'miratı nâkıs olarak Küçük Todori kalfa ma'rifetiyle tesviye olunduğundan icra-yı keşif zımnında mahall-i mezkûra ebniye hulefasından Hacı Akif ve Hacı Ali Efendiler ile erbâb-ı vukûfdan Angeli(?) ve Küçük Ohannes ve Hacı Artin(?) kalfalar irsâliyle cânib-i evkâf-ı hümâyûndan ta'yîn buyurulan Mahmud Rıf'at Efendi hazır olduğu halde yapıldığı vecihle keşif ve muayene ettirilerek ol babda kaleme alınan iş bu keşif defterinde muharrer olduğu üzere cami'-i mezkûr ile hayrât-ı şerîfe-i mezkûrenin merkûm ma'rifetiyle yapılan mahallerinin mesarifi mevcud eşya behâsıyla beraber üç yük otuz üç bin altı yüz elli sekiz kuruşa baliğ olmuş ve işbu yapılan mahallerden başka nâkıs olup ta'mir ve ikmâli lâzım gelen mahallerinin tanzim kılınan defterinin bi'l-münakasa bundan sonraca takdîmine ibtidâr kılınacağı ve bunun icrâ olunan keşif ve münakasa üzerine iki yük altmış bin kuruşda merkûm Todori kalfa uhdesinde kalarak ol babda fi 25 Ra 278 tarihinde bir kıt'a keşf-i evvel defteri takdim kılınmış ise de taht-ı taahhüde olarak tesviyesinden sarf-ı nazâr olunarak defter-i mezkûr hazine-i evkâf-ı hümâyûnda mütevakkif ile emâneten ta'mir ve termîm ettirilmiş olduğundan işbu keşif mesârifinden münakasa tenzil olunamamış olmakla ol babda emr ü fermân men lehu'l-emrindir."[223]

Belgeye göre mektep ve diğer yapıların tamiratı, bazı eksikliklerle yapılmıştır. Hem tamir edilen hem de eksik kalan yerlerin keşfi için bir heyet görevlendirilmiş ve eksik kalan kısmın münakasa (açık eksiltme) yoluyla iki bin altmış kuruşa yapılacağı

[223] BOA, EV. MH, 1691-57. (VGM'den alınmıştır.)

belirtilmiştir. Ancak tamirin emaneten yapılması nedeniyle keşif masrafından münakasa yapılamadığı bildirilmiştir.

Elimizde bahsi geçen keşif defterinin iki sayfası bulunmakla beraber, defterin diğer sayfalarına BOA ve VGM Arşivinden ulaşılamamıştır. Bu sayfalar 9 ve 10 numaralı sayfalar olup, burada sadece Piri Mehmed Paşa Camii'nin masrafları kaydedilmiştir. Belgede zikredilen mektep, türbe ve medrese ile ilgili masraflar ise ulaşılamayan diğer sayfalarda olmalıdır.

Başka bir belge, H. 2 Safer 1312 – Rumî 24 Temmuz 1311 (M. 5 Ağustos 1894) tarihli bir tezkeredir **(Belge 57)** :

> "İâne Komisyon-u Âlîsi Reis-i Sânîsi ve Şehremini Devletlü Paşa Hazretlerine
>
> Sadr-ı esbâk Pîrî Mehmed Paşa merhûmun Silivri'de kâin cami'-i şerifi ile mekteb ve medrese ve imâretin hareket-i arzdan harab olduğundan ve ta'mirine ahâlinin iktidârı olmadığından icra-yı îcâb-ı istida'ına dair mahallinden gelen mahzar leffen savb-ı devletlerine irsâl kılınmış olmağla me'line nazaran komisyonca bi't-tetkîk iktizasının îfâsı himmet buyrulmuş siyâkında tezkere"[224]

Bu belgede, depremden dolayı zarar gören mektep ve diğer yapıların onarımı için mahallelinin güç yetiremeyeceği, bu nedenle şehreminine konuyu bildirmek amaçlı bir tezkere yazıldığı anlaşılmaktadır.

Mekteple ilgili bir başka belge ise Rumî 2 Nisan 1323 - H. 2 Rebiulevvel 1325 (M. 15 Nisan 1907) tarihli olup, tamirat belgesi değil, muallim atamasıdır **(Belge 58)**. Silivri mekteb-i ibtidaisi muallimi Hafız Mehmet Efendi'nin vefat etmesi nedeniyle yerine külliyenin camisinin imamı Alaaddin Efendi'nin tayin edilmesi ile ilgilidir.[225] Bu belgeden mektebin 1907 yılında hala mektep olarak kullanıldığını sonucu çıkmaktadır.

Elimizde mektebin dönemsel mimarisini tanımlayabilecek görsel veya yazılı bir malzeme bulunmamaktadır. Ancak 2008 yılında, yapının mimari durumu ile ilgili hazırlanan değerlendirme raporu için çekilen fotoğraflarda, yapı güney ve kuzey (giriş) cephelerinden, dar bir açıyla görülmektedir. Güney cepheden anlaşıldığı kadarıyla

[224] BOA, BEO., 449 – 33649.
[225] BOA, MF. MKT, 987-53.

yapının örgü malzemesi kısmen tahrip olmuştur. Cephede altlı-üstlü bulunan iki pencere, altta dikdörtgen, üstte sivri kemer formlu olmak üzere günümüzdeki gibidir. Ancak burada üst pencerenin kanatlı olduğu fark edilmektedir. Oysaki şimdi üst pencerelerin hepsi alçı şebekelidir. **(Foto. 88)**. Kuzey (giriş) cephesinde ise plastik doğramadan bir ön giriş bölümü yapılmıştır. Cepheyle ilgili başka bir detay görülmemektedir. Ayrıca raporda, bu tarihlerde yapının müezzin evi olarak kullanıldığı belirtilmiştir.[226]

Fotoğraf 88:
Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi Güney Cephe (2018)

Kaynak: Silivri, Piri Mehmet Paşa Mahallesi, 31 Ada, 19 Parselde Bulunan Piri Mehmet Paşa Camisi Ve Muvakkithane, Sıbyan Mektebi Yapıları'na Ait Teknik İnceleme Ve Değerlendirme Raporu (2018), 5.

[226]Turgut Kocatürk V.Dğr. "Silivri, Piri Mehmet Paşa Mahallesi, 31 Ada, 19 Parselde Bulunan Piri Mehmet Paşa Camisi Ve Muvakkithane, Sıbyan Mektebi Yapıları'na Ait Teknik İnceleme Ve Değerlendirme Raporu", (Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008), İstanbul 1 Numaralı Ktvkk.

Bir süre imam lojmanı olarak da kullanılan mektep, niteliksiz müdahalelerle iki katlı bir yapı haline getirilmiş, 2013-2016 yılları arasında İstanbul Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı tarafından yapılan restorasyonda, yapılan tüm niteliksiz müdahaleler yapıdan uzaklaştırılmıştır. Üst örtü tamamen sökülerek, üzeri kurşun kaplı makaslı çatıyla örtülmüştür. Pencereler aslına uygun olarak yenilenmiştir. Girişteki plastik doğramadan ön giriş kısmı kaldırılarak yerine ahşap sundurma yapılmıştır **(Foto. 89)**.[227]

Yapı günümüzde oldukça bakımlı bir durumdadır. Piri Mehmet Paşa Vakfı tarafından kullanılmaktadır.

Fotoğraf 89:
Pîrî Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi Batı Cephesi (2019)

[227] İstanbul Valiliği, Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı, Doğal Kaynaklar Ruhsat ve Kültür Varlıkları Müdürlüğü'nde restorasyon projesiyle ilgilenen Asuman Budak ile 18 Haziran 2019 tarihinde yapılan görüşme sonucu 25 Haziran 2016 tarihinde restorasyonla ilgili detayları bildirdiği e-mail.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da kendinden önceki devletlerden ilham almış ve kendine kalan mirası geliştirerek devam ettirmiştir. Karahanlılar Döneminde (840-1212), Türklerin kitleler halinde Müslüman olmaya başlamasıyla eğitim sisteminde de mecburi değişiklikler yapılmış ve Türk-İslam eğitim modeli oluşturulmuştur. Bu eğitimin verildiği yerler, Hz. Peygamber Döneminden itibaren görüldüğü gibi öncelikle mescitler ve sonrasında, İslamiyet'ten önce de var oldukları bilinen, -Arapların *küttab* olarak isimlendirdiği,- Anadolu'da ise en genel ifadesiyle *mektep* olarak isimlendirilen yapılar olmuştur. Burada alınan eğitimin bir üst basamağını ise Türk-İslam eğitim tarihinde bir dönüm noktası olan medreseler oluşturmaktadır.

Türk – İslam tarihinde ilk olarak Karahanlılar Döneminde karşılaşılan ve Selçuklu Döneminde en mükemmel seviyesine ulaşıp Osmanlı'ya kadar uzanan medreseler, eğitimin yükseköğrenim kısmını oluşturmaktadır. Bu medreselerde eğitim gören öğrenciler, temellerini eğitimin ilk aşaması olan sıbyân mekteplerinde almışlardır. 4-12 yaş arası kız-erkek tüm çocuklara Kur'an-ı Kerim, okuma-yazma ve temel dini bilgilerin verildiği bu mektepler neredeyse her mahallede bulunan, devlete bağlı olmayan ve varlıklı kişiler tarafından yaptırılan vakıflara bağlı müesseselerdir. Parasız eğitim veren sıbyân mektepleri, klasik dönemde zorunlu olmamakla beraber II. Mahmud Dönemiyle (salt.1808-1839) birlikte zorunlu hale gelmiş, sonraki süreçte ise devlet gözetimine girerek müfredatlarında düzenlemeye gidilmiştir. Bu dönemde isimleri *mekteb-i ibtidai* olarak değişmiş ve hem fiziksel açıdan hem de içerik olarak Batılı eğitim sistemine dönüşmüştür. 1924 Tevhid-i Tedrisât Kanunuyla *ilk mektep* adını almış ve tam anlamıyla modern eğitim sistemine geçilmiştir.

Çalışmamızın konusu olan *İstanbul Sur Dışındaki Sıbyan Mektepleri,* Osmanlı İstanbul'unda sur içi olarak bilinen, İstanbul Kadılığı olarak ayrılmış, payitahtın bulunduğu yerin dışında kalan bölgedir. Günümüz İstanbul'unda sur içi olarak ifade edilen, Fatih ilçesi sınırlarını kapsayan bölgenin dışındaki alanda yer alan sıbyân mekteplerini ifade etmektedir. Bu bölge, Osmanlı'da Galata, Eyüp ve Üsküdar Kadılıklarını içine alan bilad-ı selasedir. Günümüzde Fatih dışında kalan 38 ilçe bu bölgeyi kapsamaktadır. Bu geniş alandan, çalışmak için *Rumeli Yakası* seçilerek, bu

yakada bulunan 24 ilçeden 5'inde (Zeytinburnu, Eyüp Sultan, Kağıthane, Beyoğlu, Silivri) tespit edilen, günümüze kadar gelmiş 14 sıbyân mektebinin, yapıldığı tarihten bugüne kadar geçirdiği değişimler ve günümüzdeki durumları kütüphane ve arşiv taramalarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Ele alınan sıbyân mekteplerinden 1 tanesi Zeytinburnu (Topkapı-Surdışı)'nda (Takkeci İbrahim Ağa Mektebi); 9 tanesi Eyüp Sultan'da (Ebussuud Efendi Mektebi, Hacı Ali Paşa Mektebi, Hacı Beşir Ağa Mektebi, İdris-i Bitlisî/Attan Düşen ali Ağa Mektebi, La'lizade Abdülbaki Efendi Mektebi, Mihrişah Valide Sultan Mektebi, Ramazan Ağa Mektebi, Rami Mehmet Paşa Mektebi, Şah Sultan Mektebi); 2 tanesi Beyoğlu'nda (Reis'ül-küttab İsmail Efendi Mektebi (Karaköy), Zevkî Kadın Mektebi (Fındıklı)); 1 tanesi Kâğıthane'de (Daye Hatun Mektebi) ve bir tanesi de Silivri'de (Pîrî Mehmed Paşa Mektebi) bulunmaktadır. Bu ilçelerden Zeytinburnu, Eyüp Sultan, Kâğıthane ve Silivri Osmanlı Dönemi Eyüp Kadılığı; Beyoğlu ise Galata Kadılığı sınırları dahilinde idi.

İnşa yoğunluğunun Eyüp Sultan'da olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak, İstanbul'un fethinden sonra, sur dışında yerleşime açılan ilk yerin burası olması düşünülebilir. Ayrıca Ebu Eyyub el-Ensârî'nin kabrinin burada olması nedeniyle, buranın mübarek bir yer sayılması ve yapıların vakfiyelerinde de görüldüğü gibi, O'nun ruhu için hayır işlemeye temayül de buradaki yoğunluğun sebebi olarak gösterilebilir.

Mektepler bir külliye birimi olarak yapıldığı gibi, müstakil olarak da inşa edilmişlerdir. İncelenen mekteplerden Pîrî Mehmet Paşa Mektebi, Takkeci İbrahim Ağa Mektebi, Hacı Beşir Ağa Mektebi, Mihrişah Valide Sultan Mektebi, Şah Sultan Mektebi ve Daye Hatun Mektebi bir külliye birimi olarak yapılmışlardır. Hacı Ali Paşa Mektebi ise bânisinin kendi adına yaptırdığı bir cami ile birlikte inşa edilmiştir. İdris-i Bitlisî Mektebi, Ebussud Efendi Mektebi, Ramazan Ağa Mektebi, Rami Mehmet Paşa Mektebi, Reis'ül-küttab İsmail Efendi Mektebi, La'lizade Abdülbaki Efendi Mektebi ve Zevkî Kadın Mektebi ise müstakil olarak yapılan mekteplerdir.

Yapılar bânîleri açısından incelendiğinde; 3 mektep hanedan mensupları tarafından (Eyüp Sultan'da Şah Sultan Mektebi, Mihrişah Valide Sultan Mektebi ve Beyoğlu'nda (Fındıklı) Zevkî Kadın Mektebi); 3 mektep saray teşkilatı mensupları tarafından (Eyüp

Sultan'da Babüssaade Ağası Beşir Ağa Mektebi, Ser-karîn Hacı Ali Paşa Mektebi ve Kâğıthane'de Daye Hatun Mektebi); 4 mektep seyfiye mensupları tarafından (Zeytinburnu'nda Takkeci İbrahim Çavuş Mektebi, Eyüp Sultan'da Sekbanbaşı Ramazan Ağa Mektebi, Rami Mehmet Paşa Mektebi ve Silivri'de Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa Mektebi); 3 mektep ilmiye sınıfı mensupları tarafından (Eyüp Sultan'da Ebussuud Efendi Mektebi, La'lizâde Abdülbaki Efendi Mektebi, İdris-i Bitlisî Mektebi); 1 mektep de kalemiye sınıfı mensubu tarafından (Reis'ül-küttab İsmail Efendi Mektebi) yaptırılmıştır.

Bu mekteplerin büyük çoğunluğunun inşa kitabesi olmaması nedeniyle kesin olarak yapım tarihleri bilinmemektedir. Bu nedenle yapıların kayıtlı olduğu vakfiye tarihleri, bânîlerinin görev veya ölüm tarihleri, eğer etrafında kendine bağlı, birlikte yapıldığı başka bir yapı var ise onların üzerindeki kitabe tarihlerinden yola çıkarak, inşa edildiği tarih aralıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre yapılar XVI. yüzyıl, XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıllara aittir.

XVI. yüzyılda inşa edilenler; Zeytinburnu'nda Takkeci İbrahim Ağa Mektebi; Eyüp Sultan'da İdris-i Bitlisi/Attan Düşen Ali Ağa Mektebi, Ebussuud Efendi Mektebi, Ramazan Ağa Mektebi ve Silivri'de Pîrî Mehmed Paşa Mektebi olmak üzere 5 tanedir. Bu mektepler klasik dönem özelliği göstermektedirler. İdris-i Bitlisî/Attan Düşen Ali Ağa, Pîrî Mehmet Paşa ve Takkeci İbrahim Ağa Mektepleri tamamen taş malzemeli yapılardır. İdris-i Bitlisi Mektebi fevkanî, diğer ikisi tek kat üzerine yapılmıştır. Ebussuud Efendi Mektebi ve Ramazan Ağa Mektebi ise taş-tuğla malzemeden almaşık örgü tekniğiyle inşa edilmişlerdir. Ebusuud Efendi tek kat üzerine, Ramazan Ağa fevkanî olarak inşa edilmiştir. Fevkanî mektepler içinde, türbe üstüne inşa edilmesi nedeniyle en özgün birleşime sahip olan mekteptir. Bu yapıların ortak özelliği giriş sofaları olmayan tek derslikli yapılar olmasıdır. Klasik dönem mektepleri oldukça sade mimariye sahip yapılardır. Genellikle ahşap çatıyla örtülüdürler. Bu yüzyıla ait yapılar içinde sadece İdris-i Bitlisi/ Attan düşen Ali Ağa Mektebi'nin, eski fotoğrafları ve arşiv belgelerinden edinilen bilgilere dayanarak, kubbeli olduğu bilinir. Bunun nedeninin de, yapının ikinci bânîsi olabileceği söylenen Ali Ağa'nın, XII. yüzyılda mektebi ihya etmesi olarak düşünülmektedir.

XVIII. yüzyılda inşa edilen mektepler; Eyüp Sultan'da Rami Mehmet Paşa Mektebi, Hacı Beşir Ağa Mektebi, La'lizade Abdülbaki Efendi Mektebi, Mihrişah Valide Sultan Mektebi ve Beyoğlu'nda Reis'ül-küttab İsmail Efendi Mektebi (Karaköy), Zevkî Kadın Mektebi (Fındıklı) olmak üzere 6 tanedir. Bu mekteplerin dış cephelerine yansıyandan daha çok iç mekân düzenlemeleri ve bezemeleriyle barok üslubunu yansıttıkları söylense de, günümüzde yapıların büyük çoğunluğunun iç mekânları sıvanarak, bezemeler ve dönem özelliklerini yansıtan ocak, dolap nişi gibi unsurlar yok edilmiş ya da formu tamamen değiştirilmiştir. Bu dönemde genellikle bir çeşme veya dükkân üzerinde fevkanî olarak inşa edilen mektepler, dış cephede taş konsol çıkmaları, üst örtüde geniş kirpi saçaklarla cepheyi hareketlendirecek unsurları barındırırlar. Klasik dönemde görülenin aksine, çok birimli yapılardır. Derslik dışında, muallim odaları ve giriş sofaları bu dönem mekteplerinde görülen özelliklerdendir. İncelenen bu dönem yapılarından Reis'ül-küttab İsmail Efendi Mektebi; bir çeşme üzerinde yükseltilmiş, ön cephesi taş konsollarla dışa çıkıntılı, geniş kirpi saçaklı, iç mekânda derslik dışında bir giriş sofası ve bir küçük odaya daha sahip, dönem özelliklerini tamamen gösteren bir yapıdır. Bu dönem yapılarında ayrıca, revaklı giriş kısımları görülmektedir. Bunun en canlı örneği, aslında XIX. yüzyıl yapıları içinde sıralanan, ancak yüzyılın başında inşa edildiği için geçmiş dönem özellikleri de gösteren Şah Sultan Mektebi'dir. Mektebin uzunca bir merdivenle çıkılan derslik kısmının önünde, günümüzde kapatılmış olan revaklı bir giriş bölümü bulunmaktadır. Aynı şekilde, Hacı Beşir Ağa Mektebinin avlu girişinin üstünde, günümüzde ahşap görünümlü kaplamayla kaplı küçük odanın bulunduğu yerde, yapılan incelemeler neticesinde revaklı bir girişi olduğu söylenmektedir. Diğer bir örnek olan Mihrişah Sultan Mektebinin de, güneyinde yer alan küçük odasının dışarıya yaptığı çıkıntı, giriş kısmını içerde bırakarak, buranın önceden revaklı bir birim olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

XIX. yüzyılda inşa edilen mektepler; Eyüp Sultan'da Şah Sultan Mektebi, Hacı Ali Paşa Mektebi ve Kâğıthane'de Daye Hatun Mektebi olmak üzere 3 tanedir. Bu dönemde artık geleneksel mimari anlayışı yok olmuştur. Yüzyılın başlarında cephelerde barok-ampir üslup görülse de, bu dönemde Avrupa etkili okullar açılması nedeniyle, özellikle eğitim yapılarında Avrupa mimarisinin etkileri görülmektedir. Aşırı simetri ve neo-klasik üslup, bu dönemin ikinci yarısından itibaren kendini iyice göstermiştir. Bu yüzyılın başıyla tarihlenen Şah Sultan Mektebi, altı sebil üstü mektep olarak inşa edilen bir sebil-

küttap yapısıdır. Bu form daha çok XVIII. yüzyılda görülse de, Şah Sultan Mektebi yüzyılın başında inşa edildiği için, geçmiş dönemin özelliklerini de taşımaktadır. Mektebin simetrik ve dikdörtgen planlı derslik kısmı XIX. yüzyıl özelliği gösterirken, yapının ön cephesini taşıyan sütunlarda görülen akant yaprağı motifi ve kalın yastıklı sütun başlıkları ampir üslup özelliği göstermektedir.

Daha önce de bahsedildiği gibi, XIX. yüzyılda Avrupa mimarisi etkili okul binaları yaygınlaşırken, geleneksel mimariyle inşa edilen mektepler yavaş yavaş terkedilmiş, 1924 Tevhid-i Tedrisad Kanunuyla her açıdan tamamen modern eğitim sistemine geçilmiştir. Terkedilen mektep binalarının bir kısmı harap bir halde, yok olmaya bırakılmış, bir kısmı ise ihya edilerek başka amaçlar için kullanılmıştır. İncelenen mekteplerden 5 tanesi günümüzde vakıf-dernek binası olarak (Piri Mehmed Paşa Mektebi-Piri Mehmed Paşa Vakfı, La'lizade Abdülbaki Efendi Mektebi- Diyanet Vakfı Eyüp Sultan Şubesi, Hacı Beşir Ağa Mektebi – Şehbal İstanbul Kültür Merkezi, Mihrişah Valide Sultan Mektebi – İlim Yayma Cemiyeti, Şah Sultan Mektebi – Eski Eserleri Koruma Derneği); 2 tanesi mescit olarak (İdris-i Bitlisî Mektebi, Rami Mehmet Paşa Mektebi); 1 tanesi Kur'an Kursu olarak (Ramazan Ağa Mektebi), 1 tanesi orta okul olarak (Hacı Ali Paşa Mektebi), 1 tanesi Mimar Sinan Üniversitesi'nin idarî personel ofisi olarak (Zevkî Kadın Mektebi), 1 tanesi Eyüp Sultan Müftülüğü'ne bağlı Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu olarak (Ebussuud Efendi Mektebi), 1 tanesi Şehir Müzesi/Kütüphanesi/Bilgi Belge Merkezi olarak (Daye Hatun Mektebi) kullanılmaktadır. Yapıların iki tanesi boştur (Takkeci İbrahim Ağa Mektebi, Reis'ül-küttab İsmail Efendi Mektebi). Aslî amacıyla kullanılan tek yapı, Kur'an kursu olarak hizmet veren Ramazan Ağa Sıbyan Mektebidir.

Sıbyan mektepleri neredeyse her mahalleye inşa edildiğinden, sayıları oldukça fazladır. Eğitimde modernleşme sürecine girildiğinde terkedilen bu yapıların birçoğu günümüze gelmemiştir. Gelenlerin bir kısmı da ya atıl bir vaziyette beklemekte veya harap bir durumdadır. Eğitim sisteminin temelini oluşturan bu yapılar en az diğer mimarî eserler kadar önemlidir. Bu çalışmada ele alınan mektepler, günümüze kadar gelmiş ve iyi durumda olan yapılardır. Ayrıca konum olarak sur dışında bulunmaları nedeniyle, oldukça geniş bir alana yayılmışlardır. Bu nedenle tespit edilmesi ve bilgi toplama aşaması oldukça uzun sürmüş fakat sonuç olarak İstanbul Sur dışında, Rumeli

Yakasında bulunan ve günümüze kadar gelmiş mektepler, inşa edildiği tarihten bugüne kadar olan değişimleriyle birlikte ele alınmış ve bu alanda eksik kalan bir parçanın tamamlanabilmesi amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Afyoncu, Erhan. "Mîrâhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 30: 141-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Ağaoğlu, Mert – Albayrak, Erman. *Mimarbaşı Kasım Ağa ve İstanbul.* İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018.

Ağaoğlu, Mert. "Hassa Mimarlar Ocağı ve Sermimar Ebubekir Ağanın Hayatı İle Mimarbaşılığı Döneminde İstanbul'da yapılan İki Eser". *Kesit Akademi Dergisi(The Journal of Kesit Academy)* 4/13, (Mart 2018): 227-242.

Ağaoğlu, Mert. *Hassa Baş Mimarları El-Hac Mustafa Ağa, Kara Ahmet Ağa ve Mehmed Tahir Ağa'nın Döneminde İstanbul'daki İmar Faaliyetleri*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2018.

Ahıshalı, Recep. "Râmi Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34:449-451.

Ahunbay, Zeynep. "Eyüp'teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmalarıyla İlgili Öneriler". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler IV (Eyüp, 5-7 Mayıs 2000)*. ed. Osman Sak. 132-141. İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2000.

Ahunbay, Zeynep. "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994), 3: 468-469.

Ahunbay, Zeynep. "Mektep - Mimari". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 29: 7-9. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Akkaya, Tayfun. "Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 34: 282-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Aksoy, Özgönül. *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyân Mektepleri Üzerine Bir İnceleme.* İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1968.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)*. Ankara: A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1982.

Aslan, Erdal. "Türkiye Cumhuriyetinin İlkokullarda İzlediği İlk Öğretim Programı:1924 İlk Mektepler Müfredat Programı". *İlköğretim Online* 10/2 (2011): 717-734. http://ilkogretim-online.org.tr/index.php/io/article/view/1616/1453.

Atabinen, Reşit Saffet. *Galatada, Kemankeş Karamustafa Paşa Camii Avlusunda,* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Arşivleri ve Kitaplığı, Taha Toros Arşivi, 1580561010:5-6.

Aydın, M. Şevki. "Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi". *Osmanlı.* ed. Güler Eren. 5: 218-228. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtı Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmî'* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281/1864-65), 1: 301.

Baltacı, Cahit "Mektep - Osmanlılarda Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 6-7.

Bayhan, Ahmet Ali. "Türk İslam Mimarisinde Karma Bir Yapı Türü: Sebil-Küttablar, Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2017), 24-40.

Bozdağ, Fahrettin. "Sıbyan Mektepleri ve Eyüp'teki Sıbyan Mektepleri". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler VIII (Eyüp, 7-9 Mayıs 2004).* ed. İrfan Çalışan. 122-133. İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2004.

Bozkurt, Nebi. "Mektep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 29: 5-6. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Bursalı, Mehmed Tahir Bey. *Osmanlı Müellifleri,* nşr. A. Fikri Yavuz – İsmail Özen (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1972) 2:295.

Can, Selman. *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı.* İstanbul: Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010.

Chitach, Majda – Erdem, Nilşah. *İdris-i Bitlisî Sıbyan Mektebi Mescidi, Koğuşu, Rayet Keşan Kalfa Çeşmesi* (Rölöve Çalışması – Fotoğraf Dosyası, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018), 2.

Çakmaktaş, Büşra. "La'lizadeAbdülbâki'nin Mebde' ve Meâd İsimli Eserinde Tasavvuf Anlayışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/42 (Şubat 2016), 1773-1783.

Çelebi, Ahmed, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi.* terc. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.

Dağ, Mehmet – Öymen, Hıfzırrahman R. *İslâm Eğitim Tarihi.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974.

Ergin, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi.* 5 cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Ersoy, Ayla. A. Süheyl Ünver'in Eyüp Çizimleri, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler IX (Eyüp, 13-15 Mayıs 2005),* ed. İrfan Çalışan, (İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2005), 352-363ş

Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 42: 475-479. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Gündüz, Mustafa. "Türk/Osmanlı Eğitim Tarihinin Klasik Devrine Kısa Bir Bakış". *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik Ve Modern Dönem Üzerine Makaleler.* Haz. Mustafa Gündüz. 46-47. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.

Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi.* Terc. Salih Tuğ. 2 Cilt. Ankara: Yeni Şafak Kültür, 2003.

Haskan, Mehmet Mermi. *Eyüp Sultan Tarihi.* İstanbul, Eyüp Sultan Belediyesi, 1996.

Hızlı, Mefail. "Osmanlı Sıbyan Mektepleri". *Osmanlı*. Ed. Güler Eren. 5: 207-217. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Hızlı, Mefail. *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999.

Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi.* Terc. Salih Tuğ. 4 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.

http://www.eskiistanbul.net/268/idrisi-bitlisi-sibyan-mektebi-piyer-loti-1960

http://www.ramicumamahallesi-muh.gov.tr/ resimler.asp?nedir=modul&isim =resim galerisi&goster=kat&id=1&Sayfa=4

Irmak, Hüseyin. *Daye Hatun Sıbyan Mektebi Kâğıthane.* İstanbul: Kâğıthane Belediye Başkanlığı, 2007.

İbn-i Haldun. *Mukaddime. T*rc. Halil Kendir. 2 Cilt. Ankara: Yeni Şafak Kültür, 2004.

İbnü'ş-Şeyh Nâfi', Mahmud Cevad. *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkîlât Ve İcrâât. T*sh. Muhammed Ali ibn Kemal. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338.

İnançalp, Mehmed Cevdet (Muallim Cevdet). "Cemaat Mekteplerimize Bir Bakış ve Terbiyemizdeki Buhran". *Tedrisat Mecmuası* 4/48 (Eylül 1919): 282-290.

İpşirli, Mehmet. "Bilâd-ı Selâse". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 6: 151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

İpşirli, Mehmet. "İstanbul Kadılığı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 23: 305-307. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Kansu, Nafi Atuf. *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme.* 2. Cilt. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931.

Kara, İsmail. "Sunuş". *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar-Yorumlar-Tetkikler. H*az. İsmail Kara – Ali Birinci. 11-20. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

Kazıcı, Ziya. *Ana Hatları İle İslam Eğitim Tarihi.* İstanbul: Bir Yayıncılık, 1983.

Kocatürk, Turgut - V.Dğr. "Silivri, Piri Mehmet Paşa Mahallesi, 31 Ada, 19 Parselde Bulunan Piri Mehmet Paşa Camisi Ve Muvakkithane, Sıbyan Mektebi

Yapıları'na Ait Teknik İnceleme Ve Değerlendirme Raporu", (Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008).

Koman, M. Mes'ud. *Eyüp Sultan Loti Kahvesi Çevresi* (İstanbul: Güler Basımevi, 1966), 11.

Köprülü, Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.

Kuşeyrî Nisayburî, Ebu'l-Hüseyin Muslumu'bnu'l-Haccâc. *Sahîh-i Muslim Ve Tercemesi. T*rc. Mehmed Sofuoğlu. 8 Cilt. İstanbul: İrfan Yayımcılık, 1988.

Kut, Turgut. "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika". *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırması* 2 (1978): 55-84.

Küçükaslan, Fatma. *Takkeci İbrahim Ağa Camii: Teknik Çözümleme ve Çevre Yapılarıyla Birlikte Koruma Projesi.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2001.

Mülayim, Selçuk, "Sinan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 224-227.

Naza, Emine. "Reisülküttab İsmail Efendi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* 6: 314. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994.

Ortaylı, İlber. "Kadı – Osmanlı Devletinde Kadı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 69-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özcan, Abdülkadir. "Rikâbdar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 35: 111-112. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Özcan, Abdülkadir. "Beşir Ağa, Hacı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 5: 555. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Özcan, Abdülkadir. "İdrîs-i Bitlisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 485-488.

Özcan, Abdülkadir. "Sekban". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 326-328. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özcan, Tahsin. "Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hizmetlerinin Finansmanı". *Osmanlı Dünyasında Bilim Ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri (İstanbul, 12-15 Nisan 1999).* Ed. Hidayet Yavuz Nuhoğlu. 133-135. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2001.

Parlak, Sevgi. "Şah Sultan Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 38: 258-260. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Polat, Suat "Karahanlı Devletinde Eğitim Faaliyetleri", *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi 1/1* (2010): 42-52.

Râ'if, Mehmed. *Mirat-ı İstanbul*. 2 Cilt. İstanbul: Âlem Matbaası, 1314/1896-97.

Sakaoğlu, Necdet. *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Sami, Şemseddin. "Sabiyy". *Kâmus-ı Türkî.* Haz. Şaban Kurt. 1-2: 817. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.

Sönmez, Zeki, "Acem Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1:322

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî.* 4. Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311 /1893-94.

Şahin, Cemalettin. "İstanbul'un İlçeleri". *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi.* Ed. Coşkun Yılmaz. 3: 246. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2015.

Ulusoy, Kerem. "Hacı Beşir Ağa Yeniden Canlanıyor", *Marmara'da Birlik Dergisi* 70 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2010): 46-49.

Unan, Fahri. "Mevleviyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 29: 467-468. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Unat, Faik Reşit. *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Uslu, Hüseyin. *Başlangıçtan Günümüze İslâm Müesseseleri Tarihi.* İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1985.

Uzun, Mustafa. "Mektep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 10-11. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Ülkütaşır, M. Şakir. "Sıbyan Mektepleri", *Türk Kültürü* 33 (Temmuz 1965): 594-600.

y.y. *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus.* El Yazması Koleksiyonu, 1120: 1-97. Milli Kütüphane.

Yüksel, İ. Aydın. "Takyeci İbrahim Çavuş Camii", *Lâle Dergisi* 3 (Kasım 1985):2-11

Yüksel, Müfid "İdris-i Bitlisî ve Eyüp'teki Eserleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler VI (Eyüp, 10-12 Mayıs 2002),* ed. İrfan Çalışan, (İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2003), 72-85.

ARŞİV BELGELERİ

BCA, 302-57-10. (12.07.1973)

BOA, AE. SMST. III, 182-14366.

BOA, BEO, 362-27131.

BOA, BEO., 449 – 33649.

BOA, BOA, İ. ŞD, 109-6501 (2).

BOA, C. MF, 166-8264

BOA, C.MF, 16-782

BOA, EV. d, 23205-3.

BOA, EV. d, 23205-4.

BOA, EV. HMH, d, 8981.

BOA, EV. MH, 1174-29 / 84. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH, 1174-29 / 84. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH, 1174-29 / 92. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH, 1661 – 57. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH, 1691-57. (VGM'den alınmıştır.)

BOA, EV. MH, 192-45. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH. TIK, 15-161. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH. TİK, 145-102

BOA, EV. MH. TİK, 16-123.

BOA, EV. MKT, 1656-37. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MKT, 2812-104. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MKT, 2815-132. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MKT, 3364-25. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MKT. CHT, 519-160. (VGM'den alınmıştır.)

BOA, EV. MKT. CHT, 519-160. (VGM'den alınmıştır.)

BOA, EV.ZMT, 164-20 (VGM'den alınmıştır.)

BOA, İ. EV, 19-57.

BOA, İ. ŞD, 109-6501 (1).

BOA, İ.EV, 38-4-2.

BOA, MF, MKT, 1034-36.

BOA, MF. MKT, 1100-19-2.

BOA, MF. MKT, 156-137.

BOA, MF. MKT, 156-137.

BOA, MF. MKT, 464-6.

BOA, MF. MKT, 783-27-1.

BOA, MF. MKT, 783-27-4

BOA, MF. MKT, 783-27-5.

BOA, MF. MKT, 958-10-1.

BOA, MF. MKT, 987-53.

BOA, MF.MKT. 902-22-1.

BOA, ŞD, 163-4.

BOA, ŞD, 169-7.

BOA, ŞD, 180-65.

EYSAM, 07.01.2009 yılında İstanbul II Numaralı KTVKK'dan çıkan karar

EYSAM, 09.01.2019 tarihli Revize Restitüsyon ve Restorasyon Projesi.

EYSAM, 12.06.1970 tarihli belge.

EYSAM, 13.05.1972 tarihli T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı.

EYSAM, 14.10.2008 tarihli E-S Yapı'ya ait rölöve raporu.

EYSAM, 1963 tarihli belge.

EYSAM, 23.02.1970 tarihli belge

İBB Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü, Eyüp Mihrişah Sultan Mektebi Ve Hazire Alanının Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Ve Çevre Düzenleme Projeleri, 2010.

İstanbul 1 No.lu KTVKK, 4.12.1969 tarihli belge

İstanbul 2 No.'lu Yenileme Alanı KTVKK.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi, Dosya no: 316.

İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 1 Ekim 1965 tarihli evrak.

İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 14.09.1987 ve 28.12.1987 tarihli belge.

İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 15 Ocak 1968 tarihli belge.

İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 1967 yılına ait keşif evrakları.

İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 21 Ekim 1967 tarihli belge.

İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 25 Aralık 1965 tarihli evrak.

KUDEB, İstanbul I. No'lu KTVKK'nın 08.01.2003 tarihli kararı.

VGM, 1405, Kasa 49

VGM, 1405, Kasa 49

VGM, 1447, kasa 132.

VGM, 1598, 00011.

VGM, 1598, 00027.

VGM, 2545.

VGM, 571, 266-94.

VGM, 629, 500-371.

VGM, 636, 101-6.

VGM, 636, 69-2.

VGM, 636, 69-2.

VGM, 638, 81-98/51.

VGM, 735, 119-96.

VGM, 736, 167-79

Afyoncu, Erhan. "Mîrâhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 30: 141-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Ağaoğlu, Mert – Albayrak, Erman. *Mimarbaşı Kasım Ağa ve İstanbul.* İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018.

Ağaoğlu, Mert. "Hassa Mimarlar Ocağı ve Sermimar Ebubekir Ağanın Hayatı İle Mimarbaşılığı Döneminde İstanbul'da yapılan İki Eser". *Kesit Akademi Dergisi(The Journal of Kesit Academy)* 4/13, (Mart 2018): 227-242.

Ağaoğlu, Mert. *Hassa Baş Mimarları El-Hac Mustafa Ağa, Kara Ahmet Ağa ve Mehmed Tahir Ağa'nın Döneminde İstanbul'daki İmar Faaliyetleri*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2018.

Ahıshalı, Recep. "Râmi Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34:449-451.

Ahunbay, Zeynep. "Eyüp'teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmalarıyla İlgili Öneriler". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler IV (Eyüp, 5-7 Mayıs 2000).* ed. Osman Sak. 132-141. İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2000.

Ahunbay, Zeynep. "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994), 3: 468-469.

Ahunbay, Zeynep. "Mektep - Mimari". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 29: 7-9. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Akkaya, Tayfun. "Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 34: 282-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Aksoy, Özgönül. *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyân Mektepleri Üzerine Bir İnceleme.* İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1968.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)*. Ankara: A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1982.

Aslan, Erdal. “Türkiye Cumhuriyetinin İlkokullarda İzlediği İlk Öğretim Programı:1924 İlk Mektepler Müfredat Programı”. *İlköğretim Online* 10/2 (2011): 717-734. http://ilkogretim-online.org.tr/index.php/io/article/view/1616/1453.

Atabinen, Reşit Saffet. *Galatada, Kemankeş Karamustafa Paşa Camii Avlusunda,* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Arşivleri ve Kitaplığı, Taha Toros Arşivi, 1580561010:5-6.

Aydın, M. Şevki. “Osmanlı’da Kız Çocuklarının Eğitimi”. *Osmanlı.* ed. Güler Eren. 5: 218-228. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtı Efendi, *Hadîkatü’l-Cevâmî’* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281/1864-65), 1: 301.

Baltacı, Cahit “Mektep - Osmanlılarda Mektep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 6-7.

Bayhan, Ahmet Ali. “Türk İslam Mimarisinde Karma Bir Yapı Türü: Sebil-Küttablar, Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2017), 24-40.

Bozdağ, Fahrettin. “Sıbyan Mektepleri ve Eyüp’teki Sıbyan Mektepleri”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler VIII (Eyüp, 7-9 Mayıs 2004).* ed. İrfan Çalışan. 122-133. İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2004.

Bozkurt, Nebi. “Mektep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 29: 5-6. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Bursalı, Mehmed Tahir Bey. *Osmanlı Müellifleri,* nşr. A. Fikri Yavuz – İsmail Özen (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1972) 2:295.

Can, Selman. *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı.* İstanbul: Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010.

Chitach, Majda – Erdem, Nilşah. *İdris-i Bitlisî Sıbyan Mektebi Mescidi, Koğuşu, Rayet Keşan Kalfa Çeşmesi* (Rölöve Çalışması – Fotoğraf Dosyası, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018), 2.

Çakmaktaş, Büşra. "La'lizadeAbdülbâki'nin Mebde' ve Meâd İsimli Eserinde Tasavvuf Anlayışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/42 (Şubat 2016), 1773-1783.

Çelebi, Ahmed, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi.* terc. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.

Dağ, Mehmet – Öymen, Hıfzırrahman R. *İslâm Eğitim Tarihi.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974.

Ergin, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi.* 5 cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Ersoy, Ayla. A. Süheyl Ünver'in Eyüp Çizimleri, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler IX (Eyüp, 13-15 Mayıs 2005),* ed. İrfan Çalışan, (İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2005), 352-363ş

Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 42: 475-479. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Gündüz, Mustafa. "Türk/Osmanlı Eğitim Tarihinin Klasik Devrine Kısa Bir Bakış". *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik Ve Modern Dönem Üzerine Makaleler.* Haz. Mustafa Gündüz. 46-47. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.

Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi.* Terc. Salih Tuğ. 2 Cilt. Ankara: Yeni Şafak Kültür, 2003.

Haskan, Mehmet Mermi. *Eyüp Sultan Tarihi.* İstanbul, Eyüp Sultan Belediyesi, 1996.

Hızlı, Mefail. "Osmanlı Sıbyan Mektepleri". *Osmanlı*. Ed. Güler Eren. 5: 207-217. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Hızlı, Mefail. *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999.

Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi.* Terc. Salih Tuğ. 4 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.

http://www.eskiistanbul.net/268/idrisi-bitlisi-sibyan-mektebi-piyer-loti-1960

http://www.ramicumamahallesi-muh.gov.tr/ resimler.asp?nedir=modul&isim =resim galerisi&goster=kat&id=1&Sayfa=4

Irmak, Hüseyin. *Daye Hatun Sıbyan Mektebi Kâğıthane.* İstanbul: Kâğıthane Belediye Başkanlığı, 2007.

İbn-i Haldun. *Mukaddime. T*rc. Halil Kendir. 2 Cilt. Ankara: Yeni Şafak Kültür, 2004.

İbnü'ş-Şeyh Nâfi', Mahmud Cevad. *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkîlât Ve İcrâât. T*sh. Muhammed Ali ibn Kemal. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338.

İnançalp, Mehmed Cevdet (Muallim Cevdet). "Cemaat Mekteplerimize Bir Bakış ve Terbiyemizdeki Buhran". *Tedrisat Mecmuası* 4/48 (Eylül 1919): 282-290.

İpşirli, Mehmet. "Bilâd-ı Selâse". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 6: 151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

İpşirli, Mehmet. "İstanbul Kadılığı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 23: 305-307. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Kansu, Nafi Atuf. *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme.* 2. Cilt. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931.

Kara, İsmail. "Sunuş". *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar-Yorumlar-Tetkikler. H*az. İsmail Kara – Ali Birinci. 11-20. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

Kazıcı, Ziya. *Ana Hatları İle İslam Eğitim Tarihi.* İstanbul: Bir Yayıncılık, 1983.

Kocatürk, Turgut - V.Dğr. "Silivri, Piri Mehmet Paşa Mahallesi, 31 Ada, 19 Parselde Bulunan Piri Mehmet Paşa Camisi Ve Muvakkithane, Sıbyan Mektebi Yapıları'na Ait Teknik İnceleme Ve Değerlendirme Raporu", (Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008).

Koman, M. Mes'ud. *Eyüp Sultan Loti Kahvesi Çevresi* (İstanbul: Güler Basımevi, 1966), 11.

Köprülü, Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.

Kuşeyrî Nisayburî, Ebu'l-Hüseyin Muslumu'bnu'l-Haccâc. *Sahîh-i Muslim Ve Tercemesi. T*rc. Mehmed Sofuoğlu. 8 Cilt. İstanbul: İrfan Yayımcılık, 1988.

Kut, Turgut. "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika". *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırması* 2 (1978): 55-84.

Küçükaslan, Fatma. *Takkeci İbrahim Ağa Camii: Teknik Çözümleme ve Çevre Yapılarıyla Birlikte Koruma Projesi.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2001.

Mülayim, Selçuk, "Sinan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 224-227.

Naza, Emine. "Reisülküttab İsmail Efendi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* 6: 314. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994.

Ortaylı, İlber. "Kadı – Osmanlı Devletinde Kadı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 69-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özcan, Abdülkadir. "Rikâbdar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 35: 111-112. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Özcan, Abdülkadir. "Beşir Ağa, Hacı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 5: 555. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Özcan, Abdülkadir. "İdrîs-i Bitlisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 485-488.

Özcan, Abdülkadir. "Sekban". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 326-328. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özcan, Tahsin. "Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hizmetlerinin Finansmanı". *Osmanlı Dünyasında Bilim Ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri (İstanbul, 12-15 Nisan 1999)*. Ed. Hidayet Yavuz Nuhoğlu. 133-135. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2001.

Parlak, Sevgi. “Şah Sultan Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 38: 258-260. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Polat, Suat “Karahanlı Devletinde Eğitim Faaliyetleri”, *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi 1/1* (2010): 42-52.

Râ’if, Mehmed. *Mirat-ı İstanbul*. 2 Cilt. İstanbul: Âlem Matbaası, 1314/1896-97.

Sakaoğlu, Necdet. *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Sami, Şemseddin. “Sabiyy”. *Kâmus-ı Türkî.* Haz. Şaban Kurt. 1-2: 817. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.

Sönmez, Zeki, “Acem Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1:322

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî.* 4. Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311 /1893-94.

Şahin, Cemalettin. “İstanbul’un İlçeleri”. *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi.* Ed. Coşkun Yılmaz. 3: 246. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2015.

Ulusoy, Kerem. “Hacı Beşir Ağa Yeniden Canlanıyor”, *Marmara’da Birlik Dergisi* 70 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2010): 46-49.

Unan, Fahri. “Mevleviyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 29: 467-468. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Unat, Faik Reşit. *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Uslu, Hüseyin. *Başlangıçtan Günümüze İslâm Müesseseleri Tarihi.* İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1985.

Uzun, Mustafa. “Mektep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 10-11. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Ülkütaşır, M. Şakir. “Sıbyan Mektepleri”, *Türk Kültürü* 33 (Temmuz 1965): 594-600.

y.y. *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus*. El Yazması Koleksiyonu, 1120: 1-97. Milli Kütüphane.

Yüksel, İ. Aydın. "Takyeci İbrahim Çavuş Camii", *Lâle Dergisi* 3 (Kasım 1985):2-11

Yüksel, Müfid "İdris-i Bitlisî ve Eyüp'teki Eserleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler VI (Eyüp, 10-12 Mayıs 2002),* ed. İrfan Çalışan, (İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2003), 72-85.

ARŞİV BELGELERİ

BCA, 302-57-10. (12.07.1973)

BOA, AE. SMST. III, 182-14366.

BOA, BEO, 362-27131.

BOA, BEO., 449 – 33649.

BOA, BOA, İ. ŞD, 109-6501 (2).

BOA, C. MF, 166-8264

BOA, C.MF, 16-782

BOA, EV. d, 23205-3.

BOA, EV. d, 23205-4.

BOA, EV. HMH, d, 8981.

BOA, EV. MH, 1174-29 / 84. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH, 1174-29 / 84. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH, 1174-29 / 92. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH, 1661 – 57. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH, 1691-57. (VGM'den alınmıştır.)

BOA, EV. MH, 192-45. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH. TIK, 15-161. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MH. TİK, 145-102

BOA, EV. MH. TİK, 16-123.

BOA, EV. MKT, 1656-37. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MKT, 2812-104. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MKT, 2815-132. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MKT, 3364-25. (VGM'den alınmıştır)

BOA, EV. MKT. CHT, 519-160. (VGM'den alınmıştır.)

BOA, EV. MKT. CHT, 519-160. (VGM'den alınmıştır.)

BOA, EV.ZMT, 164-20 (VGM'den alınmıştır.)

BOA, İ. EV, 19-57.

BOA, İ. ŞD, 109-6501 (1).

BOA, İ.EV, 38-4-2.

BOA, MF, MKT, 1034-36.

BOA, MF. MKT, 1100-19-2.

BOA, MF. MKT, 156-137.

BOA, MF. MKT, 156-137.

BOA, MF. MKT, 464-6.

BOA, MF. MKT, 783-27-1.
BOA, MF. MKT, 783-27-4
BOA, MF. MKT, 783-27-5.
BOA, MF. MKT, 958-10-1.
BOA, MF. MKT, 987-53.
BOA, MF.MKT. 902-22-1.
BOA, ŞD, 163-4.
BOA, ŞD, 169-7.
BOA, ŞD, 180-65.

EYSAM, 07.01.2009 yılında İstanbul II Numaralı KTVKK'dan çıkan karar

EYSAM, 09.01.2019 tarihli Revize Restitüsyon ve Restorasyon Projesi.

EYSAM, 12.06.1970 tarihli belge.
EYSAM, 13.05.1972 tarihli T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı.
EYSAM, 14.10.2008 tarihli E-S Yapı'ya ait rölöve raporu.

EYSAM, 1963 tarihli belge.

EYSAM, 23.02.1970 tarihli belge
İBB Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü, Eyüp Mihrişah Sultan Mektebi Ve Hazire Alanının Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Ve Çevre Düzenleme Projeleri, 2010.

İstanbul 1 No.lu KTVKK, 4.12.1969 tarihli belge

İstanbul 2 No.'lu Yenileme Alanı KTVKK.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi, Dosya no: 316.
İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 1 Ekim 1965 tarihli evrak.
İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 14.09.1987 ve 28.12.1987 tarihli belge.
İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 15 Ocak 1968 tarihli belge.
İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 1967 yılına ait keşif evrakları.
İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 21 Ekim 1967 tarihli belge.
İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü, 25 Aralık 1965 tarihli evrak.
KUDEB, İstanbul I. No'lu KTVKK'nın 08.01.2003 tarihli kararı.
VGM, 1405, Kasa 49
VGM, 1405, Kasa 49

VGM, 1447, kasa 132.

VGM, 1598, 00011.

VGM, 1598, 00027.

VGM, 2545.

VGM, 571, 266-94.

VGM, 629, 500-371.

VGM, 636, 101-6.

VGM, 636, 69-2.

VGM, 636, 69-2.

VGM, 638, 81-98/51.

VGM, 735, 119-96.

VGM, 736, 167-79

EKLER

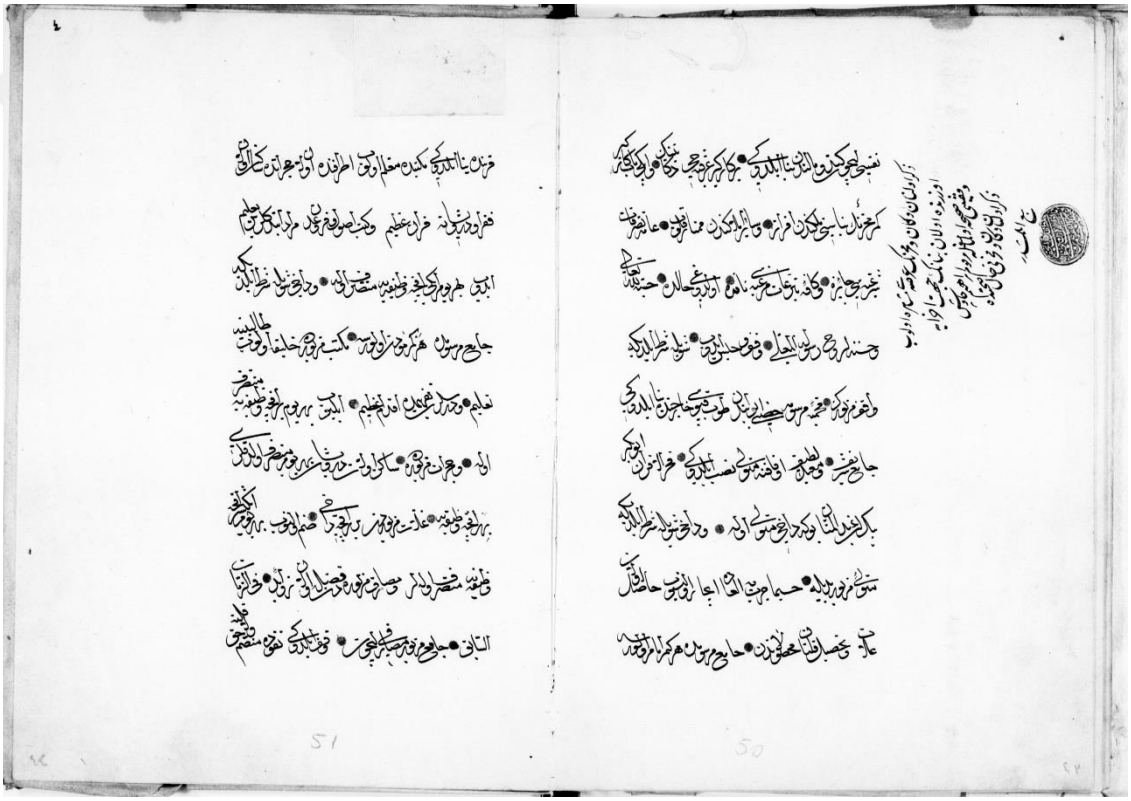
EK-1: METİN İÇİNDE KULANILAN ARŞİV BELGELERİ

Belge 1:
Takkeci İbrahim Ağa Vakfiyesi 1

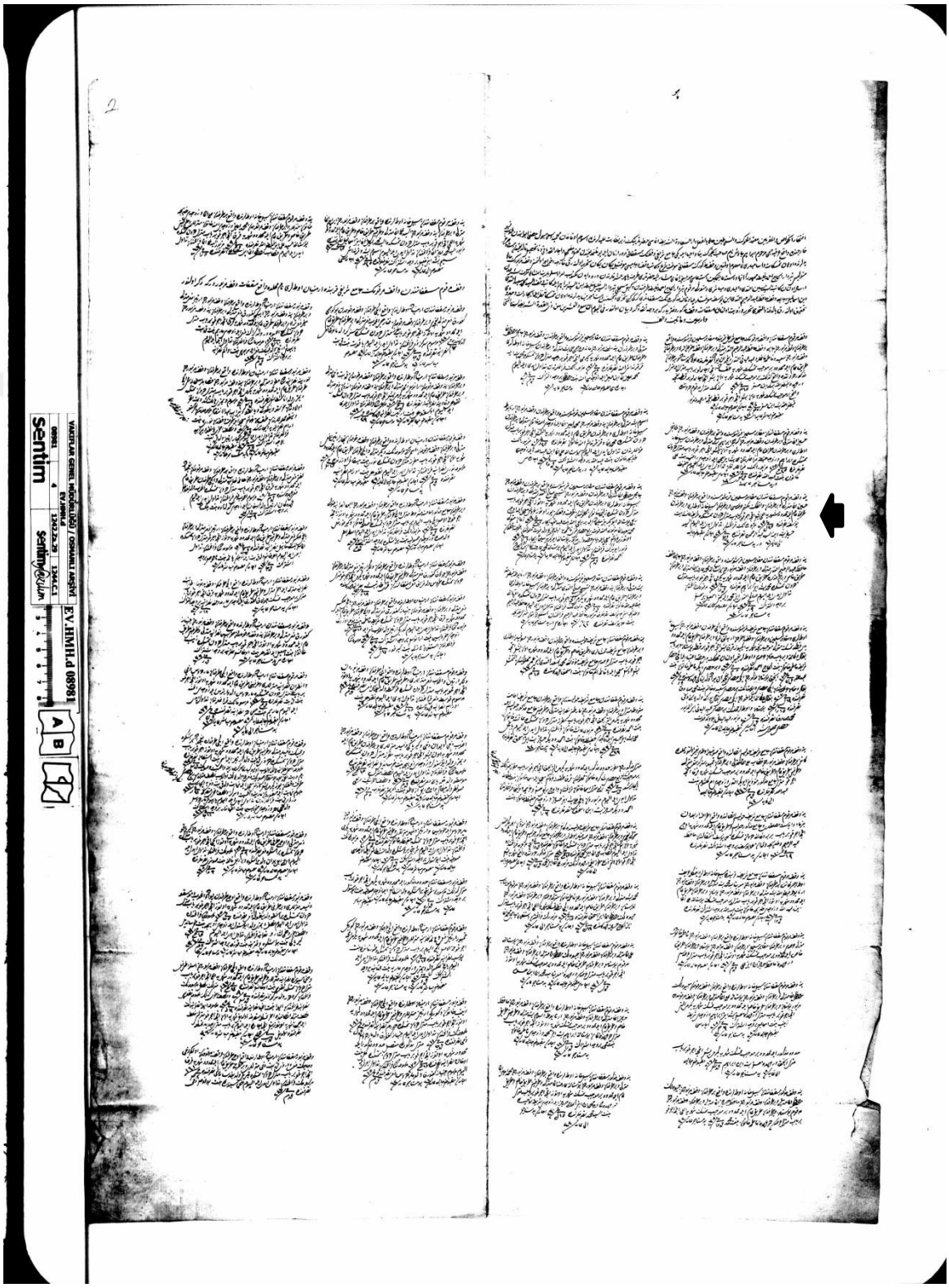
Kaynak: VGM, 1598, 00011.

Belge 2:
Takkeci İbrahim Ağa Vakfiyesi 2

Kaynak: VGM, 1598, 00027.

Belge 3:
Takkeci İbrahim Ağa'nın Vakıfları

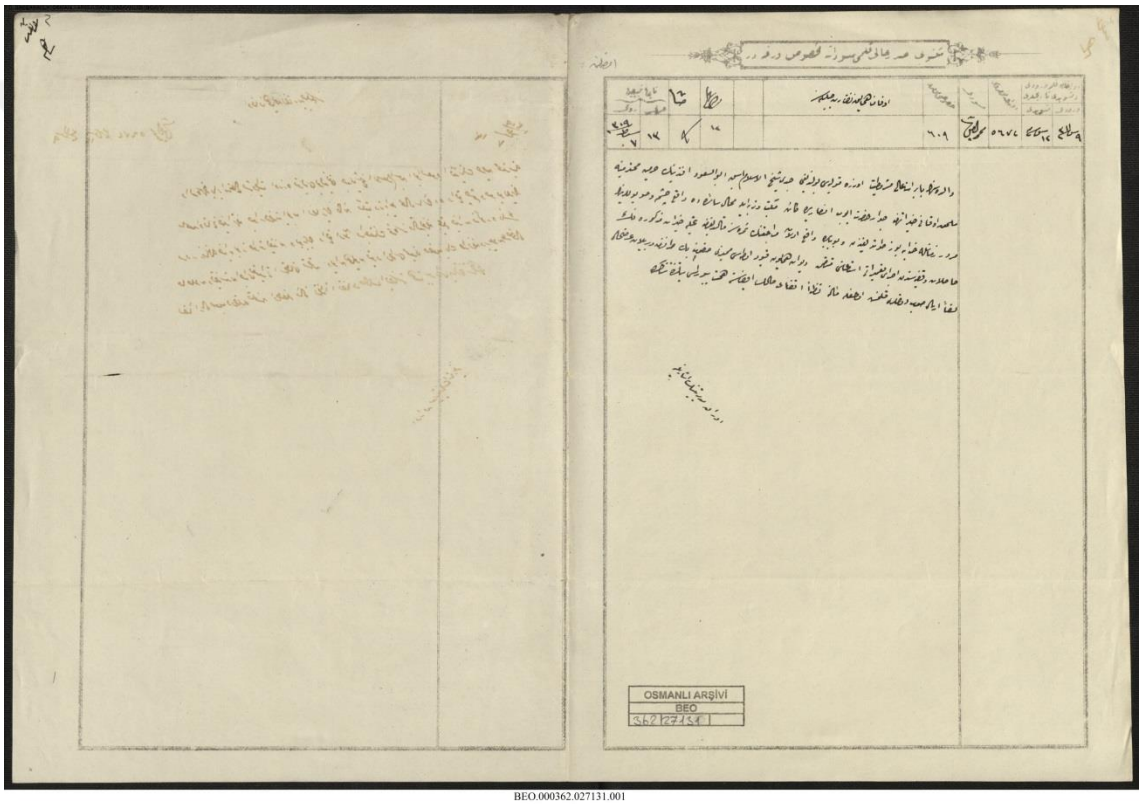
Kaynak: BOA, EV. HMH. d, 8981.

Belge 4:
Ebussuud Efendi Vakfiyesi

Kaynak: VGM, 571, 266-94.

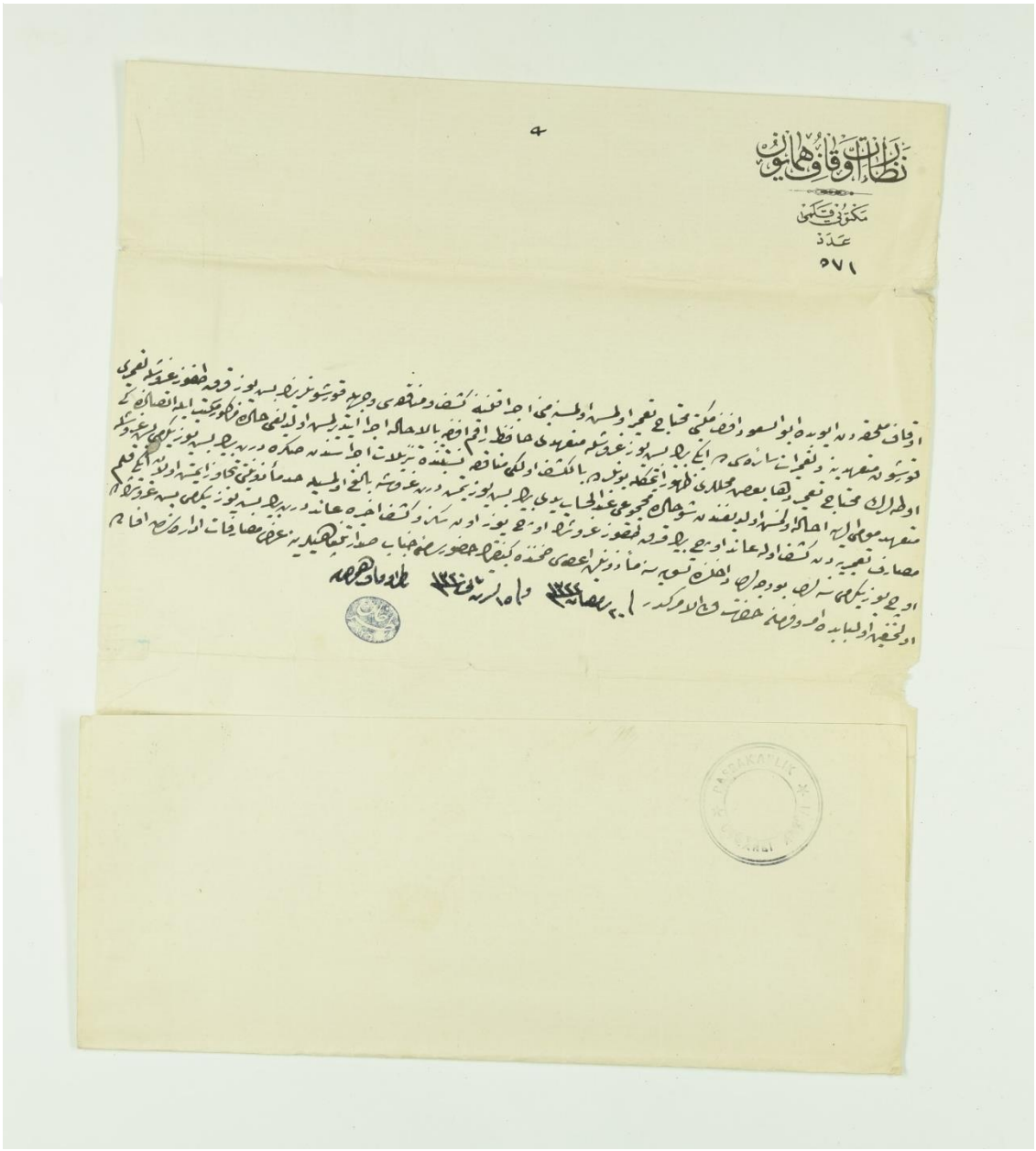
Belge 5:
Ebussuud Efendi Mektebi Tamir Belgesi

BEO.000362.027131.001

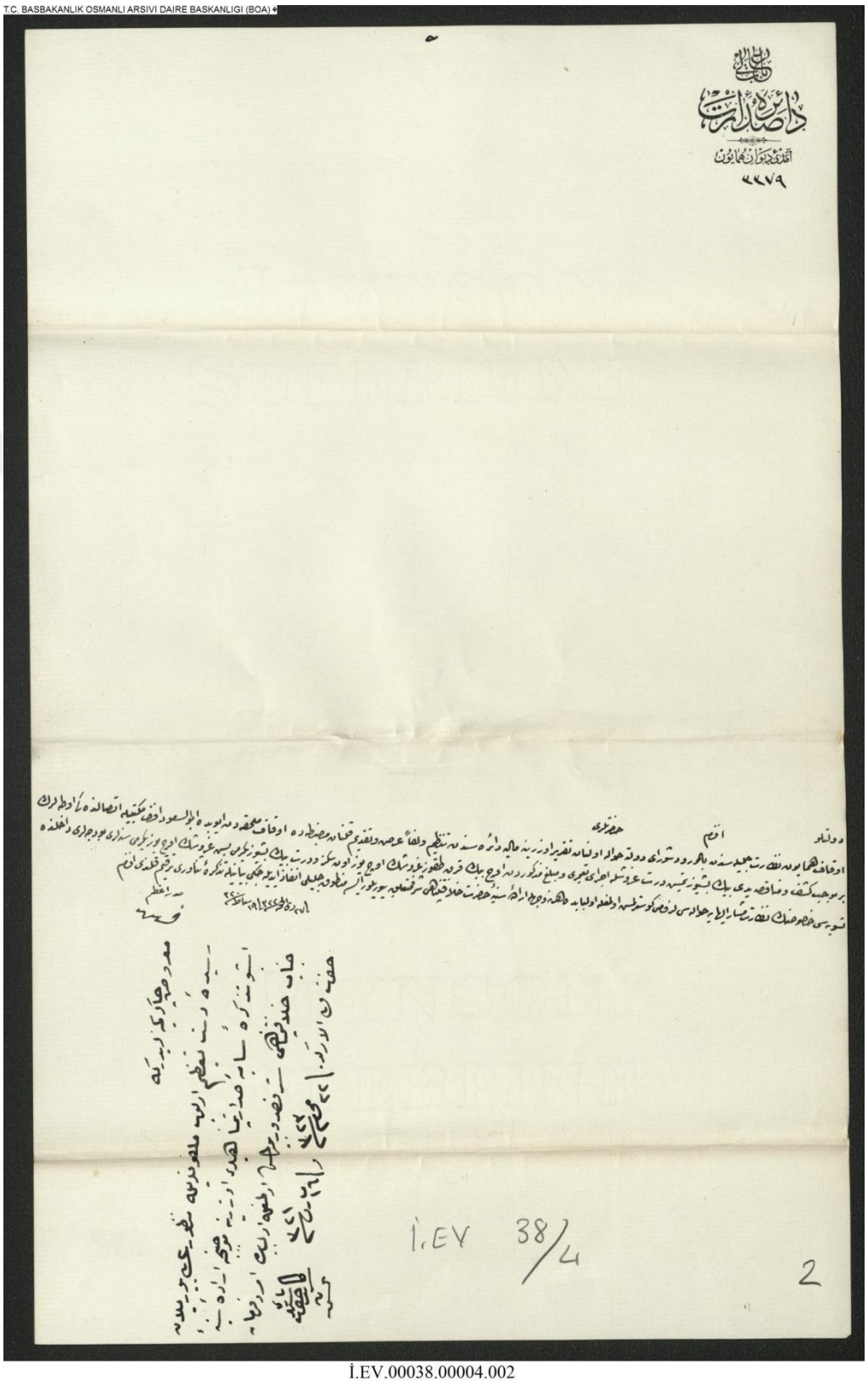
Kaynak: BOA, BEO, 362-27131.

Belge 6:
Ebussuud Efendi Mektebi Tamir Belgesi

Kaynak: BOA, ŞD, 169-7.

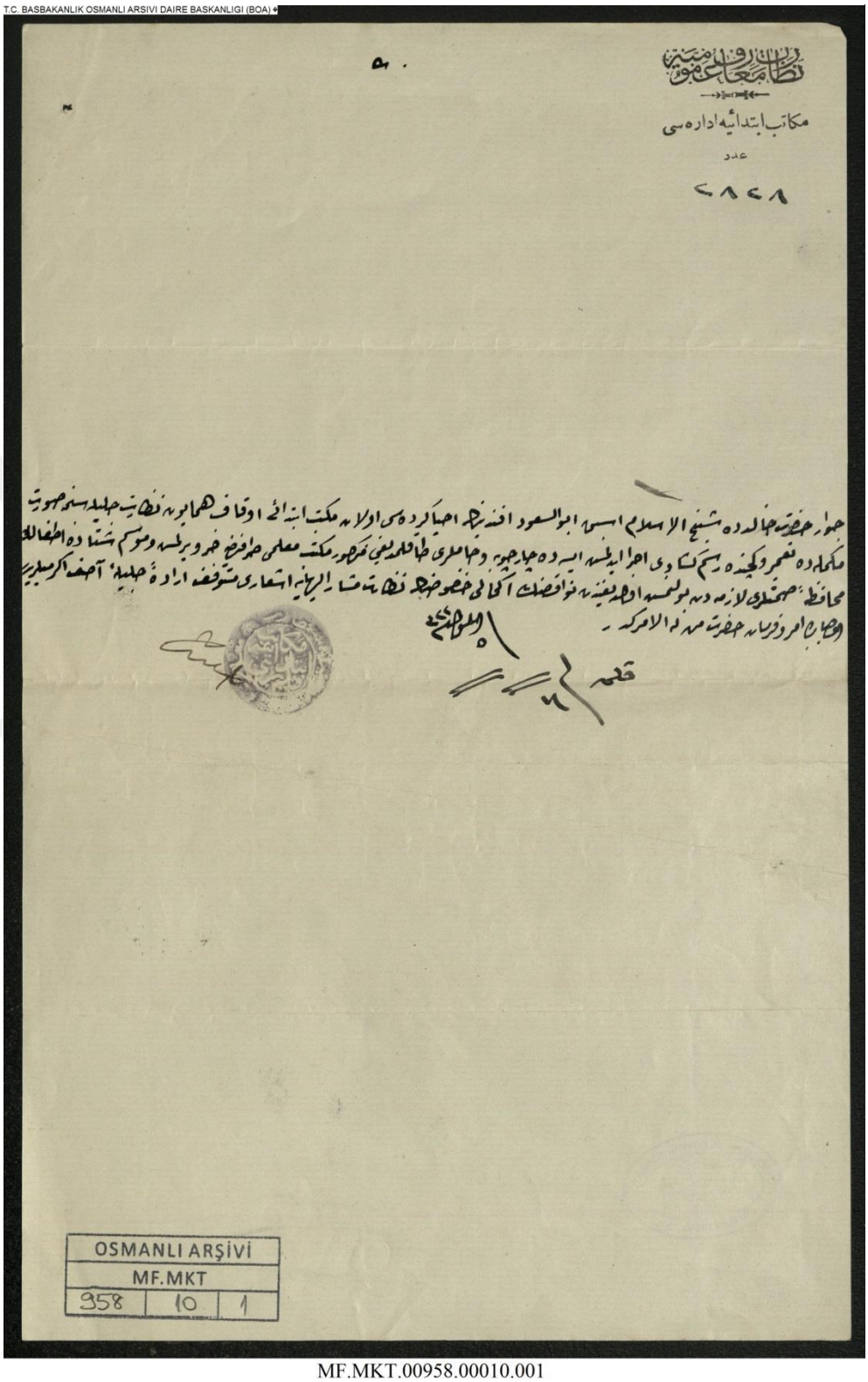
Belge 7:
Ebussud Efendi Mektebi Tamir Belgesi

İ.EV.00038.00004.002

Kaynak: BOA, İ.EV, 38-4-2.

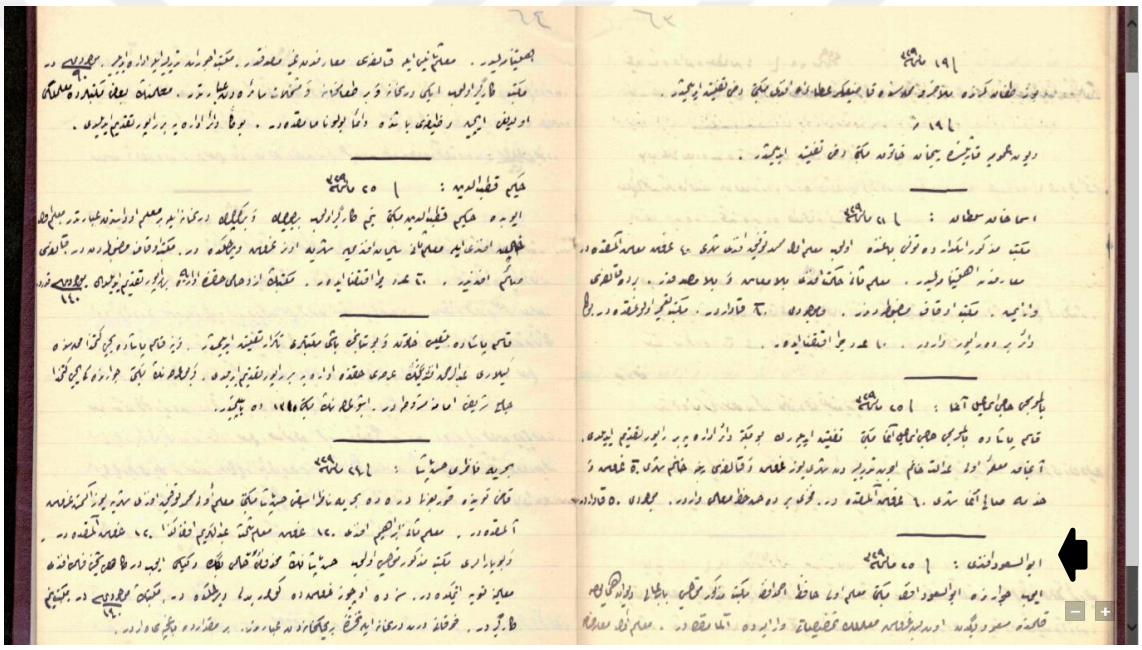
Belge 8:
Ebussuud Efendi Mektebi Tamir Belgesi

MF.MKT.00958.00010.001

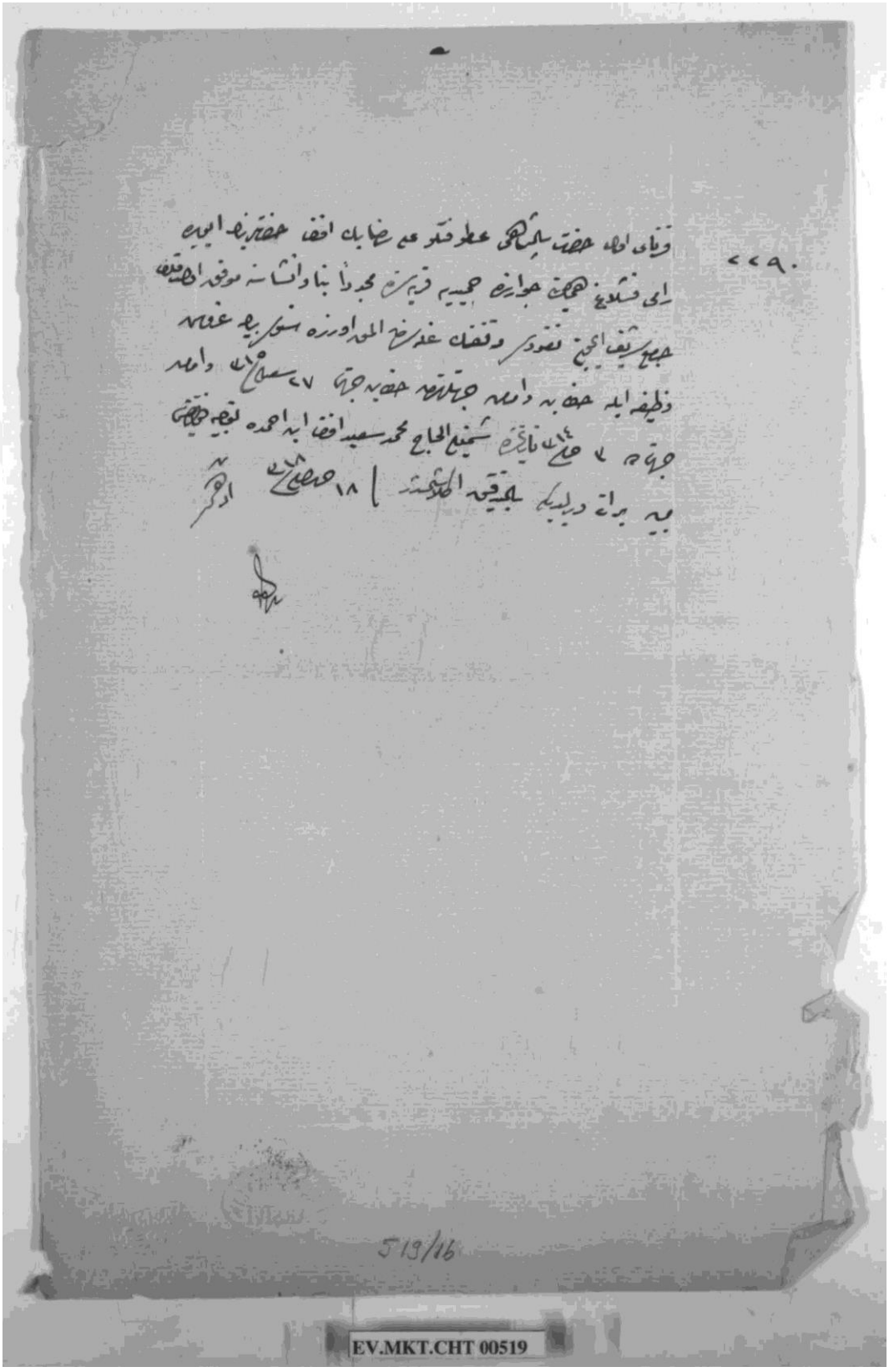
Kaynak: BOA, MF. MKT, 958-10-1

Belge 9:
"Mekatib-i Umumiye Talebesine Mahsus" İsimli Elyazmasında Ebussud Efendi Mektebi

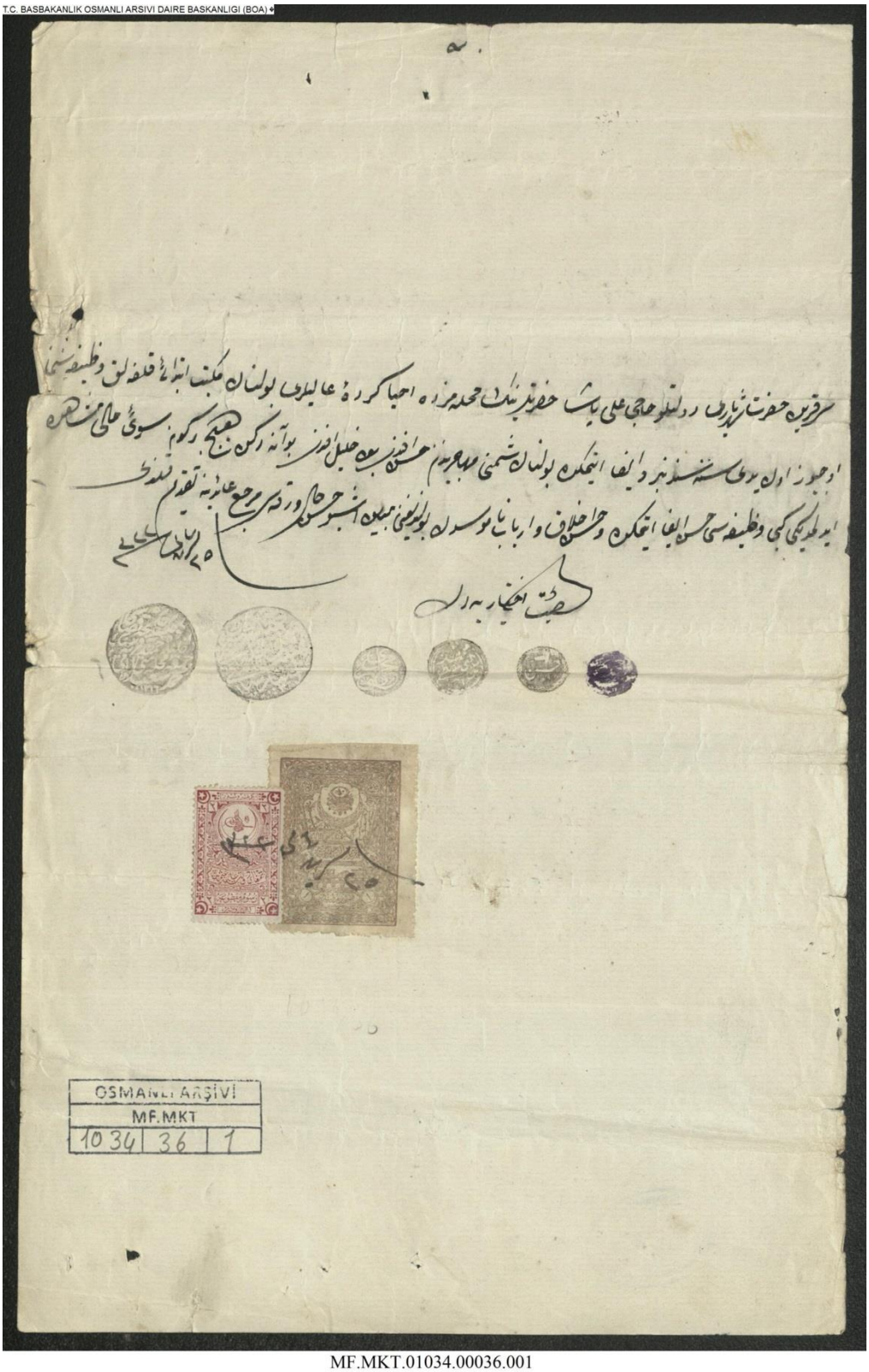
Kaynak: y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 1120: 63-64.

Belge 10:
Hacı Ali Paşa Mektebi'nin Yerini Bildiren ve Cami Görevlilerinin Maaşlarından Bahseden Belge

Kaynak: BOA, EV. MKT. CHT, 519-160. (VGM'den alınmıştır.)

Belge 11:
Hacı Ali Paşa Mektebi'nin Yerini Bildiren ve Görevli Tayini İle İlgili Belge

MF.MKT.01034.00036.001

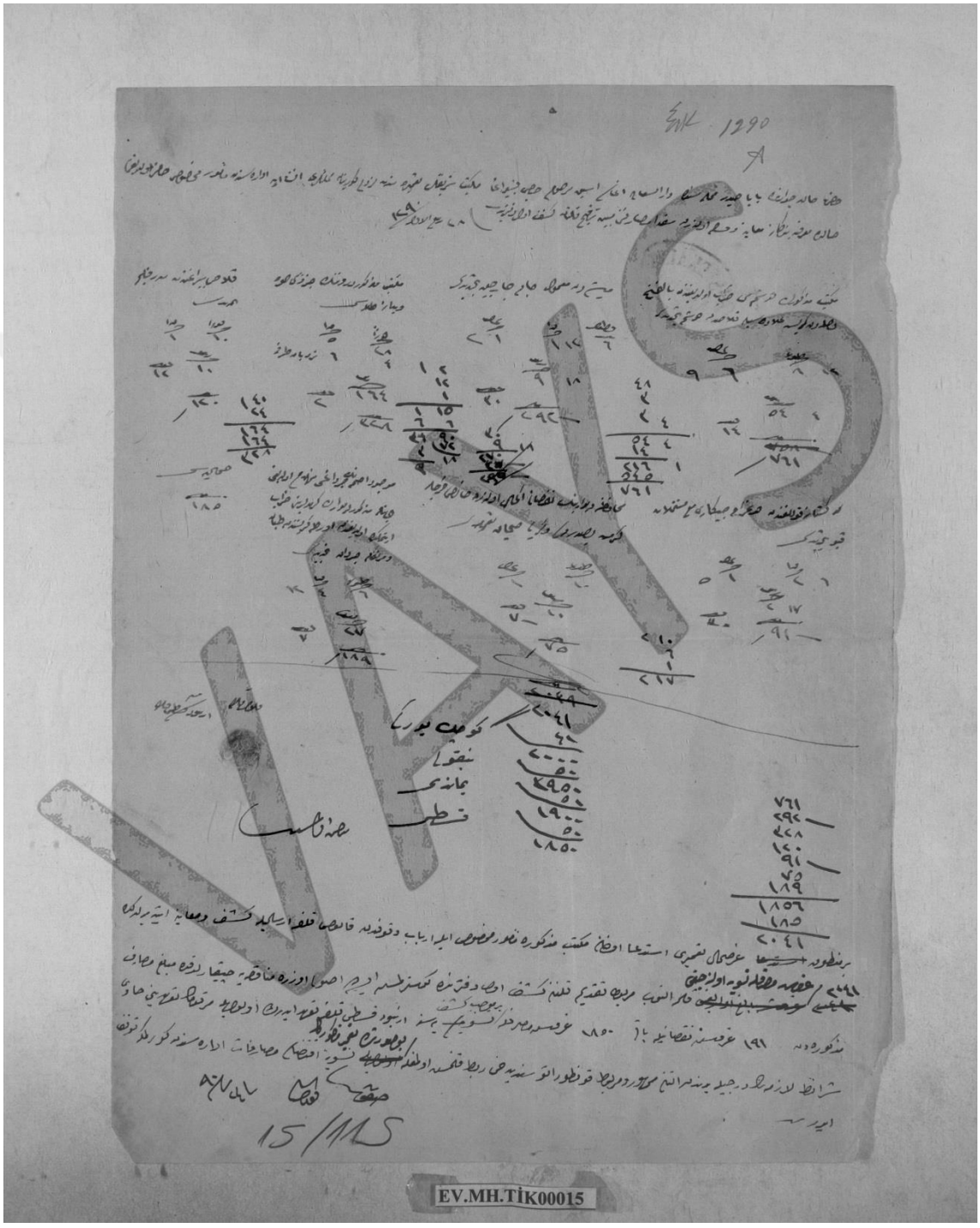
Kaynak: BOA, MF, MKT, 1034-36.

Belge 12:
Hacı Beşir Ağa Vakfiyesi

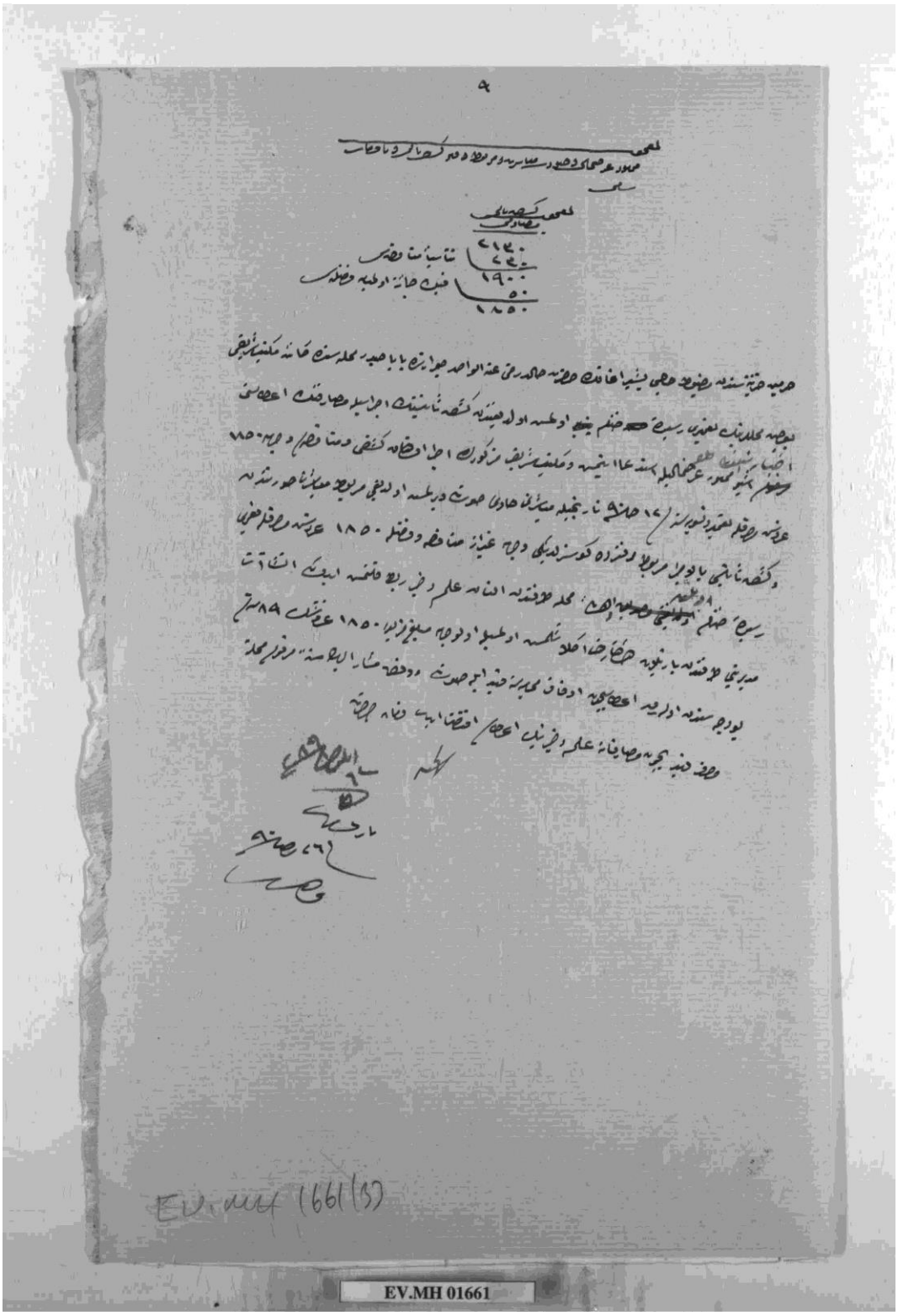
Kaynak: VGM, 638, 81-98/51.

Belge 13:
Hacı Beşir Ağa Mektebi Tamir Belgesi

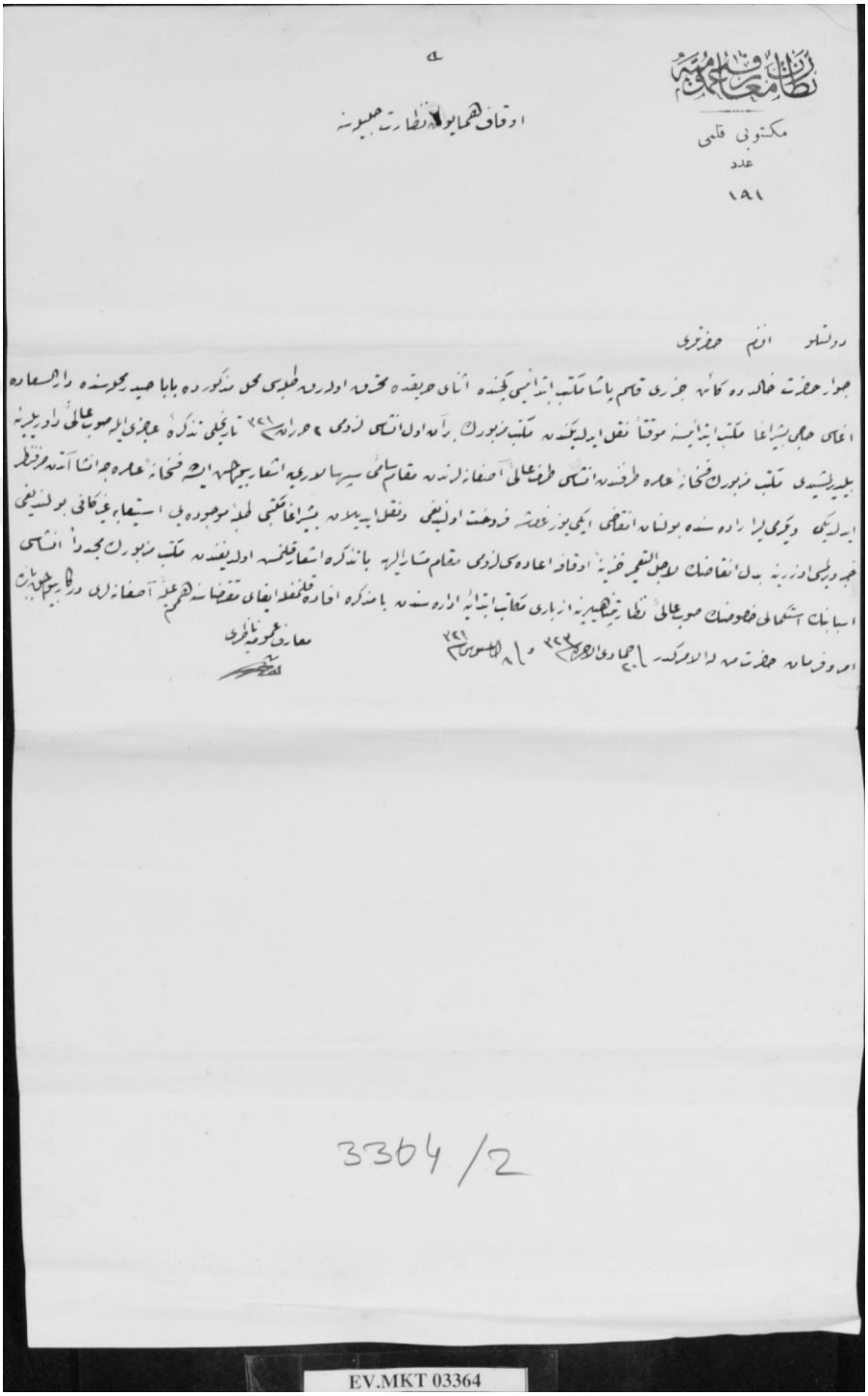
Kaynak: BOA, EV. MH. TIK, 15-161. (VGM'den alınmıştır)

Belge 14:
Hacı Beşir Ağa Mektebi Tamir Belgesi

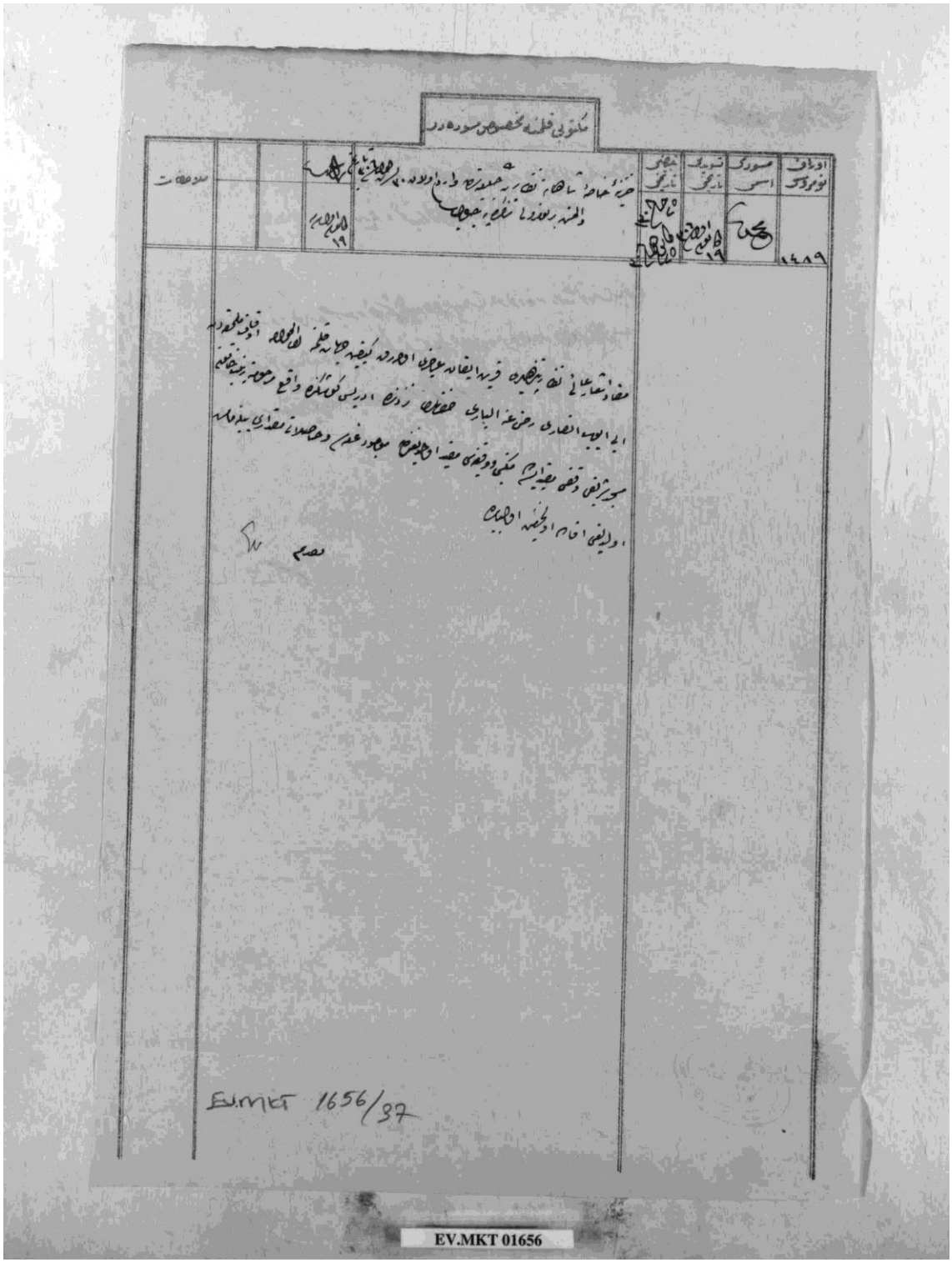
Kaynak: BOA, EV. MH, 1661 – 57. (VGM'den alınmıştır)

Belge 15:
Yanan Cezerî Kâsım Paşa Mektebi Öğrencilerinin Hacı Beşir Ağa Mektebi'nde Eğitime Devam Ettiği İle İlgili Belge

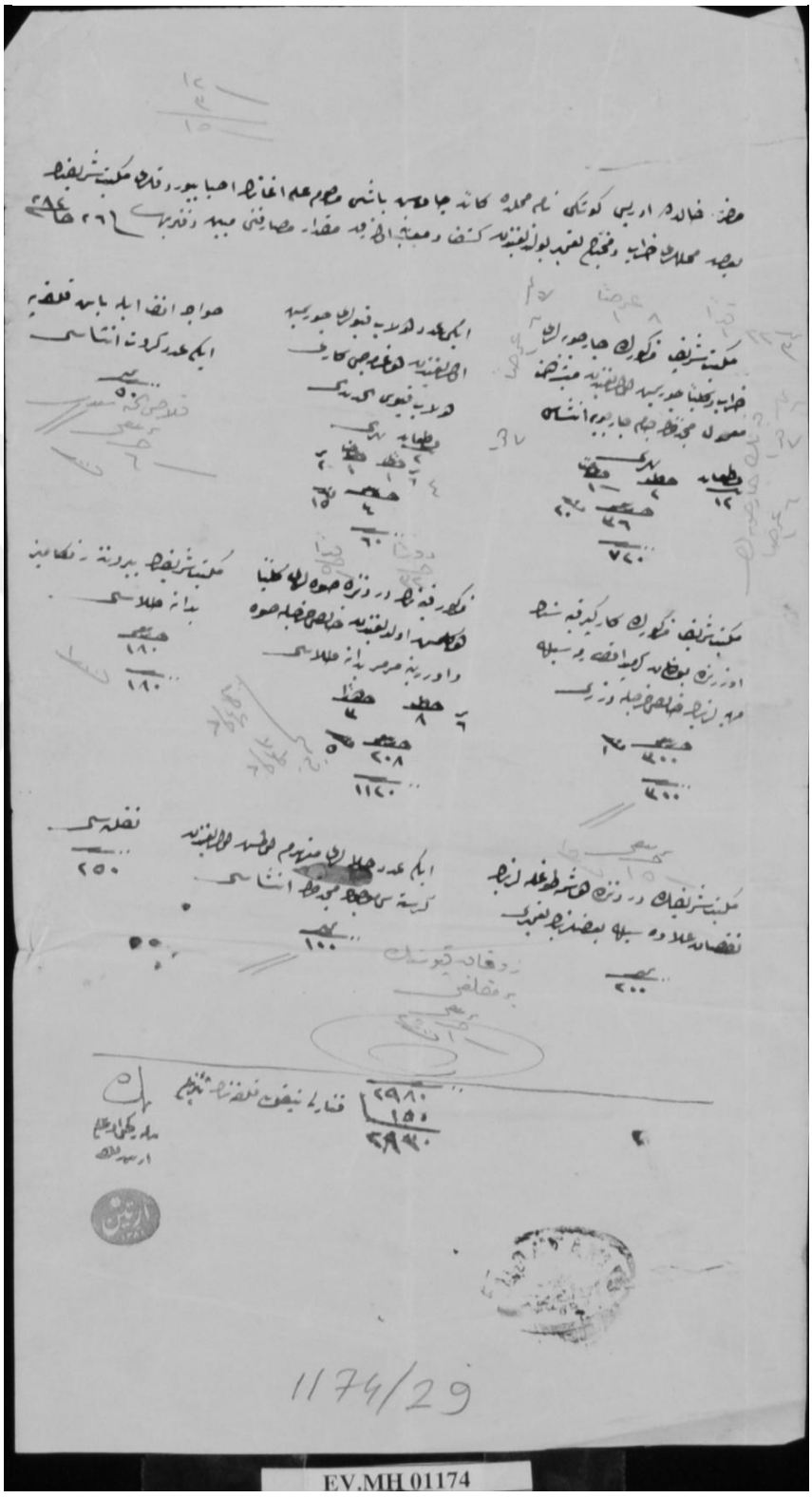
Kaynak: BOA, EV. MKT, 3364-25. (VGM'den alınmıştır)

Belge 16:
İdris-i Bitlisî / Attan Düşen Ali Ağa Mektebi'nin Adını ve Yerini Bildiren Belge

Kaynak: BOA, EV. MKT, 1656-37. (VGM'den alınmıştır)

Belge 17:
İdris-i Bitlisî / Attan Düşen Ali Ağa Sıbyan Mektebi Tamir Belgesi

Kaynak: BOA, EV. MH, 1174-29 / 84. (VGM'den alınmıştır)

Belge 18:
İdris-i Bitlisî / Attan Düşen Ali Ağa Sıbyan Mektebi Tamir Belgesi

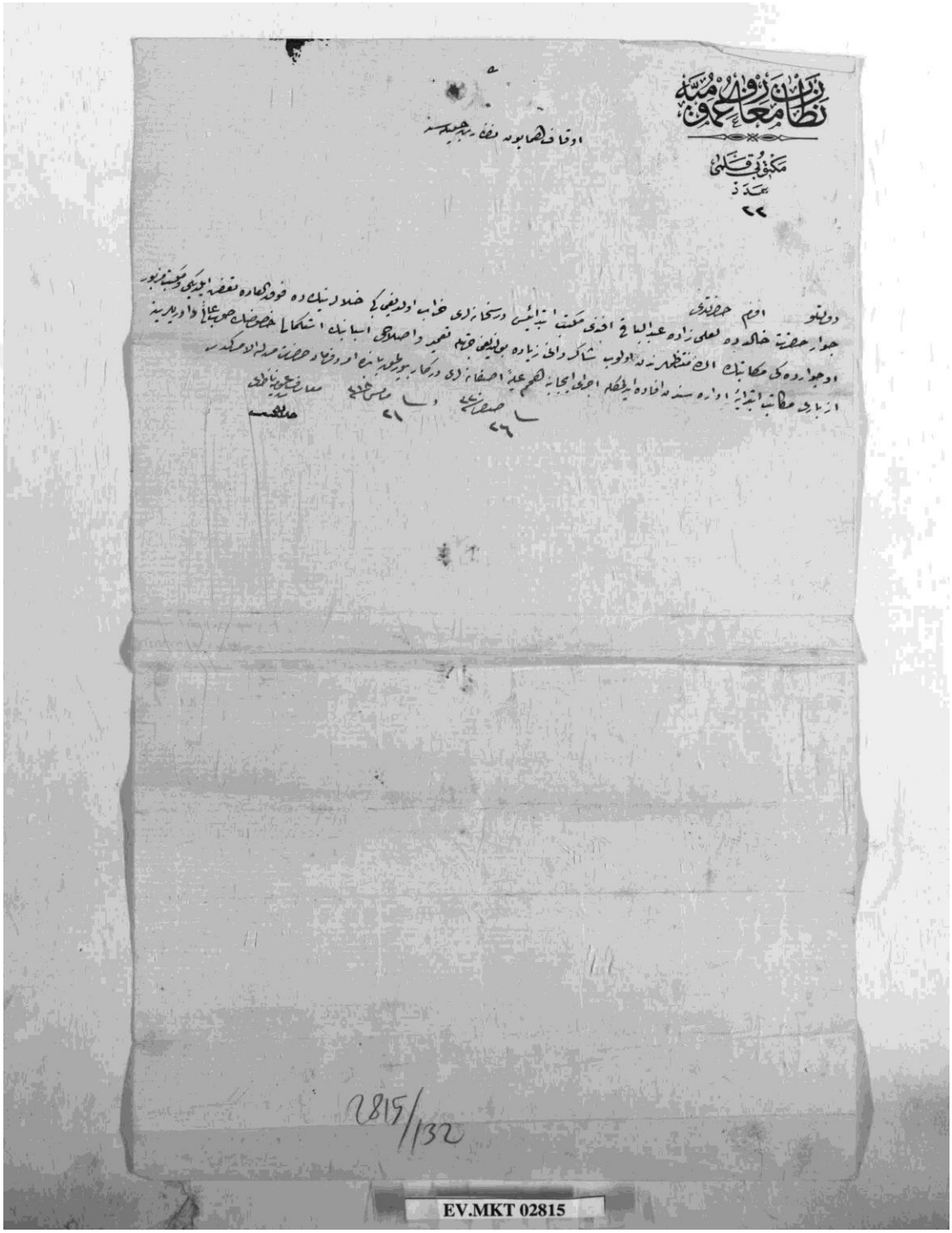
Kaynak: BOA, EV. MH, 1174-29 / 92. (VGM'den alınmıştır)

Belge 19:
La'lizâde Abdülbaki Efendi Vakfiyesi

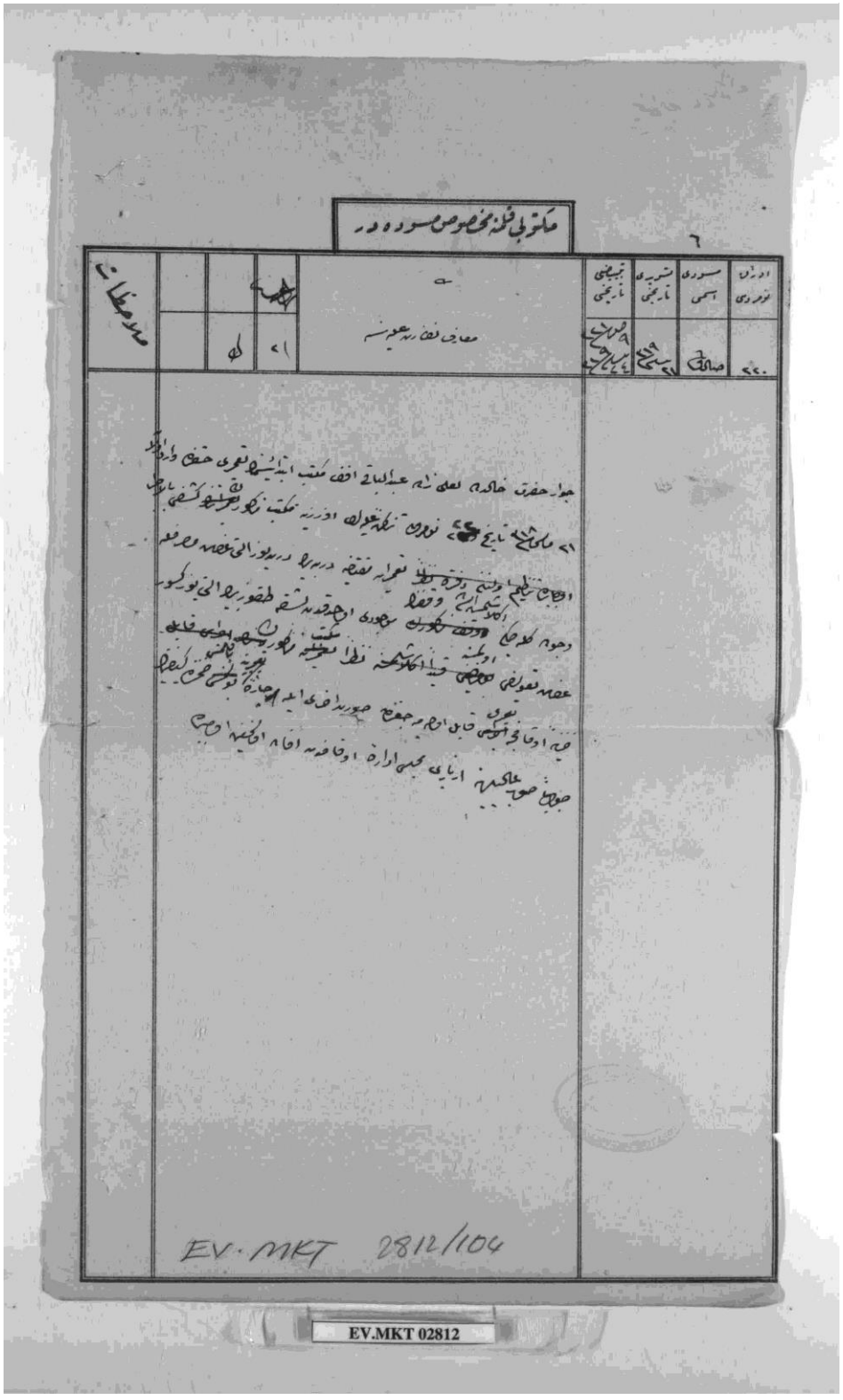
Kaynak: VGM, 629, 500-371.

Belge 20:
La'lizâde Abdülbaki Efendi Mektebi Tamir Belgesi

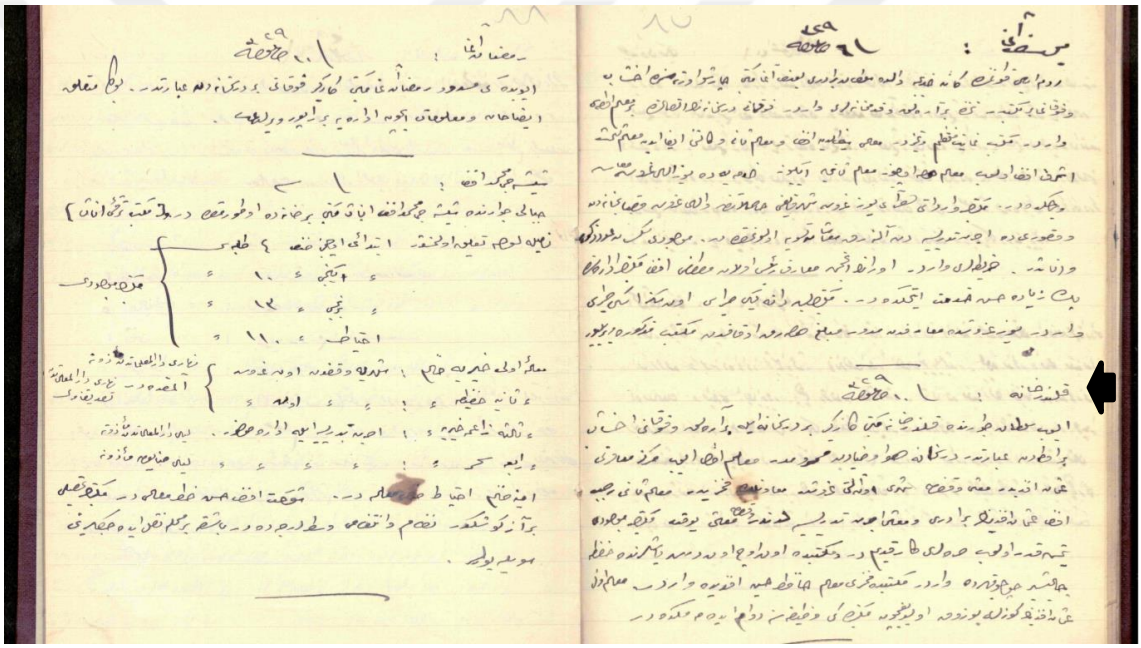
Kaynak: BOA, EV. MKT, 2815-132. (VGM'den alınmıştır)

Belge 21:
La'lizâde Abdülbaki Efendi Tamir Belgesi

Kaynak: BOA, EV. MKT, 2812-104. (VGM'den alınmıştır)

Belge 22:
"Mekatib-i Umumiye Talebesine Mahsus" İsimli Elyazmasında La'lizâde Abdülbaki Efendi (Kalenderhane) Mektebi

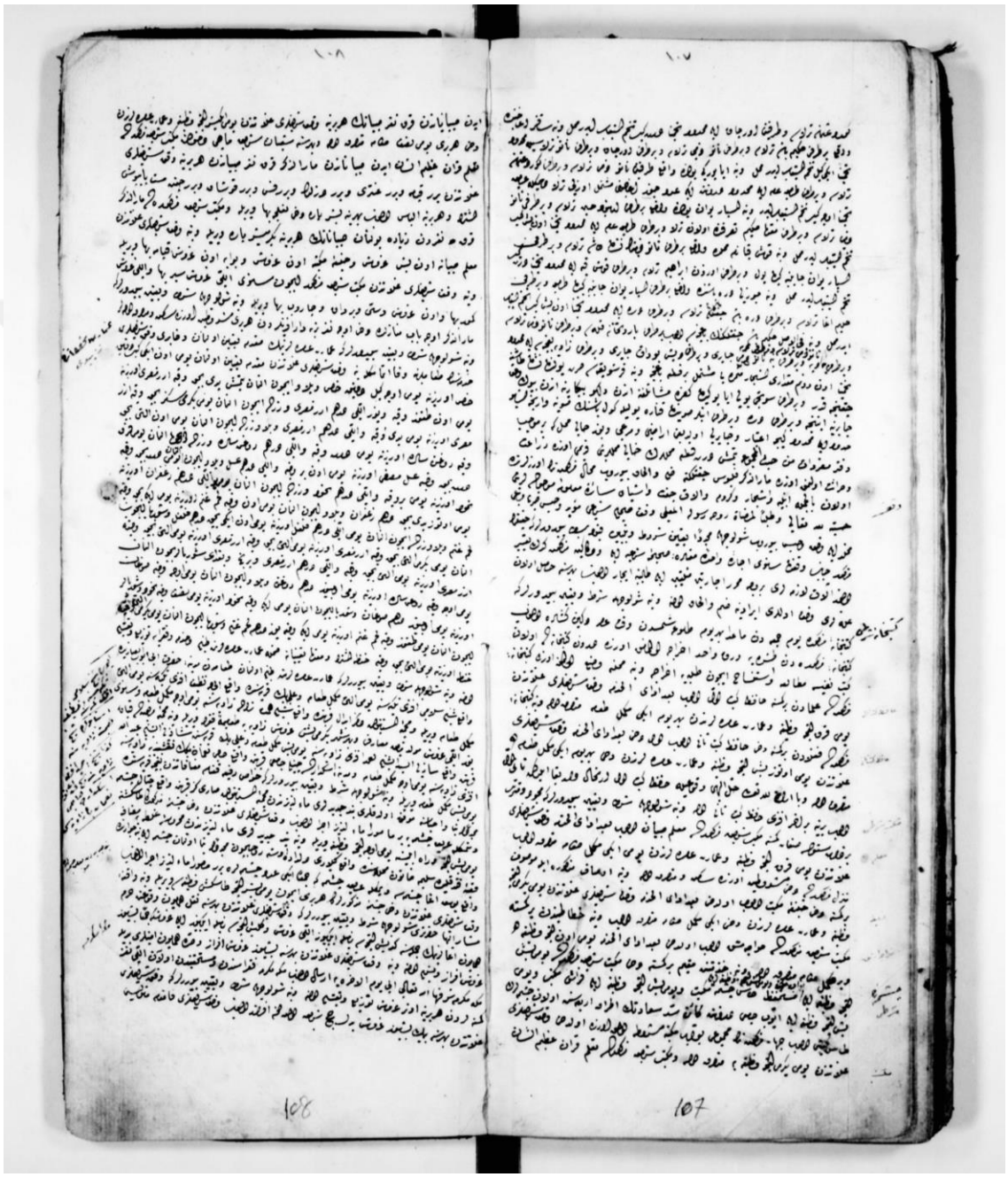
Kaynak: y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 87.

Belge 23:
Mihrişah Valide Sultan Vakfiyesi 1

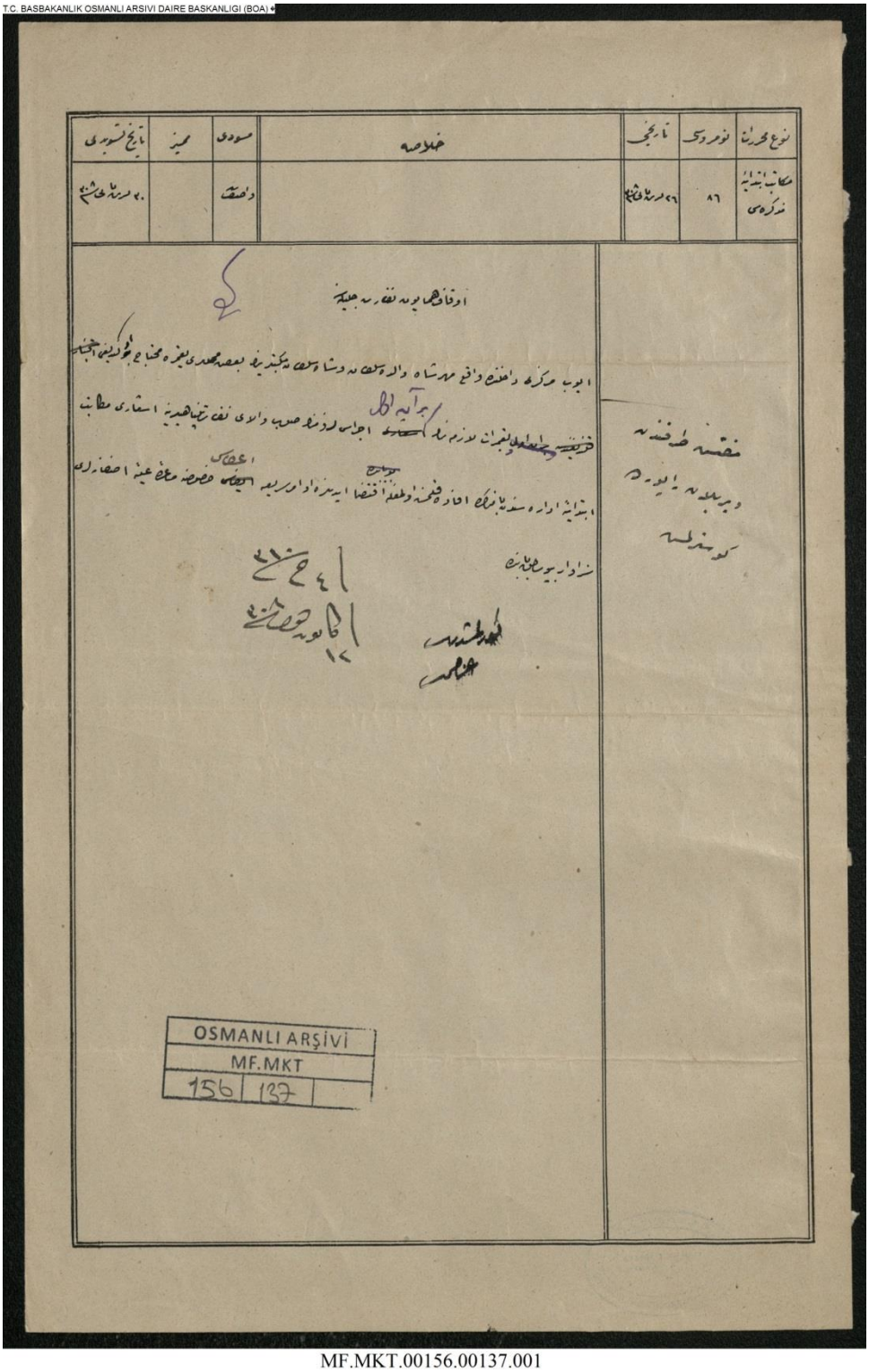
Kaynak: VGM, 636, 69-2.

Belge 24:
Mihrişah Valide Sultan Vakfiyesi 2

Kaynak: VGM, 636, 101-6.

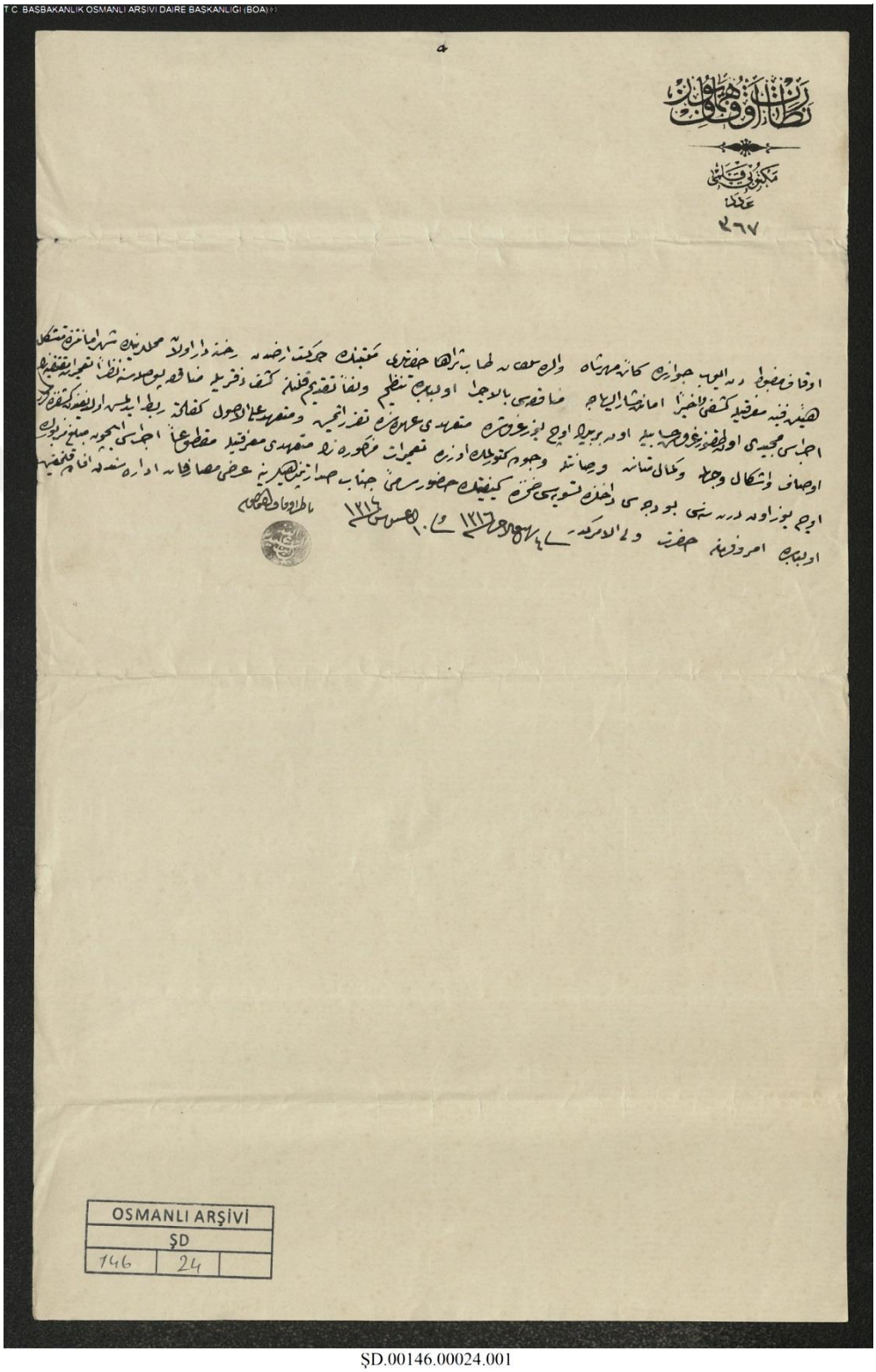
Belge 25:
Mihrişah Valide Sultan Mektebi Tamir Belgesi

MF.MKT.00156.00137.001

Kaynak: BOA, MF. MKT, 156-137.

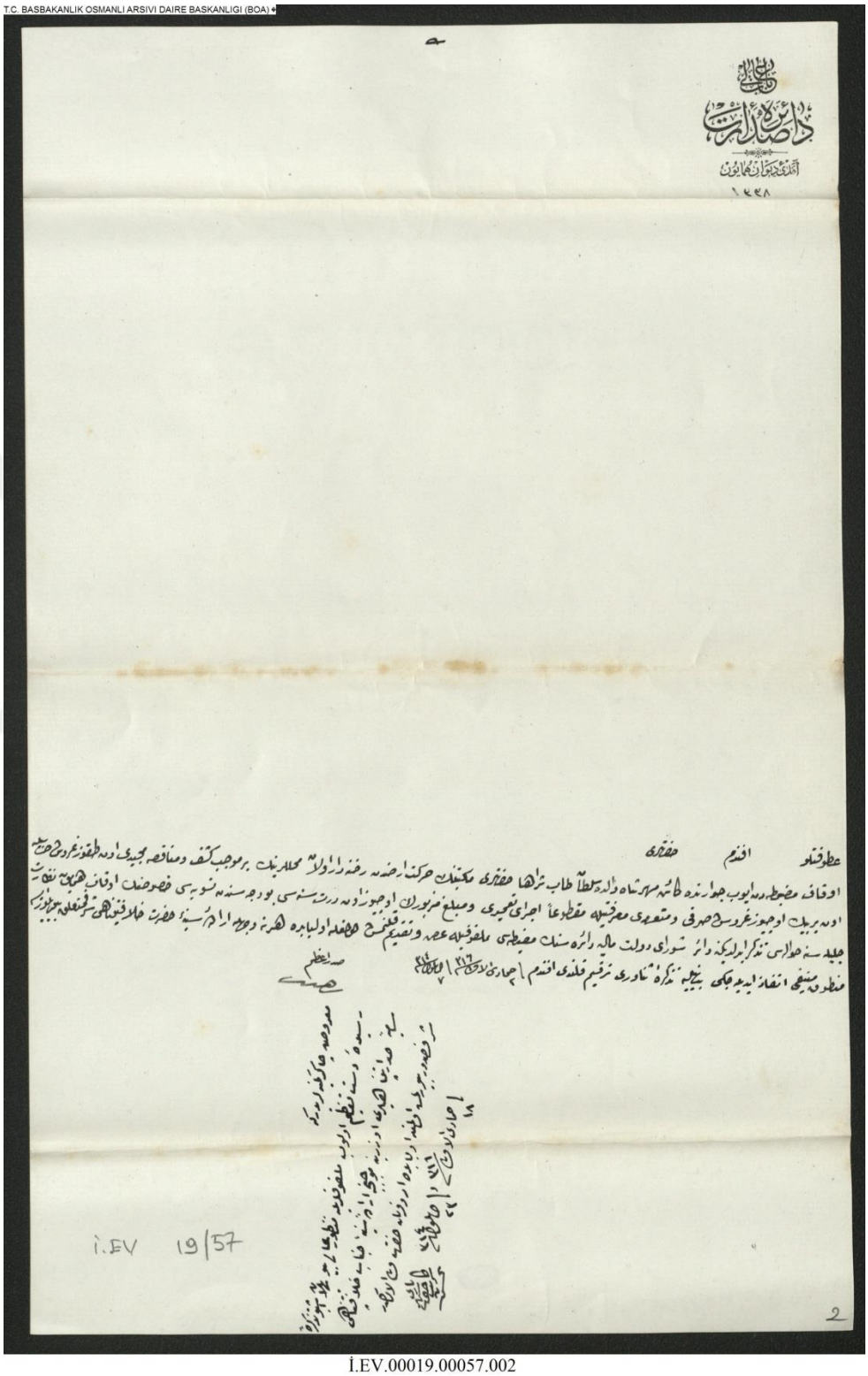
Belge 26:
Mihrişah Valide Sultan Mektebi Tamir Belgesi

ŞD.00146.00024.001

Kaynak: BOA, ŞD, 146-24.

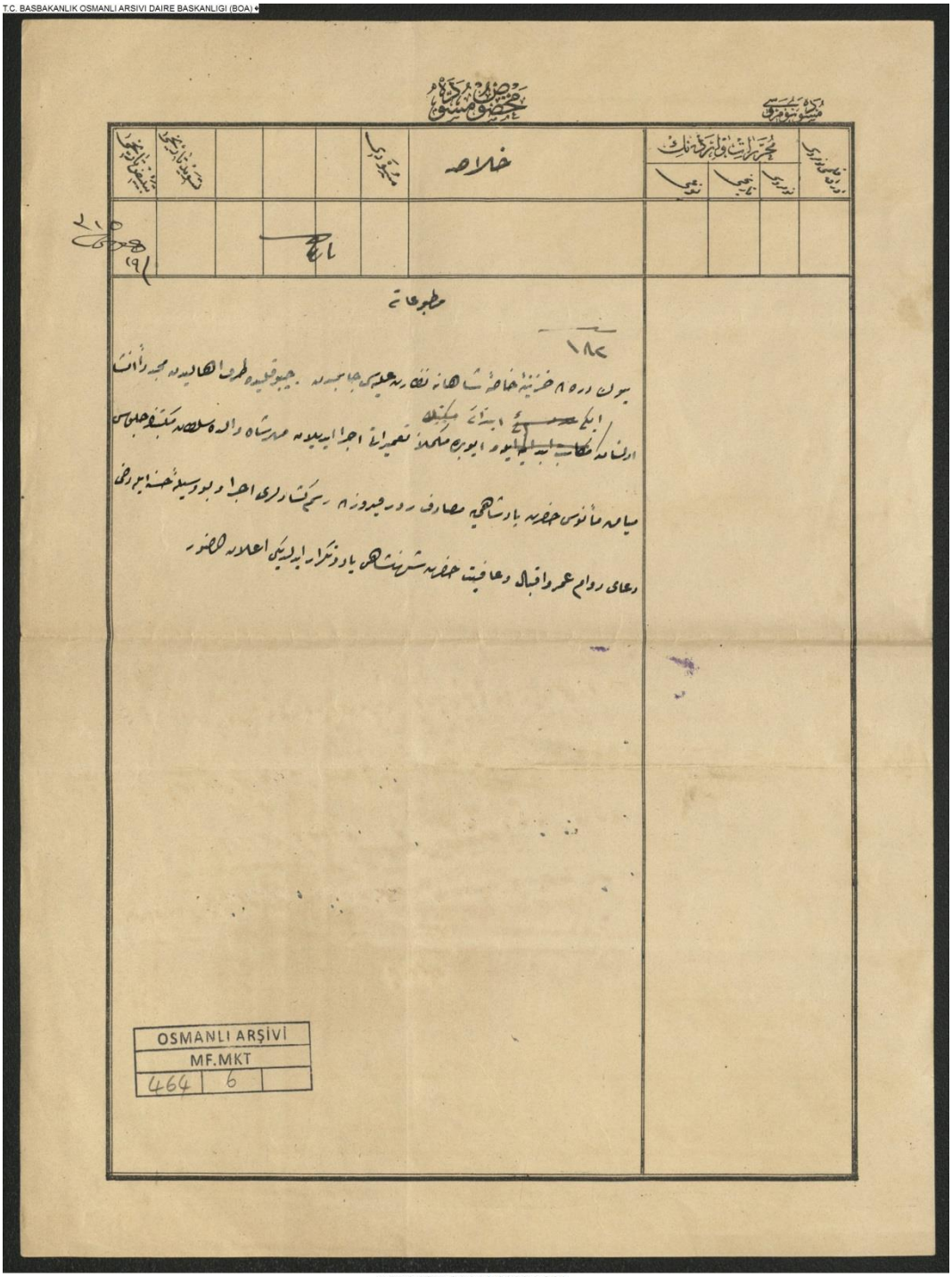
Belge 27:
Mihrişah Valide Sultan Mektebi Tamir Belgesi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

İ.EV.00019.00057.002

Kaynak: BOA, İ. EV, 19-57.

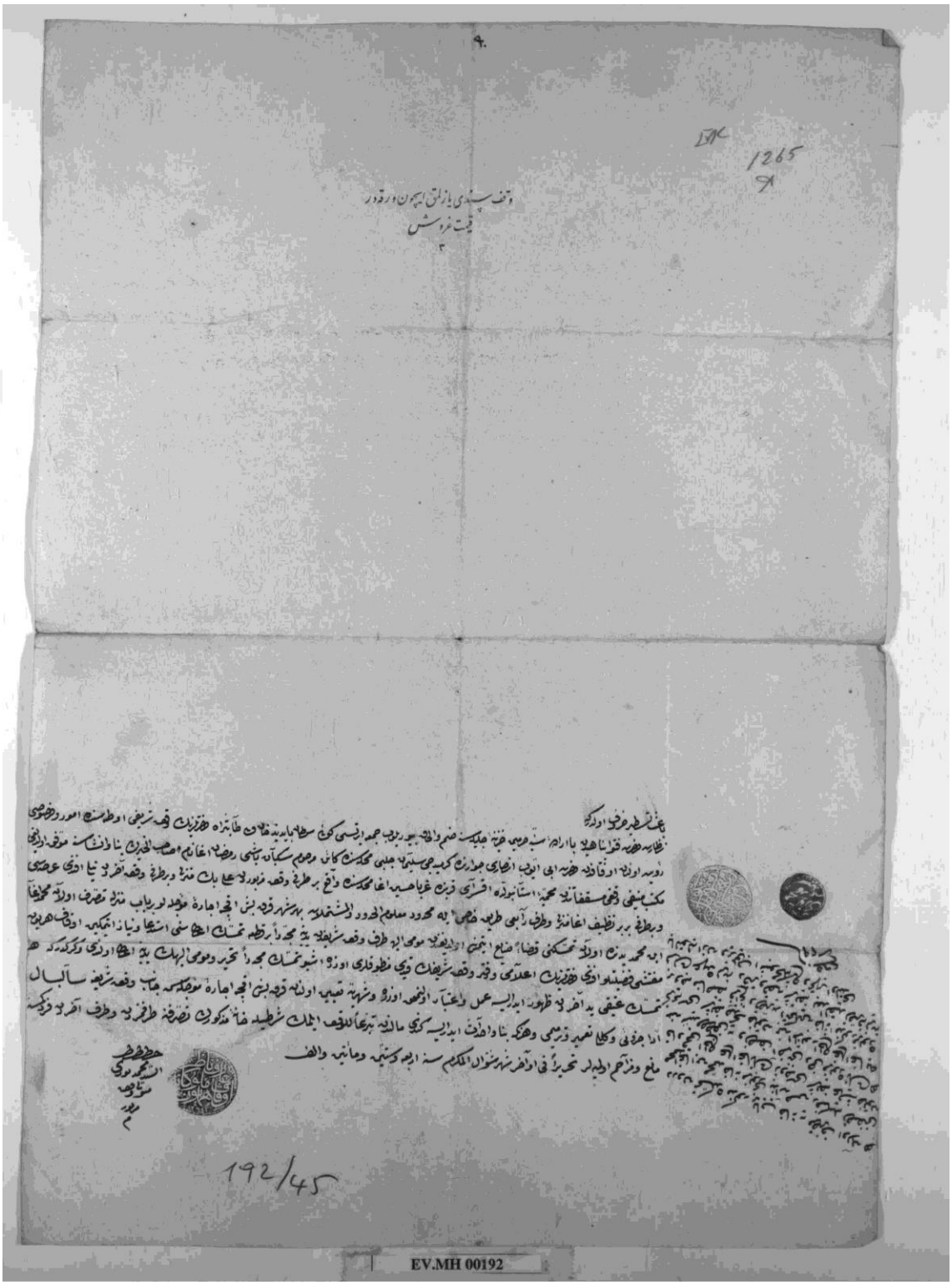
Belge 28:
Mihrişah Valide Sultan Mektebi Tamir Belgesi

MF.MKT.00464.00006.001

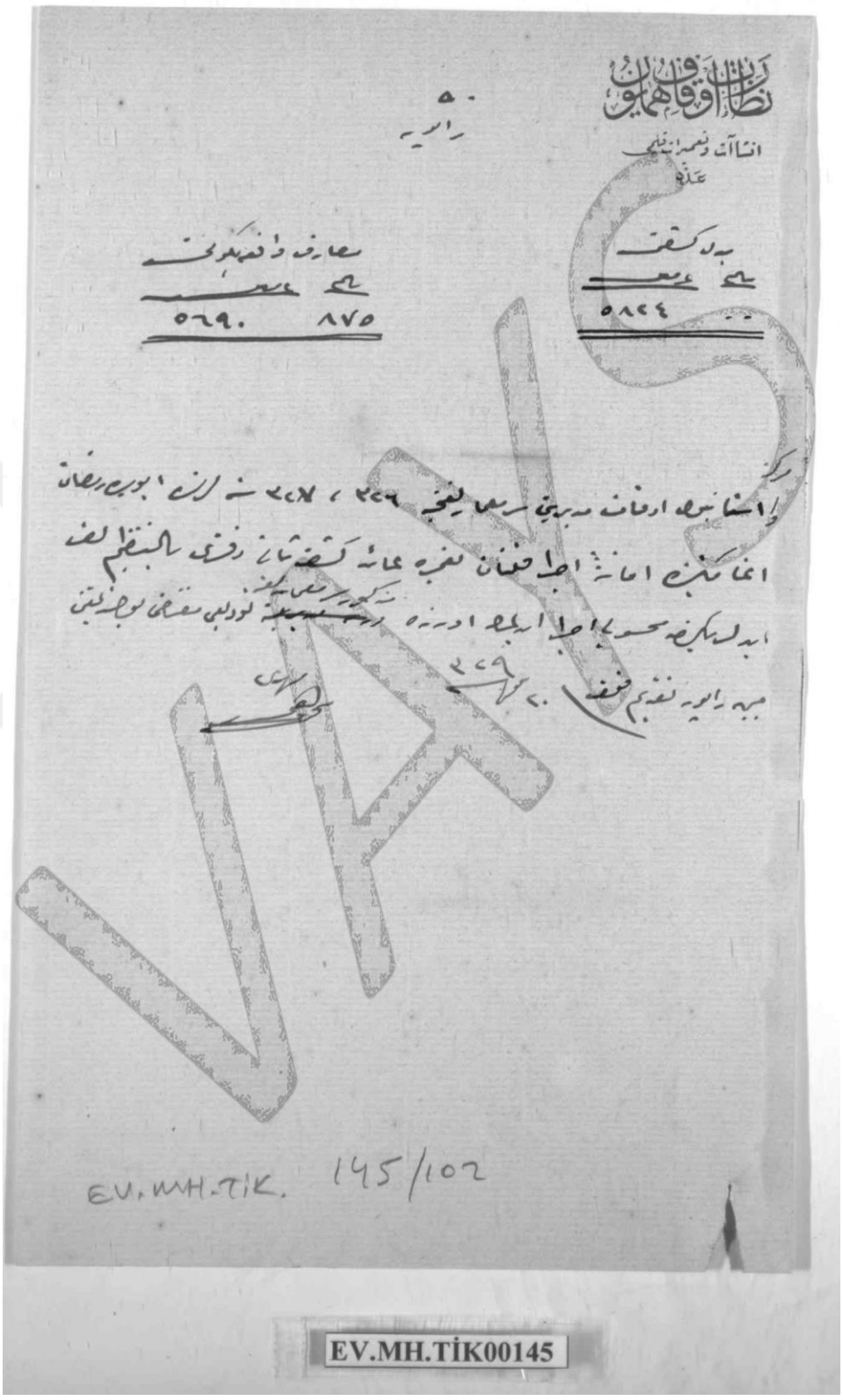
Kaynak: BOA, MF. MKT, 464-6.

Belge 29:
Ramazan Ağa Mektebi Akarlarından Birinin Zayi Olması ve Zayi Eden Kişinin Bunu Temin Edeceği İle İlgili Belge

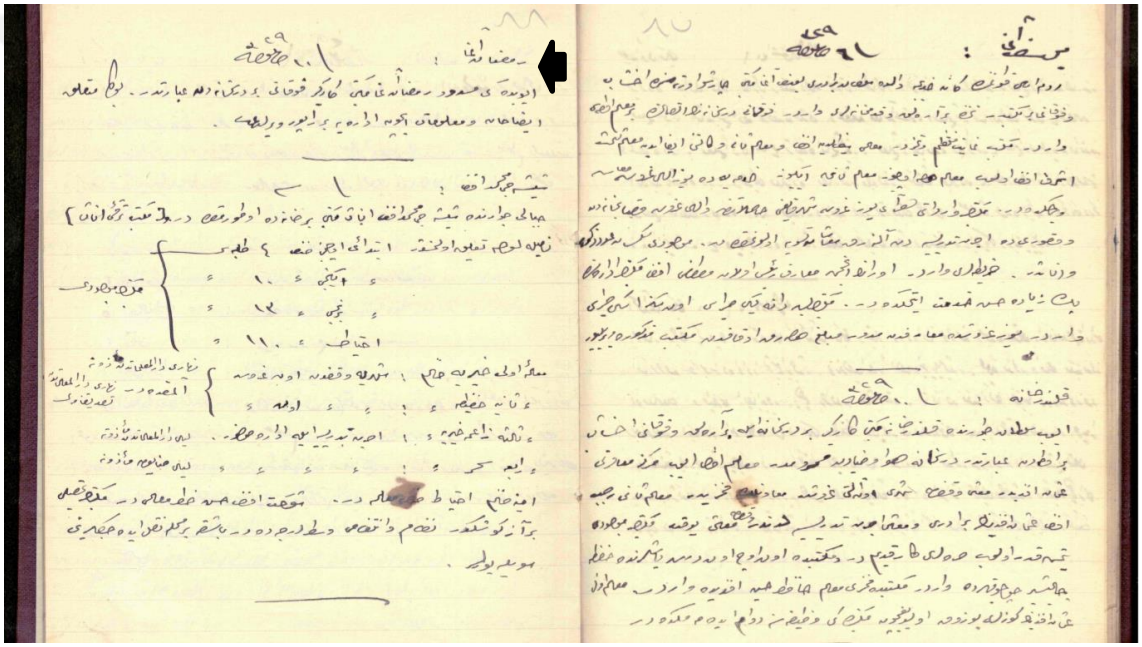
Kaynak: BOA, EV. MH, 192-45. (VGM'den alınmıştır)

Belge 30:
Ramazan Ağa Mektebi Tamir Belgesi

Kaynak: BOA, EV. MH. TİK, 145-102

Belge 31:
Mekatib-i Umumiye Talebesine Mahsus" İsimli ElyazmasındaRamazan Ağa Mektebi

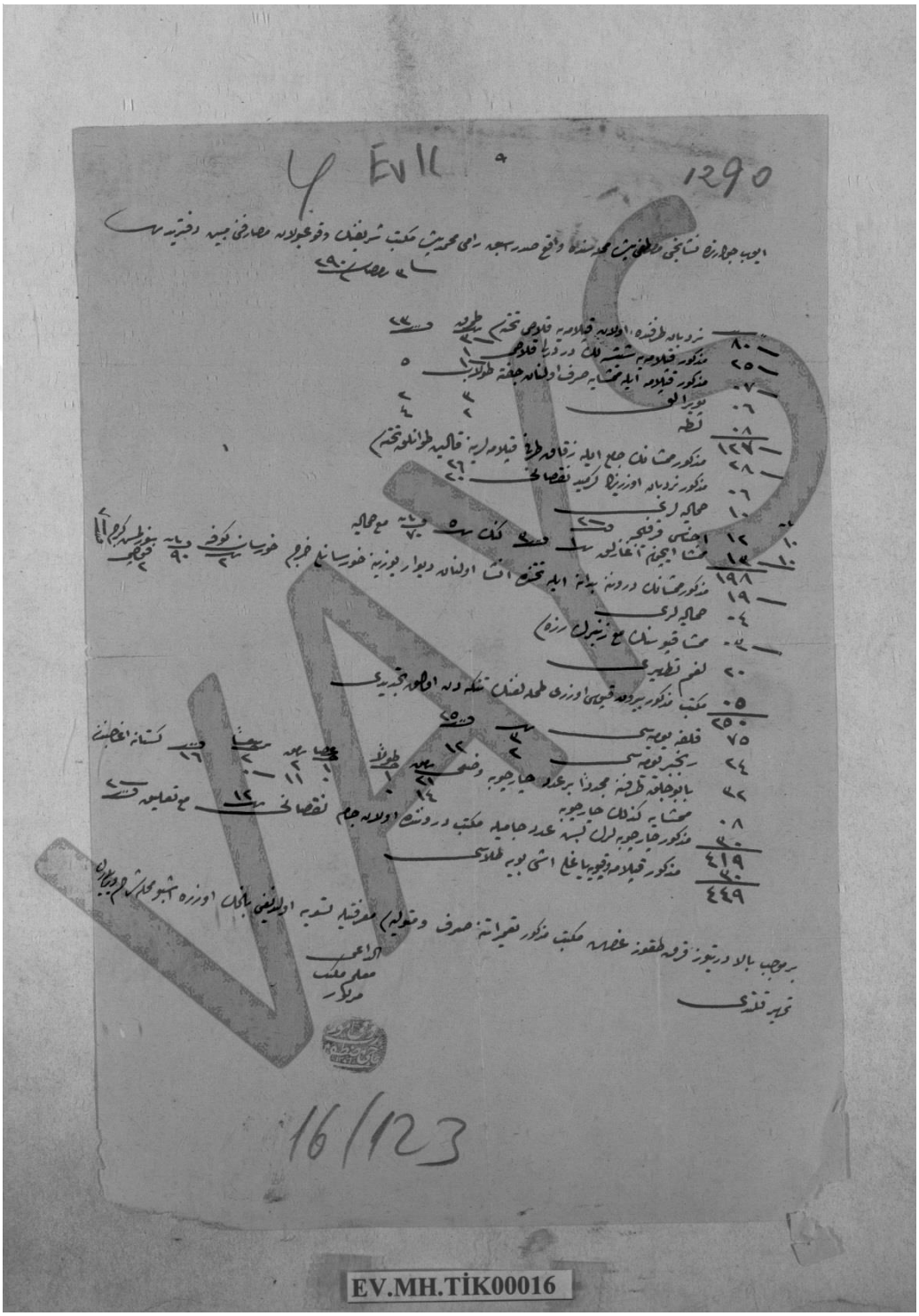
Kaynak: y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 88.

Belge 32:
Rami Mehmed Paşa Vakfiyesi

Kaynak: VGM, 736, 167-79.

Belge 33:
Rami Mehmed Paşa Tamir Belgesi

Kaynak: BOA, EV. MH. TİK, 16-123.

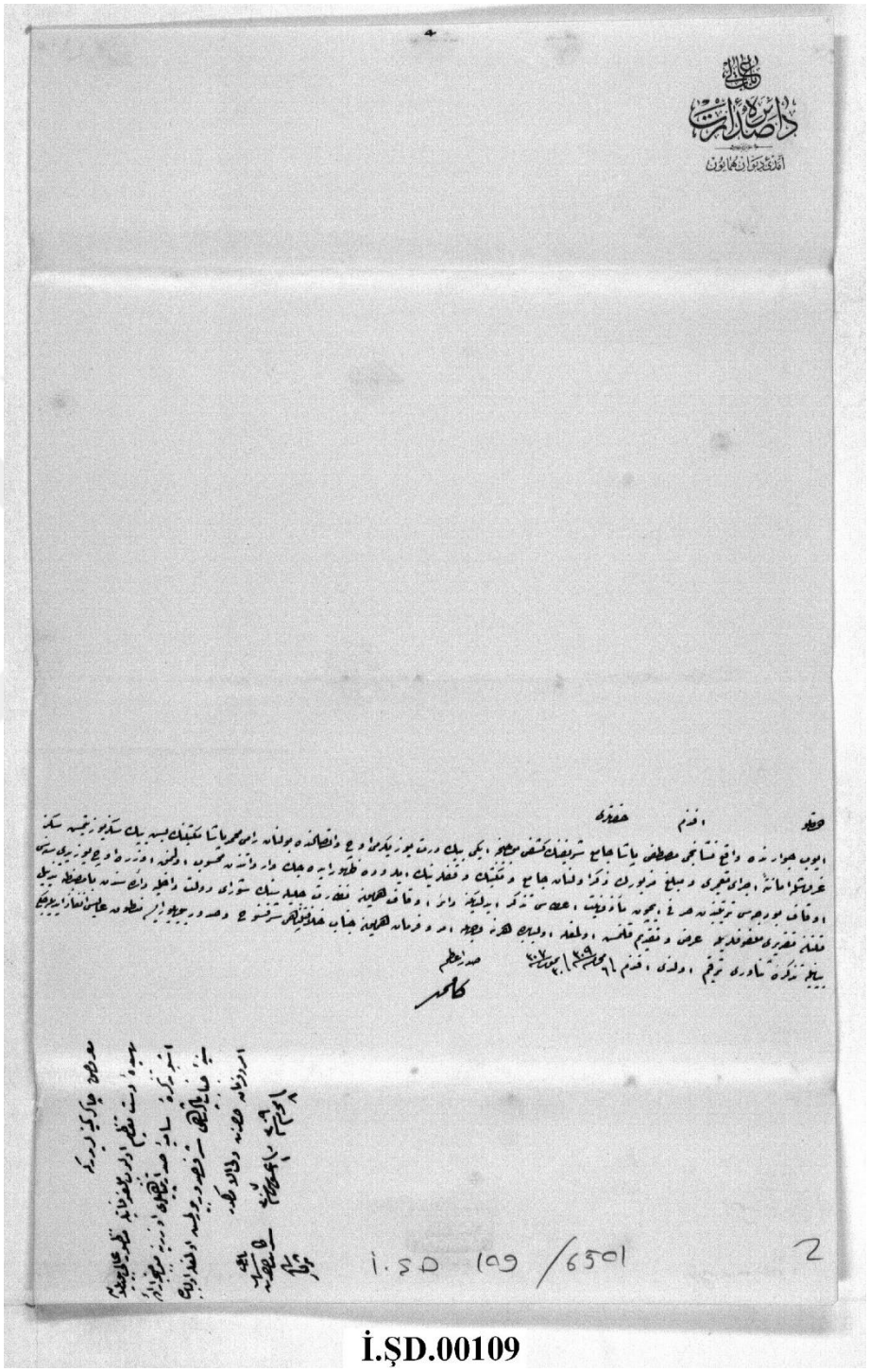
Belge 34:
Rami Mehmed Paşa Mektebi Tamir Belgesi

İ.ŞD.00109

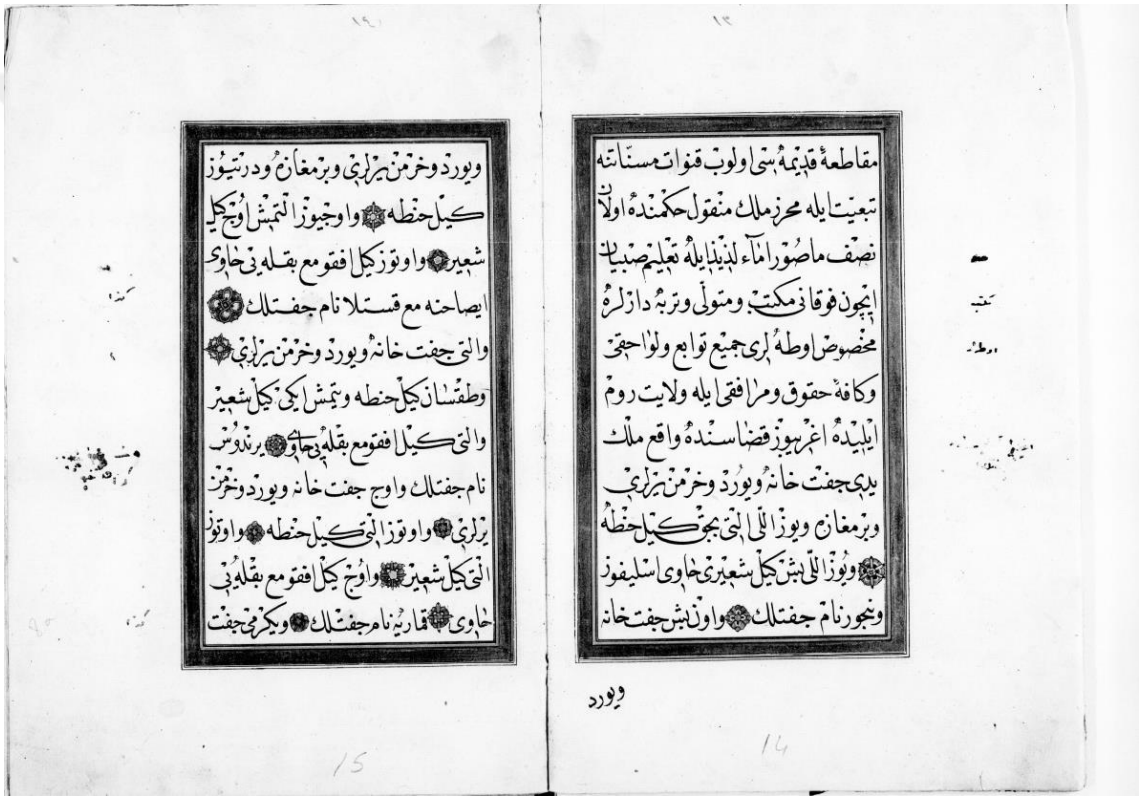
Kaynak: BOA, İ. ŞD, 109-6501/1.

Belge 35:
Rami Mehmed Paşa Mektebi Tamir Belgesi

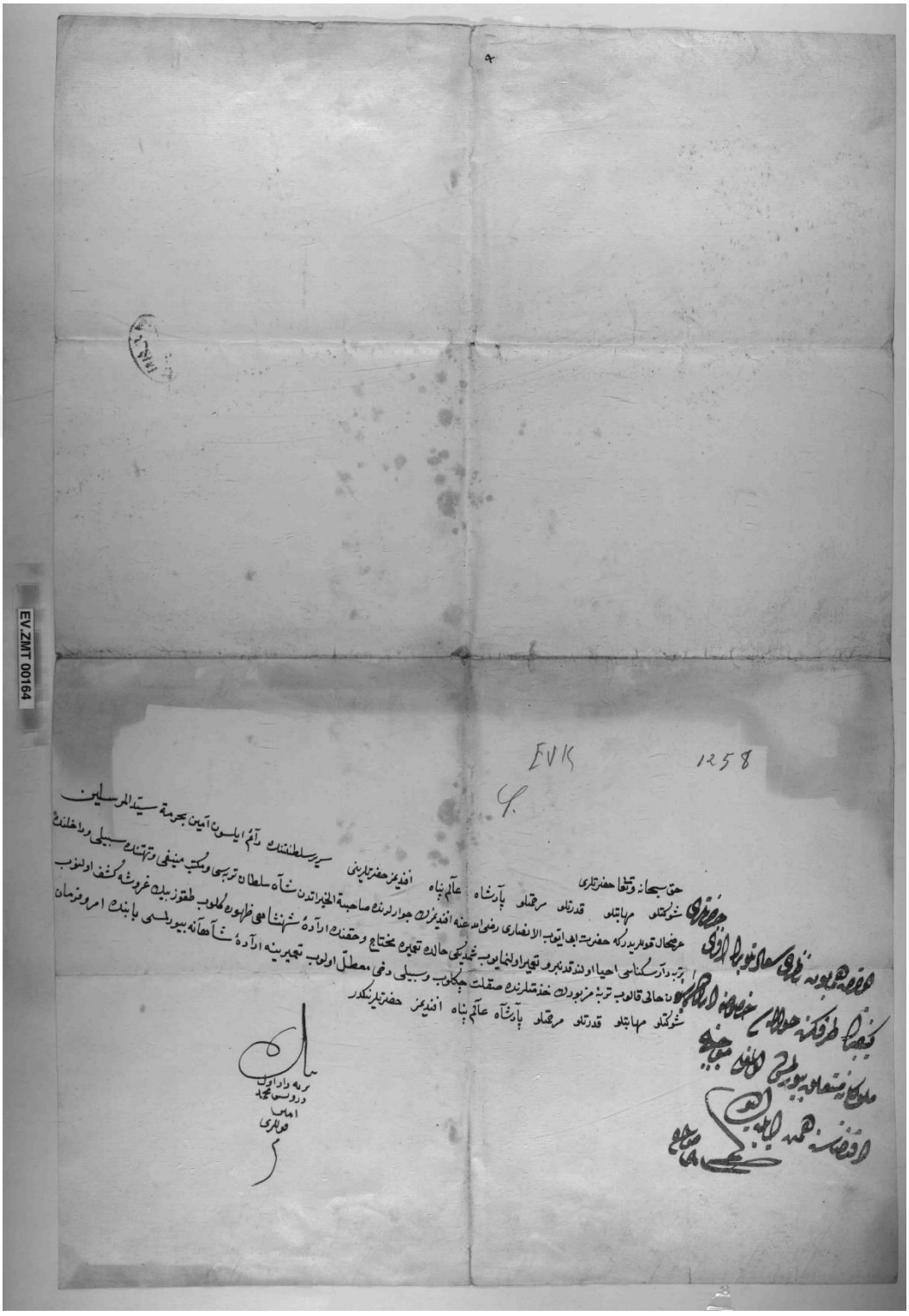
Kaynak: BOA, İ. ŞD, 109-6501/2.

Belge 36:
Şah Sultan Vakfiyesi

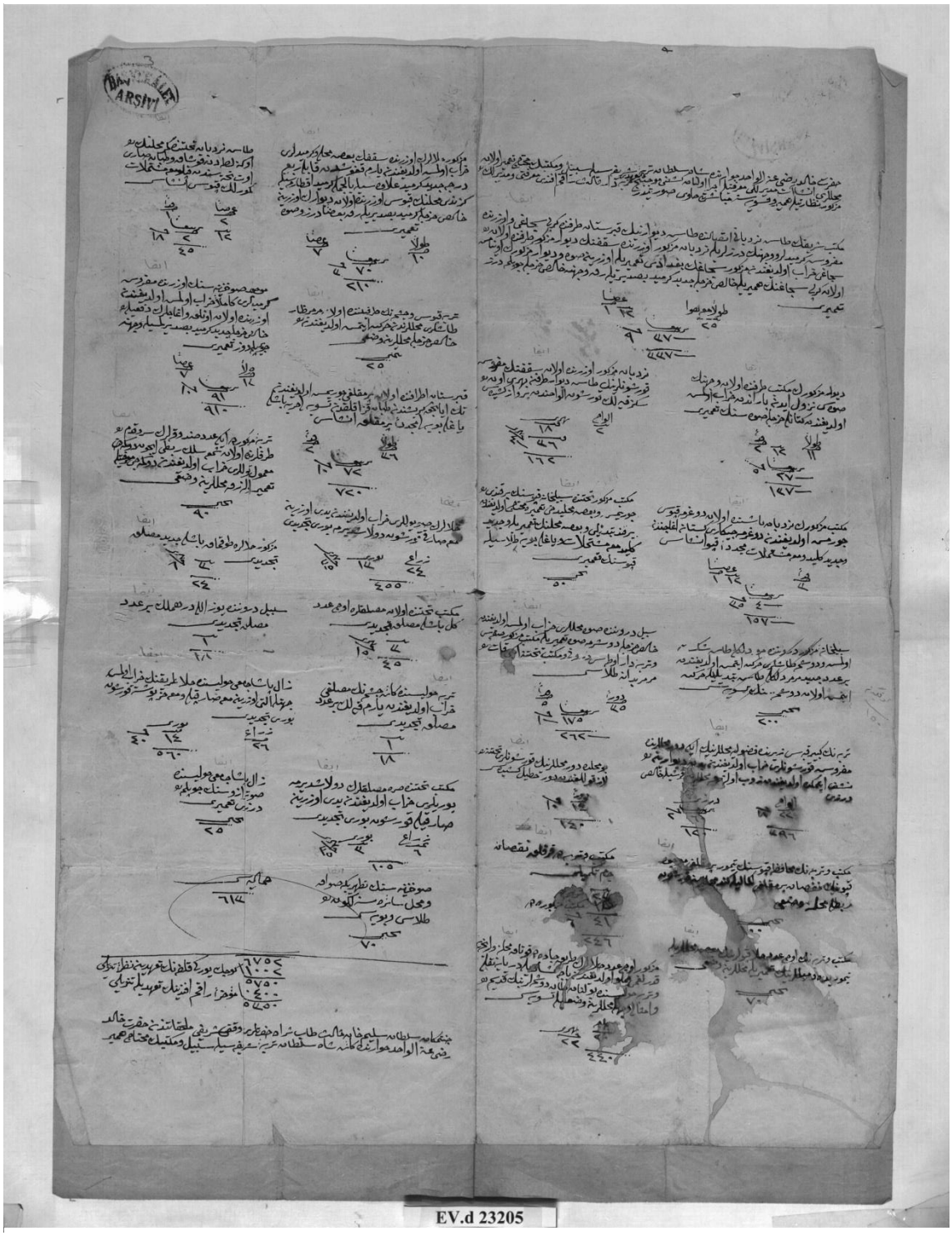
Kaynak: VGM, 1447, kasa 132.

Belge 37:
Şah Sultan Mektebi Tamir Belgesi

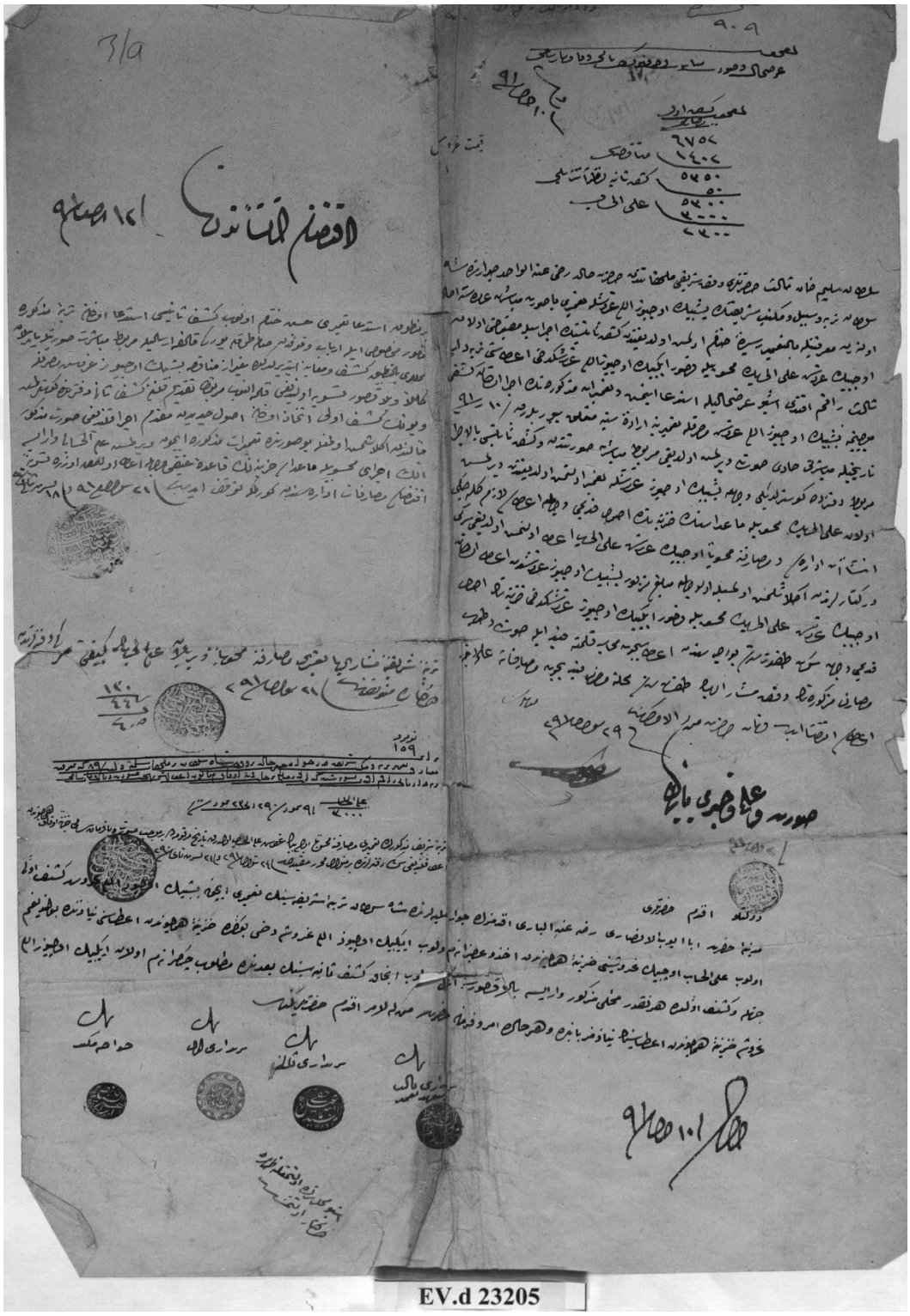
Kaynak: BOA, EV.ZMT, 164-20 (VGM'den alınmıştır.)

Belge 38:
Şah Sultan Mektebi Tamir Belgesi

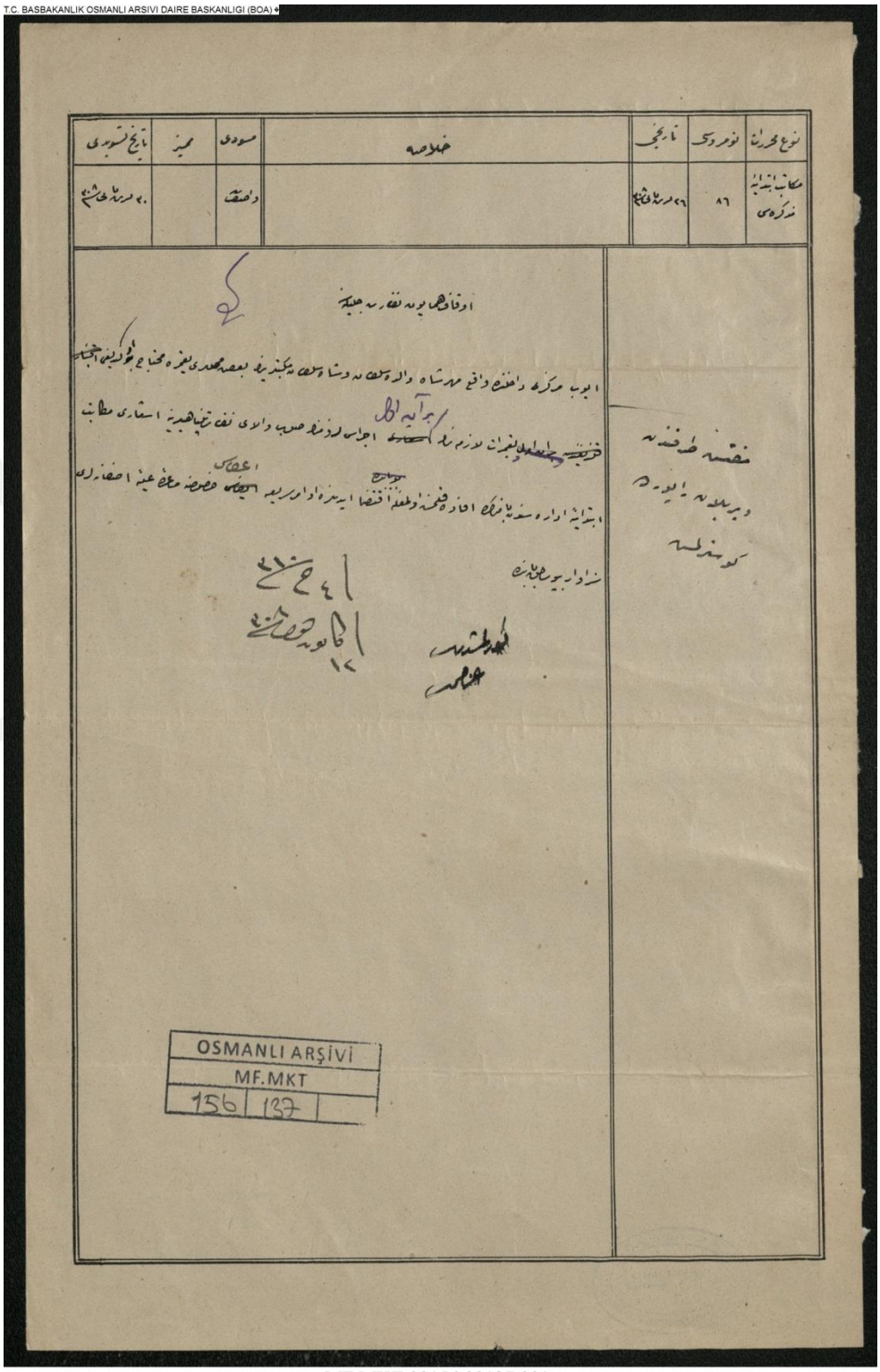
Kaynak: BOA, EV. d, 23205-3.

Belge 39:
Şah Sultan Mektebi Tamir Belgesi

Kaynak: BOA, EV. d, 23205-4.

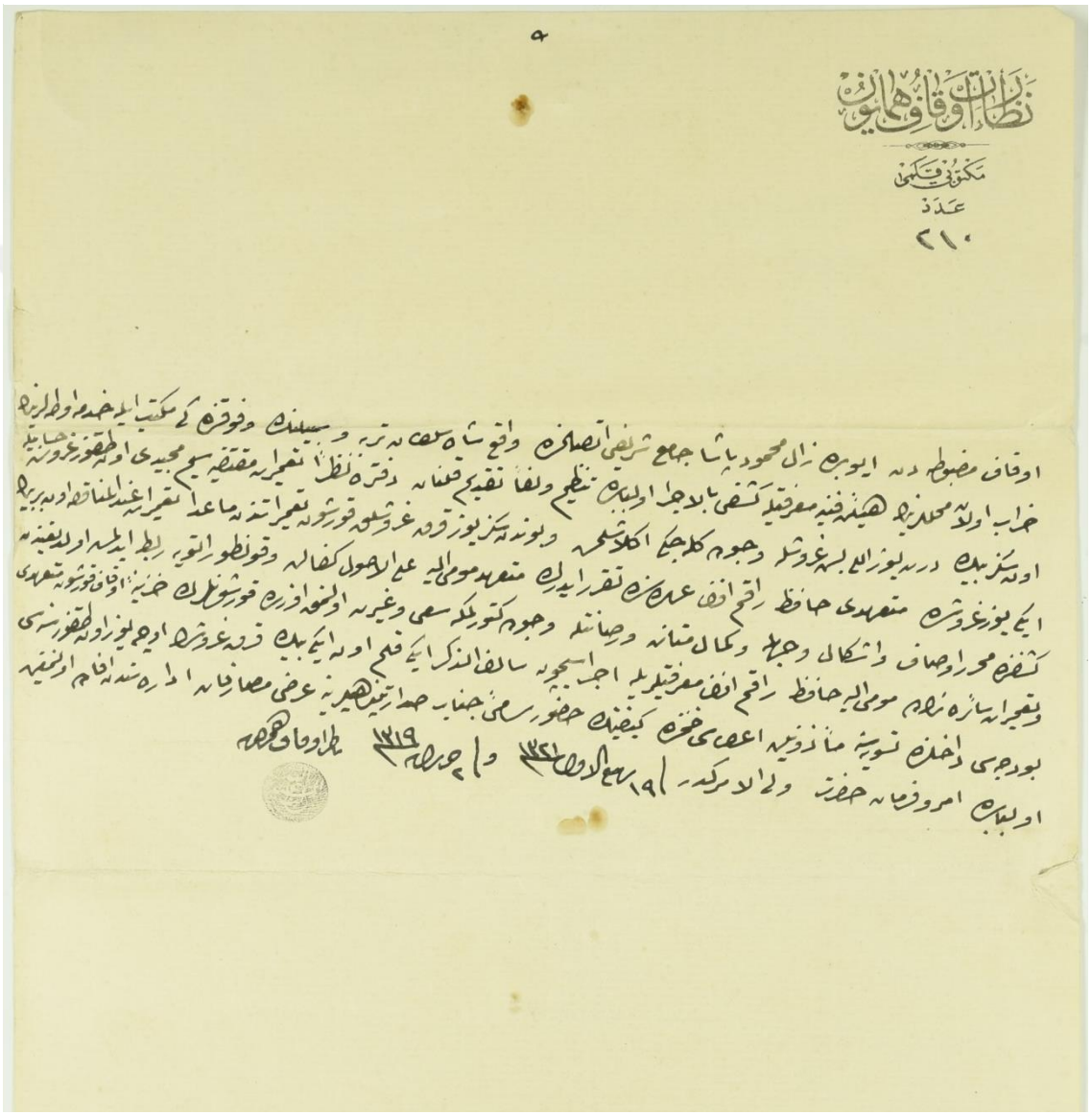
Belge 40:
Şah Sultan Mektebi Tamir Belgesi

MF.MKT.00156.00137.001

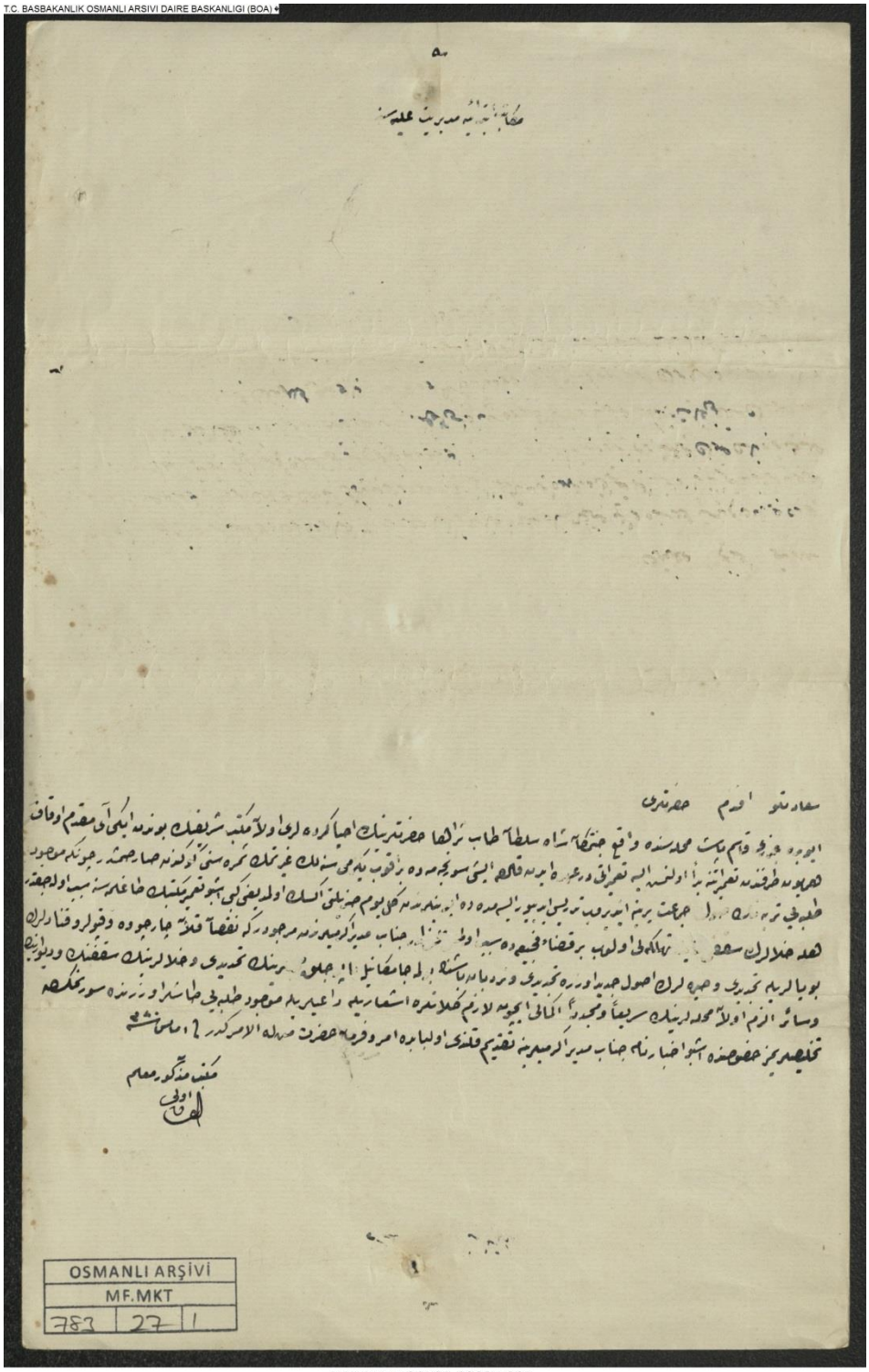
Kaynak: BOA, MF. MKT, 156-137.

Belge 41:
Şah Sultan Mektebi Tamir Belgesi

Kaynak: BOA, ŞD, 163-4.

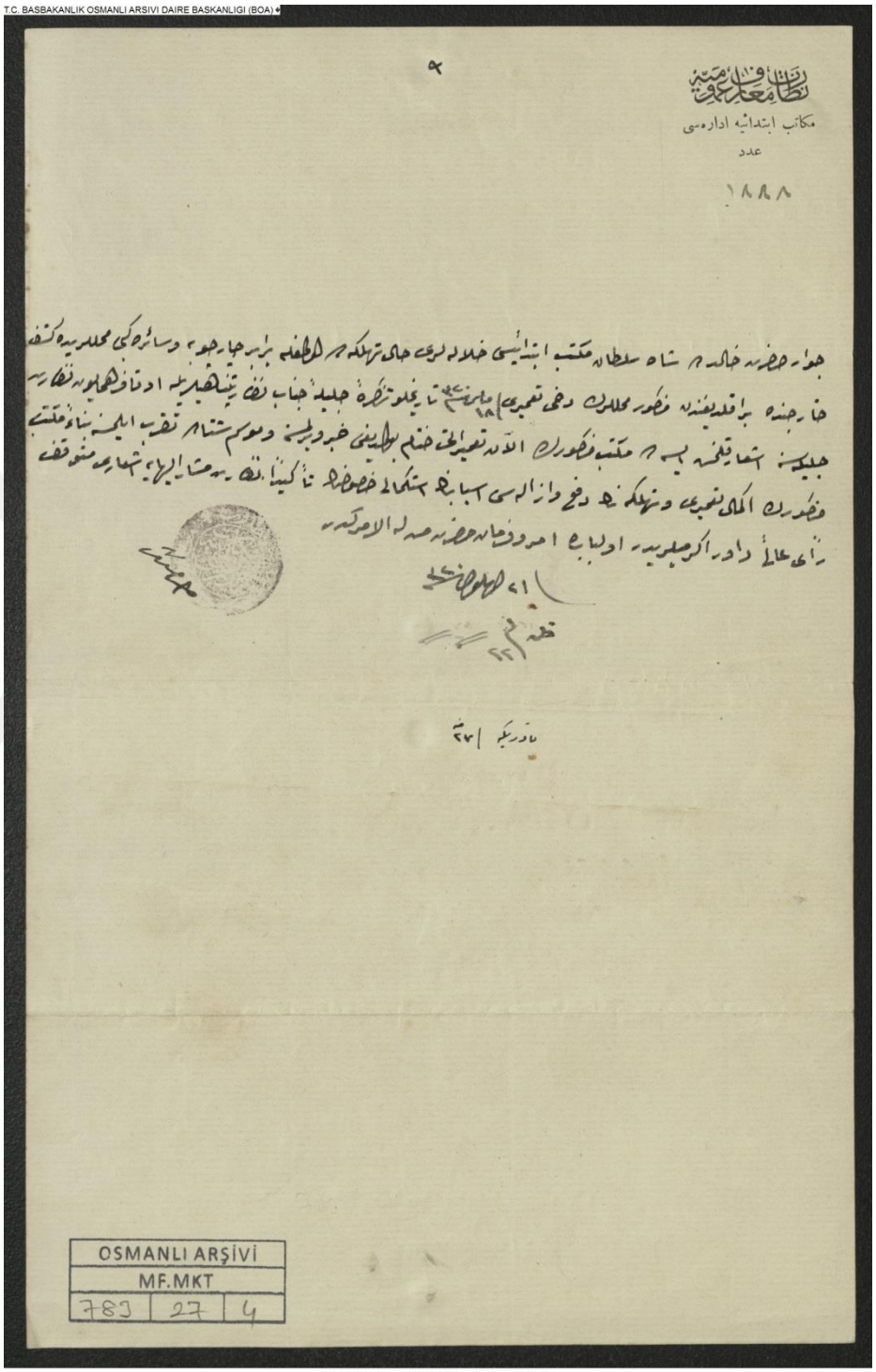
Belge 42:
Şah Sultan Mektebi Tamir Belgesi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

MF.MKT.00783.00027.001

Kaynak: BOA, MF. MKT, 783-27-1.

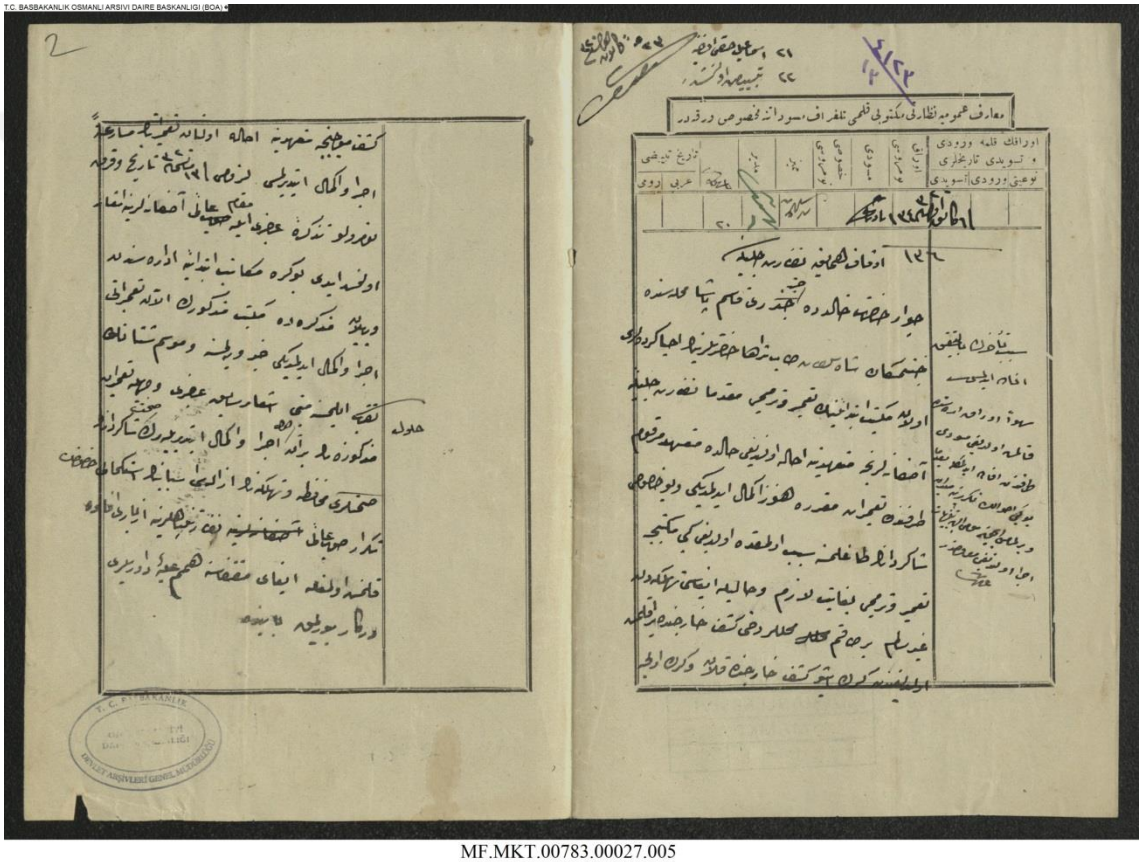
Belge 43:
Şah Sultan Mektebi Tamir Belgesi

MF.MKT.00783.00027.004

Kaynak: BOA, MF. MKT, 783-27-4.

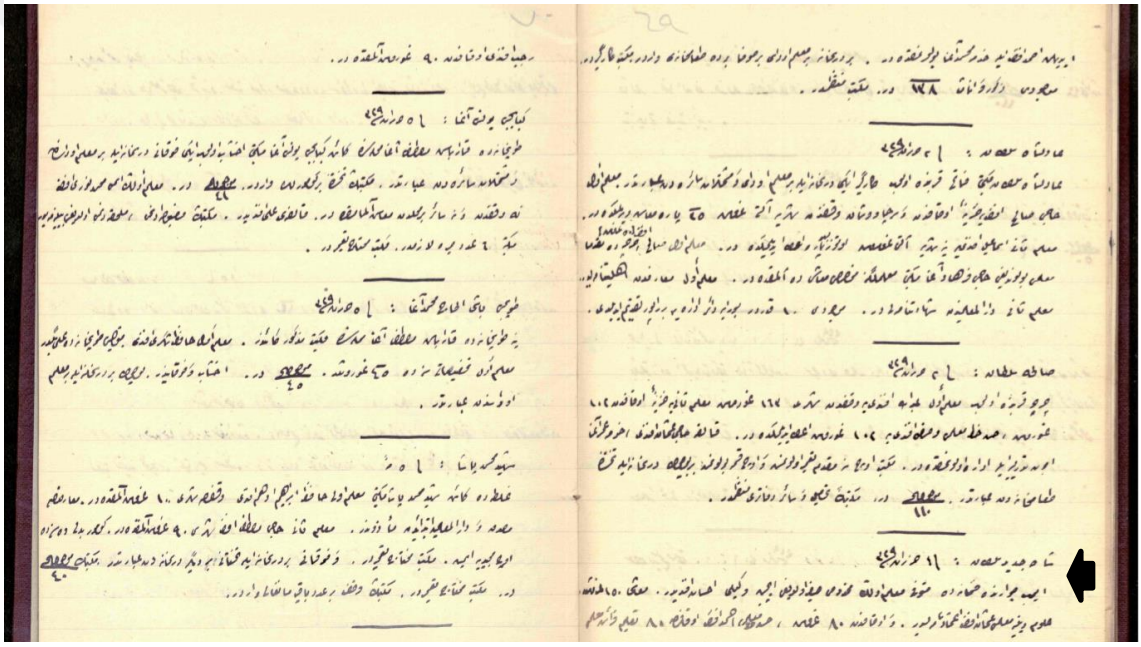
Belge 44:
Şah Sultan Mektebi Tamir Belgesi

MF.MKT.00783.00027.005

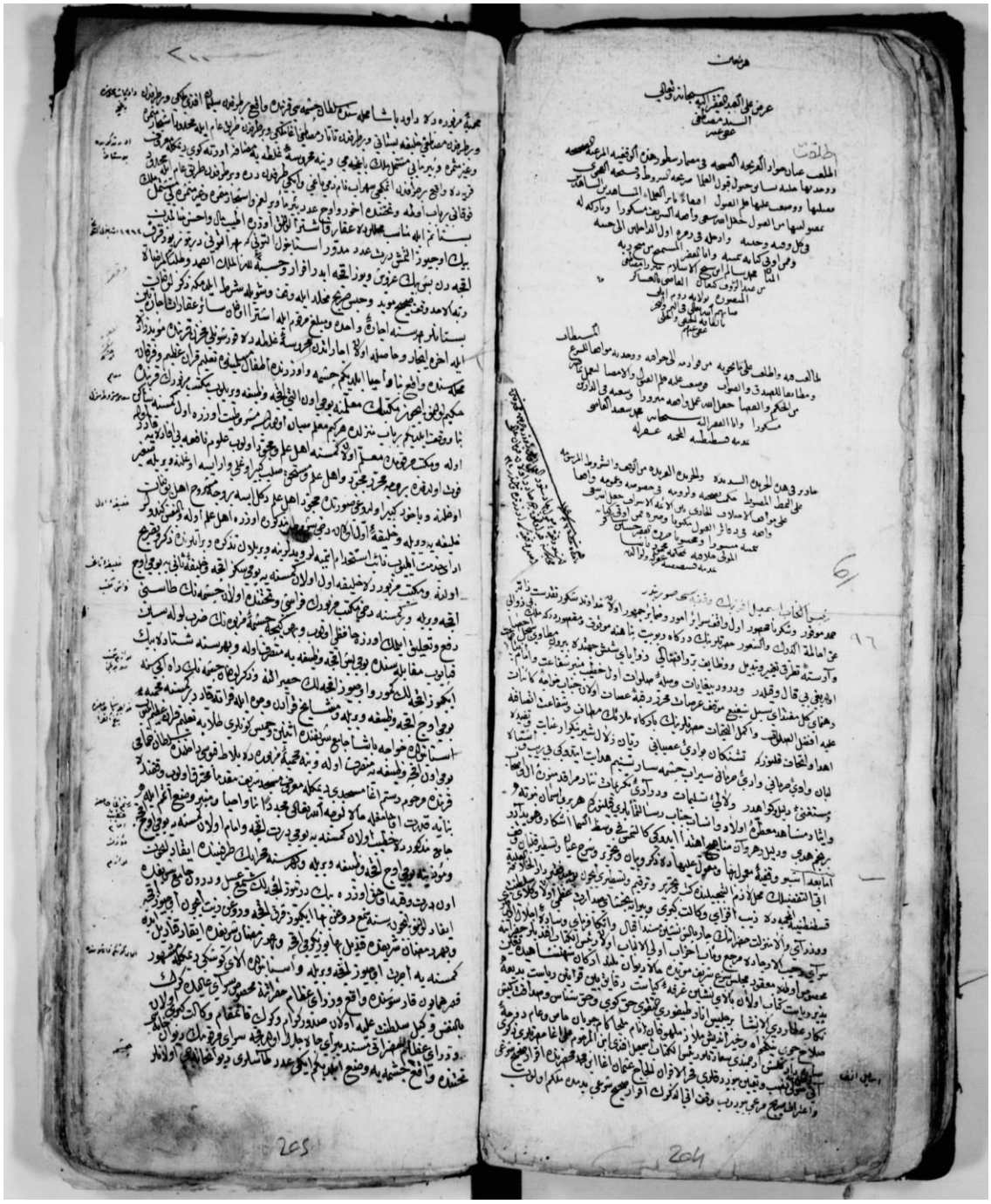
Kaynak: BOA, MF. MKT, 783-27-5.

Belge 45:
Mekatib-i Umumiye Talebesine Mahsus" İsimli Elyazmasında Şah Sultan Mektebi

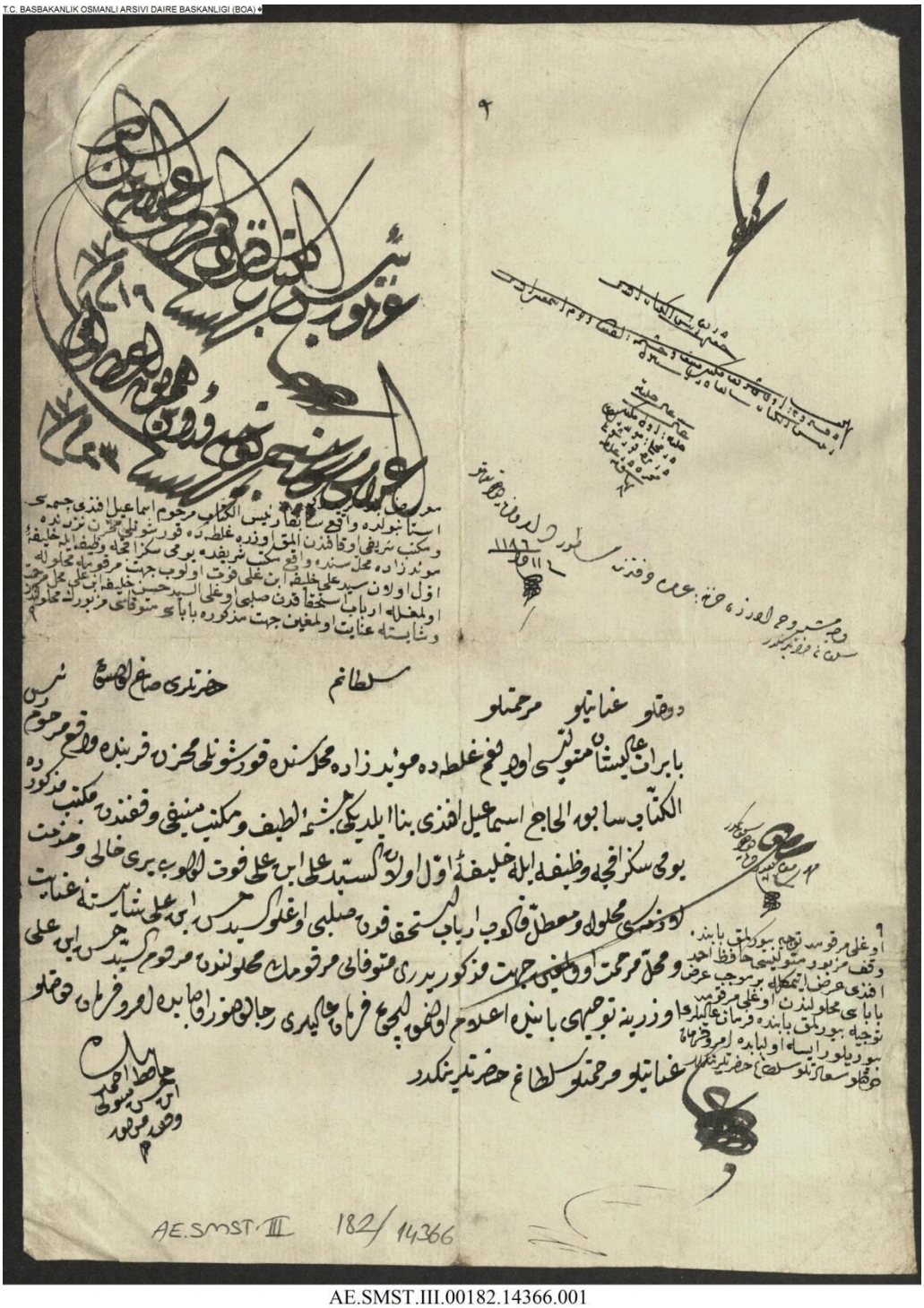
Kaynak: y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 69-70.

Belge 46:
Reis'ül-küttab İsmail Efendi Vakfiyesi

Kaynak: VGM, 735, 119-96.

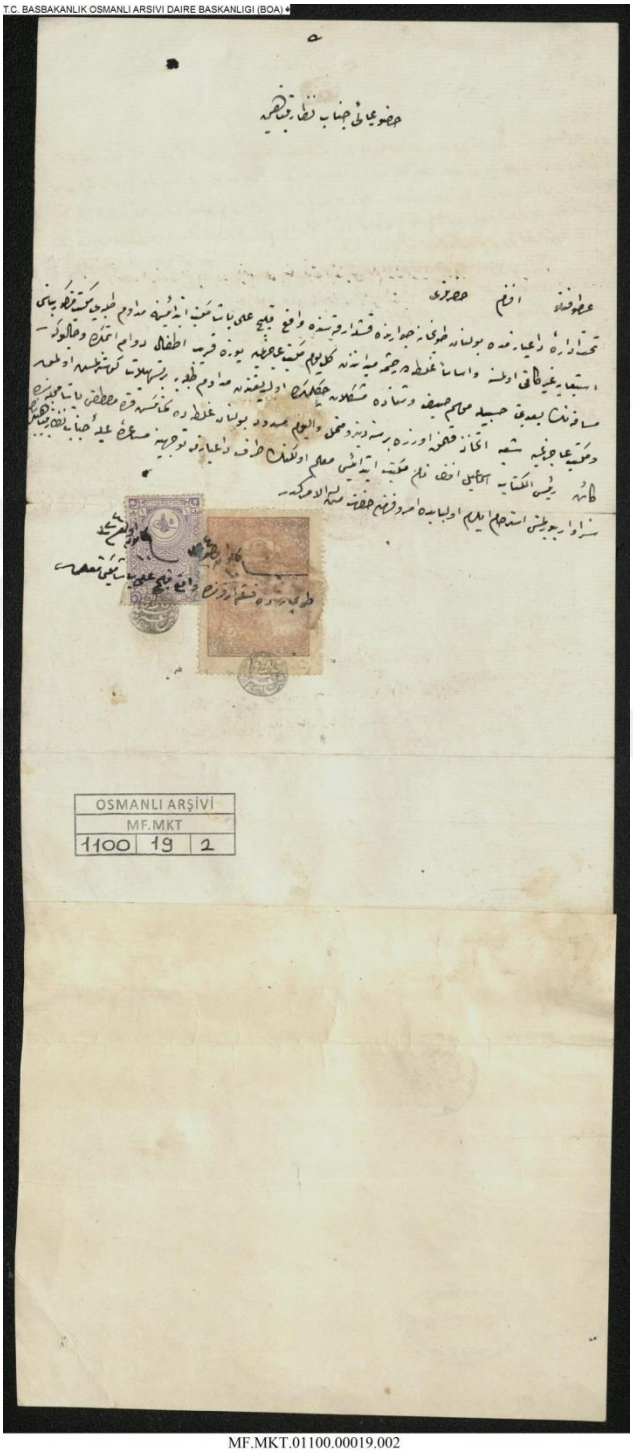
Belge 47:
Reis'ül-küttab İsmail Efendi Mektebi'nin Halife Görevlendirmesi İle İlgili Belge

AE.SMST.III.00182.14366.001

Kaynak: BOA, AE. SMST. III, 182-14366.

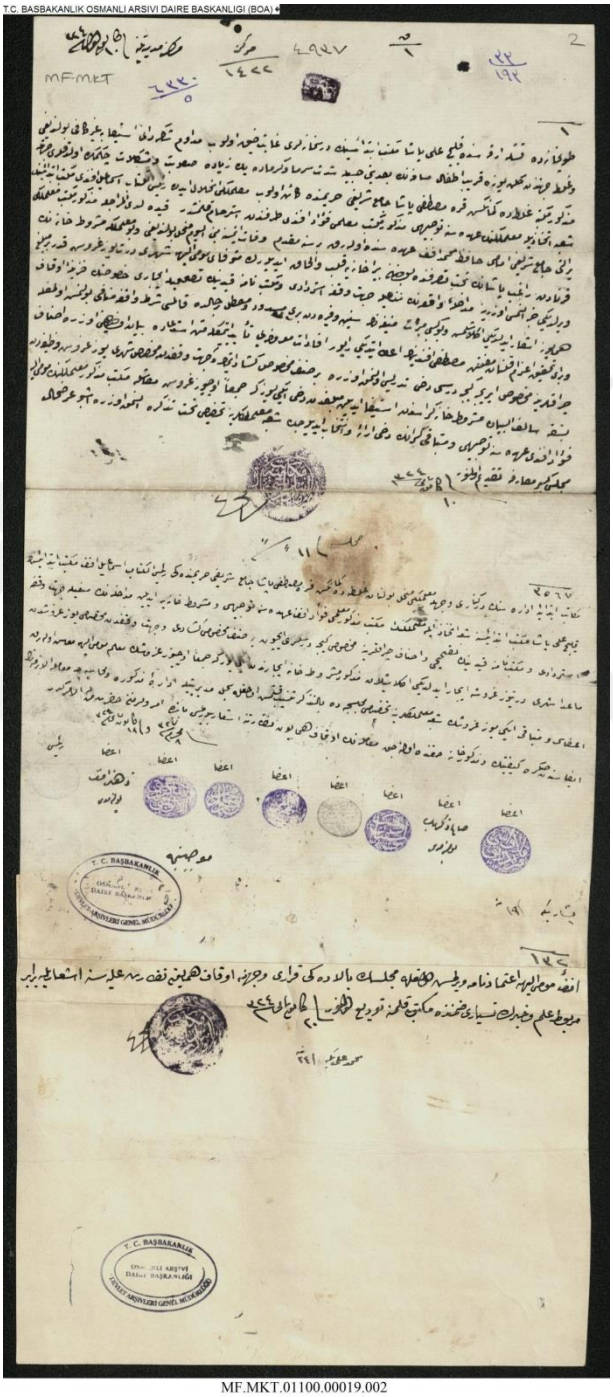
Belge 48:
Reis'ül-küttab İsmail efendi Mektebi'nin Kılıç Ali Paşa Mekteb-i İbtidaiyesine Şube Olması İle İlgili Belge 1

MF.MKT.01100.00019.002

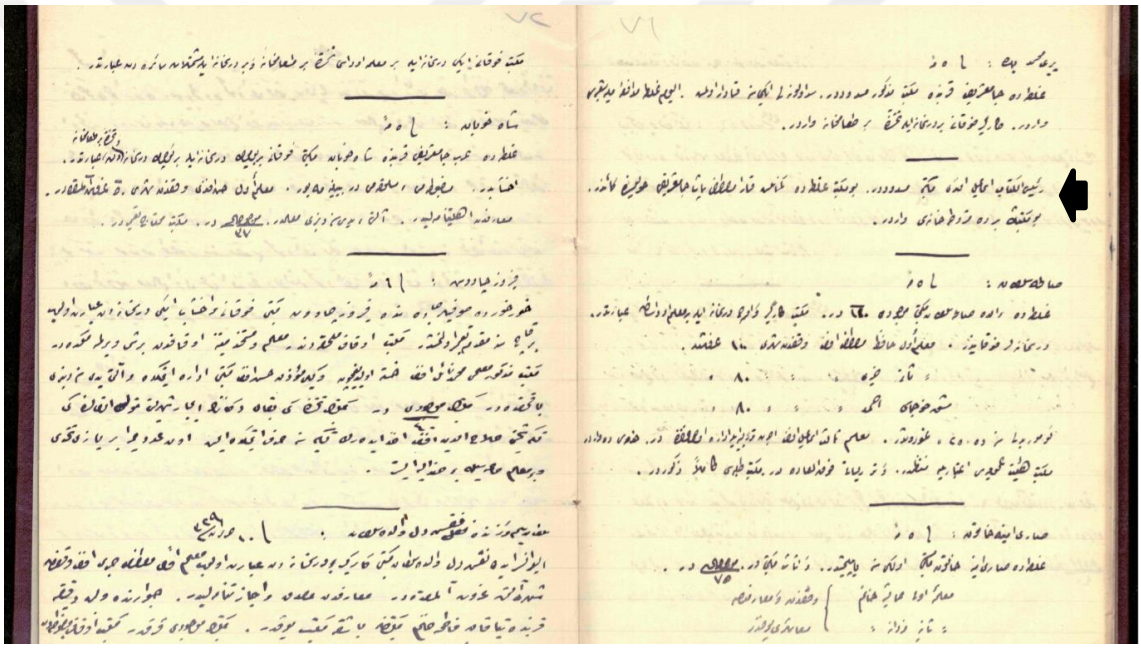
Kaynak: BOA, MF. MKT, 1100-19-2/1.

Belge 49:
Reis'ül-küttab İsmail efendi Mektebi'nin Kılıç Ali Paşa Mekteb-i İbtidaiyesine Şube Olması İle İlgili Belge 2

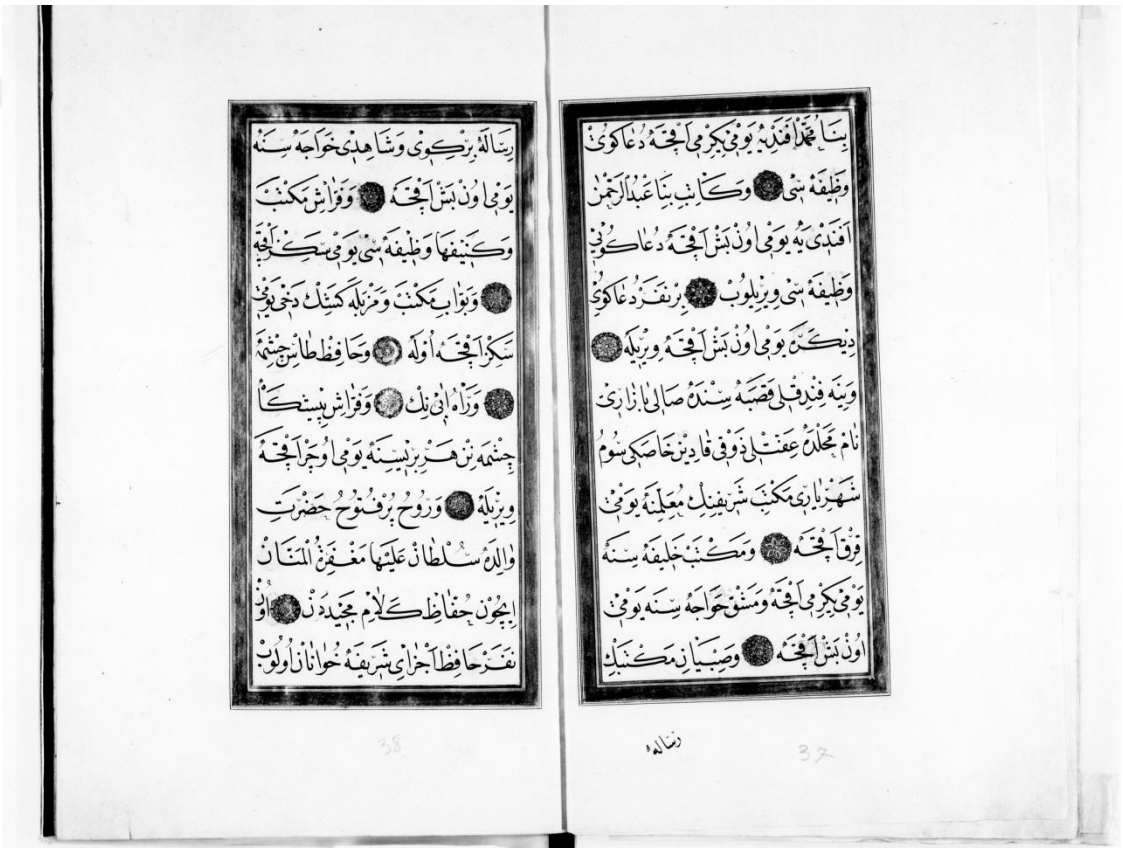
Kaynak: BOA, MF. MKT, 1100-19-2/2.

Belge 50:
Mekatib-i Umumiye Talebesine Mahsus" İsimli Elyazmasında Reis'ül-küttab İsmail Efendi Mektebi

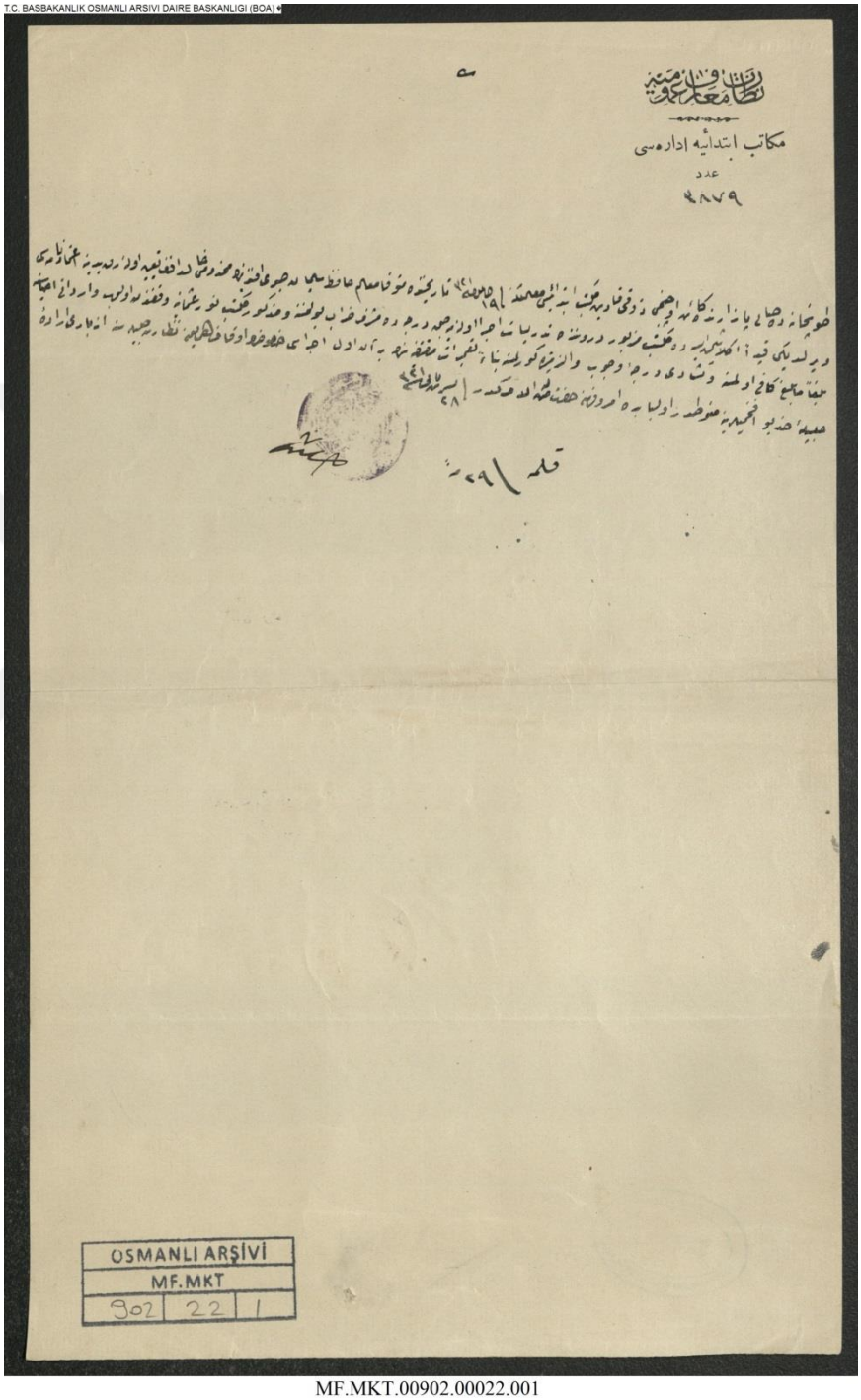
Kaynak: y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 71.

Belge 51:
Zevkî Kadın Vakfiyesi

Kaynak: VGM, 1405, Kasa 49.

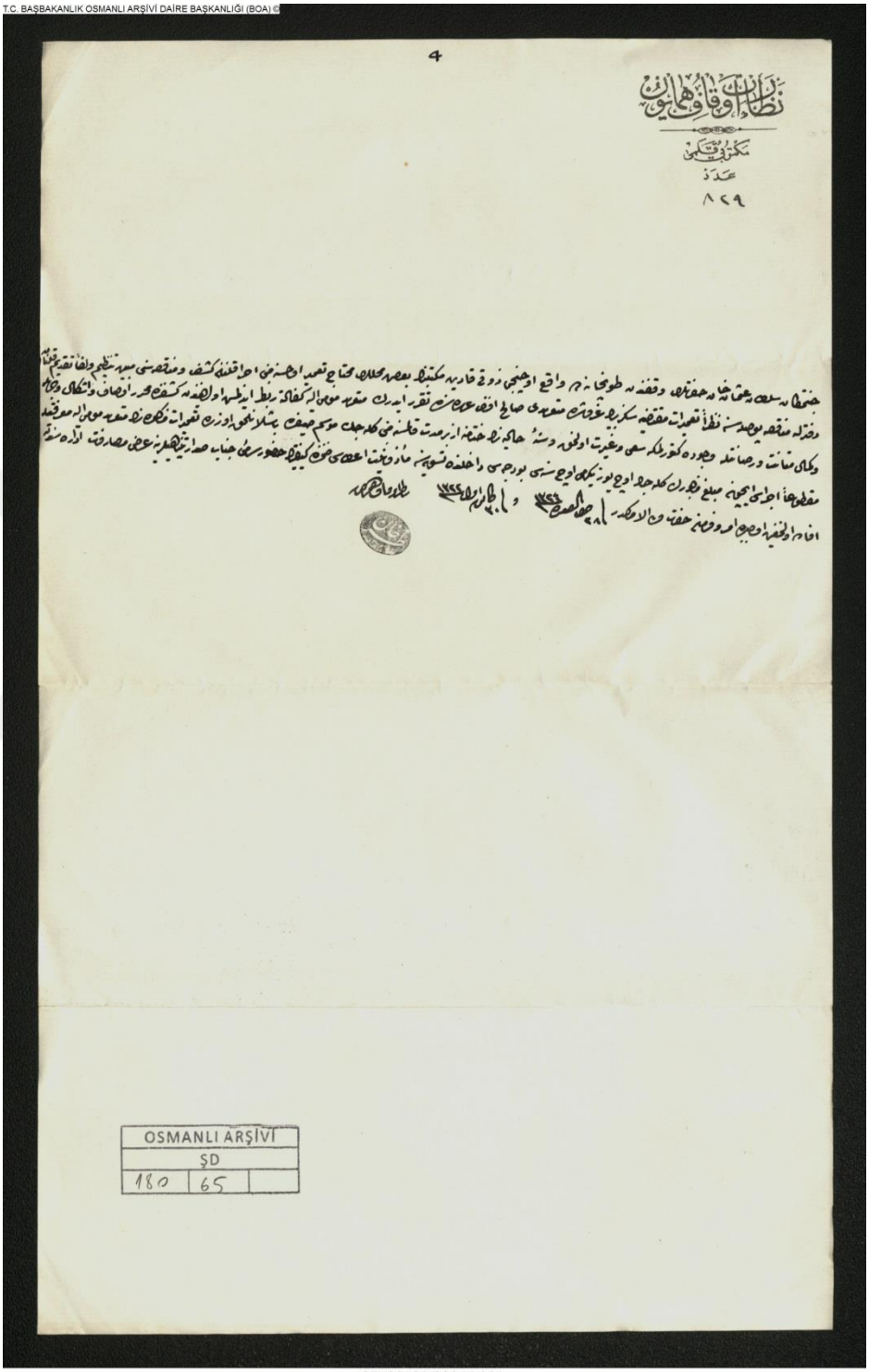
Belge 52:
Zevkî Kadın Mektebi Tamir Belgesi

MF.MKT.00902.00022.001

Kaynak: BOA, MF.MKT. 902-22-1.

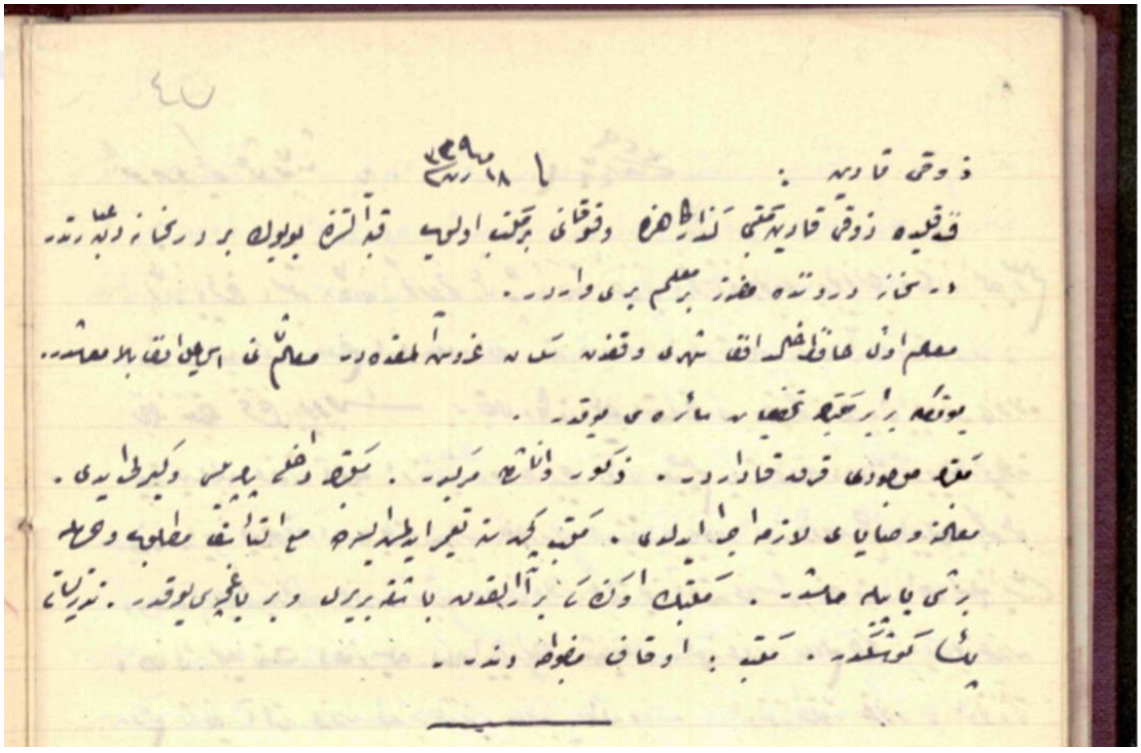
Belge 53:
Zevkî Kadın Mektebi Tamir Belgesi

ŞD.00180.00065.001

Kaynak: BOA, ŞD, 180-65.

Belge 54:
Mekatib-i Umumiye Talebesine Mahsus" İsimli Elyazmasında Zevkî Kadın Mektebi

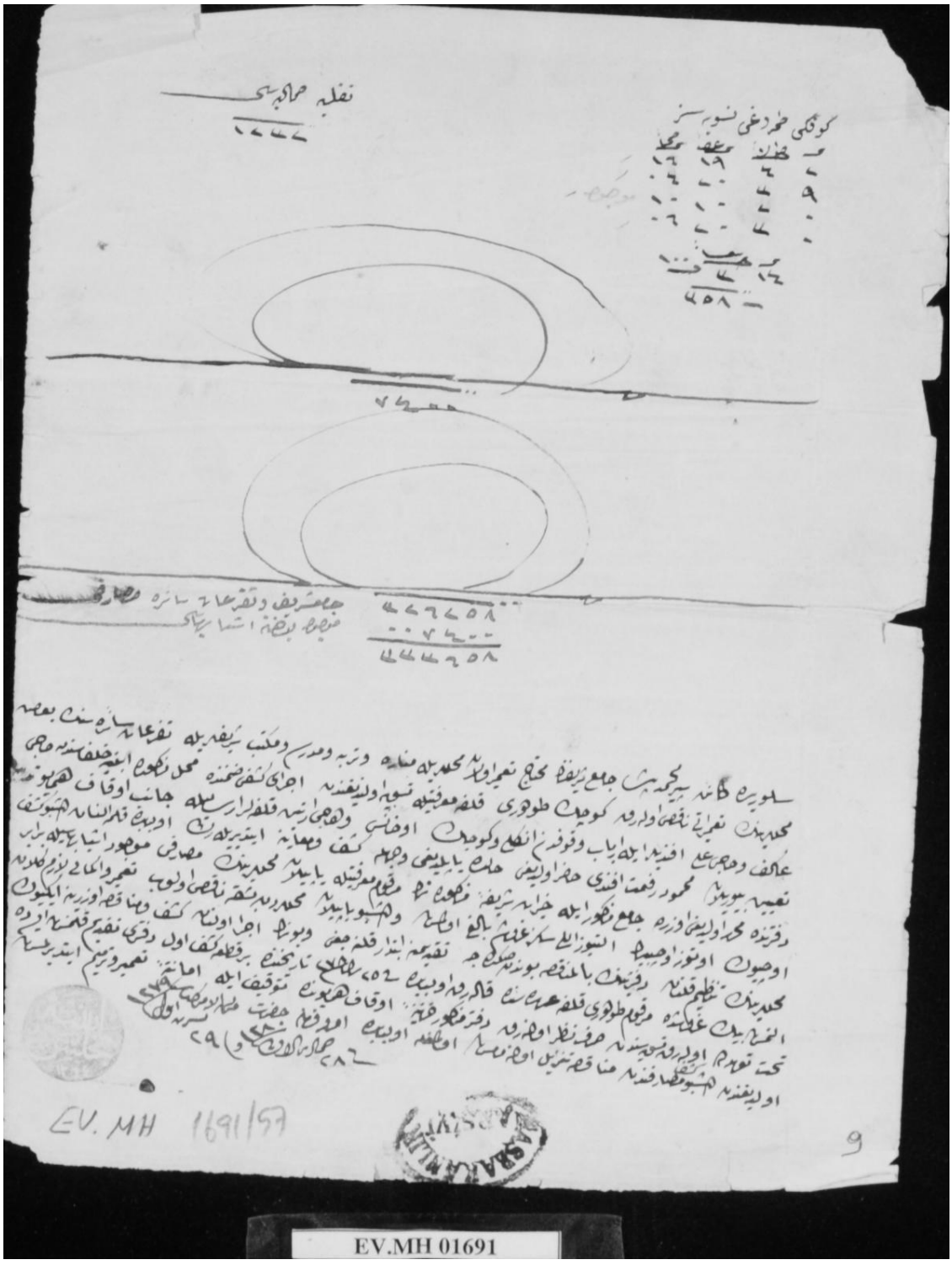
Kaynak: y.y., *Mekatib-i Umûmiye Talebesine Mahsus,* 66.

Belge 55:
Daye Hatun Mektebi ve Mescidinin Görevlisi İle İlgili Belge

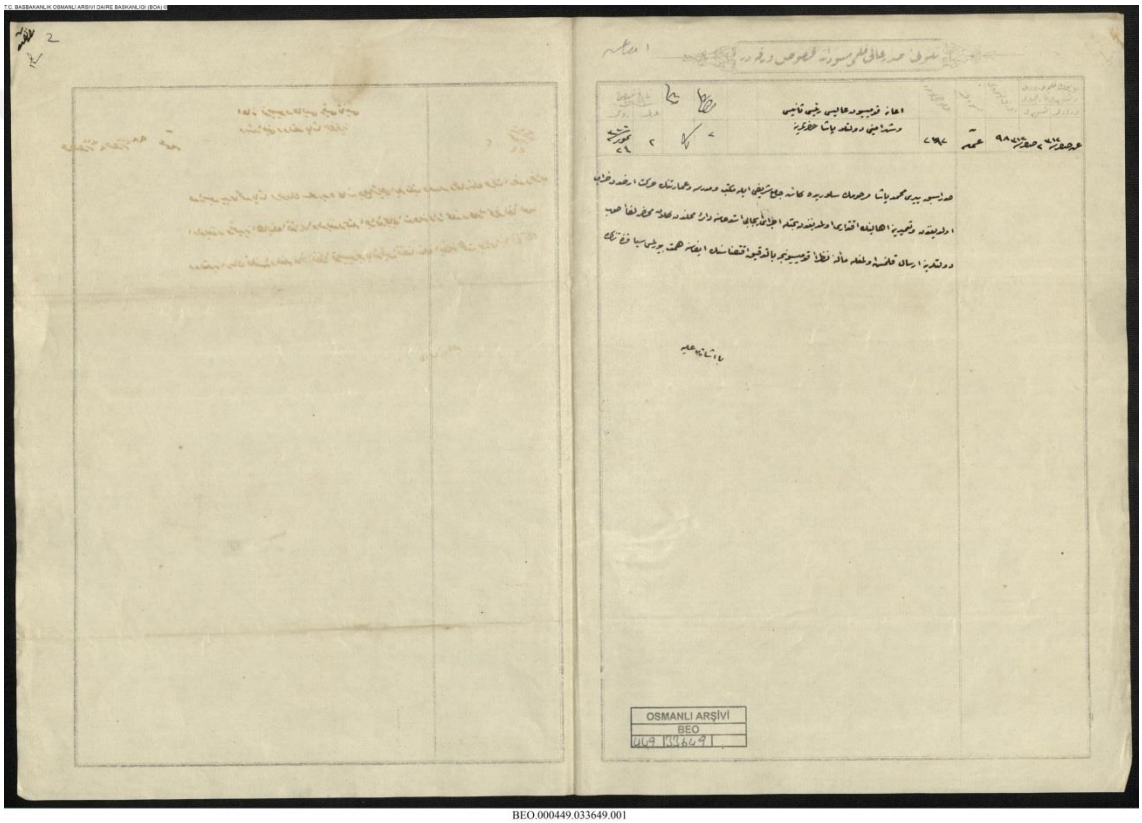
Kaynak: BOA, C.MF, 16-782.

Belge 56:
Pîrî Mehmed Paşa Mektebi Tamir Belgesi

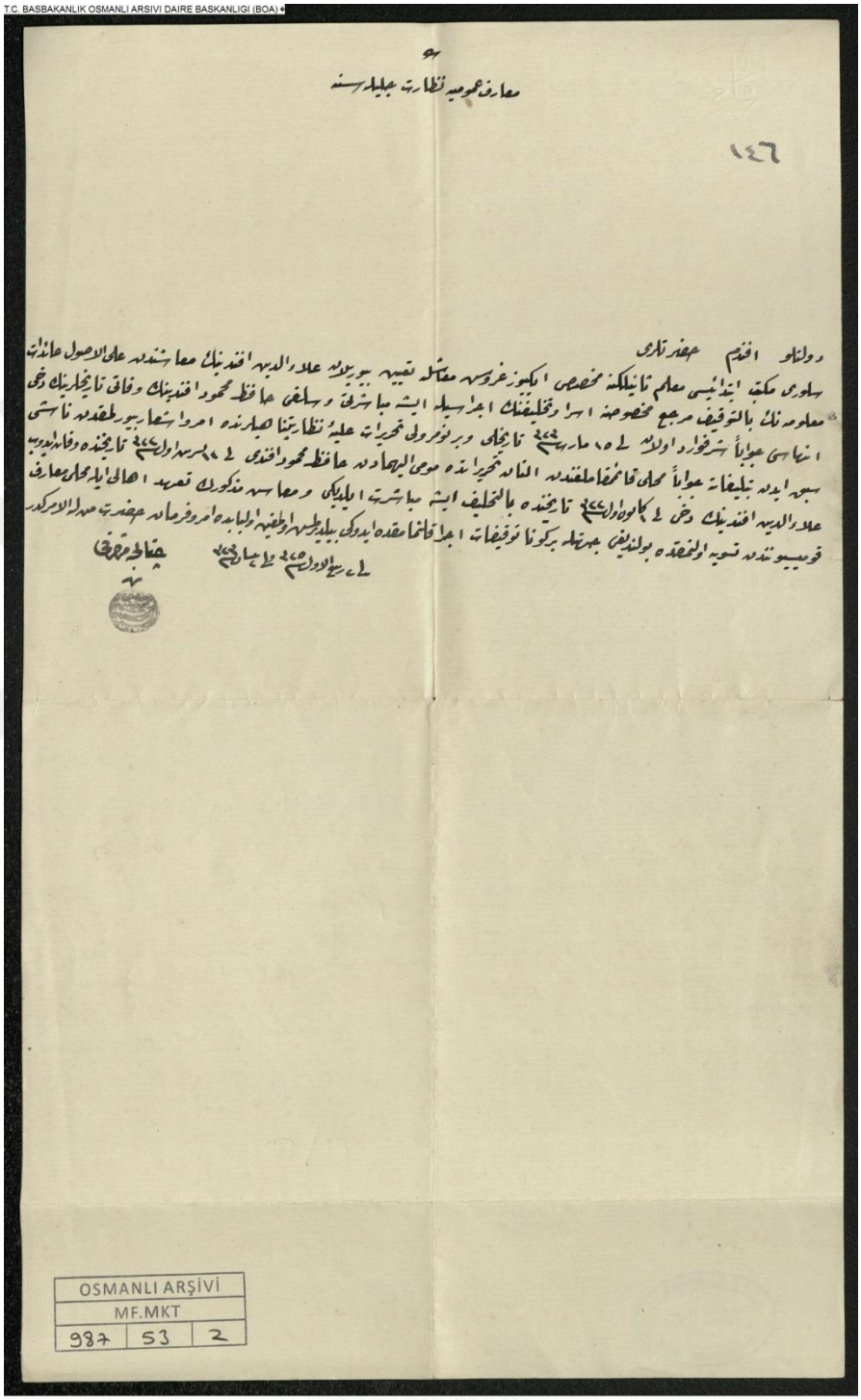
Kaynak: BOA, EV. MH, 1691-57. (VGM'den alınmıştır.)

Belge 57:
Pîrî Mehmed Paşa Mektebi Tamir Belgesi

Kaynak: BOA, BEO., 449 – 33649.

Belge 58:
Pîrî Mehmed Paşa Mektebi'ne Muallim Ataması İle İlgili Belge

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

MF.MKT.00987.00053.002

Kaynak: BOA, MF. MKT, 987-53.

EK-2: İSTANBUL SUR DIŞINDAKİ SIBYAN MEKTEPLERİ (RUMELİ YAKASI) GÜNÜMÜZE GELEMEYEN SIBYAN MEKTEPLERİ

1- Beyoğlu – Taksim – Galata

Ayas Paşa Mektebi

Aynî Hatun Mektebi

Nimetullah Valide Sultan Mektebi

Pîrî Mehmed Bey Mektebi

Saliha Sultan Mektebi

Saraç Süleyman Ağa Mektebi

Sarı Emine Hanım Mektebi

Şah-ı Huban Mektebi

Şehit Mehmet Paşa Mektebi

Tomtom Mektebi

2- Cihangir

Kanunî Sultan Süleyman Mektebi

Ketanî Ömer Ağa Mektebi

Sirkeci Mustafa Ağa Mektebi

(Sormagir) Çeşmeci Hüseyin Efendi Mektebi

Tayyibî Mustafa Efendi Mektebi

3- Tophane

Kebapçı Yunus Ağa Mektebi

Kılıç Ali Paşa Mektebi

Muhittin Fenari Mektebi

Süheyl Bey Mektebi

Topçubaşı Bali Ağa Mektebi

Topçubaşı Hacı Mehmed Ağa Mektebi

Topçubaşı Mehmed Emin Ağa Mektebi

Topçubaşı Sarı İsmail Ağa Mektebi

4- Fındıklı

Hacı Recep Efendi Mektebi

Kazganî Ali Ağa Mektebi

Pürtelaş Hasan Efendi Mektebi

5- Kabataş

Avni Efendi Mektebi

6- Beşiktaş

Abbas Ağa Mektebi

Âsâriye / Sinan Paşa-yı Cedîd Mektebi

Büyük Esma Sultan Mektebi

İclaliye Mektebi

İttihat ve Terakki Mektebi

Kaptan İbrahim Paşa Mektebi

Mehmet İzzet Efendi Mektebi

Rabia Adviye Hanım Mektebi

Rami Kadın Mektebi

Rum Ali Mektebi

Sinan Paşa-yı Atik Mektebi

Söğütlü Mektebi

Şenlik Dede / Hazine Vekili Osman Ağa

7- Ortaköy

Cavid Ağa Mektebi

Hacı Mahmud Efendi Mektebi

Mecidiye Mektebi

8- Kuruçeşme

Osman Efendi / Kuruçeşme Mektebi

Tevfikiye Mektebi

9- Bebek

Sultan Ahmed Han-ı Salis Mektebi

10- Rumeli Hisarı

Gazi Çoban Mustafa Paşa Mektebi

11- Emirgan

Hamid-i Evvel Mektebi

12- İstinye

Gümrükçü Osman Paşa Mektebi

13- Yeniköy

Molla Çelebi Mektebi

14- Kireçburnu

İshak Ağa Mektebi

15- Büyükdere

Cezayirli Hasan Paşa Mektebi

Hamidiye Mektebi

Şeyhülislam Mehmed Efendi Mektebi

16- Sarıyer

Molla Fenari Mektebi

Pertevniyal Valide Sultan Mektebi

17- Rumeli Kavağı

Hatice Valide Sultan Biraderi Yusuf Ağa Mektebi

18- Rumeli Feneri

Ramazan Ağa Mektebi

19- Kilyos

Kilyoz Mektebi

20- Ayazağa

Ayas Ağa Sıbyan Mektebi

21- Mecidiyeköy

Mecidiye Mektebi

22- Teşvikiye

Teşvikiye Mektebi

23- Feriköy

Feriköy Mektebi

24- Kasımpaşa

Abdülkadir Çavuş Mektebi

Balmumcu Hacı İsmail Ağa Mektebi

Bedrettin Bey Mektebi

Belkıs Hatun Mektebi

Bostancıbaşı Abdullah Ağa Mektebi

Cezayirli Hasan Paşa Mektebi

Esma Hatun Mektebi

Fatma Hatun Mektebi

Kaptan İbrahim Paşa Mektebi

Karafakih Hüseyin Mektebi

Karamimi Abdülmennan Kaptan Mektebi

Kaymak Mustafa Paşa Mektebi

Kaymakam Mustafa Paşa Mektebi

Küçük Piyale Paşa Mektebi

Mahmud-ı Sânî Mektebi

Nalıncı İsmail Ağa Mektebi

Tavil Piyale Paşa Mektebi

25- Hasköy

Balıkçı Hacı Ramazan Ağa Mektebi

Hacı Halil Efendi Mektebi

Handan Ağa Mektebi

Mahmud Ağa Mektebi

Sultan Mustafa-yı Sânî Mektebi

Sultan Mustafa-yı Sâlîs Mektebi

26- Sütlüce

Kapı Ağası Yakup Ağa Mektebi

27- Eyüp

Abdi Efendi Mektebi

Cezerî Kâsım Paşa Mektebi

Defterdar Nazlı Mahmud Efendi

Hacı Halit Bey Mektebi

Hulusi Efendi Mektebi

Lala Mehmed Ağa Mektebi

İslam Bey Mektebi

Süleyman Subaşı Mektebi

Şerbetçi Mustafa Ağa Mektebi

Hekim Kutbeddin Mektebi

Reşadiye Mektebi

Hüsrev Paşa Mektebi

Damat İbrahim Paşa Mektebi

İskender Bey Mektebi

Sabih Ali Efendi Mektebi

Muhasebeci Ali Efendi Mektebi

28- Kağıthane

Fehim Efendi Mektebi

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini İstanbul Fatih'te Kara Ahmet Paşa İlköğretim Okulu ve Emin Ali Yaşin İlköğretim Okulunda, orta öğrenimini o dönemde İstanbul Bağcılar'da bulunan Özel Çınar Koleji'nde, lise eğitimini ise Açık Öğretim Lisesi'nde yaptı. 2012 yılında Sakarya Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünde lisans eğitimine başlayıp, 2016 yılında mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları yüksek lisans programına başladı. 2018 yılında üniversite sınavına tekrar girerek İstanbul Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı bölümünü kazanarak, ikinci lisans eğitimine başladı.